

УКРАЇНСЬКА
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА
В 20 СТОЛІТТІ

ТОМ III

СУЧАСНІСТЬ

УКРАЇНСЬКА СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНА ДУМКА В 20 СТ.

Присвячуємо нашим батькам

Григорієві та Марії
Богданові та Стефанії

УКРАЇНЬСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА В 20 СТОЛІТТІ

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІЯЛИ

ТОМ III

Упорядкували
Тарас Гунчак і Роман Сольчаник

СУЧАСНІСТЬ
1983

БІБЛІОТЕКА ПРОЛОГУ І СУЧАСНОСТІ ч. 157

Оформлення обкладинки Якова Гніздовського

UKRAINIAN SOCIO-POLITICAL THOUGHT
IN THE 20th CENTURY

Documents and source materials

In three volumes

Compiled by

Taras Hunczak and Roman Solchanyk

VOLUME III

SUČASNIST — 1983

All rights reserved.

Copyright © 1983 by Sučasnist

Library of Congress Catalog Card Number: 83-60387

ЧАСТИНА V

ВІЙНА І ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

113. ПОСТАНОВИ II (КРАКІВСЬКОГО) ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Після розпаду ОУН на початку 1940 прихильники Степана Бандери відбули свій з'їзд у Кракові в квітні 1941, намагаючися цим способом зменшити вагу та унеможливити постанови II (римського) Великого Збору ОУН 1939.

Нижче подано постанови II (краківського) Великого Збору ОУН.

Ідея Суверенної Соборної Української Держави стала в нашому столітті основою українського світогляду та нового, політичного, руху націоналістичного, що в вогні боротьби проти наїзників, оформився в окрему політичну організацію — в Організацію Українських Націоналістів.

Перші почини надати українському націоналістичному рухові організованих форм сягають 1900 року, коли то Микола Міхновський почав на Лівобережній Україні закладати перші націоналістичні гуртки для боротьби за державно-політичне визволення України з-під ярма царської Росії. Націоналістичні гуртки Міхновського були передвісниками організованої націоналістичної сили.

Основи для націоналістично-визвольної організації поклав після упадку Української Держави 1920 року полк. Євген Коновалець, створивши й розбудувавши «Українську Військову Організацію» (УВО), а згодом в 1929 році на I. Конгресі Українських Націоналістів — покликавши до життя ширшу організацію — Організацію Українських Націоналістів (ОУН).

ОУН розширила революційну акцію на всі українські землі, та повела боротьбу проти всіх наїзників, зокрема на Західних Українських Землях. ОУН, за поміччю широкої організаційної сітки, вела всі масові та всі одиничні протипольські, а після упадку Польщі — протимосковські акції. Основні відмінності умовин революційної праці на Східньо-Українських Землях не дали змоги досягти Організації того рода зовнішньо-політичних успіхів, які здобула ОУН з Польщею. Так само на українських землях під румунською займанщиною, головна увага Організації була відведена справі

творення та вкорінювання організаційної сітки. На Закарпатті ділом ОУН була боротьба за Українську Державу акт проголошення самостійності в 1939 р. й сама збройна оборона перед мадярськими наїздниками.

Визвольно-революційну боротьбу за визволення всіх українських земель і за з'єднання їх в одну Соборну й Незалежну Державу вела ОУН, спираючись на власні сили українського народу, відкинувши в принципі орієнтацію на чужі сили, а зокрема на історичних ворогів України.

Наслідком того було, що на різних місцях широкої української землі, у різних роках нерівної боротьби обеззброєного українського народу з перевагою різнонаціональних ворожих сил росло й кріпшало одне, незламне й невміруще бажання: здобути власним трудом владу на своїй землі.

За 30 років визвольно-революційної боротьби українського націоналістичного підпілля ота свідомість стала власністю широких шарів українського народу. Чужинецьке панування в усій основі підтвердило правдивість націоналістичного твердження, що українцєві нема життя без власної держави: «Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї».

Другий успіх нашої дотеперішньої революційної боротьби проти чотирьох держав-окупантів, це зорганізування реальної людської сили, готової й придатної до боротьби за цілі українського націоналізму. Серед успіхів і невдач революційної боротьби проти ворогів України, в ворожих тюрмах і в партизанських лісах, по містах і селах України виростало, гартувалося й набирало бойового досвіду нове покоління українських націоналістів — революціонерів. Воно вийшло тепер на чолі визвольно-політичного руху цілого українського народу, як єдина політична організація, що за всяких умовин незмінно несе свої бойові прапори. Шлях боротьби й політичні напрямні революційно-визвольної акції для тих націоналістичних залог українського підпілля визначає найвища установа ОУН — Великий Збір ОУН.

Перший Великий Збір відбувся 1929 р. Він покликав до життя Організацію Українських Націоналістів на чолі з полк. Е. Коновальцем і в своїх постановах означив загальні світоглядові заложення, політичні напрямні та устроєві форми ОУН.

Другий Великий Збір відбувся 12 років пізніше в 1941 р. За той час ОУН стала поважним, а то й керівним чинником у визвольній боротьбі українського народу, перетривавши переможньо всі скажені заходи ворогів стерти Організацію з лиця землі. Найтяжчим ударом, що його зазнала в тому часі Організація Українських Націоналістів, була смерть вождя ОУН, полк. Е. Коновальця з руки агента Москви в 1938 році на передодні вирішних для України подій. Цей удар викликав глибоке стрясення та спричинив різні внутрішні ускладнення в ОУН, але сили Організації не знищив і не послабив. У

третю річницю смерті Вождя сили ОУН вже многократно більші, як за його життя. На місце поляглих сотень стали тисячі.

Останні роки принесли основну зміну політичного положення українського народу й започаткували далекосяжні переміни на українських землях.

Упадок польської держави й румунської окупації на Західних і Південно-Західних Українських Землях і включення їх у тимчасовий склад СРСР та загорнення Закарпатської України Мадярщиною з одного боку, а з другого європейська війна наполеонського масштабу, нечувано швидка й далекосяжна зміна політичного обличчя цілого європейського континенту, а зокрема безпосередня близькість вирішних для долі України кінцевих днів війни — ось загально-політичні причини, що створили невідкладну потребу скликати II. Великий Збір ОУН, перевірити дотеперішні політичні позиції Організації Українських Націоналістів, вирішити й устійнити напрямні визвольної політики в обличчі грядущих подій та достосувати методи й тактику боротьби до нової, зміненої політичної ситуації.

Внутрішньо-організаційні ускладнення й довготривалий етап тимчасовості, що постав в Організації після смерті Вождя теж вимагали авторитетного й остаточного вирішення. Користаючись переходовим станом, що в Організації після морду Вождя не було легальної влади, деякі опортуністичні елементи на спілку з одним польським провокатором захопили були владу в ОУН і проголосили «вождем» одного із своїх людей, інж. А. Мельника. Щоб цьому фактові надати сповидних форм легальності, скликали вони 1939 року з'їзд, який незгідно з обов'язуючим устроєм назвали II. Великим Збором Українських Націоналістів і на тому з'їзді затвердили факти ними dokonані. Організації загрожувала небезпека опортунізації й розкладу. Покінчити з станом тимчасовості в Організації і з небезпекою розкладу в Організації було другим завданням II. Великого Збору ОУН в 1941 р.

II. Великий Збір в 1941 р. являється на шляху нашої боротьби започаткуванням нового етапу дороги до тих же самих найвищих і незмінних ідей українського націоналізму, що за них боролись ми весь час. Другий етап боротьби не значить заперечення першого й перекреслення першого. Це дальший конечний ступінь вперед. Без досвіду минулої боротьби він не був би можливий. Нове політичне положення, відмінності умовин революційної праці й далекосяглі наслідки нашої роботи вимагають політичного озброєння й найдоцільнішої тактики боротьби. Під кутом тих вимог II. Великий Збір ОУН виносить свої постанови.

ПРОГРАМОВІ ПОСТАНОВИ

1. Організація Українських Націоналістів визнає, що боротьба за силу й добро української нації є основою нашого світогляду; все-

сторонній розріст, сила, здоров'я й добробут українського народу — це наша найвища ціль.

2. Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свободне життя й повний всесторонній розвиток усіх його сил.

3. Тільки шляхом революційної боротьби з наїздниками здобуде український народ свою державу.

4. Тільки справедливий, націоналістичний суспільний лад буде основою сили Української Держави й основою вільного життя всього українського народу.

Тому Організація Українських Націоналістів бореться:

1. За Суверенну Соборну Українську Державу, за владу українського народу на українській землі.

2. За Організацію Української Держави на основах сильної влади, сильної національної армії й фльоти та одної політичної організації провідного національного активу.

3. За плянову організацію цілого господарського й суспільного життя на таких основах:

а) рівність усіх українців у правах і обов'язках супроти нації й держави;

б) поділ на рівні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих;

в) власником усієї землі й вод, підземних і надземних багатств, промислу й шляхів комунікації — є сам Український Народ і його держава;

г) українська земля українським селянам, фабрики й заводи українським робітникам, український хліб українському народові, вільна ініціатива вільних людей;

загальне й повне право власності на продукти своєї праці; обмежене приватне, кооперативне й спілкове право власності на господарювання землею й верстатами для тих, які в них працюють;

державна власність важкого промислу й транспорту; вільна торгівля нижчих ступнів;

законне обмеження зисків, усунення всякої спекуляції та самоволі й недбальства в господарці;

інтенсивна розбудова всіх галузей народного господарства, щоб воно остало основою могутності Української Держави;

пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян — ініціативою, власністю, організованістю й контролею держави — в одну нерозривну цілість;

д) законна участь робітників у кермі й зисках підприємств, — за кращу працю — краща платня; забезпечення законом найменшої платні за працю, вистарчальної на повне удержання робітника та його рідні; забезпечення здорових умовин праці в копальнях,

фабриках, верстатах та всіх місцях праці; забезпечення платних відпусток і заспокоєння всіх потреб здоров'я й культури;

е) загальне й повне забезпечення на старість та в випадках каліцтва й нездібности до праці всіх громадян є основою багатства народу й у першу чергу здібности й праця всіх членів національної спільноти. Тільки праця й її видайність є мірилом вартости кожної одиниці та основою її суспільного становища.

ОУН бореться:

4. За плянову організацію українською державною владою народного здоров'я, розросту й тугости української раси шляхом:

а) загальної, обов'язкової, безплатної лікарської опіки й використання всіх здобутків лікарських наук та лічних заведень для цілого народу;

б) допомоги багатодітним родинам;

в) опіки й охорони матерей і дітей;

г) піднесення стану народного відживлення, мешкання й рівня цілого життя;

д) плекання фізичного здоров'я народу.

5. За організацію шкільництва на основі загального, безплатного формування для всієї української молоді й особливо виховання здібнішої дітвори;

за перевиховання цілого українського народу в дусі власних традицій української історії;

за усунення чужих розкладових впливів;

за новий героїчний зміст української культури.

6. За свободу сумління й релігійних культів не противних моральній силі нації й інтересам Української Держави.

7. ОУН бореться проти комуністичного світогляду, проти інтернаціоналізму й капіталізму та проти всіх поглядів і струй, що несуть ослаблення животних сил народу;

ОУН бореться за знищення неволі, за розвал московської тюрми народів, за знищення цілої комуністичної системи, за знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та всіх інших пережитків і пересудів.

8. ОУН бореться за свободу всіх народів, поневолених Москвою та їхнє право на своє державне життя.

9. ОУН змагає до з'єднання всіх українців у одному визвольному фронті Української Національної Революції та організує й творить політично-мілітарну й визвольну силу, здібну перевести збройний зрив, здобути Українську Державу та кермувати нею.

10. ОУН іде в боротьбі за здійснення заповіту Великого Пророка України — Тараса Шевченка, революційним шляхом Коновальця, шляхом Святослава, Володимира Великого, Хмельницького, Міхновського й Петлюри, шляхом боротьби за славу й велич Золотого Тризуба.

ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ

1. Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східної Європи й Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської імперії ССРСР. Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за визволення Українського Народу без огляду на всі територіально-політичні зміни, які зайшли б на терені Східної Європи.

2. Шляхом до досягнення наших цілей є Українська Революція в московській імперії ССРСР в парі з визвольною боротьбою поневолених Москвою народів під гаслом: «Свобода народам і людині».

3. Організація Українських Націоналістів стає на чолі тих українських революційних течій та співпрацює з тими революційними рухами поневолених Москвою народів й з тими державами, що змагають до повного розвалу ССРСР. Організація Українських Націоналістів вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання та сили, що заінтересовані в розвалі ССРСР та в створенні ні від кого незалежної Української Суверенної Соборної Держави. Відношення ОУН до держав та політичних рухів перерішується їхнім протимосковським наставленням, а не більшою чи меншою політичною співзвучністю з українським національним рухом.

4. ССРСР — це новітня форма московського імперіалізму, що доводить поневолені народи й країни до національного, культурного й економічного застою та руїни. Тільки усамостійнення поневолених Москвою народів Європи та Азії й свобідна співпраця між ними доведуть до всебічного розвитку.

5. Організація Українських Націоналістів бореться проти всіх родів московського імперіалізму, тому поборює всі ті протирежимні організації й рухи в ССРСР, що поза ССРСР змагають до збереження московської імперії в якій небудь формі та до нового поневолення немосковських народів.

6. Окупація Західньо-Українських Земель, Буковини й Басарабії Москвою в рр. 1939-40 та поширення панування Москви на територію прибалтійських народів (Литви, Латвії, Фінляндії й Білорусії) скріплює протимосковські сили в ССРСР.

7. Через окупацію Полісся, Волині, Галичини, Буковини й Басарабії Москвою, національний актив тих земель включився в єдиний протимосковський фронт боротьби. Національно свідомий, політично вироблений, вільний від наслідків розкладової політики Москви актив Західньої України посилює революційні сили Наддніпрянщини. Майбутнє Західньої України зв'язане нерозлучно з національно-визвольним рухом усього Українського Народу. Тому ОУН поборює шкідливі для справи визволення

думки, про можливість сепаратного вирішення долі Західньої України.

8. Основою нашої праці й боротьби в Україні та в цілому СРСР є революційно-визвольна боротьба українського народу проти Москви за Українську Суверенну Соборну Державу та платформа спільної боротьби поневолених народів проти московського імперіялізму. При творенні єдиного протимосковського революційно-визвольного фронту боротьби рішає перш за все політична доцільність, а не світоглядіві, ідеологічні й програмові різниці.

9. Організація Українських Націоналістів змагає до опанування своїми впливами цілоти суспільного життя. ОУН буде провадити свої акції на всіх теренах і у всіх клітинах та установах суспільного життя. Передумовою успіху нашої боротьби є тип члена — суспільного пробоевика, організатора.

10. Існуюче невдоволення й вороже наставлення народних мас до режиму — це сліпа стихійна сила, нездібна досягти ніяких політичних цілей. Велитенську роль в нашій боротьбі відіграє вона тільки тоді, коли Організація Українських Націоналістів опанує її своїми політичними гаслами та включить в зорганізовану плянову роботу, боротьбу, яка єдина веде до остаточної перемоги. Тому завданням українських революціонерів та революціонерів інших поневолених Москвою народів є зорганізувати суспільний актив, свідомий своїх завдань, зорганізувати революційну силу, що керуватиме боротьбою народних мас, та в відповідний момент поведе їх до остаточної збройної розправи з наїздниками.

11. Організація Українських Націоналістів бореться як проти московсько-більшевицького державного капіталізму, так — проти повороту ліберально-капіталістичного устрою.

Організація Українських Націоналістів бореться проти насильницької колгоспної системи, за знесення колгоспів, за те, щоб українські селяни самі зорганізували своє господарство й кермували ним, згідно з добром працюючих і цілого українського народу, за право приватного землеволодіння для селян у межах трудової норми, без права на спекуляцію землею. Відповідно до умовин ОУН вестиме боротьбу на терені колгоспів також і під такими гаслами:

а) проти невільництва в колгоспах, проти економічного визиску колгоспників та проти більшевицької системи уподаткування сільського господарства;

б) проти диктатури в колгоспах ставленників московсько-більшевицької влади комуністів та активістів;

в) за повну самоуправу та господарську свободу сільсько-господарських артілей;

г) за збільшення присадибних наділів і звільнення їх від податків.

Організація Українських Націоналістів проти руйнування колгоспів у час революційного зриву.

Під час революційного зриву владу в колгоспах переберуть виборні революційні комітети. Перебудова большевицької невільничої господарки на вільну господарку українського народу буде відбуватися ступнево й пляново так, як це допускатиме економічний і політичний інтереси української нації, про що дбатиме Українська Держава, а не самовільними, нагальними методами, які загрожували б руїною господарського життя.

12. В промислових осередках Організація Українських Націоналістів веде боротьбу під гаслами: за всебічну опіку держави над робітниками, за справедливую заробітну платню, за особисту свободу робітника, за самоуправу робітників у вільних професійних союзах.

13. Масовий чинний наступ і остаточний збройний удар українських народніх мас з наїздником є залежний від поставлення сильної політичної організації, стану ідейного й політичного опанування мас провідним революційним активом, внутрішнього положення ССРСР та міжнародної ситуації. Зрив народніх мас до остаточної розправи з наїздниками прийде в моменті ослаблення й розхитання режиму наростаючими революційними силами й самою боротьбою. Вступлення ССРСР в нову імперіялістичну війну приспішить цей момент. Тоді зросте в Червоній Армії значення змобілізованого українського елементу й інших поневолених Москвою народів. Рівночасно зросте питомий тягар тих робітників і селян, що остануться за своїми верстатами праці. Тоді то боротьба цивільного населення з режимом завдаватиме сильніші удари йому, ніж це можливе в мирний час. Устроєва та технічна анархія, що зросте в наслідок технічних та організаційних недостач транспорту в час перевозу мільйонових мобілізованих мас та матеріалів, послабить можливість контролю й опанування населення московсько-большевицькою владою. Це вможливить нам широко розгорнути нашу роботу. Потрясення, викликане війною, двигне населення на послаблення московсько-большевицького апарату. Це доведе до масових виступів населення й війська проти большевицького режиму. Для Організації Українських Націоналістів, що посилюватиме й організуватиме цей розклад, настане час двигнути маси до остаточного збройного удару з наїздником.

14. Комінтерн компартій поодиноких країн поза ССРСР та від нього залежні організації, — це агентури московського імперіялізму. Тому ОУН включає протикомуністичну акцію в рамки своєї протимосковської акції за границею.

15. Завданням українців ССРСР поза українськими етнографічними землями є організувати й посилювати боротьбу проти московського імперіялізму й режиму між тими народами й

населенням, серед яких вони живуть, нав'язувати співпрацю з ними та допомагати їм.

16. ОУН поборює акцію тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської окупації українських земель. Ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків є передумовою унормування взаємин між українською й польською націями.

17. Жиди в ССРСР є найвідданішою підпорою пануючого большевицького режиму та авангардом московського імперіалізму в Україні. Протижидівські настрої українських мас використовує московсько-большевицький уряд, щоб відвернути їхню увагу від дійсного спричинника лиха і щоб у час зриву спрямувати їх на погроми жидів. Організація Українських Націоналістів поборює жидів як підпору московсько-большевицького режиму, освідомлюючи рівночасно народні маси, що Москва це головний ворог.

18. Українські опортуністичні партії в час визвольних змагань України виявили нездарність керувати справами боротьби українського народу та Українською Державою. Події останніх 20 рр. виказали шкідливу роль опортуністичних акцій в нашій боротьбі та довели їх до повного політичного банкрутства. ОУН поборює всі опортуністичні течії в ССРСР, які не йдуть на повний розрив з Москвою, а надіються на частинні уступки зі сторони Москви та стоять на становищі поступової перебудови ССРСР шляхом еволюційних змін. Організація Українських Націоналістів поборює всі опортуністичні партії та емігрантські групи, зокрема дрібномишанську групу попутчиків націоналізму А. Мельника, гетьманців, УНР, есерів, есдеків, ундистів, ФНЄ, радикалів, клерикалів і всіх інших, що розбивають одноцілий фронт боротьби українського народу та узалежнюють українську справу виключно від зовнішніх т. зв. сприятливих умовин.

19. Організація Українських Націоналістів змагає до приєднання української еміграції для нашої боротьби та об'єднання її поза розкладовими впливами українських опортуністичних груп.

20. Організація Українських Націоналістів на Західніх Окраїнах Українських Земель змагає за скріплення українського характеру тих земель засобами залежними від умовин і політичної доцільності й прилучення їх до Української Держави, а не до польських земель.

21. У Закарпатській Україні ОУН змагає до розбудови політичної сили Українського Народу та до прилучення Закарпаття до Української Держави.

ВІЙСЬКОВІ ПОСТАНОВИ

1. Для здійснення своїх цілей ОУН організує й вишколює власну військову силу.

2. Завданням військової сили ОУН є:

а) зорганізувати й перевести збройну боротьбу ОУН за

перемогу Української Національної Революції й здобуття Української Держави;

б) бути пробоевою силою й опорою ОУН у цілій її боротьбі;

в) бути ядром Української Армії в Українській Державі.

3. В часі політичного поневолення ОУН організує при допомозі військового штабу ОУН на всіх українських землях і закордоном військові осередки, виховує й школить військових провідників-організаторів та військових фахівців, організує й школить військові кадри, кермує й координує цілістю військової роботи та опрацьовує воєнні плани, узгаднюючи кожночасне політичне положення.

При допомозі тих же осередків і кадрів впливає на прилюдну українську опінію, пропагує серед неї військову думку, організує самонавчальні військові курси і т. п.

4. Завданням Військового Штабу й військових осередків ОУН в часі зриву є zorganizувати збройну силу Революції та керувати військовими акціями на землях.

5. У збройному зриві ОУН організує й веде до боротьби всіх українців без огляду на їх політичні переконання.

6. Українська Армія змагатиме до виховання вояка-громадянина. Прищиплюватиме йому за час цілої військової служби й позавійськового виховання почуття соборности, великого призначення, відповідальности, героїзму й посвяти в парі з залізною дисципліною й твердим вояцьким вишколом — злучить українців усіх земель в один національний моноліт.

7. Українська воєнна доктрина, опираючись на аналізі духових прикмет українця, історичній традиції, геополітичних умовах України та узгаднюючи воєнні модерні засоби, має дати Українській Армії своєрідну стратегію й організацію, що в свою чергу дадуть змогу якнайкраще й найдоцільніше використати всю силову натугу Української Нації.

8. Ввесь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки Української Революції знайде своє втілення в українській революційній армії, яка повстане в боротьбі цілого озброєного народу, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української Революції — свободи народам, — поза межі Рідної Землі.

ВИШКІЛЬНО-ВИХОВНІ НАПРЯМНІ

1. Сила Організації, а в слід за тим успішне сповнення її бажань залежить у прямому відношенні від вартости її членів, що мусять бути рівночасно борцями й організаторами визволення та державного будівництва.

2. Виходячи з того заложення, ОУН ставила зусильно в минулому виховання й вишкіл у своїх рядах, що дало у висліді вироблені кадри провідників.

3. В умовах сьогоднішньої зміненої дійсності усі організаційні клітини мають перевести основний вишкіл свого членства, виховуючи повний тип суспільно-політичного активіста.

При тому треба звернути увагу, щоб у вишколі вдержати рівновагу між боєво-революційним виробленням і агресивністю, та суспільно-політичним і державотворчим вишколом, кінцевим для організації громадсько-політичного життя.

4. Для належного поставлення вишколу кінцевим є створення центрального осередку вишколу, якого завданням буде опрацьовувати засадничу проблематику, приготувати вишкільний матеріал, вишколювати інструкторів, улаштовувати курси та керувати цілістю вишкільної праці ОУН, провадити в цілій ОУН одноцільний, плановий і систематичний вишкіл усього членства.

5. Змістом вишколу мусить бути в першу чергу світоглядове оформлення й формування, політичне вироблення й знання (спеціально совєтської дійсності), суспільно-організаційний вишкіл усіх членів.

6. У підставовому членському вишколі являється кінцевим уодноцільнити й усистематизувати вишкільний матеріал у виді точно означених ступнів.

7. Підкреслюючи потребу вишколу, не слід занедбувати справи готовости, якої ніколи не може бути забагато. Зокрема тепер, коли ОУН стоїть перед новим, можливо вирішним змагом, вона буде найважливішим чинником успіху. Запорукою цього є належне поставлення виховання.

8. Виховання є вислідною змагань нашого середовища. Тому живий приклад, безпосередній вплив, будуюча атмосфера всіх організаційних зв'язків, а також тиснення творчої думки провідних кадрів є кінцевим засобом виховання, яке мусить відбуватися лише в праці й боротьбі.

9. Лише певне розгорнення перспектив нашої боротьби, ясне й життєве означення цілей, метод та ієрархії завдань дасть змогу членам включити ріст власної особовости й характеру в ставання в ОУН, яка, як еманация українського середовища, є рівночасно ставанням України.

Лише віра в вище покликання Організації й її членів спонукає ставити до себе високі вимоги та сповняти намічені завдання.

ПРОПАГАНДИВНІ НАПРЯМНІ

I. Загальні означення

1. Основним завданням нашої пропаганди є поширити серед найширших мас Українського Народу ідеї та політичну програму Українського Націоналізму, змобілізувати їх до боротьби за ідеї Української Революції, дати відпір ворожій пропаганді й замаско-

ваному наступові ворожої політики, та приєднати до протимосковської боротьби також позаукраїнські сили.

2. Розгорнення інтенсивної пропагандивної роботи є одним із найважливіших завдань Організації в сучасному стані її боротьби. Цілість пропагандивної роботи мусить бути зцентралізована й узалежнена від політичної тактики Організації.

3. Наша пропаганда, її зміст, методи, тактика й організація ділиться на відділи:

- а) пропаганда протибольшевицька для українців в Україні й цілому СССР,
- б) пропаганда для українців поза московською займанщиною,
- в) пропаганда для поневолених і загрожених Москвою народів,
- г) закордонна пропаганда для чужинців.

4. Зосереджувати головну увагу пропаганди на справах для визвольної боротьби найважливіших, а не розпорошувати її надмірно на різномірних середовищах, що для справ визвольної боротьби мають значення другорядне.

II. Протимосковська пропаганда

A. Для українців

1. Основним завданням української революційної пропаганди є поширити ідеї українського націоналізму серед найширших мас українського народу на Україні й усюди, де живуть українці, та зібрати довкола політичної програми Української Національної Революції увесь актив.

2. Негативне наставлення українських мас проти большевицького режиму змінити моментом ворожого наставлення проти Москви та дати їм позитивну програму національного визволення. Розкладова, протирежимна пропаганда має для справи нашої революції повну вартість остільки, оскільки вона йде в парі з нашими позитивними гаслами.

3. Протидіючи всім місцевим партикуляризмам і загумінковості, скріплюючи свідомість, що тільки від долі Києва залежить доля всіх українських земель.

4. Виказати найширшим колам населення слабкість кремлівського режиму й можливість його повалення та визволити їх від психози страху, розбуджуючи віру у власну силу народу.

5. Опановуючи всі українські середовища, наша пропаганда мусить звернути особливу увагу на молодь в Червоній Армії й робітництво з огляду на їх роль й вагу в революційній боротьбі.

Б. Для поневоленних Москвою народів

Наша пропаганда для поневоленних Москвою народів, крім протирежимного фронту, мусить рівнож дуже сильно звертатись проти панування Москви, взагалі за національну свідомість кожного народу бути суверенним власником своєї землі й керівником своєї долі, виказуючи спільність інтересів поневоленних Москвою народів з Україною в одному фронті боротьби.

В. Для всього населення московської тюрми народів

Тереном діяння української пропаганди є дальше ціла московська імперія в кожноточасних її межах. Серед усіх москалів, обмосковлених елементів поневоленних народів та комуністичних низів наша пропаганда звертається передусім проти режиму, виказуючи брак політичної й особистої свободи, економічний та соціальний гніт, переслідування релігії, шкідливість імперіялізму, облуду інтернаціоналізму, забриханість цілого режиму та панування кремлівської кліки над партією, партії й її прихвостнів над мільйонами громадян. У загальному звертати особливу увагу на Червону Армію й більші промислові осередки.

III. Пропаганда поза московською займанщиною

1. Пропаганда ОУН поза московською займанщиною мусить бути тісно й нерозривно зв'язана з цілістю визвольної боротьби, яку веде ОУН на українських землях під московською займанщиною.

2. Мобілізувати всі здорові елементи української суспільности довкола боротьби з наїздником і до всесторонньої допомоги нашій революційній боротьбі в Україні під ворожими займанщинами. Пропагувати, як одну визвольну концепцію у протизвагу нерезальним надіям, на самочинний розвал большевизму — творення української політичної й мілітарної сили передусім на Українських Землях.

3. Мобілізувати еміграційні елементи інших поневоленних Москвою народів до спільної боротьби зі спільним ворогом — Москвою.

4. Здобути в громадянській опінії народів загрозованих московським імперіялізмом та в опінії чужинецьких кіл взагалі прихильність для української революції, вказуючи спільність інтересів з нашою боротьбою.

5. Протидіючи протибольшевицькій пропаганді, демаскувати насильницький експлуататорський, антикультурний, протипоступовий, реакційний характер московського імперіялізму взагалі, а большевизму, як його сучасного воплотення, зокрема, між українцями, еміграцією інших поневоленних Москвою народів і чужинцями.

6. Демаскувати невірну й тенденційну пропаганду польську, малярську й іншу, ворожу українській справі.

7. Поборювати українські нереволюційні, опортуністичні, масонські організації, групи й течії, розкривати їх шкідницьку роботу та демаскувати їх всюди, де вони появляться.

8. Демаскувати всі ті групи й течії, які хоч виступають проти сьогоднішнього большевицького режиму, але є в дійсності замаскованими московськими імперіялістами й як такі є ворогами визволення України та поневолених Москвою народів.

9. Головну увагу мусить звернути наша пропаганда на опанування молоді й робітничих осередків.

10. Завданням пропаганди в Закарпатській Україні є: загально-освідомлююча праця, політична пропаганда проти малярського й московського окупанта та ширення ідей і гасел (зокрема соборницьких).

IV. Окремі постанови

Зовнішні форми, вживані в Організації, не були до цього часу узгоджені в однородний і обов'язуючий спосіб. Вводиться в цьому напрямі деякі точніші устійнення й зміни відносно зовнішніх символів та організаційного привіту.

1. Організацію обов'язує тільки загально-національний Тризуб Володимира Великого в формі, введеній Центральною Радою. Касується звичай вживати Тризуба з мечем, як відзнаки Організації.

2. ОУН уживає свого окремого організаційного прапора чорної й червоної краски. Уклад і обов'язуючі пропорції будуть ухвалені окремою комісією.

3. Обов'язуючі організаційні свята є: Свято Соборности 22 січня, Свято Героїв Революції дня 23-го травня і день боротьби 31-го серпня. Всі інші річні події, обходжені членами Організації, є пам'ятковими днями, що не мають загально-обов'язуючого значення на всіх теренах і для всіх членів.

ПОСТАНОВИ В СПРАВІ ДИВЕРСІЇ ПОЛК. А. МЕЛЬНИКА

II. Великий Збір Організації Українських Націоналістів, розглянувши діяльність Організації Українських Націоналістів від хвилини смерти сп. п. Вождя Евгена Коновальця, це є від 1938 р. до II. Великого Збору Організації Українських Націоналістів, це є до 1941 р., стверджує наступне:

1. Фактична керма ОУН опинилась за кордоном по смерті сп. п. полк. Евгена Коновальця в руках людей, які діяли на шкоду ОУН.

2. Участь шкідників у кермуванні справами ОУН була загрозою для Українського Націоналістичного Руху.

3. Обов'язком відповідального за долю ОУН активу Організації

було перевести уздоровлення відносин у закордонних керівних колах ОУН.

4. Полковник Андрій Мельник не виявив ні розуміння, ні доброї волі для переведення без зовнішніх потрясень, уздоровлення відносин у закордонних керівних колах ОУН і співпраця організаційного активу з полк. А. Мельником не могла для ОУН принести жадної користі.

5. Полк. А. Мельник виявив повну нездібність керувати революційним рухом.

6. Полк. А. Мельник виступав проти здорових починів активу ОУН, став явно по стороні зрадників і шкідників Організації, та очолював їх шкідницьку роботу.

7. Акція полк. А. Мельника й його товаришів є диверсією проти ОУН, та змагає розбити одноцілий визвольний фронт Українського Народу.

8. Покликання Вужчим Проводом Українських Націоналістів полк. А. Мельника на Голову ПУН, який прилюдно проголосив дня 14. жовтня 1938 р. Ярослав Барановський, немає ніякого законного оперття в правному порядку ОУН і тому воно не може мати для ОУН обов'язуючої сили.

9. Полк. А. Мельник опинився на чолі ОУН в нелегальний спосіб, всупереч виразним приписам Устрою ОУН, які правом покликуння Голови ПУН наділюють одиноко й виключно Збір Українських Націоналістів, а не Вужчий Провід Українських Націоналістів.

10. З'їзд Українських Націоналістів, що відбувся 27. 8. 1939 р., не відповідав вимогам приписів Устрою ОУН про ЗУН, цього з'їзду не скликано в формальний спосіб і в ньому не брала участі передбачена устроєм ОУН приписана кількість управнених членів ЗУН.

11. Постанови З'їзду Українських Націоналістів з дня 27. 8. 1939 року винесені в характері постанов ЗУН та всі акти, довершені полк. А. Мельником у характері Голови ПУН є протизаконні та позбавлені правних наслідків.

12. Сл. п. полк. Е. Коновалець не оставив завіщання відносно покликання свого наслідника в особі полк. А. Мельника.

13. Твердження Омеляна Сеника, що сл. п. полк. Е. Коновалець оставив завіщання про свого наслідника, є видумкою О. Сеника й Ярослава Барановського в цілі створення в ОУН такої ситуації, яка запевнювала б Сеникові й Барановському захоплення та закріплення за ними рішальної позиції в ОУН.

14. Згідно з постановами устрою ОУН, Провід Українських Націоналістів творив Голова, як рішальний чинник, разом з рештою членів ПУН, яким прислугував лише дорадчий голос, супроти чого ПУН з хвилиною смерті Покійного Вождя перестав законно існувати.

15. Вихідною формально-правною точкою до уздоровлення відносин у закордонних керівних колах ОУН являється правний стан, що заіснував у хвилині смерті Покійного Вождя, то є дня 23. 5. 1938 р.

16. Одиноким правильним шляхом до уздоровлення відносин було усунення всіх деструктивних чинників із закордонних керівних постів ОУН.

17. Акт з 10. 11. 1940 р., яким покликано до життя Революційний Провід ОУН був історичною konieczністю в розвитку Українського Націоналістичного Руху, яку актив ОУН виконав згідно з інтересами ОУН і волею членських кадрів.

II. ВЗОУН стверджує, що полк. А. Мельник потурав зраді в Проводі Українських Націоналістів, діяв на шкоду ОУН і української справи.

II. ВЗОУН виключає тому полк. А. Мельника із членів Організації Українських Націоналістів.

Виключенню підлягають рівнож усі ті члени Організації, що після проголошення постанов II. ВЗОУН братимуть участь у акції А. Мельника проти ОУН.

II. ВЗОУН вживає полк. А. Мельника заперестати якунебудь акцію під назвою ОУН. Кожне відхилення від тієї перестороги Організація поборюватиме як диверсію.

II. ВЗОУН вживає всіх націоналістів, яких група А. Мельника втягнула в диверсію проти ОУН, зірвати з нею, підпорядкуватися Проводові ОУН та стати в карні ряди революційно-визвольного руху ОУН під проводом Степана Бандери.

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955. Збірка документів. Без місця видання, 1955, стор. 24-47.

114. АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

30 червня 1941, в день здобуття Львова німецьким військом, представники ОУН (С. Бандери) скликали громадські збори, в яких взяло участь коло сотні осіб. На цих зборах Ярослав Стецько проголосив відновлення української держави.

Друкований текст проголошення української держави існує в кількох варіантах. Поскільки нам не вдалося ствердити, котрий варіант проголошення можна вважати автентичним, ми рішилися публікувати два основні варіанти.

I

АКТ 30 ЧЕРВНЯ 1941 Р.

АКТ проголошення УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Волею Українського Народу
Організація Українських Націоналістів
під проводом

СТЕПАНА БАНДЕРИ

проголошує *створення* *) Української Держави,
за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих
синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця і Вождя Евгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшовицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, звиває весь український нарід не скласти збруї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена

Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння всіх його потреб.

*Таким письмом (італіком) тут і на наступних сторінках зазначаємо місця тексту, які в інших версіях або зовсім не приходять, або приходять змінені. — Мова і правопис оригіналів.

Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери взиває підпорядкуватися створеному у Львові Краєвому Правлінню, якого головою являється

Ярослав Стецько.

Слава Героїчній Німецькій Армії і її Фірерові

Адольфові Гітлерові!

Україна для Українців! Геть з Москвою! Геть з чужою владою на українській землі! Будуймо Свою Самостійну Українську Державу!

Кость Паньківський, Від держави до комітету. Літо 1941 року у Львові. Нью-Йорк—Торонто, 1957, стор. 111-112.

II

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

1. Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України.

Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її творця і вождя ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває увесь український народ не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Суверенна Українська Влада.

Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад і порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння його потреб.

2. На західніх землях України твориться Українська Влада, — яка підпорядкується українському національному урядові, що створиться у столиці України — Києві.

Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, боротиметься далі проти московської окупації за Суверенну Соборну Державу і новий, справедливий лад у цілому світі.

Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава!

Хай живе Організація Українських Націоналістів!

Хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів — Степан Бандера!

Льва-Город, 30. червня, 1941 р., год. 20.

Ярослав Стецько
Голова Національних Зборів.

Ярослав Стецько, 30 червня 1941 р. Торонто—Нью-Йорк—Лондон, 1967, стор. 330.

115. МЕМОРАНДУМИ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (С. БАНДЕРИ) НІМЕЦЬКОМУ УРЯДОВІ

Нижчеподані документи висвітлюють поставу ОУН (С. Бандери) до німецької політики напередодні і після створення українського уряду 30 червня 1941 у Львові. За даними Романа Ільницького, перший меморандум передано німецькому уряду 23 червня 1941. Його уклала комісія, до якої входили Степан Бандера, Олекса Гасин, Іван Габрусевич і Володимир Стахів.

I

Серед численних німецьких політичних поглядів на вирішення українського питання, а також серед різних концепцій щодо німецької політики в цьому питанні немає жадної, яка узгляднювала б значення окремих аспектів даної проблеми в усьому її розмірі, яка правильно оцінювала б внутрішні українські фактори. При цьому недооцінюються навіть аспекти, які також з німецького погляду могли б мати велике значення для майбутніх німецько-українських відносин. Така настанова, яка не приділяє належної уваги всім внутрішнім українським аспектам, може призвести до фальшивої німецької політичної лінії супроти України, яка, зі свого боку, може сприяти неправильній тактиці німецького Райху щодо вирішення української проблеми.

Є дуже багато об'єктивних, реально-політичних підстав для започаткування природного союзу між Німеччиною та Україною, базованого на щирій дружбі, і для плідної співпраці обох сторін в усіх галузях. Такий союз може бути дуже тісним і довготривалим, якщо він узгляднить життєві потреби обох народів, оскільки не існують жодні важливі та принципові антагонізми; навпаки, є багато можливостей для взаємозбагачення.

Натомість неправильно поведена політика може мати негативний вплив на взаємини обох народів, наслідки якого згодом буде важко подолати. Бо основи спілкування визначаються вже на початку співпраці, на початку взаємин між двома народами. Дальший розвиток цих взаємин залежатиме саме від принципів, на яких започатковано ці стосунки. Від цих принципів залежатиме доля обох народів.

Основи німецько-українських дружніх взаємин творяться на початку німецького походу на Схід Європи. З огляду на те, що українські націоналісти несуть велику відповідальність за долю і

майбутнє України, що вони довели ділом, для них вирішальне значення має настанова Німеччини щодо будівництва Української Держави.

Цей меморандум звертає увагу компетентних установ німецького Райху, які визначають шляхи й методи його закордонної політики, на серйозну ситуацію української проблеми. Ми свідомі того факту, що самі меморандуми не спроможні спинити хід історії. Меморандум написаний у дусі переконання, що всі порушені в ньому питання мають далекосяжне значення не тільки для України, а й для німецького Райху. Тільки вирішення, що цілковито відповідає історичним і народним інтересам України, матиме також користь для Німеччини. Натомість негативне для України вирішення проблеми водночас завдасть шкоди Німеччині. Над логікою сказаного повинен замислитися кожен відповідальний політичний діяч.

У наступному заторкнемо тільки аспекти, які стосуються інтересів німецького Райху, але це не означає, що інтереси України можуть бути другорядні. Бо українські націоналісти першою мірою заступають інтереси свого власного народу.

Окремі питання заторкнено відверто і ясно, як цього вимагає відповідальність перед історією, так недвозначно, якими були б далекосяжні наслідки будь-якого вирішення в перспективі майбутнього.

Меморандум цей не заторкував би цих проблем у такій відвертій формі, якби не існувало глибоке переконання в тому, що викладені аспекти зустрінуть повне зрозуміння, оскільки вони служать однаково українському та німецькому народам. Ці аспекти не створено штучно; вони віддзеркалюють дійсність, відповідають майбутній силі, захованій в цій дійсності.

II

Історія України і розвиток українського народу характерні тривалою війною на два фронти: на заході проти Польщі, на півночі і сході проти Москви. Ці дві сили намагалися раз-у-раз формувати обличчя Східної Європи на свій лад, який не відповідав ні народним, ні геополітичним реалітетам. Як польська, так і російська політика намагалися знищити своєрідність підкорених народів, знищити їхню культуру, їхні політичні аспірації і таким чином, у хаосі народів, накинати їм свою імперіялістичну волю. Однак цієї мети щастило їм домогтися тільки в часи, коли український народ, поневолений з одного або з другого боку, перебував у стані безсилля. З історичного погляду їм це щастило лише на короткотривалий час.

Два рази протягом періоду новітньої історії Польщу виключено з цієї боротьби з огляду на те, що вона не мала ні творчих, ні достатніх інших сил для збереження влади в східноєвропей-

ському просторі. Польська держава Ягеллонів розпалася внаслідок тривалих ударів з боку українського народу, який намагався створити власну державу під керівництвом козацьких гетьманів. Розподіл польського королівства — це тільки наслідок послаблення, що його спричинили польсько-українські конфлікти. Також Версальська Польща загинула, насамперед внаслідок внутрішньої боротьби народів, до чого найбільше спричинилися українці.

Після кожного виходу Польщі з двофронтової боротьби України поставала для українців konieczність шукати вирішення проблеми в боротьбі з Московією. Після того, як у середині 17 сторіччя український гетьман Богдан Хмельницький завдяки українському національному повстанню зламав вплив Польщі і створив українську козацьку державу, — один з його наступників, гетьман Іван Мазепа, спробував вивести Україну з-під опіки російського царя. Це відбувалося на початку 18 сторіччя за допомогою шведського короля Карла XII. Ці намагання мали за мету зупинити російську державу в її зусиллі досягти домінуючої ролі в Східній Європі. Ця спроба не увінчалася успіхом, а тільки негативно вирішила долю України на наступні сторіччя. Як колись, так і нині вся сила українського народу спрямована на збройне вирішення нового порядку в Східній Європі. Боротьба між Московією та Україною, між російським імперіялізмом, який принижує народи та культури, а нинішнім представником якого є більшовизм, з одного боку, та між Українською Національною Революцією — з другого, революцією, яка приведе також до визволення поневолених Московією народів, буде продовженням розпочатого вже запровадження нових порядків в Європі. Бо простори Східньої Європи є не лише органічно складовою частиною європейського континенту, і таким чином тісно пов'язані з долею цього континенту, але також беруть участь у формуванні долі всього континенту, зокрема, коли взяти до уваги українську участь у будівництві Європи.

Геополітична динамічність цих просторів і політичне прагнення українського народу заздалегідь уможливають спільну дію проти чужих сил, дію України разом з Середньою Європою. Польща протягом історії завжди стояла по боці політики західноєвропейських держав. Росія, як наступник світогляду та політики сили номадських орд Азії, є головним представником антиєвропейських, руйнівних сил Сходу.

Боротьба за визволення українського народу тісно пов'язана з переформуванням східноєвропейського простору, яку слід вважати доповненням до запровадження нових порядків в Європі. Цей факт помітний, зокрема, протягом останніх чотирьох сторіч.

Реформація, що знайшла на Україні широкий відгук, на відміну від Росії, сприяла зміцненню національної самосвідомості на Україні. Тридцятирічна війна, яка привела до послаблення

універсального католицизму, сприяла українському національному повстанню в 1648 році під керівництвом Хмельницького проти католицької Польщі. Величезні політичні плани цього найбільшого українського політичного діяча, в союзі з Бранденбургом і Швецією, щоб розділити Польщу, створити європейський континентальний східний фронт і розбудувати його на Півдні, — ще нині повнотою зберегли своє значення. Швеція, як сила Півночі і господар Балтицького моря, і українська козацька держава на Півдні в районах Чорного моря — мали створити оборонний мур проти неєвропейського Сходу. В цих плянах Хмельницький продовжував хід думок князів середньовічної Київської держави, які, спілною з домінуючою силою в районах Балтицького моря, провадили політику творення європейського континентального східного фронту. Цим самим шляхом прямував Іван Мазепа. Зростаюча російська сила знищила, однак, цю українську концепцію і розбудувала агресивну позицію проти Європи, внаслідок чого знищено спершу Україну, а опісля послаблено Швецію. Це результат важливої для Європи боротьби. Після ліквідації українського оборонного фронту проти Сходу 1709 року в бою під Полтавою знищено 1764 року українську автономію та «козацькі вольності», а 1781 року запроваджено, як по всій Росії, губерніальну адміністрацію.

Не зважаючи на цей удар, за Україною залишилося завдання пробивати шлях на схід, приєднувати до Європи близькоазійські простори. Україна стала на межі Європи проти Азії.

Цього завдання Україна була свідомо, коли після вибуху російської революції 1917 року постала Українська Держава. Нав'язавши дружні взаємини з німецьким Райхом та центральними державами, Україна виконала своє завдання як свій європейський обов'язок. Відновлено європейський континентальний східний фронт, при чому Німеччина відіграла чільну роль, як домінуюча сила в балтицькому районі. Здавалося, що пощастить на тривалий час зупинити небезпеку, яка загрожувала зі Сходу. Однак внаслідок того, що німецька політика супроти України не відповідала належно українським народним прагненням, дійшло до погіршення українсько-німецьких взаємин. Німецький бік часто допускався помилок, на що вказували також німецькі політичні публіцисти, наприклад, д-р Пауль Рорбах і Аксель Шмідт. Німецька політика недостатньо зважала на національну психіку українців; вона не мала чітких політичних цілей, а вагалася між державною самостійністю України і відновленням російської єдності, хоча тільки на базі федерації. Серед українців постало переконання, що причина приходу німців на Україну зумовлена виключно економічними потребами, щоб поліпшити і забезпечити харчову ситуацію центральних держав. Ще пізніше називали договір у Бересті Литовському — «Хлібним миром». Ця німецька настанова спричи-

нилася до втручання у внутрішні справи молодшої держави: насильно замінено режим, призначено на голову держави Скоропадського, який спирався на русофільські кола і провадив проросійську федералістичну політику. Крім того, німецька сторона самовільно запровадила зміни в соціальній структурі країни; це в жодному разі не могло сприяти відпруженню становища.

Ця німецька східня політика базувалася на неправильних передумовах і призвела не тільки до неуспіху запровадження нових порядків на європейському Сході, а й вплинула на пізніші часи. Ця політика залишилася донині в пам'яті українців, зокрема на Східній Україні. Вищезгадані німецькі помилки, причин яких слід шукати у нерозумінні становища, використовує у своїх цілях протягом останніх двадцятих років як московсько більшовицька, так і небільшовицька пропаганда, щоб посилити антинімецькі настрої на Україні. З цим фактом мусимо ще нині рахуватися.

III

Хоч населення України вітатиме німецьке військо як визволителів, ця прихильна настанова може незабаром змінитися, якщо Німеччина не прийде з метою відновлення Української Держави та відмовиться розповсюджувати відповідні гасла. Німеччина не шукає на Сході тільки економічного простору, відомого за свої природні ресурси, а має також політичні цілі, оформлені у гаслі про запровадження нових порядків в Європі.

Такі нові порядки в Європі — немислимі без самостійної Української Держави, зокрема коли існує конкретна можливість допомогти українському народові здобути власну державність.

Хоча теперішня державна форма України, відома під назвою Українська Соціалістична Советська Республіка в складі Советського Союзу є тільки фікцією, все ж існування її це великий крок вперед у порівнянні з часами перед світовою війною, коли в тодішній царській Росії навіть слова Україна, українець, український були заборонені.

Якщо глянемо на історію українсько-російських взаємин протягом останніх двадцяти років, можна ствердити, що Росія мусила піти на поступки на українському фронті не тільки внаслідок внутрішнього безсилля, а також з тієї причини, що український національний рух зміцнів.

Революція 1917 року та наступна чотирирічна визвольна боротьба настільки глибоко вплинули на формування української національної свідомості та на зростання прагнення здобути державну незалежність, що національні прагнення України перетривали навіть двадцятирічний жорстокий та безоглядний терор з боку більшовицької Москви. Бо кожний натиск Москви викликає протидію українського революційного руху.

Двадцятирічна революційна боротьба України спричинилася до ще більшого зростання української національної свідомости, хоча в цьому процесі було також чимало невдач. Сторонній спостерігач не спроможний належно оцінити цей факт. Сили українського народного опору, як його національна первісна сила, бойова воля українських революційних організацій часто зводили нанівець заходи більшовицької Москви на Україні. Навіть найбільш підступні більшовицькі методи не змогли завдати поважних шкод українській народній мислі; це твердження висуваємо з почуттям найбільшої відповідальности. Суперечки різного роду, які тривало відбувалися в Советському Союзі, чи з приводу національного питання, нового соціального змісту, чи з приводу боротьби за владу, — завжди розпочиналися і закінчувалися на Україні. Бо саме на Україні негативна настанова населення проти більшовицького соціального гніту пов'язувалася з рішучою готовістю стати на оборону народних ідеалів. Головне цій настанові слід завдячувати, що на Україні більшовицький режим ніколи не зміг закріпитися.

Тут доречно наголосити на тому, що український народ зумів достосувати свої власні методи боротьби мірою зростання терору, спрямованого проти нього. Нема жодного закону чи указу режиму, що їх не зміг би обійти український революційний рух і його бойові друзі. Про це відомо стане українському народові, в якому належний інстинкт боротьби поєднується з прагненням свободи.

Двадцятирічна ворожа супроти режиму настанова виростила в душі українського народу елементи, які чинитимуть опір кожному насильницькому режимові, що не узгоджуватиме українських національних вимог. Треба бути свідомим того, що Україна як з народних, так і з територіальних причин має виконати дуже великі завдання. Правильне вирішення матиме вирішальне економічне й стратегічне значення. Тільки від настанови українського народу залежатиме, чи Україна стане складовою частиною нової Європи, чи вогнищем небезпек. Не можна забувати, що, крім німецького впливу, на Україні діятимуть впливи Москви та Англії. Адже під сучасну пору Україна не перебуває між Німеччиною та Москвою, хоча географічно це так, а між Німеччиною та Англією, хоча це звучить парадоксально.

Після двадцятирічного більшовицького насильницького режиму український народ став дуже вразливим до всіх питань, що стосуються його свобод. Це духове становище не тільки зрозуміле; його слід мати завжди на увазі, якщо хтось має намір здобути українців як своїх друзів і союзників. Безмежне прагнення свободи українців виявляється вже протягом трьох сторіч, а не тільки протягом останніх двадцяти років.

Це прагнення свободи, готовість до боротьби та захисту від чужих впливів створили характер нинішнього українця, який розглядає все чуже з недовір'ям та неприхильністю. Ці прикмети

виявилися зокрема під час саботажних акцій у хліборобстві та промисловості в Советській Україні. Більшовицький соціальний експеримент не увінчався успіхом, насамперед завдяки цій настанові, а не тільки з огляду на свою власну доктринарну непорушність. Однак не слід забувати, що розсудлива політика спроможна замінити цю негативну настанову на прагнення розпочати будівництво, за умови, що цю справу візьмуть у руки самі українці. Найменший примус викличе тільки протилежні наслідки.

З приводу того, що революційний рух України мало відомий або й невідомий в Європі, чимало аспектів не береться до уваги; інші факти недооцінюють або переоцінюють. Тому обов'язком українських націоналістів є бодай навіть скромно вказати на можливість вирішення українського питання.

IV

Не зважаючи на такі чи інші німецько-російські взаємовідносини, стверджуємо таке:

Нині європейський континент перебуває під впливом двох імперіялістичних концепцій, концепцією німецького імперіального думання, яке спрямоване на запровадження нових порядків в Європі, і концепцією російського імперіялізму, що базується на світовій революції. Поки Росія панує на українському просторі та над її потужними засобами, використовуючи Україну для будівництва бази своєї потуги з наміром напасти на Європу, доти не можна розраховувати на тривалість нової Європи, будівництво якої розпочалося під час цієї війни. Як уже сказано, Україна протягом історії завжди вважала себе частиною європейської спільноти і задля неї провадила тривалу боротьбу проти Сходу. Нинішня народна боротьба України проти більшовизму — це тільки продовження цього змагання.

З економічного погляду Україна також є частиною Європи. Європа потребує економіки України, а зі свого боку Україна може доповнити новостворену нову Європу. Крім того, Україна — це не тільки країна сільського господарства та природних ресурсів, а країна з розвиненою промисловістю, яка має велике значення для східноєвропейського простору.

Зі стратегічного погляду Україна є також складовою частиною Європи. Цей факт особливо помітний у нинішній боротьбі проти англійського втручання.

Всі ці факти чітко вказують на те, що самостійна Українська Держава завершить процес упорядкування Європи, зміцнить європейський континент і допоможе йому досягти світового значення. Лише сильна й незалежна Українська Держава спроможна гарантувати здоровий розвиток у Східній Європі. Бо тільки Україна буде спроможною подолати руїницькі позаєвропейські сили на європейському східному фронті та, крім того, нести ідею

народного відродження в сусідні країни азійського континенту. Це завдання тим легше виконати Україні, що вона вже нині організує поневолені Москвою народи до боротьби проти більшовицького розкладу та веде їх у цій боротьбі. Крім того, Україна з природи речі найкраще знає духовну настанову цих народів. Тому Україна посідає ключове місце в розвитку цих питань і це матиме неабияке значення для Німеччини та для запровадження нових порядків в Європі, а також для самої України і сусідніх народів. (Див.: A. Rosenberg, «Ukraine ein Knotenpunkt der Weltpolitik».)

Українська Національна Революція, виходячи з позиції боротьби за створення незалежної Української Держави, має також обов'язок упорядкувати нинішній «російський простір» і принести свободу народам, які перебувають у російській неволі. Більшовицько-російському загарбництву, яке спирається на ідеї соціального зрівняння, а не на соціальній справедливості, і на ідеї пролетарської світової революції, можна протиставити тільки таку ідею, яка перевищує їх силою і духовною глибиною. Коли більшовицька Росія говорить про «самовизначення аж до відокремлення народів», то цей принцип у жодному разі не можна обернути навпаки. Цьому принципові треба надати національного змісту, а на це спроможна Українська Національна Революція.

У Східній Європі не пощастить на тривалий час панувати технічними, державними та адміністративними засобами, спираючися на сильну окупаційну армію. Це усвідомили героїчний король шведів Карл XII, французький імператор Наполеон I, а також вільгельмівська Німеччина. Також Росія, яка найдовше панує в цьому просторі, спирає своє панування не лише на військовій силі й системі терору, а також на ідеї: чи то на Православній Церкві, чи на панславізмі, чи на ідеї соціальної рівності. Більшовицька Москва зуміла застосувати методи, які приєднали їй народи, що перебувають на низькому цивілізаційному рівні. У майбутньому пощастить опанувати східноєвропейський простір лише за допомогою ідей і за згодою місцевих народів.

Висновки: військова окупація Східної Європи є на тривалий час річ немисленна. Тільки державне вирішення, побудоване на національному принципі, може гарантувати там здоровий розвиток. Тільки самостійна Українська Держава спроможна гарантувати там збереження нових порядків.

V

Річ зрозуміла, що Німеччина має намір приєднати Україну до європейської континентальної системи насамперед з економічних причин. Україна — сьогодні найважливіший економічний фактор Советського Союзу і найбагатша на природні ресурси країна Європи. Україна зміцнить європейський великоекономічний простір щодо його незалежності та доповнить європейську економіку

своїми продуктами, а також як експортний ринок. Україна мусить творити свою власну економічну цілість, як складова частина того велико-економічного простору; Україна очікує цього з огляду на її величину і значення. Важливо респектувати економічну незалежність України, тим більше, що населення Східної України вважає, імовірно, дещо неправильно, що саме Україна є тією економічною територією, від якої залежить вся економічна сила та оборонний потенціал Советського Союзу. Хоча такі міркування зменшилися протягом останнього часу з огляду на будівництво російських промислових центрів у Середній Азії та в Сибіру, все ж такими категоріями ще думає мешканець Східної України.

Більшовицька Росія в перші роки свого режиму пішла Україні на великі поступки в галузі економіки, щоб тимчасово не спричиняти конфлікту з українськими прагненнями в цьому напрямі. Тільки згодом, на початку першої п'ятирічки, дедалі більше обмежено економічну самобутність України і створено єдину советську великопростірну економічну систему, яка майже цілком приєднала економіку України. Попри те, навіть сьогодні советсько-український уряд далі намагається зберегти автономні права в економічному житті, щоб не злитися з московським економічним централізмом. Перенесення економічного центру до Берліну зі збереженням централізованої економічної системи без забезпечення самобутності української економіки не може задовольнити Україну в її прагненні до економічної співпраці з Європою.

Висновки: українська незалежна держава мусить бути економічно самобутньою, щоб допомогти створити органічну складову частину європейської великопростірної економіки і її доповнити.

VI

З огляду на те, що інтереси обох народів вимагають природного союзу, німецько-українські взаємини мусять бути побудовані на справжній дружбі. Приналежність України до Європи, яка запроваджує нові порядки під керівництвом Німеччини, зобов'язує Україну бути на сторожі на Сході. До цього змушує український народ не тільки історична традиція та геополітичне становище його території, а також його національне прагнення, яке вже виявилось в нинішній революційній боротьбі.

Український народ належить до народів-войовників європейського континенту: справжній українець це воїн княжого середньовіччя, так само, як і козацьких часів. Цей характер виявився також за часів визвольної боротьби українського народу в 1917-21 роках, а також пізніше в підпільній революційній боротьбі. Хоча ця бойова військова настанова часами перевищувала державнотворчі елементи, її слід взяти до уваги при відновленні Української Держави. Створення української збройної сили буде найкращим способом забезпечити тривалу форму цьому військовому характерові і

використати її для оборони Української Держави та новоупорядкованого східного простору. Українська збройна сила має обороняти східноєвропейський континентальний фронт. Це завдання вона може виконати тим легше, що Україна, позбавлена її двофронтового становища і забезпечена німецьким Райхом на тилах, може кинути на Схід весь свій збройний потенціал. Не можна виключити, що Росія, навіть у разі розгрому її теперішньої імперії, припинить свою розкладницьку роботу та розпочне політику реваншу проти Європи. Бо Росія завжди була у своїй політичній та світоглядовій настанові антиєвропейською, маючи на меті «порядкувати» в Європі на свій лад, розкласти європейську культуру, принизити європейські народи, аналогічно до намагань, спрямованих проти народів своєї імперії.

Висновки: самостійна українська збройна сила, яка відповідає духовій настанові України, стане гарантом німецько-українського союзу і припинить натиск на Європу.

VII

При розгляді українського питання і спробі його вирішення Німеччиною головну роль відіграють психологічні аспекти, які випереджають економічні та військові аспекти.

Українці з особливою увагою стежать за формуванням німецької європейської політики, за її шляхами та методами, яких застосовано під час творення нових держав і при збільшуванні територій держав, що є союзниками Німеччини.

Слід ствердити той факт, що до вирішення українського питання нема жодної аналогії. Від 1938 року в Європі постали дві нові держави: Словаччина та Хорватія. Попри відмінності щодо величини території та населення цих країн, українська проблема є набагато важливішою, бо її вирішення спричинить глибокі зміни в політичній та економічній структурі європейського континенту і висуне нові питання, які мають міжконтинентальне значення. Але дальший перебіг німецько-українських взаємин залежить не тільки від остаточного вирішення проблеми, а й вже від застосованих на самому початку метод.

Українець нині свідомий того факту, що тільки творча праця всього народу, пов'язана з досягненнями одиниць, може відновити все життя України. Що означає, що така творча праця і цілковита мобілізація народних сил виявила практика націонал-соціалістичної Німеччини, де національна відбудова завершилася органічно; і це треба дати українцеві як приклад.

Також українець, який формувався протягом останніх двадцяти років, готовий творити основи для того, щоб забезпечити національний розвиток у незалежній державі. Кожна держава мусить розраховувати на цю готовість, якщо вона має намір

забезпечити власні інтереси і бажає установити новий порядок у східноєвропейському просторі.

Організація Українських Націоналістів, яка вже протягом довгого часу веде здорову частину українського народу в революційній боротьбі за державну незалежність і виховує весь народ для цього завдання, є рішена провадити боротьбу аж до здійснення його національного ідеалу.

Червень 1941.

Організація Українських Націоналістів.
З доручення Провідника Організації Степана Бандери

Володимир Стахів

Roman Ilnytskyj. *Deutschland und die Ukraine 1934-1945. Tatsachen europäischer Ostpolitik*: Band II. Мюнхен, 1956, стор. 374. Auswärtiges Amt, Microcopy No. T-120, Roll No 2533, Doc E292922-E292936. Переклад Євгена Перейми.

II

МЕМОРАНДУМ

Організації Українських Націоналістів (ОУН) щодо вимоги ліквідувати Український Державний Уряд, створений 30 червня 1941 року у Львові

Дотеперішня співпраця ОУН із Німеччиною

Українська Військова Організація (УВО), а згодом її наступниця, Організація Українських Націоналістів (ОУН) під проводом Євгена Коновальця, з самого початку існування розпочали співпрацю з німецьким Райхом, спрямовану проти Польщі та Москви. Ці організації сподівалися, що німецький Райх сприятиме постанові Незалежної Соборної Української Держави. Зовнішньополітична концепція ОУН ґрунтувалася на союзі України з Німеччиною. Попри те, що Угорщина за згодою Німеччини окупувала Закарпатську Україну, попри те, що Західну Україну окупувала більшовицька Москва, що запобігло війні між Німеччиною та СРСР під час німецького походу на Заході, — ОУН не міняла своєї зовнішньополітичної лінії. Хоча внаслідок цього Західна Україна протягом дворічної більшовицької окупації зазнала великих втрат, зокрема у перші дні походу проти більшовизму, — ОУН була свідомо того факту, що в спільній боротьбі України та Німеччини за нові порядки в Східній Європі Україні доведеться платити великою ціною крові. Як відомо, українські повстанці,

організовані ОУН на Західній Україні, також спричинилися до швидкого наступального маршу німецького війська.

Кількарічна співпраця ОУН з окремими органами німецького Райху вимагала багато людських жертв з боку ОУН. ОУН боролася за незалежність України, переконана в тому, що Німеччина підтримуватиме цю боротьбу ОУН; для неї кожна жертва була samozрозумілою й конечною.

ОУН і перебудова Східньої Європи

Український народ бореться за незалежну державу. Ця боротьба ґрунтується на зовнішньополітичній концепції перебудови Східньої Європи, ґрунтується на майбутній спільній боротьбі всіх досі поневолених Москвою народів на базі дружньої та відвертої співпраці держав цих визволених народів, спрямованої проти московського імперіялізму. Цей імперіялізм буде й надалі великою небезпекою, навіть після закінчення нинішньої війни, навіть якщо буде знищена теперішня форма більшовизму. Месіянський імперіялізм у вигляді панславизму, всеправослав'я чи більшовизму — притаманні російському характерові.

Геополітичне становище вимагає, щоб забезпечити східний фронт Європи, отже й Німеччини; а це уможливить тільки існування України як незалежної держави. Україна стане посередником між Німеччиною, як провідною силою перебудови, та іншими народами дотеперішньої московської імперії; адже українці живуть розкинено чи не на всій території Советського Союзу, а завдяки спільній боротьбі проти московського імперіялізму вони тісно пов'язані з цими народами.

Досі з німецького боку не опубліковано жодного плану щодо перебудови Східньої Європи. Нинішня німецька політика може уможливити й те, що російська імперія далі існуватиме, замінивши лише нинішній уряд чи режим. Існує також можливість, що Німеччина не перетворить європейський Схід на основі державної свободи народів.

Ідея української самобутности чинить опір кожному гнобленню України, як з боку жидівського більшовизму, так і з боку російського імперіялізму. Якщо німецька політика своїми гаслами про розбиття російської тюрми народів не має наміру зміцнити московсько-советського патріотизму, то слід зазначити, що досі не тільки російських патріотів з Червоної армії не включено до боротьби проти більшовицького режиму, а й Україна та інші народи розчаровані браком відповідних гасел. Це розчарування викликає навіть сумнів щодо справедливості самого запровадження Німеччиною ідеї перебудови.

Якщо навіть з огляду на воєнну стратегію не доцільно з німецького боку відкрито прагнути до розчленування російської імперії, то все таки слід застосувати дві методи: Німеччина мусила б

розкласти російсько-советські патріотичні сили. Шляхом пропаганди та установлення державности на визволених територіях, Україна мусила б з'ясувати українцям, які перебувають по другому боці фронту, суть і цілі самостійної української держави, яку підтримує Німеччина. Створення українських збройних сил, які боротимуться по німецькому боці, — було б найкращим доказом того, що Німеччина не прибула на Україну як окупант.

Застосувавши ці дві методи, можна швидко домогтися перемоги, легше призвести до розвалу Советського Союзу.

Актом 30 червня 1941 року цей шлях започатковано з українського боку.

Основи українсько-німецької дружби

Не тільки довгорічна українсько-німецька співпраця є доказом дружньої до Німеччини настанови ОУН. У самому акті проголошення Української Держави 30 червня 1941 року встановлено загальну лінію закордонної політики її уряду. Українська Держава мусить підтримувати тісні взаємини з Німеччиною, щоб забезпечити свої західні кордони і водночас бути в постійній готовості до боротьби з Москвою, яка залишиться надалі великою небезпекою для України.

ОУН зацікавлена співпрацею з Німеччиною не з опортуністичних міркувань, а з огляду на конечність такої співпраці для добра України. У співпраці з Україною Німеччина мусила б спиратися на українські революційні та націоналістичні сили, які щиро визнають німецьку провідну роль в Європі, однак водночас бажають, щоб їхня батьківщина, як самостійна держава, посідала відповідне становище співгаранта нового порядку в Східній Європі. Опортуністичні елементи наявні в кожному народі; але долю народів і їхню плідну співпрацю вирішують тільки героїчні сили.

Нема кращої гарантії для українсько-німецької дружби, ніж те, що Німеччина визнає Українську Державу. Її визнаний уряд організує збройні сили, які спільно з Німеччиною провадитимуть боротьбу, доки Німеччина переможе остаточно і пощастить запровадити в Європі нові порядки. Європейські держави та народи, наприклад, Фінляндія, Словаччина, Угорщина, Румунія, а також Іспанія, Норвегія, Данія, — вже мають можливість провадити боротьбу з Москвою; лише українцям відмовлено права прилюдно брати участь в європейській боротьбі проти більшовизму — у власних військових підрозділах зі зброєю в руках.

Держава як передумова для творчої праці народу

Тільки ідея незалежності української держави спроможна викликати ентузіазм у відбудові спустошеної країни, аналогічно до того, як націонал-соціалістична ідея спричинила відновлення німецького народу в національній та економічній галузях. Віншому

випадку не довіряючи кожній чужій силі, котра протягом років обіцяла населенню добробут, а приносила лише гніт і нужду, — це населення продовжуватиме свою традиційну пасивну тактику, продукуючи тільки потрібне для його прожитку, не зважаючи на вимоги воєнного часу.

Найбільш неслухною є думка, котру висувують деякі німецькі кола, що нібито питання української державности зовсім не актуальне на Східній Україні. Там, мовляв, населення не запитує німців про майбутнє української держави; там, мовляв, населення зацікавлене тільки приділом хліба, підвищенням зарплати, врожаєм і т. п. Українське населення, з одного боку, довідується від німецької пропаганди, що німецька армія бореться тільки проти жидівського більшовизму; з іншого боку, советська пропаганда наголошує на тому, що Німеччина провадить війну лише з економічних причин (проблема постачання зерна). Населення, недовірливе супроти кожного іноземця, зокрема, коли він одягнений у мундир, розповідає тільки про проблеми щоденного життя, зацікавлене насамперед цими питаннями. Більшовицький режим привчив: недоцільно й небезпечно висловлюватися, говорити про свої бажання, бо за це загрожувала страта. Крім того, більшовицька, антинімецька пропаганда залишила свої сліди, що їх населення не легко може позбутися.

Чи це загалом можлива річ, щоб населення, вбачаючи причини свого нещастя у відсутності державної незалежності, не прагнуло б власного господарювання над добрими та багатствами України, про що повідомляють німецькі спостерігачі?

ОУН багаторазово, але безуспішно вказувала на те, що деякі німецькі кола хибно поінформовані про справжнє становище на Україні, а також у Східній Європі.

Мета ОУН — Українська Держава

Мета боротьби Організації Українських Націоналістів (ОУН) — створення Української Держави як такої, але не держави, в якій керівну роль мала б обов'язково відіграти ОУН. ОУН підпорядковується Українській Державі, а не навпаки. ОУН зацікавлена в тому, щоб існував український уряд як зовнішня прикмета української державности; їй не залежить на якомусь особливому складі уряду, тобто на участі в ньому певних осіб.

Якщо Німеччина проголосила б відновлення Української Держави чи перебудови Східньої Європи на основі національних держав як однією з воєнних цілей в боротьбі проти більшовизму, — питання сучасного українського державного уряду могло б набрати відмінних форм. Попри те, якими методами здійснюватиметься відновлення української державности за умов війни, — акт з 30 червня 1941 року, проголошений як спонтанний вияв волі українського народу та українського уряду, як зовнішній вияв

відновлення Української Держави, творитиме міцну підставу німецько-української дружби.

Ліквідація теперішнього державного уряду, який постав на українській землі з волі українського народу, — у відсутності становища щодо будівництва Української Держави з боку Німеччини, могло б вказувати на той факт, що Німеччина не бажає постання Української Держави.

*Акт 30 червня 1941 року
та українсько-німецька співпраця*

З нашого погляду, акт 30 червня 1941 року відповідає принципам українсько-німецької співпраці:

1. Протягом великого періоду років, ще до часу вибуху теперішньої війни, українці боролися проти Москви; вони і надалі мають намір як воююча сила провадити боротьбу проти Москви.

2. Українці принесли великі жертви в боротьбі за незалежну державу, а також внаслідок співпраці з Німеччиною, про що говорять факти.

3. Німеччина й Україна боролися за анулювання Версальської системи, складовою частиною якої в Східній Європі був Ризький договір. На основі положень цього договору Москва і Польща поневолили Україну.

4. Німеччина й Україна намагаються досягти нового й справедливого порядку, що уможливить молодим і здоровим народам розвиватися в абсолютній свободі.

5. Відновлення Української Держави включає ініціативу та творчу силу України в будівництві нового порядку в Європі.

6. У декларації українського державного уряду від 3 липня 1941 року зазначено, що основа української політики є спільна боротьба до остаточної перемоги в теперішній війні, а також співпраця України з Німеччиною в усіх галузях.

7. Ініціатива українців щодо відновлення своєї держави доводить, що народи, які гнобив більшовизм і прирік їх на смерть, в рамках німецької політичної системи можуть здійснювати свої ідеали спонтанно та вільно.

8. Всі намагання проводу ОУН нав'язати зв'язки з політично-державними установами Німеччини, створити політичні основи спільної тактики — залишилися безуспішними. Німецькі установи, з якими ОУН пощастило нав'язати стосунки, заявили, що вони некомпетентні; а саме напередодні вибуху війни згадані німецькі установи заявили, що вирішення української проблеми залежить від розвитку подій на Україні. Саме напередодні вибуху (німецько-совєтської) війни голова політичного відділу ОУН, теперішній голова українського державного уряду, Ярослав Стецько, намагався через представника ОУН у Берліні влаштувати переговори з зовнішньополітичним відділом НСРП-партії. Темою переговорів

мало бути питання України. Ця спроба залишилася безуспішною, а ОУН залишилася без можливості узгодити свою тактику та політичну лінію з компетентними політичними установами Німеччини. У жодному разі за це не відповідає ОУН. Навіть у перші дні війни пан капітан проф. д-р Кох не зміг відповісти провідникові ОУН на жодне запитання політичного змісту.

Стосунки ОУН з урядом Української Держави

Український уряд створений за ініціативою ОУН; це не означає, однак, що уряд залежний від проводу ОУН. Голова державного уряду є членом ОУН, але більшість членів уряду призначено за фаховим принципом. Українське суспільство визнало державний уряд і створило йому широку юридичну базу. Населення території, звільненої від більшовизму визнало державний уряд. Мандат державного уряду, що його отримав він від ОУН, став таким чином мандатом усього українського народу.

ОУН не посідає легального права розв'язати державний уряд. Тільки Українське Законодавче Національне Зібрання має на це право.

ОУН і державний уряд є тепер незалежні один від одного фактори; уряд є непартійною установою, створеною на всеукраїнській базі; у його складі є як представники Східньої України, так і Західньої (останні з Галичини та Волині). Голова українського державного уряду залежний від провідника ОУН в справах організаційних (партійних). Державному урядові підкорилася, не тільки ОУН та її члени, а й українці різних політичних поглядів.

З огляду на всеукраїнську настанову та на згадані невідрадіні для українсько-німецької співпраці факти, ОУН не може виявити негативної настанови супроти державного уряду, а також не може відкликати з нього своїх членів-представників.

Представник Міністерства Райху з питань окупованих східніх областей, пан капітан проф. д-р Кох, обґрунтував дві перші вимоги супроти ОУН тим, що вони є зумовлені konieczністю припинити партійнополітичні суперечки та непорозуміння між українцями. Український державний уряд є для всіх українців сприйнятною базою, бо для всіх українських патріотів є відкритий шлях до участі в ньому.

ОУН — за дальшу співпрацю з Німеччиною

Вирішення українського питання є прикладом для інших поневолених Москвою народів, тим більше, що Україна протягом історії не була вороже наставленою супроти Німеччини. Чому ж під сучасну пору українсько-німецька дружба перебуває під загрозою? Український народ уже болісно пережив відірвання української Галичини від України. Після приєднання Галичини до Генеральної Губернії ліквідація чи розв'язання українського державного уряду

викличе черговий моральний удар по українсько-німецькій співпраці. Ворожа пропаганда, зокрема більшовицька, отримає новий аргумент на те, що Україна в складі Советського Союзу посідає власні державні права.

Ліквідація державного уряду призвела б серед українського народу до зменшення ентузіазму в праці та в охоті до відбудови, а це мало б негативний вплив на економіку. Розчарована маса українського народу не знала б, для кого і навіщо їм трудитися, бо створення Української Держави, мети їхньої сучасної боротьби, не здійснено. Ворожа настанова супроти кожної окупації та її економічних заходів, настанова, яка зросла протягом років, а також високорозвинене діло саботажу з його невидимими методами, не зменшаться, а навпаки: під впливом заподіяного війною економічного падіння ці явища зростатимуть. Постає питання: чому творити нові аргументи для більшовицької, англійської і польської пропаганди, чинячи опір українському визвольному рухові та його співпраці з Німеччиною.

ОУН обстоює дальшу тісну співпрацю з Німеччиною і погляд, що ліквідація чи приборкання створеного у Львові українського державного уряду непотрібно обтяжують цю співпрацю. ОУН вже сьогодні попереджає, що проголошення ліквідації державного уряду матиме дуже негативні наслідки для широких українських мас, зокрема в тому випадку, коли мусить заявити: керівництво ОУН змушене було до цього кроку Міністерством Райху з питань окупованих східних областей, — і це все в ім'я українсько-німецької співпраці. Проте в кожному разі цей крок тлумачитимуть і без окремих заяв. Українці втратили б усю надію, що Німеччина має намір допомогти молодим, відродженим народам у будівництві їхньої державности.

Резюме

ОУН обстоює позицію, що:

а) під сучасну пору, коли нема жодного іншого українського уряду, як зовнішнього вияву відновлення української держави;

б) коли Німеччина офіційно не заявила свого погляду на питання української держави та

в) коли останні рішення в українському питанні (слід припускати, що вони мають тільки тимчасовий характер) виявляються спрямовані проти єдності українських земель;

г) ліквідація встановленого у Львові 30 червня 1941 року українського державного уряду може завдати великої шкоди не тільки Україні, а й Німеччині.

На наш погляд, таке рішення лише погіршить українсько-німецькі взаємини, значно пошкодить розпочатій відбудові на європейському Сході та не тільки негативно вплине на політичну співпрацю, а й на економічний розвиток.

Вимога, щоб ОУН розв'язала український державний уряд, має далекосяжні внутрішньополітичні наслідки: ця вимога означає, що ОУН зрікається в українському політичному житті її провідної ролі у визвольній боротьбі та в намаганнях державницького характеру.

Ми не поділяємо погляду пана проф. д-ра Коха, що відмова розв'язати український державний уряд є для компетентних державних установ німецького Райху однозначною з відмовою ОУН далі співпрацювати з Німеччиною. Наш погляд протилежний: ми не можемо здійснити цей крок, щоб не загрозовувати сучасне й майбутнє українсько-німецької співпраці.

Для ОУН співпраця з Німеччиною не була справою порожніх слів; співпрацю здійснено протягом років великими й тяжкими жертвами. ОУН сама повела боротьбу за державну незалежність України на шлях співпраці з Німеччиною; за це вона сама несе повну відповідальність перед українською історією. ОУН і надалі намагатиметься працювати на відбудову Української Держави шляхом співпраці з Німеччиною.

ОУН не може спричинитися до того, щоб українсько-німецьку співпрацю позбавити ідейного й політичного змісту, щоб українські намагання домогтися Української Держави відхилилися від такої співпраці. ОУН не бажає того, щоб українські змагання досягти свободи опинилися в підпіллі, в нелегальности, спрямувалися проти Німеччини.

ОУН не має наміру спричинитися до того, щоб українська історія осудила її співпрацю з Німеччиною, щоб місце керівного революційного і державотворчого чинника, яке вона нині має в українському політичному житті, опинилося в руках нових антинімецьких сил.

ОУН обороняє свою визвольну концепцію, для здійснення якої вона жертвувала багатьма друзями. Таким чином ОУН захищає свою концепцію визволення України та відновлення Української Держави у співпраці з Німеччиною, у відвертій та щирій співпраці, котра повинна гартуватися не тільки в часи миру, а й у час війни; ця співпраця повинна зберегти свою силу і значення у щасливі і нещасливі часи.

Ми побоюємося, що поставлена нами вимога несе в собі зародок, який може призвести до нищення серед українського народу концепції, яку обстоювала і далі обстоює ОУН.

Всі політичні, військові та економічні фактори вказують на дальшу співпрацю між Україною та Німеччиною. Німеччині не слід опікуватися Україною, не слід також перешкоджати їй вільно розвиватися.

Німеччина повинна бути зацікавлена в тому, щоб співпрацювати з ідейними, динамічними українськими силами, котрі спричинилися до цієї співпраці з ідейних, політичних і патріотичних причин.

Незрозумілим є формулювання пана капітана проф. д-ра Коха,

мовляв, вимога ліквідації українського державного уряду має виключно дисциплінарний характер, а не політичний чи адміністративний. Годі вважати, що Німеччина, запроваджуючи нові порядки в Європі, має намір виключити ініціативну активність українців, зокрема коли ця активність особливо спрямована на співпрацю з Німеччиною.

Ці застереження ми наводимо тому, що питання акту 30 червня 1941 року має для української політики принципове значення та далекосяжні наслідки.

На нашу думку висунена вимога щодо ліквідації українського державного уряду заперечує ці далекосяжні фактори. Цю справу вирішено тільки з погляду теперішньої тимчасової ситуації.

Щоб в'яснити цю ситуацію — не важко знайти вирішення проблеми, вирішення, що узгодило б сучасні вимоги часу, не перешкоджаючи принциповій настанові. Бо засадничих антагонізмів нема.

Берлін, 14 серпня 1941.

Auswärtiges Amt, Microcopy No. T-120, Roll No. 2532,
Doc. E292431-E292441. Переклад Євгена Перейми.

116. ЛИСТ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ ДО АДОЛЬФА ГІТЛЕРА

Нижчеподаний лист Української Національної Ради, яка постала у Києві 5 жовтня 1941 з ініціативи ОУН (А. Мельника), був висланий у січні 1942 до Гітлера з приводу окупаційної політики німецької влади на Україні.

До

Його Ексцеленції

Вождя і Райхсканцлера Німецького Райху

*Адольфа Гітлера
в Берліні*

Ексцеленціє!

Українська нація пов'язувала великі надії з розвитком подій у Східній Європі, які в середині минулого року призвели до війни між Німеччиною і Советським Союзом. Керівні кола українського народу були завжди свідомі того, що удар націонал-соціалістичної Німеччини з більшовицькою Москвою був неминучий і що тільки німецький Райх під проводом Вашої Ексцеленції спроможний завдати більшовизмові смертельного удару. Поразка Росії повинна б дати Україні можливість прилучитися до політичної системи Європи.

Під впливом керівних кіл настанова українських мас до Райху була зовсім прихильна, і з цієї причини українці з захопленням вітали німецькі війська і допомагали німецьким солдатам, де і скільки лиш могли. Українці Червоної армії масово переходили на німецький бік, бо вірили, що тут існують українські військові формації і сподівалися, що їм не відмовлять можливості активної участі в боротьбі за визволення їхньої батьківщини і відбудови української держави.

Розчарування цих полонених було велике, коли їхні сподівання не здійснилися. Українське населення охопила велика турбота, коли в районах, визволених від більшовиків, сталися події, свідками яких ми є сьогодні.

Свідомість наших обов'язків супроти нашого народу і почуття нашої відповідальності перед історією змушують нас звернутися цим шляхом до Вашої Ексцеленції, оскільки у Ваших руках — доля

всієї Європи, щоб звернути увагу на теперішню ситуацію на Україні та на небезпеки, пов'язані з цією ситуацією. Ми хочемо вірити, що наш намір знайде у Вас розуміння, а наше слово здобуде Ваше довір'я.

Недопущення українців до участі в збройній боротьбі проти споконвічного ворога, пліч-о-пліч з німецьким і з союзними військами, позбавило антибільшовицький табір важливого морально-політичного фактора, який без сумніву полегшив би військові завдання в українському просторі; зокрема допоміг би переможним військам зміцнити їхнє становище в цій країні. Великодушне звільнення українців з таборів полонених жадною мірою не змогло навести шкоди, тим більше, що їхній поворот додому відбувся в обставинах, в яких тисячі втратили життя по дорозі. Їхні могили тільки збільшили печаль українського народу з приводу втрати цих людських сил і з приводу нехтування тими військово-політичними можливостями, які траплялися.

Приєднання західноукраїнського краю Галичини до Генеральної Губернії і передача Одеси разом з всією округою під адміністрацію Румунії, не залишаючи надії українському народові на пізніше об'єднання цієї території з українським материком, справило не менш глибоке враження. Обставини, в яких це сталося, та режим, який запроваджено в цих районах дають причини думати, що тут ідеться про приєднання Галичини до Польщі, а Одеси до Румунії. Таке рішення знищило б величаві наміри запровадження нового порядку в Європі.

З іншого боку на центральних українських землях українців позбавлено всіх можливостей культурно-національного розвитку, при чому чинять труднощі патріотичній пресі, забороняють діяльність традиційним культурним і народно-освітнім товариствам, закривають школи, не дозволяють діяти науковим інституціям, а професорські кадри, мозок нації, залишаються без можливості наукової праці, а навіть без засобів до життя. Таке становище викликає в українській громадськості велику стурбованість щодо самого майбутнього народної культури.

Зненавиджену більшовицьку систему усунено на Україні, але, з іншого боку, досі ще не відновлено права на приватну власність, за яку український народ завзято боровся ціною великих жертв. Збережено колективні господарства, ці більшовицькі засоби поневолення українського селянства. Така ситуація викликає серед населення настрої, які зовсім не сприяють організації праці та її продуктивності.

Провідні українські кола негайно після здобуття столиці України німецьким військом розпочали відповідні заходи для наві'язання співпраці з німецькими органами влади в цій країні. Вони запропонували створити Українську Національну Рад у Києві і заходилися отримати дозвіл німецької адміністрації для її

діяльності. Метою цього була мобілізація всіх творчих сил країни для відбудови суспільного й економічного життя на Україні. Але німецька влада припинила діяльність Української Національної Ради.

Тою мірою, як українські землі окупувало німецьке військо, зменшувалися можливості співпраці між українським населенням і німецькими органами влади. Натомість приходять до голосу антиукраїнські і навіть антинімецькі елементи, які в цій країні втратили свої позиції внаслідок поразки Польщі і Росії, але саме тепер відновляють свої впливи. Це є причиною напружених взаємних стосунків на Україні.

Ми дуже добре знаємо, що умови воєнного стану неминуcho призводять до деяких труднощів. Але ми мусимо вказати на те, що Україна є особливою жертвою більшовицької пропаганди і з цієї причини потребує особливої уваги. Український народ був би дуже відпорним на розкладові впливи Москви і був би ладним терпіти навіть великі навантаження, аби тільки був певний того, що буде визнане і шановане його право на життя і національний розвиток у його власних культурних, економічних і політичних формах.

На жаль, сьогоднішня дійсність не дає українцям такої певности. Тому панує серед народніх мас і керівних кіл України велике занепокоєння щодо майбутнього нації. Теперішня ситуація перебуває у чіткій протилежності до історичних завдань України, які випливають з її географічного розташування.

І коли в минулому версальська Європа вчинила серйозну помилку, що шляхом підтримки ворогів України — Польщі та Росії — перешкодила українському народові сповнити його історичне завдання, то тепер слід взяти до уваги новій Європі, яка під проводом Вашої Ексцеленції провадить після знищення Польщі гігантський бій на просторах України, — взяти до уваги визнання Україні право на самостійне існування.

Ми зображуємо Вашій Ексцеленції справжній стан справи на Україні і просимо допомоги усунути негати́вні і узгляднити позитивні моменти, які ми тут підкреслили; бо якби їх у теперішній діяльності застосувати, це було б значним поліпшенням ситуації в нашій країні. Ми запевняємо Вашу Ексцеленцію, що керівні кола на Україні є ладні до найбільш можливої тісної співпраці з Німеччиною, щоб спільними силами німецького й українського народів провадити боротьбу проти спільного ворога і щоб фактично здійснити новий порядок на Україні і в цілій Східній Європі.

арх. Андрій граф Шептицький
Президент
Української Національної Ради
у Львові

проф. М. Величківський
Президент
Української Національної Ради
у Києві

Андрій Лівіцький
Наступник Симона Петлюри
Головного Отамана Української
Народної Республіки
сьогодні у Варшаві

ген. М. М. Омелянович-Павленко
Голова Ради Генералів
Українських Комбатантів
та б. Командир Укр. Армії
сьогодні в Празі

Андрій Мельник
Вождь
Українських Націоналістів
сьогодні в Берліні

14 січня 1942

Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete, Micro-
copy No. T-454, Roll No. 92, Doc. EAP 99/434. Переклад
Євгена Перейми.

-

117. ПОСТАНОВИ III КОНФЕРЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ САМОСТІЙНИКІВ ДЕРЖАВНИКІВ

Нижче подано постанови III конференції ОУН Самостійників Державників (ОУНСД) — як тоді називала себе ОУН (С. Бандери). Конференція відбулася 17-21 лютого 1943. Цю назву встановлено на конференції, але її не прийняв III Надзвичайний великий збір ОУН у серпні 1943 і повернувся до оригінальної назви ОУН.

III. Конференція Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД), що відбулася дня 17-21. лютого 1943 р., піддавши всесторонній аналізі:

А) Сучасне міжнародне положення, позиції воюючих сторін, позиції поневолених народів і сучасне міжнародне положення України.

Б) Ситуації на українських землях та минулорічний період боротьби українського народу, стан організованих українських політичних сил та ролі ОУНСД, як керівного чинника в національно-визвольній боротьбі українського народу, —

стверджує:

До А:

1) Сучасна війна на Сході, що її розпутано в ім'я імперіалістичних інтересів німецького націонал-соціалізму й московського більшовизму, ведеться за протинародні реакційні цілі, обернення країни й народів у предмет колоніальної експлуатації й грабунку, що несе за собою духово-моральний, соціально-економічний і національно-політичний визиск і гніт, тобто за повне поневолення народів і людини. Це в першу чергу війна з приводу України, яку оба імперіалізми трактують у своїх загарбницьких планах, як центральну проблему їх імперіалістичної політики на Сході Європи та випадову базу для дальших підбоїв. Ця війна довела в сучасній стадії боротьби до сильного виснаження обох партнерів та заставила їх мобілізувати та кидати на фронт усі можливі резерви, щоб без огляду на необчислимі жертви мільйонів, вимусити на противнику перемогу.

2) Німеччина своєю імперіялістичною політикою в відношенні до всіх європейських народів та терором і грабунком на окупованих теренах стала мобілізувати проти себе всі народи сучасної Європи, а в тому числі теж т. зв. союзників. В цей спосіб створила вона ідейно-політичні та матеріальні основи для свого розвалу й уже хитається під ударами мільйонових армій ворогів та під впливом наростаючих у Європі революційних сил поневоленних народів. Її намагання приєднати, або приневолити поневолені народи до ширшої боротьби з большевизмом, кривавитися в сучасній війні за її імперіялістичні інтереси, являються підступним маневром окупанта й спізненою пробою оминати наслідки dokonаних помилок та одним із засобів скріпити свій воєнний потенціал силами поневоленних народів.

3) Большевицька Москва, виступаючи в ролі оборонця народів перед німецьким імперіялізмом, використовує сучасний воєнний стан, що існує між Німеччиною й альянтами, капіталізуючи для себе капіталістичну німецьку політику на окупованих теренах, продовжує вести підступну гру за здобуття Заходу для перемоги над Німеччиною, що по плянам Москви має стати першим етапом у здійсненні цілей московського імперіялізму, цебто підбою цілої Європи й переведення світової большевицької революції.

4) Бритійська імперія і З'єднані Штати Північної Америки стоять у завзятій боротьбі проти німецького імперіялізму, як загрози життєвих інтересів англосаксонського світу, використовуючи в цій боротьбі всі можливі чужі сили, а зокрема московську воєнну валку, що має завдати Німеччині основні удари на Сході. Їхньою ціллю являється розгромлення усіх великодержав Європи, що своєю мілітарною силою й імперіялізмом створюють для них нову загрозу та унеможливають їм реалізувати побудову європейського ладу, спертого на принципі рівноваги політичних сил, та забезпечуючого свободу англо-саксонських політичних і господарських впливів в Європі. Здійснення пляну англо-саксонського світу узалежене від їхніх силових спроможностей у кінцевій стадії сучасної війни, а вичерпання їхніх сил може заставити їх, як в 1919 році, сприяти політичні розв'язки, накинени самостійницько-визвольними, або імперіялістичними чинниками.

5) Сучасна війна принесла окупацію й політичне поневолення німецьким імперіялізмом ряду європейських народів і в їхній боротьбі за відбудову власних держав наставила їх до політичної орієнтації на англо-американський світ, як на чинник, що змагає до розвалу Німеччини. В наслідок німецьких практик та під впливом надій на поміч Заходу кладуть вони небезпеку большевизму на дальшому пляні їхніх самостійницьких акцій.

6) Україна знайшлася в сучасний момент між молотом, а ковадлом двох ворожих імперіялістів — Москви й Берліна, що в рівній мірі трактують її як колоніальний об'єкт. В своїй самостій-

ницько-визвольній боротьбі український народ зустрічає на відтинку своїх міжнародних акцій ряд перешкод, що є впливом необзнайомлення інших народів з українською справою, протиакцій історичних ворогів України, та є наслідком факту, що сучасна війна ведеться за інтереси великих імперіялістичних держав, які запрягають до своїх цілей народи та нехтують їхніми правами на національно-державне самоозначення. Тому для українського народу являється невідкличною вимогою вести боротьбу проти обох імперіялізмів на платформі власних сил, а в основу своєї співпраці з другими народами класти їхнє визнання нашого права на власну державу й на цій площині шукати спільних інтересів західних і східних народів у спільній боротьбі проти німецько-московського й інших імперіялізмів.

До Б:

7) Український народ, що в своєму змаганні за Самостійну Соборну Українську Державу веде нещадну боротьбу проти московсько-большевицьких і німецьких окупантів — є самотнім джерелом і гарантом нашої сили та підметом нашої боротьби. Українська держава повстане тільки завдяки праці й зусиллю та в боротьбі всіх верств українського народу шляхом Національної Революції проти всіх ворожих Україні імперіялізмів.

8) Організатором і керівником Визвольної Боротьби Українського Народу являється Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників (ОУНСД), що незалежно від упертих намагань її знищити, видержала на становищі та невгнута йде шляхом революційно-визвольної боротьби, ведучи за собою український народ до остаточного рішального бою за УССД.

9) 1942 рік був на Українських Землях роком впертої завзятої боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Вона проходила серед нещадного гніту й поневолення українського народу німецьким окупантом, серед намагання зробити з нього раба на власній землі й як націю знищити, та серед повторних спроб московського червоного й білого імперіялізму розкласти український народ і приготувати ґрунт для нового політичного й економічного поневолення. У відповідь на оці спроби німецьких і московських імперіялістів та як вислід невгнутої волі українського народу жити самостійним життям і в висліді скріпленої самостійницької акції ОУНСД на всіх землях України нарастив єдиний фронт самостійницької боротьби всіх верств українського народу, що позначився:

а) посиленням процесом кристалізації української самостійницької думки серед українських народніх мас, зростом їхньої національної свідомості та протиставленням української національної ідеї ворожим спробам агентів московсько-го імперіялізму й німецького окупанта ширити розклад серед

українського народу та приготувати основи для його тривалого політичного поневолення;

б) наростанням свідомості українських народніх мас, що одиноко Українська Самостійна Соборна Держава створить умови для всестороннього розвитку та забезпечить усі політичні й соціальні права українського народу, — та їх готовість боротися за українську самостійницьку ідею;

в) поступенним ліквідуванням впливів серед українського народу партійницьких угруповань та опортуністично-зрадницьких елементів і груп, що під різними видами проповідують порозуміння з окупантами й з ними співпрацюють, чим намагаються послабити волю українського народу та допомагають окупантам закріплювати на Україні колоніальну систему;

г) участю у національно-визвольній боротьбі всіх верств українського народу та зростанням кадрів борців за УССД на всіх землях України.

10. Для Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників був 1942 р. роком твердої боротьби, яка, незалежно від завданих Організації ударів, принесла:

а) визнання визвольної програми ОУНСД українськими народніми масами за правильну платформу боротьби українського народу за УССД;

б) дальше кристалізування й об'єднання всіх здорових національних сил довкола ОУНСД та поширення праці Організації й розбудови членської сітки на всі землі України;

в) дальше поширення праці ОУНСД на всі сектори суспільно-політичного життя та притягання до визвольної боротьби всіх суспільних верств українського народу.

11. Не зважаючи на згадані успіхи, все ж таки минулорічний період боротьби не довів до цілковитої ліквідації існуючих в Україні середовищ, які намагаються закріплювати існуючу, як наслідок поневолення, орієнтацію деякої частини українських народніх мас на ворожі Україні політичні центри, або наставляють маси на чужу зовнішню поміч. В час, коли перед українським народом стоїть питання боротьби за його фізичне і духове існування та розвиток, існують крім того серед українського народу елементи, які нині понад усе ставлять свої вузько-еґоїстичні соціально-економічні інтереси й ради їх заспокоєння нехтують вимоги сучасної національно-визвольної боротьби українського народу.

12. Беручи до уваги минулорічний період боротьби й діяльності ОУНСД та прийоми, на яких вона проходила, III. Конференція признає, що прийняті на II. Конференції ОУНСД в квітні 1942 р. постанови видержали пробу життя та в своїх начальних основах остають і надалі напрямними нашої боротьби.

По переведенні аналізу проблем, що були предметом нарад, III. Конференція ОУНСД визнає:

1. Реакційним і антинароднім плямам московських і німецьких імперіялізмів, що спровокували сучасну війну та, продовжуючи її коштом життя і страждань мільйонів, і рівночасно, прикриваючи свої загарбницькі плани забріханими фразами про т. зв. «Нову Європу», або пролетарську революцію, — змагають до тривкого поневолення народів усієї Європи, до їх заковання у кайдани націонал-соціалістичної німецької, або московсько-большевицької тюрми народів — протиставляємо ідею самостійних національних держав усіх європейських народів на їх етнографічних територіях, як найбільш прогресивну ідею сучасної доби, ідею ладу, сперту на принципі свободи народів і людини, що одиникий забезпечить свободу розвитку всім народам і знищить дотогочасні імперіялістичні системи й охоронить народні маси від небезпек наростання нових загарбницьких імперіялізмів та стало провокованих ними воєн.

Визнаємо, що здійснення оцих прогресивних ідей майбутнього справедливого європейського ладу, що зродиться й буде побудований на згарищах сучасної імперіялістичної війни, можливе єдино шляхом спільної боротьби всіх поневолених народів Сходу й Заходу під гаслом національних революцій проти імперіялізмів.

2. В період сучасної війни на Сході Європи, що в висліді мілітарного й духового виснаження німецького й московського імперіялізмів та під впливом наростаючих у Європі революційних сил поневолених народів, веде до їхнього розвалу, проводимо боротьбу для підготовки Української Національної Революції, яка в момент кризи сучасної війни доведе до усунення окупантів з України.

3. Нашу визвольну програму спираємо й надалі на організованих революційних силах українського народу. При нагоді політичні умови використаємо, як допоміжні елементи в нашій боротьбі. Протиставляємося якнайрішучіше всім капітулянтським спробам демобілізувати волю українського народу до боротьби шляхом сугерування народнім масам надій на зовнішні сили.

4. Враховуючи зараз існуючий уклад міжнародних сил і гру, що ведеться між ними, тактику нашої боротьби за УССД базуємо в першій мірі на вимогах ідеї УССД, нашої визвольно-політичної концепції власних сил та революційних прийомів ОУНСД і зв'язуємо з кожночасним укладом міжнародньої ситуації, з тенденціями його розвитку, а розбіжності між поодинокими імперіялізмами використовуємо для себе, як чинники, що можуть спричинити потрібну для здійснення наших визвольних цілей зміну міжнароднього положення. Ми шукаємо пунктів спільних інтересів нашої боротьби з інтересами інших народів і держав і на цій площині формуємо основи для нашої міжнародньої співпраці.

Стоїмо на становищі, що передумовою організації всіх політичних і національних сил України до боротьби проти московсько-більшевицького імперіялізму та приєднання до неї всіх зовнішньо-політичних сил, а зокрема поневолених народів, являється боротьба українського народу проти німецького імперіялізму.

Тільки шляхом боротьби проти німецького імперіялізму можна:

а) відірвати від впливів Москви ті елементи українського народу, які шукають охорони перед загрозою з боку німецького імперіялізму в Москві;

б) демаскувати московський більшовизм, що свої імперіалістичні заміри далі поневолювати Україну, прикриває лозунгами боротьби, оборони українського народу й інших поневолених народів перед німецьким окупантом;

в) здобути для українського народу й для його національно-визвольної боротьби належну позицію в зовнішньо-міжнародньому відтинку.

В сьогоднішньому укладі міжнародніх сил і в сучасній стадії визвольної боротьби українського народу всяка співпраця з німецьким окупантом і давана йому поміч у його конкуренційній боротьбі з московським імперіялізмом — являється на ділі піддержкою московського імперіялізму в Україні й назовні, та створює для нього можливості компромітувати в Україні й на міжнародньому відтинку українську національно-визвольну боротьбу, як знаряддя німецького імперіялізму в його завойовницьких планах.

5. На відтинку поневолених народів сучасної Європи, зокрема її Сходу, змагаємо до ліквідації дрібних неістотних спорів і в ім'я національної революції проповідуємо й організуємо спільний фронт поневолених народів для спільної боротьби проти імперіялізмів і проти поневолення під гаслом свободи народів і людини.

Уважаємо, що незалежно від хвилевого укладу сил між ворожими бльоками, тільки спільна боротьба всіх поневолених народів Сходу й Заходу проти імперіялізмів і проти поневолення може врятувати від політичного, господарського й культурного поневолення та довести до відбудови вільних національних держав на етнографічних територіях поодиноких народів.

Примаючи в основу факт, що Україна в боротьбі проти обох імперіялізмів — німецького й московсько-більшевицького — займає ключеву позицію, стверджуємо, що без зломання тих імперіялізмів на Україні, отже без існування української Самостійної Соборної Держави, неможливе тривале існування суверенних національних держав європейських народів, а зокрема поневолених народів східньої, середньої, північної й південної Європи та тривалий мир.

6. Ми приймаємо активну участь у кожній європейській коаліції, організованій іншими поневоленими, або державними

народами проти імперіялістичних загарбників, але тільки на принципі визнання іншими народами нашого права на нашу державну незалежність.

7. Боротьбу за УССД ведемо й вестимемо далі, незалежно від усяких територіально-політичних перемін на Сході Європи.

8. Большевицьку й білу імперіялістичну Москву поборювати будемо завжди, як віковичного ворога поневолених народів Сходу та як джерело вічного неспокою в Європі й осередок імперіялістичної експансії на європейський і азійський континенти.

9. В разі повороту большевизму на українські землі будемо пляново розбудовувати наші національні й революційні сили під новою займачиною, а наші організовані революційно-самостійницькі впливи провадитимемо з вимогами ідеї УССД та революційної тактики ОУНСД беручи при тому до уваги кожночасний стан морально-політичних сил українського народу та даний уклад зовнішньо-політичних сил.

10. Усі спроби біло-московських елементів та зовнішніх чинників відновити стару московську імперію на немосковських землях, зокрема на землях українського народу, зустрінє український народ нещадною боротьбою.

11. Стоячи на становищі побудови національних держав усіх народів на їх етнографічних територіях, український народ протиставляється й протиставлятиметься всім спробам народів, в сучасний момент поневолених німецьким або московським імперіялізмом, або т. зв. союзників Німеччини, що їх заставив німецький імперіялізм кривавитися за його інтереси — загарбати в цілості або частинно українські землі й поневолити Україну. Український народ буде нещадно поборювати такі імперіялістичні намагання, що являючись ломанням революційного фронту європейських народів, які борються проти імперіялістичних загарбників за вільні національні держави, побудовані на етнографічному принципі, скріплюють політичні й мілітарні позиції німецьких і московських та інших світових імперіялізмів.

12. Визнаємо, що тільки організований політично-збройний чин українського народу під керівництвом його революційно-визвольного проводу доведе до створення УССД, а назовні принесе Україні визволення й респект усіх інших народів і держав.

13. Проведення й здійснення революційно-визвольних плянів і цілей нашої боротьби за УССД, небезпека червоного й білого московського чи іншого зовнішнього імперіялізму інших народів, окупантські пляни й практики німецького імперіялізму, вимоги збереження українських народніх мас та організування їх плянкової оборони й самооборони перед масовим фізичним винищенням та цілковитим економічним грабунком окупантами, ставляли й ставляють перед нами завдання поширювати й скріплювати та творити нові окремі осередки організованої сили народу.

14. Змагаючи до здійснення основної мети нашої боротьби, тобто до УССД, й твердо стоячи при нашому плані визвольної боротьби та спираючися на цьому нашу тактику, ми не дамо ворогам накинути нам прийомів свого поступування. На намагання імперіялістичних загарбників сепарувати провідну верству революційно-визвольних і державницько-свідомих елементів від ширших мас народу, відповість український народ скріпленням одного революційного фронту всіх верств та посиленою боротьбою за УССД під керівництвом свого революційно-визвольного проводу.

15. Насильні вивози українців з окупованих німцями українських земель на примусові роботи до Німеччини, так само як і змушування Москвою українського національного елементу до праці за скріплення воєнного потенціалу московського імперіялізму, являються одним з плянових засобів ворожих Україні імперіялізмів втягати українську робочу силу до невилітної праці для здійснення ворожих їй імперіялістичних цілей Берліна й Москви та йдуть по лінії плянів німецького й московського імперіялізмів вихолощувати Україну з її здібного до національної боротьби елементу, а в дальшу чергу, його знищити. Український народ не стане тяглом ворожих собі імперіялістичних інтересів, не буде закріплювати власними руками своєї неволі, а свою працю й труд віддасть лише ідеї революційної боротьби за УССД.

16. Мобілізування й приневолювання українців німецькими імперіялістами проливати свою кров і віддавати життя в рядах їхніх армій в ім'я чужих і ворожих українському народові імперіялістичних інтересів;

проголошування німецькими імперіялістами українців союзниками в конкуренційній боротьбі німецького імперіялізму з імперіялізмом Москви, творення німцями окремих збройних відділів з українців ОСУЗ і ЗУЗ, називання українців — насильно, або підступно мобілізованих Москвою в Червону Армію, або в партизани — ворогами українського народу — *окреслюємо* — як намагання німецького імперіялізму здобути для себе гарматне м'ясо серед українського народу, щоб у цей спосіб виграти війну й ще більше поневолити український народ;

як підступні спроби послаблювати волю українського народу до боротьби, шляхом будження в ньому неоправданих обманливих надій на добру волю німців змінити свою імперіялістичну політику в Україні та визнати в майбутньому право українського народу на незалежне державне життя;

як підступні заходи для творення штучних перегород між українцями Осередніх, Східніх та Західніх Земель;

так як намагання посіяти ворожнечу та довести до проливу братньої крові між українцями з-під німецької й большевицької окупації.

17. Насильна й підступна мобілізація українців московським імперіялізмом в ряди Червоної Армії, або в червоні партизани, під гаслами оборони т. зв. соціялістичної батьківщини перед німецькими наїздниками й під гаслами спільноти інтересів українського народу з московською імперіялістичною клікою, а також засуджування московською пропагандою українців, що їх насильно, або підступом змобілізували німці в ряди своєї армії — німецькими агентами й ворогами українського народу, — являється однією з імперіялістичних метод Москви приневолити український народ проливати свою кров за інтереси московського імперіялізму, відводити його від його єдино-правильної ідеї боротьби за власну національну державу, щоб у цей спосіб послаблювати його фізично та розкладати морально, а відтак ще сильніше поневолити, щоби шляхом витворення перешкод між українцями по обох сторонах фронту доводити до проливу братньої крові між синами одного українського народу.

18. Приймаючи в основу ідею власної державности, як цілість своєї боротьби, український народ віддасть свою силу тільки для революційної боротьби за УССД та буде протиставитися всім ворожим спробам його використовувати та запрягти до воза чужих ворожих інтересів, а в своїй боротьбі проти ворожих імперіялістів стане рам'я об рам'я тільки з тими народами, що визнають його право на власне самостійне державне життя.

19. Засуджуємо всі спроби індивідуальної чи збірної співпраці з окупантами, як шкідництво й зраду українському народові. Заплямовуємо, як зрадників українського народу, всіх агентів і наємників, секретних співпрацівників ґештапо, НКВД і інших, що за юдин гріш продають свою батьківщину.

20. Визнаючи, що національне визнання й відбудова української держави залежить від участі цілого народу в боротьбі проти окупантів, Організація Українських Націоналістів змагає до об'єднання всіх його верств під прапором визвольної боротьби.

21. Виходячи з заложення, що питання молоді є одним із основних питань сучасної й майбутньої долі українського народу, будемо виховувати її в дусі ідеї революційної боротьби за УССД, поборювати серед неї всі ворожі українській національно-визвольній ідеї, ідеології, а зокрема марксіську, орієнтацію деякої частини молоді на Москву, як на політичний і ідейно-світоглядний центр та протиставлятимемо всім тим негативним виявам серед частини української молоді, що повстали в висліді сучасного воєнного лихоліття та виявляють в формі погоні за особистими інтересами й замиканням себе в крузі справ, що далекі від сучасної визвольної проблематики українського народу.

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. Б. м., 1955, стор. 74-89.

118. МАТЕРІАЛИ ІІІ НАДЗВИЧАЙНОГО ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (С. БАНДЕРИ)

Нижче подано вступ до постанов ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН (С. Бандери) п. н. «Два роки боротьби» та програмові і політичні постанови Збору який відбувся 21-25 серпня 1943. Дані матеріали вийшли окремою брошурою, яку ми тут передруковуємо в цілості.

ДВА РОКИ БОРОТЬБИ

Весною 1941. р. незадовго після закінчення нарад ІІ-го Великого Збору ОУН наступили різкі зміни в ході імперіялістичних воєнних дій. Німецькі та російські імперіялісти, відкинувши всі дипломатичні ходи і замасковані маневри, вступили у відкритий воєнний конфлікт. З моментом вибуху німецько-більшевицької війни точка тяжіння світових подій пересунулась на терени Східної Європи. Таким чином Україна стала не тільки предметом імперіялістичних зазіхань, але й ареною найбільших і найжорсткіших в історії воєн. В результаті воєнних успіхів німецької армії в 1941. р. — 42. р. вся українська територія опинилася була на деякий час під німецькою окупацією.

З приходом нового окупанта наступили в Україні великі політичні зміни. Не змінився, щоправда, сам факт політичного гніту, економічного визиску та фізичного винищування українського народу, змінились, однак, його форми. Нічим не замаскована гітлерівська програма поневолення та brutальна колоніальна практика поставила зразу цілий український народ в дуже важке становище. Нова дійсність застала всю масу, та кожну одиницю зокрема, задуматись над своїм положенням.

Німецька політика масового грабунку та насильства створила своєрідну атмосферу для зросту політичної свідомості серед найширших народних мас.

Коли б СРСР був знищений і український народ стояв тільки перед загрозою закріплення німецької окупації, тоді розвиток його

політичної свідомості йшов би прямою лінією, яка веде логічно і невідхильно до чітко оформленої національної програми в теорії та єдиного фронту всіх політичних сил в практиці. Одначе, процес цього політичного росту ускладнював наступ російсько-більшевицького імперіялізму. Сам факт існування СРСР та Червоної Армії становив і становить реальну небезпеку повороту в Україну большевицького режиму. Переслідуючи немовби лише окремі прошарки народу, московсько-більшевицький режим створює для решти народу фікцію мирного і спокійного життя та забріхану перспективу щастя й добробуту на майбутнє. Большевицька окупаційна система, в противагу німецькій, гальмує політичну активізацію цілої маси та утворення одного фронту з усіх політичних сил народу.

Характерне, що політично німецький гітлеризм та московський большевизм на українському терені незнищували себе. Йдучи окремо та переслідуючи свої окремі цілі, вони на практиці тільки полегшували собі роботу. Частина слабкого елемента, залякана маревом повороту большевизму, бачила порятунок в німецькій силі, інша частина суспільности, бита німецьким колоніальним чоботом, вибирала на свою думку, менше лихо, тобто очікувала порятунку від большевиків. Коли в Україні, подібно як і інших країнах Східньої Європи, частина народу орієнтувалась і сьогодні орієнтується на большевиків, — то це в першу чергу історична заслуга німецької колоніальної системи.

Подвійний німецько-більшевицький наступ створював дуже важкі умовини для поширення української державної думки. Справу робив складною ще й той факт, що обидва окупанти України в 1941—42 рр. являли велику військову силу. Приймати в таких умовинах програму української державної самостійности, це означало, за словами Міхновського, вірити «всупереч логіці фактів». Здається, що ні один поневолений народ не мав у своїй історії такої важкої і складної ситуації. Тільки дякуючи колосальній життєвій силі українського народу, можна було перейти цей період переможно. Це не значить очевидно, що політичний похід української революційної думки був легкий, що політичні успіхи здобуто малою ціною. Не час розкривати сьогодні практичний перебіг політично-організаційної роботи та всі зв'язані з нею труднощі. В найтяжчих умовинах, цьковані і гнані сильними окупантськими апаратами, в глибокому підпіллі, повсякчасно насторожені, в безперервному русі і дії, відстояли кадри ОУН свої політичні позиції, пішли в наступ і поширили їх.

Пройдений дворічний шлях позначений великими жертвами. Дмитро Мирон—Андрій, Іван Климів—Легенда, Микола Лемик, Сергій Шерстюк, Щепанський та сотні і тисячі інших політичних бійців лягли в нерівній боротьбі, стверджуючи кров'ю незламну волю народу жити на своїй землі вільним життям.

Масові розстріли під Зв'язелем, в Києві, в Ягольниці під Чортковом, в Рівному й Львові, розстріли в Кривому Розі, Кременчузі, Житомирі, Джанкой та в інших містах, вкрили Україну новими братніми могилами, які, поруч козацьких, говоритимуть у вічність про незламне героїство великого народу.

У ці важкі роки ОУН відстояла не тільки моральні позиції української національної революції — ОУН створила в цей час всі практичні передумови для того, щоб перейти у наступ і здобути остаточну перемогу. Поруч пропагандивної роботи, багато уваги, часу й енергії приділено поширенню організаційного апарату. В результаті організаторської роботи ціла українська територія покрита сьогодні всеціло організаційною мережею. Таким чином політичний провід має в своїх руках міцний виконавчий апарат, який дає можливість переводити політичні дії та реалізувати політичні плани на території цілої України.

Поширюючи організаційну мережу, залучуючи активний елемент в організовані лави, ОУН постійно тримала руку на пульсі світових політичних подій. Час відносної стабілізації на фронтах використано не лише для розбудови організації. Будуючи організовану політичну силу на всіх землях України, Провід ОУН приглядався пильно до життя в Україні і реагував на кожну подію так, як цього вимагало добро найширших мас українського народу. Інакше бути не могло, бо ж ОУН стала з гуці народу, поповнюватись найкращими й найактивнішими його представниками. Тому й Провід Організації, не зважаючи на жертви своїх кадрів, тримав її постійно в стані боротьби з ворогом за найелементарніші життєві права народу.

Віссю оборони народу перед окупантським терором були дві справи — вивіз до Німеччини на каторжну роботу і грабунки хліба. Оцінюючи обидві ці справи як свідому і планову акцію ворога, розраховану на фізичне винищення народу, ОУН виступила зразу з гострою протидією. Натуга і форма організованого опору стояла в залежності від сили організаційної мережі в даному терені, від того, наскільки населення розуміло загрозу ворожій акції та було психічно підготовлене підняти боротьбу, вкінці, від вимог тактики нашої боротьби на поодиноких теренах України. Тому й практичні результати акції були в окремих теренах різні. Найбільші успіхи в цьому відношенні мали північно-західні області Волині й Полісся, де було повністю зірвано вивіз робочої сили в самих її початках, тобто весною 1942 р. Селянство тих теренів також не допустило ограбити себе з харчових продуктів. Крім названих двох справ, актуальних для цілої України, в програму самооборони й боротьби включались також інші справи, більш чи менш пекучі для окремих теренів.

Так в постійному русі і боротьбі активізувався народ, росла й міцніла його організована політична сила — ОУН. Жертви ОУН не

пішли на марне. На місце поляглих у боротьбі приходили нові численні загони.

І для широких народніх мас активна боротьба дала тільки успіхи. Там, де народ зразу ж пішов на боротьбу з окупантом, результати її корисні і великі. Спротив проти вивозу на каторжні роботи до Німеччини потягнув за собою очевидно деякі жертви, але ціною тих жертв залишилась молодь в Україні на своїх місцях. В цей спосіб організації вдалося у великій мірі зменшити число тих, що їх насильно вивезли до Німеччини, де вони щоденно гинуть від нальотів та від штучно організованого голоду і пошестей в німецьких таборах. Тому й народ збагнув після деякого часу правильність постановки ОУН і з повним довір'ям пішов за її новими закликами. Рівночасно нарід зрозумів шкідницьку роботу всіх опортуністичних чи агентурних установ, наставлених німцями на Україні, які закликали й досі закликають народ їхати до Німеччини на певну смерть. Є ясным, що всяка наша визвольна боротьба станула б неможливою, коли б окупантові вдалося позбавити нарід його воєнно здібного елементу, зокрема молоді.

Весна 1943 р. принесла помітне вирівнання в переведенні політичних кампаній ОУН. При весняних спробах набору в «ясир» зустріли німці масовий спротив і на Волині, і Поліссі, і в Галичині, і в Осередніх та Східніх областях. Чигирин, Кривий Ріг, Ново-Московськ висунулись на чоло одностайного і повного спротиву. Подібно стоїть справа з німецьким грабунком хліба.

Весна 1943 р. принесла нові зміни в укладі світових політичних сил. Великі зміни виявились якраз в німецького і російського імперіялізмів. Процес винищування і занепаду сил воюючих імперіялістів ішов в останніх роках систематично й невпинно, але наслідки його виявились лише весняними місяцями 1943 р. Поразки німецької армії на фронтах сигналізують наближення катастрофи. Передвісники цієї катастрофи показуються уже не тільки на фронті. В той же самий час затріщала ціла система німецького імперіялізму і виявила безліч загрозливих розколин. З того моменту вона хитається постійно і силою суперечностей у своїх основах іде до неминучого розвалу. Подібні явища видні й у большевиків. Командування Червоної Армії не було в силі використати небувалого шансу, який створився після повного розвалу південної частини німецького східнього фронту. Виявилось, що ані Червона Армія, ані господарські тили СРСР не мали тоді сили для серйозніших військових дій. Розпучливий крик про поміч аліантів у вигляді другого фронту, знявся ще голосніше. З того часу успіхи Червоної Армії — це у великій мірі результат послаблення Німеччини, прискішеного активним наступом аліантів у Африці, на Сицилії та цілому повітряному європейському обширі.

Життя знову виправдало нашу тезу про деструктивний характер московського й німецького імперіялізмів, про супереч-

ності в їх середині, які ведуть їх до розвалу при серйознішому потрясенню. Війна стала тим струсом, що виявив слабкість німецької і московсько-більшевицької імперій. Поневолені народи одержали реальну можливість із середини успішно вдаряти в те, що, всупереч конструктивним тенденціям людства, творять злочинні елементи, одержимі жадобою влади і легкої наживи. Наша орієнтація на власні сили народу на початку війни видавалась слабшому елементові утопією. Наша постійно підкреслювана теза про те, що ми шляхом революції будемо вирішувати кінець війни й її остаточний вислід, що ми вирішуватимемо долю України і майбутній в ній лад, не одному видавалась «вірою проти надії». Нашу практично-політично-організаційну роботу звали тоді спізненим «донкіхотством» і наші вороги, і деякі земляки, які були засліплені фальшивим блиском, головню німецького імперіалізму. Розвиток подій останніх двох років та наша посиljena політична робота підтвердили життєвими фактами нашу основно-політичну тезу. А вона була для нас одною з найістотніших правд, вона служила у нашому поході і за маяк і за кермо.

Правильна політична постановка, планові і обдумані політичні кампанії, тверда принциповість та вперта і послідовна практична робота дали поважні успіхи. Переломовими для східних областей були весняні місяці 1943 р. Ріст політичної свідомості й активності широких мас прибрав тоді скоре темпо. Довкруги ідеї Самостійної Української Держави гуртувались вже не одиниці, не громади, але все населення терену. В той же приблизно час населення північно-західних областей Волині й Полісся почало маніфестувати готовість до активної військової дії.

Провід ОУН на III-ій Конференції в лютому 1943 р. зважив стан внутрішніх сил та сил ворога, розглянув зовнішні політичні обставини і ствердив, що настали сприятливі обставини для військової дії. Після цього на терені Полісся і Волині виступили перші збройні відділи Української Повстанчої Армії (УПА). З того часу оборону українського населення Полісся і Волині взяли на себе українська військова сила. УПА, крім завдань самооборони, прийняла зразу також завдання кадрової організації майбутньої Української Народньої Армії.

Вістка про УПА, тобто про збройну оборону і боротьбу на терені Полісся і Волині, різко піднесли в інших областях України бойовий дух і захоплення. Припинились балачки про можливість чи неможливість створити власну силу, про можливість чи безперспективність збудувати Самостійну Українську Державу. Відкинувши сумніви, хитання і дискусії, маса прагне одного — активно боротися, наступати. Український велет двигнув плечима, повіяло духом революції.

Рух УПА поширився скоро з Берестейської, Пинської, Волинської і Рівенської областей на Кам'янець-Подільську, Вінницьку,

Житомирську і Київську області. В перших числах липня 1943 р. виступили збройні відділи української народної самооборони в Галичині (УНС). УНС зродилася з потреб оборони народу перед окупантським терором, але скоро почала формуватись в кадрові армійські частини. Таким чином вже в липні 1943 р. 12 областей України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську Державу. Факт цей вніс колосальні зміни в політичну боротьбу українського народу. Вона вступила в нову, вищу фазу. Крім радикальної зміни в тактиці, життя висунуло потребу зміни в самій організаційній структурі та в програмі ОУН. Тому що потрібні зміни йдуть далі урядових компетенцій Проводу, скликав Провід в серпні 1943 р. Надзвичайний Великий Збір ОУН. Таким чином був завершений дволітній період політичної боротьби, який своїм змістом і характером творить в історії ОУН окрему епоху.

Звітові доклади і дискусія виявили, що багато нових питань вирішено в роботі. Провідні кадри ОУН виявили в тому відношенні багато еластичності і політичного такту. Характерне при тому те, що вирішення були правильні, тобто йшли по лінії основних ідеологічних і політичних тез ОУН. Перехід до нової тактики йшов у боротьбі і був диктований не теоретичними міркуваннями, але вимогами самого життя. Практика успіла дати докази правильності цих змін. III-й Надзвичайний Великий Збір ОУН прийняв до відома тактику в минулому та визнав правильним її перехід до зброї всіх форм.

Життя видвигнуло також багато питань характеру програмового. Зі справою програми зв'язані три основні питання ідеологічної натури — питання нації, суспільності і держави.

III-й Надзвичайний Великий Збір ОУН бере в основу, подібно як і всі попередні збори, живу історичну правду про незнищимість нації — найвищої органічної людської збірності. Тому й в основу політичного ладу в світі бере національний принцип. Тривкий і справедливим може бути той лад, що базується не на доктринерських тезах, але на відвічних законах життя. Система вільних народів і самостійних держав — це одинока і найкраща розв'язка питання порядку в світі. Спроби упорядкувати світ на інших основах не дали ніколи позитивних результатів. Всі понаднаціональні державні твори — імперії виявились завжди чинниками історичної реакції і занепаду. В імперіях завжди один нарід поневолює і веде до занепаду інші народи.

Тому ОУН обстоює право всіх народів на самостійне життя у власних державах, на повний їх культурний і економічний ріст, бо тільки таким шляхом іде людство до поступу.

Борючись за визволення українського народу, ОУН організує

політичну співпрацю з другими поневоленими народами вже сьогодні і буде співпрацювати з усіма вільними народами в майбутньому. Але основою цієї співпраці є тільки взаємна пошана і визнання права всіх на вільне життя. Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпати шляхом знищення всіх економічних і соціальних нерівностей. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації кляси клясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу.

В таких умовах і сама держава з механічної об'єднуючої форми стане живою організацією народу.

Ідеалом нової суспільності є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі і не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно як це було в умовах капіталізму.

По лініях отчих думок ідуть програмові постанови III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН. Постанови ці — це здобутки нашої політичної теорії і практики останніх двох років. Вони являються конкретним оформленням ідеї майбутньої української держави. Життя і дальша боротьба принесуть нові здобутки, вони дадуть можливість оформити програму ще більш чітко й детально.

Оформлюючи програму, бачив у ній III-й Надзвичайний Великий Збір ОУН не лиш мету, до якої наближаємось в наших умовах боротьби. Програма мусить бути також могутньою зброєю, що причиниться до побільшення наших сил і улегшить нашу перемогу.

Рівночасно III-й Надзвичайний Збір ОУН займався цілим рядом питань сучасної політичної дійсності. Тут згадаємо справу переходу большевиків, справу збройної сили і справу об'єднання. Вирішення Великого Збору знайшли частинно свій вислів у наведених тут постановах, частинно у напрямних праці і конкретних вказівках для Проводу і Організації. Прийняті напрямні й інструкції вже реалізуються і будуть реалізуватися в міру розвитку внутрішніх і зовнішніх подій.

Одним з головних питань, до яких мусів Великий Збір зайняти становище, є нова большевицька окупація українських земель. Тут не місце говорити про цілий план дальшої нашої боротьби, тут треба тільки ствердити, що, по думці Великого Збору, *єдино політично і мінітарно зорганізований* нарід зможе зберегти себе перед винищенням большевиками та продовжувати свою боротьбу

за власну державу. Практика большевицького наступу з весною ц. р. і теперішнього наступу показує, що большевики йдуть на свідоме знищення українського народу. Не важно, чи це діється шляхом нещадних розстрілів, чи насильним гоненням невишколених мужчин і жінок на першу лінію фронту під німецькі кулемети. Для нас важно, що большевики продовжують в цей спосіб методи насильної мобілізації українців до Червоної Армії та наслідують тактику німців забирати з України воєнно здібний елемент.

Перед цєю небезпекою мусить нарід боронитися. Говоримо *нарід*, бо тут не йде про якусь його частину, про самостійників чи несамостійників, тут іде про кожного українця селянина, робітника, інтелігента. Нехай ніхто не обманює себе тим, що його особисто большевики не заторкнуть.

Український нарід, який не хоче себе дати безборонно вирізувати на жидівський лад, мусить зазіханням большевицьких імперіялістів протиставитися організовано і збройно. Це не значить, що ми маємо кожночасно і незалежно від зовнішніх умов іти на повний удар. Про момент удару будуть рішати вимоги доцільності і напрямні визвольної боротьби. Але це значить, що большевицьку окупацію зустрічає український нарід підготований і готовий обстоювати свої народні права. Коли йде про форми боротьби під німецькою і большевицькою окупацією, то вони випливають і будуть випливати із кожночасних умов та з цілей, які в даний момент хочемо досягнути. Незалежно, однак, від того, підготовка, чи радше практичне здійснювання того завдання, проходить вже сьогодні. Це напевне не завчасно, бо творення політично-збройної сили народу вимагає дуже багато часу, а збройні відділи, що мають стати зв'язками армії, є завжди продуктом довгої підготовки й боротьби.

В зв'язку з сучасною політичною ситуацією й нашими завданнями стоїть справа участі цілого народу в боротьбі. Це питання також основно розглянув Великий Збір. Українська держава — це добро всіх громадян України, тому за неї мусять всі боротися. З другого боку, сьогодні небезпека грозить всьому народові, тому всі його сини мусять стати до боротьби. Навіть тисячі найбільш відданих борців не здобудуть України, коли весь нарід не прийме участі у боротьбі. Хто цього не розумів або хто, розуміючи, відтягається від боротьби, — той дезертир і народній шкідник, і так його нарід буде трактувати.

Тому ОУН як керівник революційно-визвольної боротьби звиває до безпосередньої участі в боротьбі всіх громадян. ОУН не бореться за Україну для себе, вона не бореться за владу на Україні ані за форму влади. Про владу і її форму буде рішати сам нарід і його найкращі представники. Але сьогодні ОУН являється передовим керівником визвольної боротьби народу, тому й кличе других до цієї боротьби. Ніхто не може стояти збоку. Великий тягар

боротьби мусить весь нарід взяти на свої плечі. Окремі ділянки сучасної визвольної боротьби, головнo військова, вимагають ряду фахівців. Вони серед українського народу є, й вони на його службу мусять спішити. ОУН вважає, що обов'язком кожного українського громадянина є служити українській визвольній справі і цю вимогу буде консеквентно здійснити. Завдяки цьому в цей спосіб будуть також, по думці Великого Збору, створені передумови для об'єднання всього народу, яке доконається єдино у боротьбі. Тому розбудовуючи поодинокі форми визвольної боротьби та притягаючи до неї якнайширші маси, ОУН рівночасно визнає, що ліквідація партійних спорів та всеукраїнське об'єднання є одним з основних завдань в сучасний момент.

Серпень 1943 р.

I. ПРОГРАМОВІ ПОСТАНОВИ

Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливий розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

ОУН бореться проти імперіялістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому ОУН бореться проти СРСР і проти німецької «Нової Європи».

ОУН з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуно-більшевизму і проти німецького націонал-соціалізму.

ОУН проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі, «визволяв», «брав під охорону», «під опіку» інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, грабунок. Тому ОУН бореться проти російсько-більшевицьких і німецьких загарбників, поки не очистить України від усіх «опікунів» і «визволителів», поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави (УССД), в якій селянин, робітник і інтелігент могтиме вільно, заможньо і культурно жити та розвиватися.

ОУН за повне визволення українського народу спід московсько-більшевицького та німецького ярма, за побудову УССД без поміщиків, капіталістів, та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В українській державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів в своїй державі, народня влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народня влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

У лавах ОУН боряться українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів, за УССД — за національне й соціальне визволення, за новий державний порядок та новий соціальний лад:

1. а) За знищення большевицької й німецької експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська державна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в Українській Державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.

б) За безплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель.

2. а) За те, щоб велика промисловість була національно державною власністю, а дрібна кооперативно-громадською.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

3. а) За загальний восьмигодинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримує за неї окрему плату.

б) За справедливую оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку зарплату, якої потрібно для забезпечення матеріяльних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств, кожний робітник одержуватиме: у господарсько-кооперативних підприємствах дивіденд (належна йому частка річного прибутку), а в національно-державних — премію.

в) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднування ремісників у артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю й вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію великої торгівлі, за

громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватню торгівлю, за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких промислах і в наслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме, крім плати за свою працю, додаткову платню на утримання жінки й неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері й виховальки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народньої маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого й фахового шкільництва, за невинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, мешканням та навчальними приладами.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

8. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких моральних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійний про завтрашній день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці, мав потрібні умовини для праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народнього здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку, за збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми й молоддю, за поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку та спортивних організацій. За охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного накидання суспільності світоглядних доктрин і догм.

б) За вільне визнавання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з другими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя й культурних надбань других народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі й по змісту національну культуру.

12. За рівність всіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах та обов'язках, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

13. За вільну, українську по формі й по змісту культуру, за героїчну духовість, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

II. ПОЛІТИЧНІ ПОСТАНОВИ

А. До міжнародньої ситуації

1. Сучасна війна — це типова війна між конкуруючими імперіялізмами за панування над світом, за новий поділ матеріальних багатств, за здобуття нових сировинних баз і ринків збуту та за експлуатацію робочої сили.

2. Воюючі імперіялізми не несуть світові жодних прогресивних політичних або соціальних ідей. Зокрема т. зв. німецька „Нова Європа” й московський „совєтський союз” являються запереченням права народів на свободний політичний і культурний розвиток у власних державах та несуть всім народам політичне й соціальне поневолення. Тому перемога імперіялізмів у сучасній війні й побудова світа на імперіялістичних принципах, була б тільки хвилевою передишкою у війні та скоро довела б до нових ударів між імперіялізмами на тлі поділу воєнної добичі та нових суперечок. З другого боку, визвольні рухи поневолених імперіялізмами народів стали б зародком нових конфліктів та революцій. Таким чином перемога імперіялізмів у сучасній війні довела б до хаосу й до дальших страждань мільйонових мас поневолених народів.

3. В теперішній момент сучасна імперіялістична війна вступила у вирішальну стадію, яка характеризується:

- а) вичерпанням сил імперіялізмів,
- б) зростом суперечностей між імперіялізмами,
- в) зростом боротьби поневолених народів.

Рівночасно сучасна війна являється зовнішнім допоміжним чинником, що зближає національні й соціальні революції поневолених народів.

4. Реакційні й протинародні плани німецького расистського імперіялізму поневолити інші народи, терористичні німецькі методи на окупованих теренах і боротьба поневолених народів проти т. зв. Нової Європи приспішили повний політичний крах німецького імперіялізму. Тепер під ударами своїх імперіялістичних

противників та у висліді визвольної боротьби поневолених народів, зближається Німеччина також і до неминучої мілітарної поразки.

5. Большевицька Москва, ідейно-політично скомпромітована й матеріально ослаблена, використовує для себе терористичну політику німців на окупованих теренах та доставки аліантів на продовжування війни.

Тільки страх перед німецькою окупацією й внутрішній сталінський терор заставляють бійців Червоної Армії далі воювати. Величезні втрати людського й військового знаряддя поглиблюють внутрішню кризу московського імперіялістичного режиму. Скрутна харчова ситуація в нутрі країни й висадка аліантів в Європі та загроза большевицьким планам з того боку заставляють большевиків приспішити власний наступ.

Ціллю большевиків є, під ширмою т. зв. оборони батьківщини, відігрітого слов'янофільства й псевдореволюційної фразеології, здійснити напрямні московського імперіялізму, а саме: опанувати Європу, а в дальшу чергу весь світ. Вихідною базою для здійснення московських імперіялістичних планів є Україна, з її природними багатствами. Дальшими базами в планах московського імперіялізму являються Балкани, Прибалтика й Скандинавія.

6. Незалежно від розбіжностей, які існують між аліантами, ведуть вони війну за знищення своїх конкурентних противників, в першу чергу німецького імперіялізму. Черговим завданням аліантів являється знищення японського імперіялізму. Для знищення отих противників аліанти використовують і будуть старатися якнайдовше використовувати московський імперіялізм. Рівночасно в інтересі аліантів не є опанування Європи большевиками, й вони змагають у сучасній війні до послаблення, а в дальшу чергу й до зломання московського імперіялізму. Продовжування війни на східньому фронті й взаємне винищування німецького й московського імперіялізмів іде по лінії інтересів аліантів. Ціллю аліантів, а зокрема Англії, на європейському суходолі являється розгромлення або принаймні істотне послаблення всіх великодержав Європи та побудова такого ладу, що забезпечував би їм вирішальний голос в Європі й повну свободу англо-саксонських політичних і економічних впливів. Для здійснення тих цілей аліанти опановують або змагають до опанування найважливіших баз довкруги Європи або в самій Європі (Сіцилія, Апенінський і Балканський півострів, Скандинавія, Кавказ).

7. Поневолені народи і їх визвольна боротьба — це один із найважливіших елементів у дальшому розвою сучасної політичної ситуації. Мілітарна перевага імперіялізмів у сучасний момент ще гамує повний вияв сил поневолених народів. Але в міру поглиблювання кризи, міцніють сили поневолених народів і зближається момент національних і соціальних революцій, а поневолені народи стають новим вирішальним політичним чинником. Єдино на

платформі нової політичної концепції поневолених народів, що — в протиставленні до імперіялізмів — гарантує кожному народові право на власну національну державу й забезпечує йому соціальну справедливість, може бути побудований справедливий лад та вдержаний тривалий мир між народами.

8. Близький мілітарний крах Німеччини на Сході та повна ідейно-політична компрометація московського імперіялізму ставить перед поневоленими народами Сходу завдання боротися проти імперіялістичних гнобителів в ім'я перебудови Сходу на нових принципах свободи народам та їх самоозначення у вільних незалежних державах та звільнення народів і людини від політичного гніту й економічної експлуатації. Тільки шляхом національних і соціальних революцій поневолених народів Сходу, що проходять під прапором нових прогресивних ідей і боротьби народів проти імперіялізмів, може бути знищений московсько-большевицький імперіялізм.

9. Україна стоїть в центрі сучасної імперіялістичної війни. За панування над Україною й її експлуатацію борються московські і німецькі імперіялісти. Рівночасно Україна як носій прогресивних ідей серед усіх поневолених народів стає вирішальним чинником у підготовці революцій на Сході. Україна є першою, яка піднесла на Сході прапор рішучої боротьби поневолених народів проти імперіялістів, і вона почне період національних і соціальних революцій. Тільки у спільній боротьбі українського народу з іншими поневоленими народами Сходу може бути розбитий більшовизм. Відбудова Української Самостійної Соборної Держави забезпечить відбудову і тривале існування національних держав інших народів Східньої, Південно-Східньої та Північної Європи та поневолених народів Азії. Тільки при існуванні Української Держави може бути забезпечене тривале існування тих народів, що у взаємному порозумінні й співпраці на принципах права кожного народу на власну державу, на справедливий соціальний лад та економічну незалежність зможуть ставити опір всім зазіханням ворожих їм імперіялізмів. Таким чином буде забезпечений тривалий мир і мирний національний, соціальний та культурний розвиток тих народів.

Б. До внутрішньої ситуації на українських землях

І. ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ

10. Незалежно від ударів, які досі одержала Німеччина на всіх фронтах, її політика на окупованих українських землях іде далі по лінії повного політичного поневолення й нещадного колоніально-економічного грабунку українського народу.

11. Большевицькі агенти московського імперіялізму на українських землях (большевицька партизанка, т. зв. Народня Гвардія)

шляхом ширення розкладу між українським народом, провокуванням німецьких ударів та винищуванням українського самостійницького елементу готують окупацію всіх українських земель большевиками.

12. Недобитки білого російського імперіялізму (Власов, Союз Русских Офицеров) не творять самостійної політичної сили. Вислугуючись чужим імперіялізмам та прагнучи до відбудови реакційного поміщицько-капіталістичного ладу, вони не мають серед українського народу жодного політичного впливу, а російський елемент штовхають до большевизму.

13. Польська імперіялістична верхівка є вислужником чужих імперіялізмів та ворогом свободи народів. Вона намагається запрягти польські меншини на українських землях і польські народні маси до боротьби з українським народом та допомагає німецькому й московському імперіялізмам винищувати український нарід.

14. Національні меншини України, свідомі спільної долі з українським народом, борються разом з ним за Українську Державу!

II. ВНУТРІШНЬО-УКРАЇНСЬКИЙ СТАН

15. Сучасний період визвольної боротьби українського народу позначається великим зростом національної свідомості й політичної активності на всіх землях, що виявляється у:

а) зв'язанні народніх мас з революційно-визвольною програмою й тактикою Організації Українських Націоналістів,

б) в безпосередній участі мас в боротьбі, зокрема у її нових самооборонних та військових формах.

16. Усі спроби опортуністичного табору скерувати визвольну боротьбу українського народу за УССД на манівці співпраці з окупантськими імперіялізмами та дочепити українську визвольну справу до планів отих імперіялізмів розбився об рішучий спротив українських народніх мас.

17. Організація Українських Націоналістів є одиноким, вповні незалежним самостійницьким керівником революційно-визвольної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу.

В. Наші цілі

18. Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу, за право кожного народу на самостійне державне існування, за визволення поневолених народів від імперіялізмів, за побудову справедливого політичного й соціального ладу.

Г. Методи й форми нашої боротьби

19. Єдиний шлях для здійснення наших цілей — це революційна боротьба українського народу і всіх інших поневолених народів проти імперіялізмів Берліна й Москви, яка прискішить поразку обох імперіялізмів та через національні революції поневолених народів доведе до відбудови їх національних держав.

20. Тільки одностайною боротьбою український народ здобуде Українську Самостійну Соборну Державу. Тому нашим завданням є залучити якнайширші народні маси до планової, активної боротьби. В сучасний передреволюційний період залучення народніх мас до боротьби проходить у формі їх активної участі:

- а) в політичних діях,
- б) в самооборонних діях,
- в) у військових діях.

21. Об'єднання українського народу буде здійснене єдино в боротьбі. Прагнучи до об'єднання українського народу, орієнтовані сьогодні на елементи, здібні до революційної боротьби.

22. Збройна сила українського народу — це основна передумова перемоги в його боротьбі за УССД.

23. Наші цілі здобудемо, вийшовши поза межі України та зв'язавши нашу боротьбу за УССД з боротьбою інших поневолених або загрожених імперіялізмами народів, зокрема народів Сходу, Прибалтики й Балканів, пропагуючи й реалізуючи наше гасло волі народам і людині й права кожного народу на самостійні національні держави та протиставляючись реакційним концепціям і планам імперіялізмів.

24. Організована збройна й політична сила українського народу — це єдина гарантія успіхів на зовнішньому відтинку нашої боротьби.

25. Ведучи боротьбу проти імперіялістичних гнобителів України, ми стоїмо за вилучення всіх другорядних фронтів. У наших зносинах з сусідніми народами розраховуємо на співпрацю з їхніми народніми масами та з їхніми революційними неімперіялістичними елементами й поборюємо всіх попутчиків імперіялізмів.

Д. Наше ставлення до територіально-політичних змін на українських землях

26. Воюючи на Сході імперіялізми Берліна й Москви йдуть до самознищення. Територіально-політичні зміни на Сході й пересування фронтів і кордонів є і будуть тільки висловом хвилювого укладу сил між імперіялізмами та не доводять внутрішніх спроможностей імперіялізмів тривало заволодіти Сходом і його упорядкувати. Одиноким органічною й тривкою силою Сходу являються сили поневолених народів, що змагають до національ-

них і соціальних революцій та до відбудови власних національних держав. Їхня боротьба скеровується сьогодні на підірвання сил московського й німецького імперіялізмів.

Боротьбу за здійснення наших цілей будемо провадити незалежно від усіх можливих територіально-політичних змін на Сході.

Окупацію більшовиками українських земель приймаємо плановою активною боротьбою у всіх тих формах, що ведуть до розвалу державного апарату московського імперіялізму та причиняються до зросту організованих сил українського народу в його боротьбі за УССД. Організована й планова участь народніх мас в активній боротьбі під новою більшовицькою займанщиною — це єдиний засіб оборонити український нарід перед фізичним винищенням більшовиками та здобути УССД. Нашу боротьбу проводитимемо на всіх українських землях, зайнятих більшовиками, а також поза межами України у тісній співпраці з іншими поневоленими народами.

Наше ставлення до всіх зовнішніх сил взаємнємо від їх відношення до ідеї української державности.

*Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору
Організації Українських Націоналістів, що відбувся в
днях 21-25 серпня 1943 р. Б. м., 1943.*

119. ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

Нижче подано два документи, які представляють політичну програму Української Повстанчої Армії (УПА) в серпні-вересні 1943. Перший — це виклад постанов прийнятих на III Надзвичайному Великому Зборі ОУН за підписом Проводу ОУН, який лишився без дати в оригіналі. [Див. Архів Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради, Течка лєтючків.] Другий документ п. н. *За що бореться Українська Повстанча Армія (УПА)?* являє собою скорочення першого і був прийнятий і широко розповсюджений Головною Командою УПА.

I

ЗА ЩО БОРЕТЬСЯ ВИЗВОЛЬНО-РЕВОЛЮЦІЙНА УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ (короткий виклад ідеї і програми УПА)

Ми [українські]¹ націоналісти, боремось за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах — це одинокий лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі.

Ми боремось проти імперіалістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно другі народи, тому ми проти ССРСР і проти німецької «Нової Європи».

Ми з усією рішучістю боремось проти всіх² інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є інструментом завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуно-більшовизму і проти німецького націонал-соціалізму.

Ми проти того, щоби один народ другі народи «визволяв», «брав під опіку», «давав охорону» і тому подібне, бо за цими лукавими словами криється гидкий зміст — поневолення, насильство, грабунок. Тому боротимемось проти російсько-більшовицьких і німецьких загарбників, поки не очистимо Україну від усіх «опікунів»,

¹ Дописане рукою: українські.

² Закреслене рукою слово: всіх.

«визволителів», поки не здобудемо народньої Української Самостійної Соборної Держави (УССД), в якій, накінець, селянин, робітник, інтелігент справді могли б вільно, заможнo і культурно жити та розвиватись [та буде мати владу в своїх руках].³

Ми за повне визволення українського народу зпід московсько-більшовицького та німецького ярма, за побудову УССД без панів, поміщиків, капіталістів, без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів. В українській національній державі народна влада вважатиме народ за вихідну точку і за мету своєї діяльності. Не маючи в нутрі держави поневолених країн і пригноблених народів та не переслідуючи імперіалістичних цілей у зовнішній політиці народна влада України не втрачатиме часу, енергії та коштів на творення апаратів насильства, поліції, тюрем, концлагерів тощо. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічну розбудову країни та культурне піднесення народу.

У рядах Української Повстанчої Армії (УПА) боряться українські селяни, робітники та інтелігенція проти гнобителів, за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок і за новий соціальний лад в Україні.

— За знищення більшовицьких колгоспів і німецьких громгоспів. За землю для селян без викупу, за вільне господарство і вільне користування продуктами праці.

— За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна кооперативно-громадською.

— За участь робітника в керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип в керівництві.

— За восьмигодинний робочий день. Додаткова надоручна праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримує за неї окрему підвищену плату.

— За справедливий винагороду праці, за участь робітника в прибутках підприємства. При восьмигодинному робочому дні робітник отримуватиме таку зарплату, якої потрібно для забезпечення матеріальних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підрахунках господарського стану підприємств, кожний робітник отримуватиме: в господарсько-кооперативних підприємствах дивідент (належна йому доля річного прибутку), а національно-державних — премію.

— За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

³ дописане рукою: та буде мати владу в своїх руках.

⁴ цей рядок (до слова «українські») перероблено чорнилом на: З нами боряться всі.

— За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації робочої сили.

— За вільне ремесло, за добровільне організування ремісників в артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати свою працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

— За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну середню та дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

— За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських і державних правах та обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій. За першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на праці в шахтах, рудниках та інших тяжких роботах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства, за звільнення жінки від примусу праці. Батько сім'ї отримуватиме, крім індивідуальної платні, додатково платню на отримання жінки й неплітних дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важкий, почесний і відповідальний обов'язок матері вихователки молодого покоління.

— За піднесення освіти й культури широкої народної маси шляхом розбудови шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

— За розбудову вищого й фахового шкільництва, за невинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців для всіх ділянок життя.

— За вільний доступ молоді до всіх шкіл, за безкоштовне навчання. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, мешканням та навчальними предметами.

— За гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий, фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

— За пошану до праці інтелігенції. За створення таких матеріальних умов праці, щоб інтелігент, без турботи про завтрашній день та про долю сім'ї, міг спокійно віддаватися культурно-творчій праці, мав потрібні умови праці над собою постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

— За повне забезпечення всіх працюючих на старість та у випадку хвороби чи каліцтва.

— За широку розбудову охорони народного здоров'я, за розбудову лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку, за збільшення медично-лікарських кадрів. За право працюючих на безкоштовне користування всіма інституціями охорони здоров'я.

— За особливу опіку над дітьми і молоддю, за розбудову дитячих ясел, садків, притулків, лагерів відпочинку, санаторій та

спортивних організацій. За охоплення всієї дітвори та молоді державними інституціями опіки та виховання.

— За свободу друку, слова, думки, віри і світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядових доктрин і догм.

— За вільне визнавання і виконання культів, не противних громадській моралі.

— За культурні взаємини з другими народами, за право виїзду за кордон для лікування, навчання чи пізнання побуту, життя та культурних надбань других народів.

— За повне право національних меншин плекати свою власну по формі і змісту національну культуру.

— За рівність всіх громадян України, без огляду на національність, в державних та громадських правах та обов'язках, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

— За вільну, українську по формі і змісту культуру, за героїчну духовість, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу і дисципліну.

Для здійснення своєї політично-державної програми український нарід творить і розбудовує свою власну політичну і військову силу.

Політичну силу організовує, розбудовує і закріплює Організація Українських Націоналістів (ОУН). Військову силу українського народу становить в сучасний момент визвольно-революційна Українська Повстанча Армія (УПА). УПА здобуде не тільки перемогу в Українській Національній Революції, але перетворившись в регулярну Українську Народну Армію, закріпить Українську Державу і стане на охороні її кордонів перед зовнішніми ворогами.

Керуючись ідеєю нового справедливого ладу в світі та бажаючи повної перемоги над імперіалістами, веде ОУН український нарід в спільному антиімперіалістичному фронті з другими народами поневоленими чи перебуваючими під загрозою німецького й російського [чи іншого]⁵ імперіалізму. Ця спільна боротьба ведеться під гаслом самовизначення всіх народів.

Українська Самостійна Соборна Держава змагатиме до постійної дружби і співпраці з самостійними державами вільних народів, змагатиме до тривалого миру.

Переможемо тільки шляхом Української Національної Революції, тільки шляхом всенародного повстання і [шляхом всенародної]⁶ збройної боротьби. Тому ніхто не сміє стояти осторонь, приглядатися і чекати.

Усі на фронт боротьби за визволення. Чим швидше якнайширший круг народніх мас стоятиме в рядах УПА і ОУН, тим коротший

⁵ Закреслене рукою; нечітке.

⁶ Додане рукою: ...шляхом всенародної...

час буде нашої неволі. Кожний громадянин України мусить взяти активну участь в політичній і збройній підготовці революції. Ніхто не сміє відмовитись, ніхто не сміє чекати, аж поки його попросять. Робіть самі як можете і як умієте. Поширюйте наші ідеї, лозунги, програму, літературу, допомагайте революціонерам і бійцям морально та матеріально, нещадно винищуйте імперіалістичних вислужників, бо лише знищивши зрадників свого народу, дійдемо до єдності, дружності, сили. Наполегливою працею всіх і кожного зокрема в підготові Української Національної Революції прискоримо час всенародного повстання, час довгожданого звільнення і перемоги.

Наша сила в — нашій правді, в нашій прогресивній ідеї, в нашій справедливій програмі, а насамперед — в нашому свободолобивому великому народі. В нашій активності і організованості, в нашій єдності і одностайності, в нашій дисципліні і рішучій дії — запорука нашої перемоги.

[Вересень 1943 р.]

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
[Самостійників]*

*Літопис Української Повстанської Армії, Том I:
Волинь і Полісся. Німецька окупація. Книга перша.
Торонто, 1976, стор. 121-126.*

II

ЗА ЩО БОРЕТЬСЯ УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ (УПА)?

Українська Повстанча Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

УПА бореться проти імперіалістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СРСР і проти німецької „ нової Європи ”.

* Додане рукою. Російське видання цієї брошури має надруковану дату: "Сентябрь, 1943 г."

УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є знаряддям завоювницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуно-більшевизму і проти німецько-го націонал-соціалізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі „визволяв“, „брав під охорону“, „під опіку“ інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, грабунок. Тому УПА бореться проти російсько-більшевицьких і німецьких загарбників поки не очистить Україну від усіх „опікунів“ і „визволителів“, поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник і інтелігент матиме вільно, заможню і культурно жити та розвиватися.

УПА за повне визволення українського народу з-під московсько-більшевицького ярма, за побудову УССД без поміщиків, капіталістів та без большевицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В українській державі влада вважатиме за найвищий обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

В лавах УПА борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів за УССД, за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок та новий суспільний лад:

1. а) За знищення большевицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.

б) За безплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель.

2. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна — кооперативно-громадською.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

3. а) За загальний 8-годинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримуватиме за неї окрему зарплату.

б) За справедливую оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку зарплату,

яка потрібна для забезпечення матеріальних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств кожний робітник одержуватиме: у громадсько-кооперативних підприємствах дивіденд, а в національно-державних — премію.

в) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднування ремісників у артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку в шахтах, руднях та на інших важких промислах і внаслідку цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме, крім плати за свою працю, додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і вихователки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого і фахового шкільництва, за неупинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, помешканнями та навчальними приладдями.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний. За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

8. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких матеріальних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійним про завтрашній день та про долю сім'ї міг віддатися культурно-творчій праці; мав потрібні умовини до праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народного здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку. За збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, за поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку, за охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядних доктрин і догм.

б) За вільне визнання і виконання культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з другими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя і культурних надбань других народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і змісту національну культуру.

12. За рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках, за рівне право на заробіток і відпочинок.

13. За вільну українську по формі і по змісту культуру, за героїчну духовість, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

Серпень 1943 р.

Перевидано 1949 р.

УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ

Архів Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради (далі Архів ЗП УГВР). Течка летючок.

120. ПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (С. БАНДЕРИ) ПРО ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Поданий тут комунікат Проводу ОУН (С. Бандери) з жовтня 1943 з'ясовує погляди української сторони в справі польсько-українського конфлікту на західноукраїнських землях.

КОМУНІКАТ

В зв'язку з подіями, які впродовж останніх місяців біжучого року проходять на українських землях, передовсім на їх західних і північно-західних частинах, Провід Організації Українських Націоналістів самостійників-державників стверджує:

I. Стан напруження, що характеризував відношення між українським населенням і польською меншиною на згаданих теренах, був наслідком тієї екстермінаційної політики, що її провадило польське правління впродовж двадцятих років існування Польщі у відношенні до українського населення. Польське правління завжди використовувало польську меншину проти українського населення та його змагань до незалежного політично-національного, культурного та соціально-економічного розвитку, в наслідок чого різним польським елементам було дозволено на українських землях, що входили в склад Польщі, ширити і підсичувати шовіністичні настрої і національну нетерпимість та ворожнечу.

Все це доводило українське населення до стану постійного хвилювання.

II. Той стан настроїв не змінився і в час, коли наслідком мілітарної поразки Польщі, а потім німецько-більшевицької війни українські землі опинилися під німецькою окупацією.

Коли в деяких політичних польських колах ширення польсько-української ненависти не то що не припинилося, а, навпаки, зросло на силі, бо стали проповідуватися в багатьох польських підпільних виданнях куди інтенсивніше, як досі, ідеї погромництва і негачії, ідеї захватництва навіть основних українських земель та трактування українських національно-визвольних змагань як першої і найважливішої загрози для створення незалежної Польщі, — польська меншина зайняла по відношенню до українського населення і його визвольної боротьби поставу, яка прямо таки наштовхувала українців до безпосередньої реакції.

Коли на прикордонних польсько-українських теренах німці приступили до виселювання місцевого населення і колонізування тих теренів німецьким елементом, частина польського елемента

пішла по лінії найменшого опору і вістря своєї боротьби спрямувала не проти німців, а проти українців. Так прийшло до відомих мордувань українського населення на Холмщині і Грубешівщині.

Крім того деяка частина польського елемента (Волинь) стала прямо до послуг німецького окупанта та більшовицьких агентурних груп у нищенні українців і їх культурного та матеріального дорічку. Перехід допоміжної української поліції із зброєю в підпілля для оборони українського народу від німецького терору використало польське населення на Волині для того, щоб, сформувавши польські відділи допоміжної поліції, повести систематичний погром українського населення, що досі триває з неослабною силою.

Це і становило основне підґрунтя, на якому зродились події, що своїми формами і розмірами викликали страхіття, що потрясли до глибини народами українським і польським. Віджили історичні палі і сокири.

III. Той стан використовували і використовують ті всі зовнішні чинники (Москва, Берлін), які, будучи заінтересовані в подавленні українського і польського народів, кинули їх взаємну різню, щоб відвернути їх увагу від їх основних цілей і завдань і від їх спільних ворогів, Москви і Берліна.

Як по одному, так і по другому, польському й українському, боці, знайшлися елементи, що дали себе впрягти свідомо чи не свідомо до чужого воза і виконували роботу, що, крім шкоди для національних інтересів власних народів, нічого іншого принести не може.

Провід ОУН самостійників-державників заявляє:

1. ОУН самостійників-державників неодноразово в своїх офіційних публікаціях займала становище до польського населення на українських землях та до українсько-польських відносин взагалі і своє негативне становище до тих форм боротьби, що їх згадані події виявляють.
2. Ні український нарід, ні Організація нічого спільного з тими масовими убивствами не мають.
3. Польсько-українська різня лежить сьогодні в інтересі Німеччини, а в першу чергу — в інтересі більшовицької Москви, яка шляхом взаємного фізичного винищування українців і поляків змагає до тим легшого поневолення обох народів та заволодіння їхніми землями.

Провід ОУН самостійників-державників осуджує акти взаємних масових убивств, звідки вони не походили б, і взиває все українське громадянство бути чутким на ворожу інспірацію та дотриматись постави, яку диктує інтерес національно-визвольних змагань українського народу.

Заразом Провід ОУН самостійників-державників апелює до польського населення здержатись від усяких форм протиукраїнських виступів та чинно їм протиставитися. Всі самочинні акти терору, звідки вони не походили б, Провід ОУН самостійників-державників уважатиме чужою агентурною роботою і буде їх рішучо поборювати.

Постій, жовтень, 1943 р.

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів
самостійників-державників

Архів ЗП УГВР. Течка летючок.

121. МАТЕРІЯЛИ І КОНФЕРЕНЦІЇ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ СХОДУ ЄВРОПИ І АЗІЇ

Нижче подано інформаційну статтю про І конференцію Поневоленних Народів Сходу Європи і Азії та постанови і відозву цієї конференції, яка відбулася з ініціативи ОУН—УПА 21-22 листопада 1943.

I

ПЕРША КОНФЕРЕНЦІЯ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ СХОДУ ЄВРОПИ І АЗІЇ

В дні 21-22 листопада 1943 р. відбулася Перша Конференція Поневоленних Народів Сходу Європи і Азії.

Клич «Свобода народам і людині» набрав реального значення. До боротьби за його здійснення приступив український народ, спільно з народами Сходу Європи і Азії.

Висловом цієї спільної боротьби була Конференція поневоленних народів. На конференції було заступлених 13 народів: грузини, осетини, вірмени, казахи, черкеси, кабардинці, азербайджани, татари, чуваші, башкіри, білоруси, узбеки, українці. Делегації числили: грузинська — 6 осіб, вірменська — 4 особи, осетинська — 2 особи, казахська — 1 особа, черкеська — 1 особа, азербайджанська — 6 осіб, кабардинська — 1 особа, татарська — 4 особи, чувашська — 1 особа, башкирська — 1 особа, білоруська — 2 особи, узбекська — 5 осіб, українська — 5 осіб. Разом 39 делегатів.

Конференцію відкрив друг Іванів. Він привітав делегатів від Організації Українських Націоналістів і УПА і запропонував вибір президії, яку вибрано в такому складі: головуючий — Левченко (українець), І. заступник — Чавлі (азербайджан), ІІ. заст. — Гогік (грузин). В склад секретаріату ввійшли: 1. Дружний (білорус), 2. Шірмат (узбек), 3. Зелена (українка).

Конференція почалася від однохвилинної мовчанки — для вшанування пам'яті борців усіх поневоленних народів Сходу Європи й Азії, що полягли за волю своїх народів.

Перший доповідав Карло (грузин). У своїй доповіді на тему «Оцінка сучасного політичного становища» — насвітлив дволичну гру двох імперіялістів німецького націонал-соціалістичного і російсько-більшовицького у відношенні до поневоленних народів. Ці народи ніколи не погодяться зі станом поневолення, їх найвищою метою є самостійне життя у власних державах, в ім'я цього будуть вести боротьбу аж до остаточної перемоги. Для

забезпечення успіху в цій боротьбі поневолені народи мусять створити єдиний революційний фронт. Він має бути побудований на засадах рівності всіх поневолених народів, без взаємного узалежнення і на таких принципах: 1. Єдина лінія боротьби зі спільним ворогом. 2. Єдина тактика боротьби. 3. Контакт для одночасного зриву всіх поневолених народів. На цю тему виголосив доповняючу доповідь Багровий (українець), в якій дає відповідь на такі питання: 1. Чого хочуть імперіялісти, 2. Тактика боротьби імперіялістів, 3. Оцінка реальних сил імперіялістів. 4. Оцінка наших сил.

Слідуючу доповідь виголосив Іванів (українець) на тему: «Політичні завдання поневолених народів». Він з'ясував різницю між російським і німецьким імперіялізмом, подав цілий образ нищівної політики більшовиків у відношенні до поневолених народів. Звернув увагу на велике, історичне завдання цих народів: шляхом збройної революції перервати розбійницьку боротьбу і принести світові мир. Ствердив, що для перемоги національної революції існують всі об'єктивні шанси. Воєнні дії вичерпали засоби імперіялістів, загострилися внутрішні протиріччя імперій і б'ють їх зі середини. Час працює в нашу користь. Але перемога не прийде сама її треба здобути. І ми здобудемо її об'єднаними силами, спільно, єдинені й зорганізовані.

У дискусії делегати виявили велике зрозуміння ваги хвилини і потребу спільного діяння.

Доповідь на тему «Організація і практичні цілі єдиного фронту поневолених народів» виголосила Верещак. В своїй доповіді вказала на доцільність скоординувати дії при допомозі збройних сил всіх поневолених народів і посилити діяльність політичних організацій. Для цього треба створити Комітет зложений з представників революційних організацій поневолених народів.

Комітет Поневолених Народів має організувати Національні Повстанчі Армії, відтягати членів своїх національностей з Червоної армії, організувати національно-політичні сили на власних територіях і на українській території, де знаходиться багато членів поневолених народів.

Після розгляду питань Конференції вибрано резолюційну Комісію, яка оформила Постанови I. Конференції Поневолених Народів Східньої Європи й Азії, які обіймають: 1. Оцінку політичного становища. 2. Політичні завдання поневолених народів. 3. Окремі постанови. Уложено теж Відозву Конференції.

При кінці визначено конкретні завдання делегатам. Присутні на Конференції делегати створять організаційні групи серед своїх земляків. Про організування таких груп — повідомлять резолюційну комісію. Суму цих груп буде складати Міжнародний Комітет. Комітет має в першу чергу зайнятися редагуванням спільного органу.

В кінцевому слові головуючий заявив, що Перша Конференція Поневолених Народів перейде до історії, як непереможний вияв волі народів Сходу Європи й Азії до самостійного життя.

Bicmi, рік II, ч. 5 (друга половина січня, 1944), стор. 1-2.

II

ПОСТАНОВИ І. КОНФЕРЕНЦІЇ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ СХІДНЬОЇ ЄВРОПИ Й АЗІЇ

Оцінка політичного становища

1. Сучасна війна між німецьким націонал-соціалізмом і російським більшевизмом — це типова імперіялістична загарбницька війна за панування над світом, за новий поділ матеріальних багатств, за здобуття нових сировинних баз і ринків збуту, за поневолення народів і експлуатацію їхньої робочої сили.

2. Обидва воюючі імперіялізми заперечують право народів на їх вільний і політичний і культурний розвиток у самостійних національних державах та несуть усім народам політичне, соціальне й культурне поневолення в формі гітлерівської «Нової Європи» чи більшевицького ССРСР.

3. Протисуспільні грабіжницькі цілі та повну ідейну пустку намагаються імперіялісти замаскувати брехливими гаслами про соціальну рівність, визволення працюючих тощо.

4. Скомпромітований ідейно і політично більшевизм шукає опору у відорітих реакційних гаслах слов'янофільства й традиційного російського шовінізму.

5. Імперіялістична війна довела до великого матеріального і військового виснаження і загострила політичні й економічні суперечності в середині імперій. Це створює корисні обставини для наростання революційно-визвольного руху серед поневоленних народів.

Останній час характеризується швидким ростом і загостренням революційних дій поневоленних народів. В цьому запорука перемоги революцій та нового світового будучого.

Політичні завдання поневоленних народів

Тільки національні революції поневоленних народів припинять безглузду воєнну різанину й принесуть світові тривке замирення. Новий міжнародний лад, опертий на шануванні політичних прав кожного народу, дасть кожному народові повні можливості культурного й економічного розвитку. В системі вільних національ-

них держав забезпечується повна воля людини, тиснень і експлуатованій досі казарменною системою імперіялізму.

Щоб припинити терор, знущання імперіялістів та прискіпати революційні дії проти імперіялізму, Конференція закликає всі поневолені народи посилити політично-революційну боротьбу на своїх теренах для вирівнювання натуги революційного фронту проти імперіялізму.

Для швидкої і повної перемоги національної революції потрібний один спільний фронт усіх поневолених народів. Тому Конференція вважає необхідним створення спільного комітету народів Східної Європи й Азії, який координувати буде всі національно-революційні сили тих народів, виробить єдину лінію боротьби зі спільним ворогом, єдину тактику боротьби та у відповідний момент дасть гасло до одночасного повстання всіх поневолених народів.

Окремі постанови

1. Конференція поневолених народів Східної Європи й Азії вітає героїчну боротьбу народів Західної й Середньої Європи проти німецького імперіялізму і заявляє свою повну політичну солідарність у цій боротьбі.

2. Конференція вважає потрібним розгорнути серед народів Західної і Середньої Європи широку пропаганду для ознайомлення їх з визвольною боротьбою народів Східної Європи й Азії.

3. Конференція закликає: зробити все можливе, щоб не допустити до вивозу в гліб Німеччини чи на фронти національних формацій при німецькій армії. (Не публікувати з конспіративних причин).

4. Зібрати в національні формації бійців інших національностей при УПА, які досі були розкинені (не публікувати з конспіративних причин).

5. Скріпити акцію самооборони й оборони перед терором відступаючої німецької влади й армії.

Підписали Голови Національних Делегацій:

Азербайджан — Фізуль, Білорусь — Дружний, Башкирія — Кагарман, Вірменія — Антрант, Грузія — Гогія, Туркестан — Шімрат (узбек) і Дежман (казах), Татарія — Тукай, Україна — Стеценко, Черкесія — Джігіт, Чувашія — Скворцов, Кабардинія — Баксан, Осетія — Арам.

Антибольшевицький Блок Народів. Збірка документів 1941-1956 рр. Б. м., 1956, стор. 17-19.

ВІДОЗВА

І. КОНФЕРЕНЦІЇ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ СХОДУ
ДО НАРОДІВ СХІДНЬОЇ ЄВРОПИ Й АЗІЇ

Дорогі Брати й Сестри!

В тяжкі хвилини лютування імперіялістичної війни, в час загибелі мільйонів наших братів на фронті й винищування наших родин у запіллі, в час варварського нищення нашого майна та пам'ятників культури по наших містах і селах — звертаємося до Вас з братнім закликком: *«станьте одностайно до оборони життя і майна вашого і ваших рідних, станьте до боротьби проти ворогів людства — паліїв війни»*.

Хто ж і для чого розпочав цю страшну й жорстоку війну? Хто являється винником мільйонових вбивств і страждань невинних? Хто мусить понести кару за народнє горе? Проти кого нам боротися?

Сучасну війну розпочали й ведуть правлячі імперіялістичні верхівки Берліна й Москви — німецькі націонал-соціалісти й російські більшовики.

Війна ведеться за те, котра з імперіялістичних клік має надалі поневолювати й експлуатувати народи Європи й Азії. Імперіялісти рішили, що їм замало награваних земель, замало загарбаних багатств, замало підбитих народів, вони хочуть ще більше поширити свої імперії, ще міцніше придушити гноблені ними й затягати до такого ж ярма нові народи.

Прагнучи до цих розбишацьких цілей, імперіялісти силою змобілізували весь здоровий елемент поневолених і гноблених ними народів та погнали його на фронт. Мільйони синів України, народів Кавказу, Середньої Азії, Надволжа й Уралу — знаходяться сьогодні в окопах, віддаючи життя за своїх гнобителів. В той же час у запіллі НКВД тероризує їх родини, знущається над ними. В тилу запрягають до непосильної праці у воєнних заводах стариків і дітей, видираючи в них з рота останній кусок хліба.

Війна вже погубила мільйони бійців, зруйнувала народні господарства, як поневолених, так і воюючих народів. Однак кінця війни ще не видно. Для випередження альянтів на Балканах, кремлівські «вожді» кидають непідготовлені військово-солдатські маси в безнастанний наступ під вогонь німецької зброї. Ще не закінчилась війна з Німеччиною, а вже сталінська кліка в наслідок загарбницьких задумів на Балканах і в Середній Азії попадає в нові конфлікти, готується до нових воєнних дій. Ще не вигосні одні рани, а вже готуються нові удари для населення.

Та даремні надії імперіялістичних катів, коли вони думають, що і далі народи пасивно виконуватимуть їхні накази. Сьогодні вже не тільки поневолені народи, але і маси народів, з яких вийшли правлячі імперіялістичні верхівки, побачили безглуздя і ввесь злочин теперішньої війни. Зараз всім стало ясно, що *безперспективне змагання на фронті доведе лише до винищення народів і спустошення краю. Всі зрозуміли, що мусить припинитися безглузда бойня народів, що мусить наступити зміна.*

Однак, яка має бути зміна, і як до неї дійти?

Чи може наступити зміна, коли залишаться при владі існуючі імперіялістичні кліки? Чи може наступити суттєва зміна, коли залишиться дотеперішній державний лад насильства й експлуатації? Відомо ж, що державний лад побудований на поневоленні одних народів другими, породжує змагання до дальшого підбою і дальшого поневолення, народжує імперіялізм. Устрій, побудований на поневоленні одним народом других неминуче веде до імперіялістичних воєн і руїн.

Щоб вийти з сьогоднішнього трудного становища, припинити лише війну замало. Для цього необхідно повалити цілий державний устрій, знищити імперіялістичні кліки й побудувати новий лад на Сході Європи й Азії. Цей факт виключить можливість поневолення одного народу другим, виключить всякий імперіялізм і гарантуватиме повну волю розвитку кожного народу. *Цей лад мусить бути побудований на системі незалежних держав кожної нації на своїй етнографічній території.*

Здійснити цей лад можна тільки в безпощадній боротьбі з імперіялістичною правлячою верхівкою, тільки шляхом революції. В боротьбі проти спільних гнобителів сталінського й гітлерівського імперіялізмів — необхідний єдиний фронт всіх народів Сходу, керованих своїми національними проводами. Для перемоги революції потрібний підйом мільйонових мас.

Поневолені народи Сходу вже вступили на шлях цієї священної боротьби. В тій боротьбі вони добились вже поважних успіхів. Національні партизанки в Україні, на Кавказі, в Середній Азії й в Прибалтиці високо підняли прапор проти імперіялістів, обороняючи народ перед грабунком імперіялістичної наволочі, визволяючи цілі терени від імперіялістів. Їм подають братню руку в цій боротьбі народи Балканів та Західньої Європи. Слідом за цими починами, боротьба поширюється на території цілої імперії СССР та Європи, втягаючи до повстання всі поневолені народи, а також російський та німецький народи, придавлені власними імперіялістичними кліками.

Мільйони бійців Червоної армії розсіяні по цілій Європі й Азії — в окопах на фронтах, в запіллі, німецькому полоні, в національних батальйонах при німецькій армії, мільйони робітників у воєнних заводах, в колгоспах, на каторжних роботах в Німеччині і в Сибірі —

це велика армія національної революції Сходу, це запорука її перемоги.

Бійці Червоної Армії і дорогі наші брати в окопах!

Своєю героїчною боротьбою ви проганяєте німецьких імперіалістів з рідних земель, ви стали в ряди передових бійців проти імперіалістів. Однак, ви виконали лише половину роботи. За плечима у вас жирує на народньому горі другий імперіалізм — сталінський. Він такий же ворог народу, як і німецький імперіалізм, він так же поневолює і експлуатує народи, як і німецький. Повертайте свою зброю проти нього. Бийте його так нещадно, як б'єте зараз гітлерівську навалоч. В рядах Червоної Армії творіть революційну протиімперіалістичну організацію. Нав'язуйте контакт з революційними повстанськими арміями й переходьте до них організованим порядком — індивідуально та цілими військовими частинами.

Робітники воєнних заводів!

Не помагайте імперіалістам своєю працею в запіллі вигублювати ваших братів на фронтах. Виготовлену вами зброю й амуніцію захоплюйте в свої руки і бийти нею ваших гнобителів-імперіалістів, передавайте її партизанським відділам.

Приналежні до чужонаціональних батальйонів при німецькій армії!

Гітлерівські окупанти використали ваше тяжке становище в полоні і вашу волю битися проти сталінського імперіалізму і пігнали вас на фронт до братовбивчої війни.

При вашій допомозі, гітлерівські імперіалісти хочуть поневолити наших рідних на батьківщині, а потім і вас знищити, як поневолений елемент. Не дозволяйте використовувати себе проти наших братів, і ваше місце не при німецьких дивізіях, а в революційних протиімперіалістичних арміях. Нав'язуйте з ними контакт, усвідомлюйте своїх товаришів та зі всіма боєприпасами переходьте до своїх Повстанчих Армій.

Працююча інтелігенціє!

Не посилюйте своєю працею державного апарату насильства над народом. Вступайте спільно із народом в революційну боротьбу проти імперіалістичних катів. Покидайте уряди, з'єднуйтеся з відділами Повстанчих Армій та віддавайте свої знання для їх скріплення. Своєю працею помагайте двигнути єдиний фронт проти імперіалістів.

Революційними силами народів у спільнім фронті боротьби проти імперіалістичних загарбників збудуємо новий лад, оснований на справедливості і волі всіх народів.

Червоні партизани!

Наближається час, коли друга імперіялістична війна, яка перетворила в руїни цілі країни і забрала в могили мільйони людей, проковтне в безодню й її організаторів Сталіна і Гітлера. З нетерпінням ждуть цієї години і готуються до неї поневолені народи Європи й азійських просторів СРСР.

Більше чверть століття народи СРСР перебувають під гнітом большевизму, ще більш важчим, ніж гніт царської Росії, але не зважаючи на це, сталінським сатрапам не вдалося вбити в народі волю і стремління до свободи, за яку віддавали життя мільйони трудящих в 1917 р. Народ зрозумів, що найжорстокішим його ворогом є банда сталінських розбійників, які затягують петлю на шиї трудящих.

Тому народ не може зрозуміти, що змушує Вас боротись і підтримувати цю мерзенну кліку лютих сталінських бандитів, — невже ті жалюгідні милостині, що їх будуть Вам кидати в майбутньому всесильні володарі з свого панського столу, приваблюють Вас так, що Ви згодні за них продати інтереси Ваших таки братів працюючих? Але хіба Ви не знаєте судьби, яка спіткала партизанів, що боролися ще в 1917 році? Адже в 1937 році більшість із них було знищено, як «ворогів народу», скільки вони більше не могли миритися з насильством і знущаннями над народом, а в тих, які залишилися живими, врешті-решт відібрали всі привілеї і права.

Хіба Ви не бачили тієї розкоші, в якій жила партійна аристократія, і нужди та горя Ваших братів? Невже Ви забули жажливі роки голоду і терору, які забрали в могили Ваших рідних і близьких, і хіба Ви тепер не завважаєте, що Вашу волю до перемоги над гітлерівськими бандами ця паразитарна банда знову хоче використати в своїх інтересах, так як вона це зробила в 1917 р. з допомогою обману і терору? Невже Ви не бачите, що ті, які в 1941 році першими тікали в люксових автах на схід за тисячі кілометрів від фронту, тепер ідуть за Вами і чинять у запіллі розправу над Вашими рідними?

Хіба не 25-річний терор большевиків вибив у 1941 році з рук народу зброю й обеззброїв його в боротьбі з гітлерівськими бандитами і лише виняткова стійкість і любов до волі великих народів, які заселяють тюрму народів, ім'я якої СРСР, — забезпечили ті перемоги над гітлерівськими головорізами; ці перемоги золотими літерами будуть записані в історію людности.

Партизани! Чому Ви так сліпо вірите наскрізь фальшивій совєтській пропаганді і не прислухаєтесь до стогону працюючого народу, адже ворог, здихаючи, завжди намагається посіяти між нами ворожнечу, для того, щоб послабити наші сили і перешкодити нашому з'єднанню для боротьби з ним.

Большевицькі головачі намагаються прищепити Вам ненависть до українського народу і кажуть, що українські націоналісти є

польськими слугами і слугами гітлерівських бандитів, що вони знову хочуть посадити на нашу працюючих поміщиків і капіталістів і так далі, і тому подібне. Але тепер, коли Ви перебуваєте на західноукраїнських землях, коли Ви зустрічаєтеся з народом, запитайте його, як героїчно і самовіддано український народ протягом 29 років боровся з панською Польщею, пускаючи червоного півня під дахи польських поміщиків і як він ненавидить большевицьку систему, яка за своєю звір'ячістю і підлістю перевищила чванькувате польське панство.

Партизани! Невже Ви й тепер, перебуваючи на Волині, не знаєте про ту героїчну боротьбу українського народу проти гітлерівців, в наслідок якої цей край перетворився в руїни? Хіба ця боротьба не свідчить про нахабну брехню, яку розповсюджують большевики про український народ, боячись об'єднання революційних сил, що розростаються, тих сил, які неминуче зметуть їх з лиця землі.

Партизани! Подивіться на ті оголошення, якими так густо обліпили німці всі перехрестя в містах і селах Західної України і Ви переконаєтесь, що саме за участь в Організації Українських Націоналістів, за участь в Українській Повстанській Армії, за боротьбу проти гітлерівців вони тисячами розстрілювали українських людей.

Запитайте в кожному селі, скільки народу винищено гітлерівськими бандитами, скільки збройних сутичок мали українські повстанці з німцями, захищаючи населення від грабунку і вивозу на каторжні праці в Німеччину, нікими свідками яких залишилися ті братські могили, які так густо засіяли західно-українські землі? Запитайте й про те, скільки українців ховалось від гітлерівського терору, утікаючи з німецької каторги в ліси і відплачуючись гітлерівцям за кров своїх батьків і братів?

Ось та правда про український народ, яку не можуть приховати большевики ні перед ким, як би вони не намагались це зробити з допомогою своєї фальшивої пропаганди.

Недалекий час, коли гітлерівські банди будуть вигнані з наших земель і народи ССРСР об'єднаним фронтом стануть на боротьбу проти другого ворога — большевизму. Український працюючий народ ніколи не відчував ворожості чи ненависти до інших народів, він лише завжди прагнув і прагне тепер до створення в етнографічних межах Української Самостійної Національної Держави з справді демократичною формою правління і знищення експлуатації людини людиною. До цього ми закликаємо росіян, білорусів, грузинів і інші народи. На руїнах большевицької тюрми народів повинен народитися новий світ, який забезпечить волю народам і волю людині.

Партизани! Борючись по боці большевиків, Ви боретесь проти працюючих і послаблюєте єдиний революційний фронт гноблених большевизмом і гітлеризмом народів.

Наближається час розплати; цей час вимагає найбільшої напруги всіх наших сил, і якщо ми не хочемо стати рабами і давати на світ нові покоління рабів, — ми не повинні проливати свою кров на угоду панів експлуаторів і, знищуючи один одного, сприяти нашій поразці.

Цей момент повинен ознаменуватись не боротьбою між працюючими різних національностей, а солідарністю поневолених народів і стремлінням до перемоги над гітлерівським і большевицьким імперіялізмами!

Вперед! За волю поневоленим народам!

За створення незалежних національних держав!

Смерть Гітлерові і Сталінові!

Революційний Комітет
Поневолених Народів Східньої Європи й Азії

Антибольшевицький Блок Народів. Збірка документів 1941-1956 рр. Б. м., 1956, стор. 19-26.

122. ДЕКЛЯРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

Внаслідок переходу на Захід, провідні члени Української Національної Ради опинилися у Львові. Там її реорганізовано і вже в новому складі видано нижчеподану декларацію 22 квітня 1944.

1. Волею Українського Народу відновилася по першій світовій війні Суверенна Соборна Українська Держава.

2. У висліді агресивних війн сусідів Українська Держава була насильно окупована і поділена між чотирма державами: Советською Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною.

3. На протязі двадцятьох років Український Нарід під усіма займанщинами провадив безустанну визвольну боротьбу.

4. В місяці березні 1939. р., по розпаді Чехословацької республіки, волею українського населення Карпатської України повстала Самостійна Карпатсько-Українська Держава, яка по кривавих боях була окупована Мадярщиною.

5. В місяці вересні 1939. р., з розвалом Польщі, українську Галичину, Західню Волинь і Полісся окупувала Советська Росія, а Західні Окраїни (Лемківщину, Посяння, Холмщину і Підляшшя) — Німеччина.

6. В червні 1940. р. українські землі окуповані Румунією перейшли під окупацією Советської Росії.

7. Під усіма цими окупаціями Український Нарід не припиняв своєї визвольної боротьби, провадячи її на всіх ділянках національного життя. Такий стан тривав до вибуху німецько-російської війни.

8. З залишенням Києва і Правобережної України большевиками, 5. жовтня 1941. р. в Києві українською суспільністю була покликана до життя й діяла Українська Національна Рада, до якої увійшли представники всіх земель Соборної України та всіх верств українського населення.

9. Наслідком постави німецької влади Українська Національна Рада не змогла розвивати своєї діяльності.

10. В сучасному вирішному етапі другої світової війни, коли українська територія у своїй переважній частині зайнята Советською Росією, а в менших — Німеччиною, Румунією й Мадярщи-

ною, ми, Українська Національна Рада, що репрезентуємо волю й єдність Українського Народу, іменем всього його заявляємо, що визвольна його боротьба триватиме далі, аж до повного здійснення засади самовизначення Української Нації через побудову Суверенної Соборної Української Держави.

Львів, 22. квітня 1944. р.

Професор Микола Величківський
Голова Української Національної Ради

Митрополит Андрій Шептицький

I. Заступник Голови Української Національної Ради

Професор Августин Штефан

II. Заступник Голови Української Національної Ради

Інженер Іван Дубина

I. Секретар Української Національної Ради

Фотокопія оригіналу з архіву Тараса Гунчака.

123. МАТЕРІЯЛИ ВЕЛИКОГО ЗБОРУ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) створено на Великому Зборі (10-15 липня 1944) для координації політичних дій.

Нижче подано Універсал та Платформу УГВР, прийняті на тому ж Зборі. Дата червня 1944 в Універсалі була подана з конспіративних причин.

I

УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

Український Народе!

Революційним зривом, зброєю Твоїх найкращих синів Ти здвигнув у рр. 1917-1918 на руїнах тогочасних імперіялізмів, що Тебе віками поневолювали, Храм Волі — Українську Державу.

Грізні вітри розвівали Твої переможні прапори над усіма народами України. Стогін Славути-Дніпра, рев чорноморських хвиль, шелест степової тирси і таємний шум карпатських та поліських лісів зливалися в одну симфонію з гомоном дзвонів Святосфійського Собору, співали радісну пісню Перемоги волі. Віковічні Твої вороги зруйнували цей Твій святий Храм, та Ти, Український Народе, зберіг його в своїй душі, як священну Ідею предків.

І на протязі двох десятиріч Ти не дав собі її вирвати, Ти боронив її своєю боротьбою. За Ідею волі Української Землі, за власну незалежну державу Ти приніс мільйонові жертви.

Знову п'ятий рік шаліє воєнна хуртовина і лавою прокочується крізь українські землі. Здрагається Українська Земля під полчищами ворожих військ.

Не за Твою волю, Український Народе, ведуть вони цей кривавий та жорстокий змаг, вони несуть тобі руїну, поневолення і смерть. В червні 1941 р. Ти заявив перед світом свою волю жити вільним державним життям у відродженій Україні. На сторожі цієї волі Ти поїставив — від карпатських верхів по Дон і Кавказ — збройні кадри своїх синів — українських повстанців.

Український Народе!

Гряде доба Національних Визвольних Революцій. Поневолені народи Сходу і Заходу в свої безперервній революційній боротьбі

ждуть хвилини, щоб на руїнах ворожих їм імперіялізмів побудувати вільне життя вільних народів.

Український Народ входить у вирішальну стадію своєї визвольної боротьби. Зближається момент, на який ждали сторіччями українські покоління, момент, що в ньому вирішиться наша доля.

Сучасне українське покоління може бути горде, що саме йому доведеться в героїській боротьбі завершити будову української держави і здійснити предківський заповіт.

Велетенське завдання будови української держави вимагає ще більшого завзяття, ще більшої відданості справі, а перш за все з'єднання всіх самостійних революційних сил під одним політичним проводом.

І тому, щоб об'єднати всі національно-визвольні сили Українського Народу, щоб з одного центру керувати нашою визвольною боротьбою, щоб перед зовнішнім світом репрезентувати волю Українського Народу та щоб протиставитись спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійний український фронт, — створюється Українська Головна Визвольна Рада, яка з сьогоднішнім днем переймає на себе керівництво визвольною боротьбою Українського Народу.

В Українській Головній Визвольній Раді зібрані всі представники активно-діючих революційно-визвольних сил сучасної України та передові одиниці з українських політичних середовищ, що в сучасний момент визнали за єдиноправильну вповні незалежну платформу визвольної боротьби Українського Народу за Українську Самостійну Соборну Державу та будуть проводити її в життя.

До Української Головної Визвольної Ради можуть входити всі справді самостійницькі і незалежні сили України, не залежно від їх світоглядом та політично-групового спрямування, ті, котрі готові боротися за Суверенну Українську Державу.

Українська Головна Визвольна Рада є найвищим керівним органом Українського Народу на час революційної боротьби, аж до створення уряду Української Самостійної Соборної Держави.

Ми, Українська Головна Визвольна Рада, присягаємо Тобі, Український Народі:

Наша мета — Українська Самостійна Соборна Державна на українських етнографічних землях.

Наш шлях — революційно-визвольна боротьба проти всіх займанців і гнобителів Українського Народу.

Боротись будемо за те, щоб Ти, Український Народі, був володарем на своїй землі.

Будемо боротись за те, щоб усьому Українському Народові забезпечити участь у визначенні майбутнього державного устрою УССД та її конституції. Будемо боротись за справедливий

соціальний лад без гніту і визиску, без большевиків і капіталістів, проти накинених ворогами кріпацьких систем.

На вівтарі цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя.

Віriamo в Твої здорові сили, Український Народ, вони є запорукою нашої перемоги.

Вітаємо боротьбу інших поневолених народів за своє визволення. З ними, зокрема з нашими сусідами, бажаємо жити в добросусідських взаєминах та працювати у спільній боротьбі при умові пошанування ними визвольних змагань Українського Народу.

Всі національні меншини, що живуть на українських землях, закликаємо включатись в українську визвольну боротьбу. Їм забезпечуємо повні громадські права в українській державі.

Український Народ!

Ми свідомі того, що грядуща боротьба буде вимагати від Тебе ще більше завзяття та героїзму, а перш за все непохитної віри в свою правду.

Віriamo, що не посоромиш землі своєї!

Віriamo, що будеш гідним спадкоємцем княжих дружинників і козацької слави!

Героїчна боротьба твоїх предків за Українську Державу — це для Тебе наказ.

Тому кличемо до Тебе:

Єднайся у своїй боротьбі, кріпись у своїй вірі!

Слава Україні

Постій, в м. червні 1944 р.

Українська Головна Визвольна Рада.

Богдан Кравців, ред., *Вивід прав України. Документи і матеріали до історії української політичної думки*. Нью-Йорк, 1964, стор. 234-240.

II

ПЛЯТФОРМА УКРАЇНСЬКОЇ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ

I

1. Український національно-визвольний рух, створення Самостійної Української Держави та боротьба за її закріплення в 1917-1921 рр. поглибили національну свідомість і посилили політичну активність українських народних мас.

Упадок української держави в наслідок чужого завоювання, зумовленого недостатнім внутрішнім об'єднанням українських національних сил, polegшив чужинцям запанувати на Україні. Це панування позначилось небувалим гнітом, масовим пограбуванням українського народу, поверненням його селянства і робітництва у справжнє кріпацтво, з нещадною експлуатацією і винищенням мільйонів мас голодом і терором. Це страшне і криваве лихоліття впродовж 25 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний та соціальний устрій не піде їм на користь і що тільки власна національна суверенна держава є єдиною передумовою та запорукою нормального життя і розвитку нації, її культури, матеріального і духового добробуту народних мас.

2. Сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-большевицьким та німецько-гітлерівським імперіялізмами, ведеться за володіння в першу чергу українських земель, як вихідних позицій до панування у Східній Європі, а навіть у всій Європі. Обидві ці сили — це непримиренні вороги ідеї української державності. Вони стоять на позиціях тотальної, колоніальної експлуатації українських земель та їх населення. Вириваючи українському народові всі матеріальні і господарські засоби, вони нещадно винищують провідні національні українські сили, нищать національну культуру і національну свідомість у масах, колонізують край чужим населенням, а українське населення масово вигублюють, або вивозять за межі України.

3. Проте ця війна виснажує також наших ворогів і приводить їх до соціального та політичного розкладу. Це створює сприятливі передумови для визвольної боротьби поневолених народів та полегшить їм остаточну перемогу.

4. З уваги на це необхідно:

а) у вирі сучасної тотальної війни оборонити український народ та його провідні кадри перед фізичним винищенням;

б) повести його до боротьби за своє визволення і власну суверенну державу.

Для здійснення цих завдань потрібний єдиний всеукраїнський національний фронт, організований на основі об'єднання всіх діючих національних українських сил, які змагають до української суверенної держави, і єдиний керівний центр.

Тому за ініціативою Української Повстанської Армії (УПА), що створилася в процесі збройної боротьби українського народу проти гнобителів і насильства окупантів над мирним українським населенням, зорганізувався із представників усіх українських земель та українських політичних середовищ всеукраїнський провідний центр під назвою: Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

II

Цілі й завдання УГВР

1. Об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-більшевицького і німецько-гітлерівського імперіялізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД).

2. Визначати ідейно-програмові напрямні визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державної незалежної влади в Україні.

4. Репрезентувати, як Верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в краю і закордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше українське всенародне представництво.

III

Основні ідейно-програмові принципи

Збереження життя нації, національної єдності і культури — це перша й найвища ціль всякого здорового національного організму. Національна суверенна держава є головною запорукою збереження життя і нормального розвитку нації та добробуту її громадян. Тому українська нація в цей час повинна віддати всі свої сили на здобуття й закріплення власної держави.

Всі політично-активні чинники повинні сконсолідуватися в боротьбі за Самостійну Українську Державу, усунувши всякі суперечливі питання соціально-політичного порядку, які без здобуття власної держави не мають під собою реального ґрунту. Боротьба за національну самостійну державу може бути успішною тільки при умові, що вона буде проводитися незалежно від політичних впливів сторонніх сил.

На тій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

1. УГВР прагне до відбудови Української Самостійної Соборної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу, зокрема проти большевицьких і німецьких окупантів та співпраці з усіма прихильниками такої самостійності.

2. УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх національних сил і чинників.

3. УГВР об'єднує всі провідні політичні елементи, незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежності, що стоять на ґрунті політичної суверенності української держави та політичної незалежності українських визвольних прагнень.

4. УГВР приймає для об'єднання національно-визвольних українських сил у боротьбі за УССД таку політично-соціальну платформу:

а) забезпечення народно-демократичного способу визначення політичного устрою в Українській Державі шляхом загального народного представництва;

б) забезпечення свободи думки, світогляду й віри;

в) забезпечення розвитку української національної культури;

г) забезпечення справедливого соціального ладу в Українській Державі без класового визиску і гноблення;

г) забезпечення справжньої законності в Українській Державі й рівності всіх громадян перед законом;

д) забезпечення всіх громадянських прав усім національним меншостям в Україні;

е) забезпечення права рівних спроможностей на освіту для всіх громадян;

є) забезпечення прав рівних спроможностей для всіх громадян вільної ініціативи, регульованої вимогами і потребами цілості нації;

ж) забезпечення вільної форми трудового землекористування з визначенням мінімальних і максимальних розмірів для індивідуального землекористування;

з) усупільнення основних природних багатств країни: землі, лісу, вод і підземних скарбів з передачею рілних земель у постійне користування трудовим хліборобським господарствам;

и) удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передача кооперативним об'єднанням легкої і харчової індустрії, право широкого вільного кооперування дрібних продуцентів;

і) забезпечення вільної торгівлі в унормованих законодавством межах;

ї) забезпечення розвитку ремесла та права на творення індивідуальних ремісничих варстатів і підприємств;

й) забезпечення права на вільну працю для фізичних та умових працівників і забезпечення охорони інтересів робітництва соціальним законодавством.

5. УГВР провадитиме свою боротьбу за УССД в союзі із всіма поневоленими народами Європи й Азії, які борються за своє визволення і визнають право України на політичну незалежність.

6. УГВР змагає до порозуміння і прагне мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу.

Богдан Кравців, ред., *Вивід прав України. Документи і матеріали до історії української політичної думки*. Нью-Йорк, 1964, стор. 241-247.

124. ДЕКЛЯРАЦІЯ ПРОВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (С. БАНДЕРИ) З ПРИВОДУ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після закінчення другої світової війни, провід ОУН (С. Бандери) оголосив декларацію в травні 1945 про засади, на яких мала базуватись українська визвольна боротьба.

Нижче подано уривок з цієї декларації.

З нагоди розвалу ганебної пам'яті німецького імперіялізму та у зв'язку з закінченням другої імперіялістичної війни в Європі, що замикає окремих період в історії, а далі у зв'язку з існуючою дійсністю на українських землях, що позначаються збройною боротьбою народніх мас проти жорстокої большевицької окупації, як теж у зв'язку з зарисованням нової констеляції на міжнародньому терені, що проявляє симптоми чергової третьої світової війни, — Провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) після аналізу міжнароднього й внутрішнього становища українського народу та в повній свідомості серйозности становища, в якому опинився український народ, і в свідомості історичної відповідальности, яку бере на себе, видає оцю свою декларацію.

I

НАШІ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ОСНОВИ

У вогні нашої (ОУН) шіснадцятирічної визвольно-революційної боротьби оформилися й утвердилися зокрема в другій світовій війні вартості, що для українського народу стали єдино незалежними правдами.

Основні з цих це:

1. *Ідея української самостійної соборної держави*, що є точно визначеним поняттям і не може бути відмінена жадними «советськими Українами» чи іншого роду експозитурами чужого імперіялізму.

2. *Українська нація*, що є вихідною всіх чинностей і кінцевою всіх змагань. Всі намагання поставити український народ у підрядне становище щодо таких понять як кляса, раса чи союз народів, у наслідку ведуть до імперіялістичного поневолення.

3. *Політична і військова революційна організація*, що у визвольний період творить хребет народу і його провід. Без такої сили, опертої на народі і ним визнаваної, годі говорити про національну й політичну зрілість нації та вірити в успішність її змагань до власної незалежності. Суть не в назві організації, більш чи менш приємливій для широкого світу, а в змісті, що його організована українська суспільність визнає, а визвольно-революційний провід реалізує. Український визвольно-революційний рух не був і не є тотожним поняттям з італійським фашизмом чи німецьким націонал-соціалізмом, бо в теорії і в практиці поставив себе в становище противника тих доктрин.

4. *Незалежна політика і орієнтація на власні сили*. Бездержавному народові в боротьбі за волю можна, а часто і треба мати союзників, але ніколи — імперіялістичних опікунів. Політична група, яка узалежнює свою визвольну тактику від політики чужої держави, стає шкідливою для національно-визвольної справи.

5. *Революційна стратегія й тактика визвольної боротьби*, що єдина дотепер виправдала себе в українській дійсності. Всі намагання українських партійних чинників легально-опортуністичним шляхом реалізувати визвольну концепцію покінчилися повною невдачею. Революційний табір, хоч не здобув ще держави, то своїми діями й осягами видимо наблизив день її повстання і сьогоденні консеквентно реалізує обраний план.

6. *Прогресивна програма*, що синтезує всі здорові соціальні надбання минулого й сучасного та сміло накреслює органічні для народу напрямні в побудові нового змісту державного життя та нового безкласового суспільства.

7. *Спільний фронт поневолених народів* проти російсько-більшевицького імперіялізму як єдино реальний міжнародний чинник і союзник у визвольній боротьбі українського народу.

8. *Міждержавна система*, що включатиме вільні самостійні держави всіх народів без окремої супрематії великих держав над малими [...]

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. Б. м., 1956, стор. 121-123.

125. ПЕТРО ПОЛТАВА ПРО УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ

Нижче передруковуємо три статті пера Петра Полтави, одного з провідних членів ОУН, учасника збройної боротьби в рядах УПА та чільного виразника ідеології і дієвих засад українського самостійника в роках 1943-1951.

Статті «Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу», писана в квітні 1947, і «Безпосередньо за що ми ведемо наш бій», писана в лютому 1949, передруковуємо з деякими скороченнями. Стаття «Чому СРСР повинен бути перебудований на принципі незалежних національних держав всіх підсоветських народів?» була написана в січні 1950 у формі брошури в машинописі на 16 сторінок. Оригінал зберігається в архіві Закордонного Представництва УГВР.

I

КОНЦЕПЦІЯ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ І ОСНОВНА ТЕНДЕНЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СВІТУ

Концепція Самостійної України — це, передусім, *концепція самостійної української держави, побудованої українським народом на його етнографічних землях.*

Як показує вся історія людства, прагнення народу до самостійного державного життя є його *органічним природним прагненням*. Кожний народ завжди старався забезпечити своє існування і створити найкращі умовини для свого розвитку через власну державну організацію. У власній державній організації і через неї кожний народ найкраще, найповніше проявляв завжди своє національне «я».

Глибоко органічним, природним прагненням є і прагнення українського народу до самостійного державного життя. Це прагнення завжди було властиве українському народові. Керуючись цим прагненням, український народ побудував у X-XI ст. першу в своїй історії державну організацію — Київську Русь. Керуючись цим прагненням, український народ побудував у 1648 р. свою власну державну організацію — Козацьку Республіку. Керуючись цим прагненням, український народ утворив у 1918 р. на

своїх землях Українську Народню Республіку. Керуючись цим прагненням, український народ ніколи не переставав, як і не перестає тепер, боротися за своє національне і політичне визволення в періоди бездержавного існування. *Концепція Самостійної України*, що за її здійснення бореться сьогодні український народ, є, отже, насамперед, *виявленням природного прагнення українського народу до самостійного державного існування, притаманного йому від самого початку його історичного існування.*

Концепція Самостійної України зродилася також як *результат гіркого історичного досвіду українського народу.*

У боротьбі проти степових орд, у боротьбі проти імперіялізму російських царів і польської шляхти українському народові не вдалося втримати безперервно на протязі своєї історії свою національну державну організацію. Київська Русь впала під ударами татар. Козацька Республіка не встоялася у боротьбі на два фронти: проти царської Росії і шляхетської Польщі. Після упадку Польщі українськими землями поділилися Росія і Австро-Угорщина. Українська Народня Республіка впала в боротьбі проти большевицької Москви та імперіялістичної Варшави. В межах чужонаціональних держав український народ через цілі сторіччя терпів жорстокий гніт, визиск, знущання. В той час, коли інші, державні народи робили величезні кроки вперед у всіх галузях свого життя, український народ щораз більше підупадав: він попадав у щораз більше безправне становище, в щораз більшу економічну нужду; знущання окупантів із його мови, культури, звичаїв ставали щораз більше нахабними. Це безправне становище українського народу в основному не змінилося й тоді, коли заходили навіть деякі зміни в режимах імперій, в межах яких він перебував. Всякі «демократичні» реформи в Відні, «соціалістичні» революції у Москві не впроваджували жадних суттєвих змін у невільне становище українського народу.

В такій ситуації українському народові неважко було зрозуміти, що єдиною причиною всіх його лих є брак національної незалежності, брак власної самостійної держави. Конкретним виявленням цієї свідомості є утворення українським народом у 1918 р. — на руїнах царської Росії та Австро-Угорщини — Української Народньої Республіки, є, потім, вся та героїчна збройна і політична боротьба, що він її вів в обороні цієї держави впродовж 1918-20 рр. Конкретним могутнім виявом цієї свідомості є та революційна підпільна боротьба, що її вів український народ за свою самостійну державу в період між двома світовими війнами, є та революційна повстанська боротьба, що її розгорнув український народ проти гітлерівських та московсько-большевицьких окупантів у період другої світової війни і що її проти московсько-

большевицьких окупантів він і продовжує вести сьогодні, після закінчення другої світової війни.

І, саме та обставина, що концепція Самостійної України зродилася з природного прагнення українського народу до самостійного державного життя і що вона зродилася як результат його власного болючого історичного досвіду — саме ця обставина вирішує про те, що ця концепція є для українського народу тією найвищою істиною, проти якої не має жадного аргументу, спроможного її зруйнувати. Саме та обставина, що концепція Самостійної України відповідає найглибшим, віковим прагненням українського народу і що вона зродилася як висновок з тих кількох сторіч, що їх прожив український народ в умовах окупантського гніту і експлуатації, вирішує про те, що ця концепція — *найбільш логічна, реальна, життєва, отже, єдиноправильна і єдиноможлива для українського народу політична концепція*. Саме ця обставина вирішує також про те, що *український народ ніколи не перестане боротися за повне здійснення цієї концепції, хоча б навіть це коштувало йому найбільше жертв, і хоча б проти себе він має увесь світ*.

Концепція Самостійної України — це, також, *концепція такого суспільного ладу в майбутній Українській Державі, при якому не існуватиме експлуатація людини людиною*. Цей лад буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банковості, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному або колективному, в залежності від волі населення, землекористуванні.

Така концепція суспільно-економічного ладу в майбутній Українській Державі, насамперед, відповідає *фактичному становищу в цьому відношенні на українських землях сьогодні*. На українських землях не існує сьогодні приватної власності ні в промисловості, ні в торгівлі, ні в банковості, не існує приватної власності на землю. Економічна експлуатація українського народу основана сьогодні на колоніально-безправному політичному і економічному становищі України в системі большевицького ССРСР. Соціальне поневолення українського працюючого народу здійснюється сьогодні клясою большевицьких вельмож, упривілейованою політично і, вслід за цим, економічно. І саме ці два моменти — колоніальне становище України в системі большевицького ССРСР і соціальне поневолення працюючих мас українського народу большевицькими вельможами — саме ці два моменти і ніщо інше є основною причиною економічної нужди українського народу сьогодні. Ці два моменти зникнуть, коли український народ здобуде повну політичну самостійність і побудує свій внутрішній політичний і суспільний лад на справедливих демократичних основах. Тоді і лише тоді *принцип суспільної власності* можна буде повністю поставити на службу українському народові, —

народові селян, робітників і інтелігенції. Лише тоді принцип суспільної власності стане основою справді щасливого, справді заможного, справді культурного життя українського народу, стане могутнім рушієм розвитку продукційних сил України. Поворот до капіталізму у випадку України був би в кожному відношенні кроком назад, регресом. Такий висновок зробив український національно-визвольний революційний рух, враховуючи *весь дотеперішній досвід людства в цьому відношенні, в тому числі і досвід українського народу, враховуючи погляди на ці справи найбільш авторитетних передових представників як науки, так і практичної політики.*

Український народ, як кожний народ у світі, не живе ізольовано: він живе серед багатьох народів, — своїх ближчих і дальших сусідів. Не проходить ізольовано, широко беручи справу, і визвольна боротьба українського народу. Вона проходить в той час, коли десятки народів світу борються, часто також дуже завзято, за здійснення своїх політичних і суспільних ідеалів. Вона проходить в той час, коли десятками мільйонів людей у світі, духовною елітою людства, відповідальними керівниками світової політики оволодівають певні ідеї. Нам цікаво з'ясувати, отже, який зв'язок існує між боротьбою українського народу і тим усім, що діється тепер у світі. Йдеться про те, щоб вияснити, чи прагнення українського народу збігаються з такими ж прагненнями більшості народів світу, чи український народ, борючись за Самостійну Україну, йде в ногу з тим усім, що dokonується в світі, чи навпаки. Позитивна відповідь на ці питання означатиме не лише те, що українському народові буде легше здійснити свої прагнення тому, наприклад, що він може розраховувати на співчуття, розуміння, навіть, можливо, на підтримку для своєї боротьби з боку свого оточення. *Позитивна відповідь на ці питання означатиме насамперед те, що визвольна боротьба українського народу є органічною частиною того великого історичного процесу, який проходить в цілому світі, що ця боротьба, з точки зору цього процесу, є цілком закономірним явищем, викликаним могутніми, діючими у всесвітньому масштабі, непереможними силами.* Позитивна відповідь на ці питання означатиме, що визвольна боротьба українського народу не є тією колодою, що впала впоперек шляху історичного розвитку і гальмує його просування вперед, а що ця боротьба є одним із струмків, який, пливучи в спільному напрямі, впливається у загальне річище історичного потоку, посилює його і приспішує через те його просування вперед. З'ясувати ці всі питання саме і означає з'ясувати, оскільки концепція Самостійної України відповідає розвитковим тенденціям сучасного світу.

Сучасний світ, який уже давно увійшов у смути величезних політично-суспільних перемін, сьогодні ще далеко не усталізований. У всьому світі, серед більшості народів, в тому числі і серед

найбільш цивілізованих, dokonуються дуже корінні переміни, зникають одні, часто великі і могутні, держави, а на їх місце появляються другі. Серед великих потрясень руйнуються одні політичні форми та інституції, відживають свій вік одні ідеї, а їх місце займають інші. Щораз більше довір'я втрачають у суспільствах старі принципи суспільно-економічного ладу і поширюються інші погляди, протилежні старим принципам. У зв'язку з цим для українського національного визвольного руху важливою справою є знати, оскільки він *являє собою те нове, об'єктивно-прогресивне, яке тільки, хоч би серед великих мук, народжується у світі — отже, те нове, до якого належатиме майбутнє*. Бо так дотепер завжди було в історії: серед великих потрясень руйнувався старий світ і родився новий, родилися нові політичні і суспільні форми, які в порівнянні до старих були завжди більше прогресивними. Вони тому і завойовували майбутнє. В обличчі тих усіх великих перемін, які dokonуються в сучасному світі, українському національно-визвольному рухові важливо є з'ясувати собі те, чим він являється так у всесвітньому історичному аспекті, як і в аспекті історії українського народу: епілогом минулого, яке відмирає, чи прологом майбутнього, яке лише народжується і перемагає і якого жодна сила не зможе зупинити на його шляху вперед аж до повної перемоги

Поставлення цих двох питань: чи наша боротьба є згідна з розвитковими тенденціями сучасності і чи вона є тим новим, яке лише народжується у світі, отже, тим новим, до якого належить майбутнє — поставлення цих двох питань є актуальне не лише з огляду на події, які відбуваються сьогодні в світі. Воно актуальне також з огляду на ті *напади, яких зазнає український національно-визвольний рух із боку своїх найзапекліших ворогів — з боку московсько-більшевицьких імперіялістів та їх агентів*. Вони докладають усіх зусиль на те, щоб доказати, що український визвольно-революційний рух нібито реакційний, що він не відповідає сьогоднішній дійсності ні на Україні, ні в світі і що він, як невідповідаючий «об'єктивним законам суспільного розвитку», не може перемогти. Ось що пише, наприклад, в цій справі якийсь Новиченко.

«Всякій реакційній ідеології (має на увазі ідеологію українського націоналізму — П. П.) завжди бракує хоча б за видимістю переконливих позитивних аргументів, які вона могла б брати з сучасної дійсності. І це пояснюється дуже просто, бо сама дійсність з основними тенденціями її розвитку є найсильнішим доказом проти такої ідеології» («Радянська Україна» від 30. 3. 1946 р.).

Позитивна відповідь на поставлені нами питання буде доказом того, до якої міри брехливі такі, як от ми зачитували, і їм подібні

погляди московсько-большевицьких імперіялістів та їх агентів, що їх вони поширюють серед українського народу. А за «переконливими позитивними аргументами» всяким Новиченкам і їм подібним радимо пошукати в підпільній літературі українського революційно-визвольного руху, в його програмі, в самому житті. Там вони їх знайдуть у такій кількості, яка певно задовольнить кожну неупереджену, здібну самостійно думати людину. [...]

Як ми вже сказали на початку статті, концепція Самостійної України — це також концепція такого суспільного й економічного ладу в Україні, при якому не існуватиме експлуатація людини людиною. Ми коротко з'ясували також, на чому буде спиратися цей суспільно-економічний лад. Суспільно-економічні перемини, які доконувалися в період між двома світовими війнами і які продовжують доконуватися в останні роки чи то по большевицькому, чи по протилежному боці бар'єру, виразно показують, що суспільно-економічний розвиток світу йде саме в напрямі усупільнення основних галузей народного господарства. Минаємо тут те, що доконано націоналізації промисловости, банків, розпарцельовано поміщицькі маєтки в Польщі, Чехо-Словаччині, Болгарії, Югославії, частинно в Румунії. Націоналізується сьогодні деякі галузі народного господарства також у таких країнах, як Англія, Франція. В Англії знаціоналізовано англійський банк, вугільну промисловість, залізницю. У Франції знаціоналізовано великі банки. Крім того, дуже близьким до націоналізації заходом було втручання держави в економічне життя в державах фашистського типу: в гітлерівській Німеччині та фашистській Італії. Принцип повної економічної свободи сьогодні вже всюди, за винятком хіба ще США, дуже основно захитаний. На його місце приходить принцип суспільної контролі чи, в деяких випадках, просто принцип суспільної власности в основних галузях народного господарства. Такий розвиток означає по суті початок упадку капіталізму як суспільно-економічної формації. Маючи на увазі саме такий розвиток суспільно-економічних відносин у сучасному світі, можемо ствердити, що і наша концепція суспільного ладу в майбутній українській державі цілковито згідна з існуючою сьогодні у світі розвитковою тенденцією.

Маючи на увазі все сказане нами про ідею нації дотепер, нам не важко буде відповісти на друге питання, поставлене нами на початку статті: чи український національно-визвольний рух, який є складовою частиною того великого процесу емансипації народів, що доконується у світі, являє собою те нове, яке тільки народжується і до якого буде належати майбутнє?

У зв'язку з цим ми вважаємо на такі моменти:

1. Не зважаючи на те, що т. зв. національне питання актуальне в Європі вже майже на протязі стабількадесятьох років, щойно 1918 року принцип самовизначення народів був висунутий відповідальними керівниками світової політики як основний принцип організації світу. До того часу, хоч і розв'язано національне питання в окремих випадках позитивно, то принцип самовизначення народів не був визнаний як загальний, основний принцип організації світу. Та, діставши навіть формальне визнання, принцип самовизначення народів не був повністю зреалізований навіть в Європі. В цьому відношенні ідея нації ще дуже «молода». Вона «молода» зокрема, коли йдеться про народи Східньої Європи, Кавказу і Азії. Ці народи або лише недавно пробудилися, або ще лише пробуджуються до свідомого національного життя і в більшості випадків щойно починають свою національно-визвольну боротьбу. Історія ж нової доби показує, що якщо якийсь народ почав національно-визвольну боротьбу, то він її не припиняв, аж поки не побудував своєї самостійної національної держави. Національно-визвольна боротьба кожного народу раніше чи пізніше кінчалася завжди його повною перемогою.

2. Всі ці причини, які обумовили виникнення т. зв. національного питання, сьогодні діють з такою силою, як кількадесят років перед тим. Ті причини — це, з одного боку, ріст національної свідомості і самостійницьких прагнень поневолених народів, домінуюча роля ідеї нації в житті всіх народів; з другого ж боку — це намагання кількох великих країн утримати за всяку ціну стан, при якому кілька великих, найбільш цивілізованих народів живе за рахунок поневолених і експлуатації багатьох інших народів світу. Найбільше ми повинні підкреслити, що ті самі причини, які обумовили виникнення національного питання, сьогодні його далеко більше актуалізують і загострюють, як колись. Більш загальною і глибшою є сьогодні національна свідомість народів. Перехід соціалістів панівних народів на позиції імперіялізму, тобто перехід на позиції імперіялізмів тих елементів панівних народів, які до того часу хоча б декларативно були проти імперіялізму, остаточно переконав поневолені народи в тому, що визволитися вони можуть лише в результаті власної боротьби проти імперіялістів. Беручи до уваги большевицьку сферу впливів в Європі, можна сказати, що в результаті другої світової війни значно зросло також число фактично поневолених народів. В той же час експлуатація і гніт поневолених народів з боку панівних націй не послабають. В большевицькій Росії цей гніт у деяких випадках прийняв форми одвертого формального винищування цілих народів. Це все означає, що національне питання в нашу добу буде ще більш актуальне і гостре, як у недавньому минулому. При такій компромітації імперіялістичної системи і при тій готовості народів

боронити свою національну волю, як це є сьогодні, — перемога поневолених народів, перемога ідеї нації — очевидні. При тому імперіялістам не вдається ні в який спосіб поневолені народи обманути. Большевики, напр., хочуть задовольнити самостійницькі прагнення народів шляхом творення лише формально незалежних національних держав. Але народи добре відрізняють стан формальний від фактичного, вони сьогодні хочуть фактичної, а не формальної самостійності. Про це свідчить боротьба неросійських народів ССРСР проти большевицької Москви. Про це свідчить протибольшевицька боротьба тих народів, які опинились у сфері впливів большевицької Москви. Ці народи об'єдналися сьогодні для спільної протибольшевицької боротьби в Антибольшевицькому Бльоці Народів. Всі вони змагають до повалення большевицького ССРСР і до побудови на його руїнах своїх самостійних національних держав. Про це добре знають і самі большевики. Вони добре знають, що їх твердження про «морально-політичну єдність народів ССРСР» — брехня. Коли ж, можливо, вони щодо цього мають ілюзії і дійсно вірять у цю «єдність» — то тим гірше для них. Поневолені народи ССРСР при найближчій нагоді постараються большевицькій кліці ці ілюзії розвіяти. Це й буде, власне, кінець большевизму. І цей кінець буде ще одною великою перемогою ідеї самовизначення народів, ще одною перемогою ідеї нації.

3. Всяка система політичної організації світу, яка б негувала ідею політичної самостійності народів, є сьогодні неприйнятна для всіх, без винятку, народів. Найкращим доказом цього є той спротив, який з боку європейських народів зустріли гітлерівці і який зустрічають тепер большевики. Єдиною прийнятною для народів політичною системою є система, при якій кожний народ мав би забезпечену політичну самостійність у власній національній державній організації.

Ці перераховані нами моменти свідчать про те, що тенденція до утворення національних держав, конкретним виявом якої є визвольна боротьба українського народу, — це тенденція, ще далеко не зреалізована, *тенденція молода, нова*. Такою молодістю є також тенденція до ліквідації капіталізму як суспільної формації. Більшість народів у галузі радикальніших соціальних реформ робить лише перші кроки. *Визвольна боротьба українського народу в загальному історичному аспекті являє собою, отже, саме те нове, яке лише народжується в світі, являє собою те нове, до якого буде належати майбутнє.*

Чи тенденція до утворення національних держав усіх народів може сьогодні реалізуватися безперешкодно?

На жаль, сьогодні ще далеко не такий то ідеальний стан справ. Це, зрештою, нормальне життєве явище. Старий світ ніколи з

історичного кону не сходить без бою, охоче, легко. Він завжди хапається за всі способи, щоб ще на один-два роки продовжити своє існування. Саме такий період переживаємо ми сьогодні. Історія намагається викинути за свій борт старий імперіялістичний світ, найбільш характерною рисою якого є те, що кілька найбільш цивілізованих націй панують над десятками, часто дуже великих народів, поневолюючи і експлуатуючи їх. І цей старий імперіялістичний світ робить на наших очах останню спробу ще на якийсь час продовжити своє існування.

Одним із засобів прикривати імперіялістичну політику з боку окремих великих країн є *фабрикування «теорій» про необхідність творити великі політичні комплекси з огляду на складність теперішнього економічного життя*. Деякі «теоретики»-імперіялісти твердять іменно, що при сучасному стані економіки не можливо творити нові держави. Поділ світу на малі державні організації, які завжди стараються обгороджуватись системою мит і змагань до автаркії, стоїть, мовляв, в очевидній суперечності з фактом утворення вже сьогодні єдиного світового господарства. Вже сьогодні є цілком очевидним, — твердять ці теоретики, — що різні країни, різні території під господарським оглядом доповнюють себе. Вони тому, нібито, природно повинні складати і одну політичну організацію. Такими економічними «аргументами» гітлерівські «теоретики» старалися обґрунтувати концепцію «нової Європи» і висунули «теорію» «великопростірного господарства» («ґросраумвіртшафт»). Аргументами економічної вигідності обґрунтовував Сталін у 1922 р. потребу «тісного об'єднання радянських республік в одну союзну державу». Аргументами економічної доцільності обґрунтовується також концепція «Пан-Європи» чи «Сполучених Штатів Європи», висунена деякими політичними діячами вже зараз після першої світової війни.

Що практично означає теорія гітлерівського «великопростірного господарства», переконалася більшість європейських народів під час гітлерівської окупації на власній шкірі. Вона означала повний економічний грабунок народів із промислової сировини і харчових засобів, повне господарське підпорядкування окремих країн інтересам Берліну.

В економічній доцільності «тісного об'єднання радянських республік в одну державу» переконалися і народи СРСР. Вони переконалися іменно, що таке об'єднання вигідне лише імперіяльному центру — Москві, а не союзним республікам. Вслід за економічним об'єднанням прийшла жадлива економічна експлуатація т. зв. союзних республік.

Яка причина, однак, того, що для обґрунтування великодержавних, антинаціональних концепцій імперіялісти вдаються сьогодні до економічних аргументів?

Причиною цього є те, що з моментом утворення єдиного світового господарства, взаємна господарська залежність народів зросла в досить великій мірі. Країні, ізольовані під господарським оглядом, було б сьогодні важко самій втриматись. І власне цей момент стараються імперіялісти використати для залякування народів, для сугерування їм думки про необхідність політичного об'єднання. Це об'єднання потрібне, насамперед, великим, найбільш цивілізованим країнам. Воно дало б їм змогу повністю і без перешкод використати для себе всю свою економічну перевагу над меншими і економічно слабшими країнами. Річ у тому, що буржуазія великих країн, спираючись на експлуатації колоній і керуючись, насамперед, власними класовими інтересами, розвинула надмірно (понад дійсні потреби власних країн) або однобічно власну промисловість. Ця промисловість мусить мати забезпечені джерела сировини і ринки збуту. Цих джерел сировини і ринків збуту буржуазія великих країн мусить шукати, як правило, поза межами власної країни. Зрозуміло, що державні кордони, власні економічні інтереси окремих народів стають на перешкоді в цьому шуканні джерел сировини і ринків збуту. Для буржуазії великих країн справа була б ідеально розв'язана тоді, коли б зникли і кордони національних держав, і окремі економічні інтереси народів. На цій основі і родяться концепції «Нових Європ».

Ніхто не стане заперечувати того, що сьогодні взаємна економічна залежність народів досить значно зросла. Але у зв'язку з цим постає питання: чи ідеї найтіснішого економічного співробітництва народів не можна здійснити в системі вільних національних держав усіх народів? Чому для здійснення ідеї економічного співробітництва потрібне обов'язково політичне об'єднання? Немає жодних об'єктивних перешкод до того, щоб ідею тісного економічного співробітництва здійснити в системі вільних національних держав. Лише тоді можуть гармонійно бути поєднані як інтереси великих, так і інтереси малих країн і народів. Лише тоді можна буде встановити справжнє економічне співробітництво між народами.

Поневолені народи не сміють забувати того, що однією з найбільш поширених форм економічної залежності країн між собою в системі світового господарства є залежність колоній від метрополій. Ця залежність дуже вигідна метрополіям і цілковито невигідна колоніям. В наслідок саме цієї залежності панівні народи досягнули сьогодні вершини економічного добробуту і розквіту, а поневолені народи опинилися на дні економічної нужди. І цей стан вимагає якнайскоршої і якнайрадикальнішої зміни. Постава народів супроти концепції «великопростірного господарства», здійснюваної у гітлерівській «Новій Європі», якнайвимовніше показує, як того роду концепції оцінює більшість народів.

Економічний фактор сьогодні ні в який спосіб не негує ідеї

нації. Найвищою метою економіки є максимальний розвиток продукційних сил країни. Цей розвиток має забезпечити населенню країни оптимальні умови економічного життя. *Як показує дотеперішній історичний досвід, продукційні сили досягли свого максимального розвитку всюди там, де народи мають, насамперед, повну політичну незалежність, мають свої власні державні організації.* Лише повна політична незалежність народів забезпечує їм максимальний розвиток творчих духових сил. А розвиток духових сил є першою передумовою розвитку продукційних сил у цілому. Лише на основі повної рівноправності народів, загартованої їх цілковитою політичною незалежністю, економічна співпраця між народами може дати справді позитивні і гарні результати, тобто може причинитися до справжнього піднесення життєвого рівня всіх народів.

Відомо, що большевики — і як соціалісти, і як представники великоросійського імперіялізму — завжди були за велику централізовану державу і проти відокремлення від Росії неросійських народів. Ленін, однак, розглядаючи економічну основу прагнень народів до творення національних держав, у статті «Про право націй на самовизначення» примушений був писати:

«Немає сумніву, що більша частина Азії, найбільш населеної частини світу, перебуває в становищі або колоній «великих держав», або держав, надзвичайно залежних і пригноблених національно. Але хіба ця загальновідома обставина хитає хоч скількинебудь той безперечний факт, що в самій Азії умови найбільш повного й швидкого росту капіталізму створились тільки в Японії, тобто тільки в самостійній національній державі?.. Лишається незаперечним, що капіталізм, розбудивши Азію, викликав і там повсюди національні рухи, що тенденції цих рухів — створення національних держав в Азії, що найкращі умови розвитку капіталізму забезпечують саме такі держави... Приклад балканських держав теж говорить... що найкращі умови розвитку капіталізму на Балканах створюються якраз в міру створення на цьому півострові самостійних національних держав» («Вибрані твори», т. I. 1939 р.).

До слів Леніна ми повинні ще додати, що національна держава забезпечує максимальний розвиток продукційних сил не лише при капіталізмі. Історичний досвід показує, що і при феудалізмі продукційні сили розвивалися якнайкраще лише в національній державі. Приклад «першої соціалістичної країни на світі» — приклад ССРСР, в якому большевицька кліка всіляко гальмує економічний розвиток національних республік, показує, що і при соціалізмі вони найкраще можуть розвиватися лише в національній державі.

Після першої світової війни зродилася ідея *тісного співробітництва держав і народів*. Від того часу ця ідея не сходить із

денного порядку міжнародної політики. Після першої світової війни в порядку реалізації цієї ідеї створено Лігу Націй, після другої світової війни — Організацію Об'єднаних Націй.

Яка мета міжнародного співробітництва? В чому мала б полягати його суть? Конкретне міжнародне співробітництво мало б полягати в тому, щоб мирним шляхом вирішувати всі міжнародні політичні, економічні, культурні й соціальні проблеми і в цей спосіб не допустити до воєн між народами, і сприяти їх загальному культурному і цивілізованому прогресові.

Не важко зрозуміти, що, беручи справу теоретично, сама *ідея міжнародного співробітництва є об'єктивно прогресивна ідея*, вона в нічому не заперечує ідеї нації. Досвід, однак, показує, що створені міжнародні організації, завданням яких є реалізувати і культивувати цю ідею, далеко не вив'язуються із свого завдання. Міжнародні організації не дбають про повне здійснення тих високих принципів, які вони проголосили як керівні принципи своєї діяльності. Організація Об'єднаних Націй, як перед нею і Ліга Націй, не добилися покищо ні до того, напр., щоб насправду «розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів», ні того, щоб «здійснювати міжнародне співробітництво... в заохочуванні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх...» Большевицький СРСР, член Організації Об'єднаних Націй, поневолює сьогодні народи Східної і Південносхідної Європи, народи Кавказу і Азії. СРСР з'являється сьогодні величезною тюрмою народів, у якій цілком не існують жодні, найменші хоча б, демократичні свободи. Саму Організацію Об'єднаних Націй большевики стараються перемінити в знаряддя своєї імперіалістичної політики, стараються зробити з неї ту інституцію, яка забезпечувала б їхні імперіалістичні загарбання. Зрозуміло, що всі народи світу і, зокрема, поневолені народи, які бачать, до чого змагають большевицькі імперіалісти, мусять ставитися з певним недовірям як до Організації Об'єднаних Націй, так і до самої ідеї міжнародного співробітництва в сучасних конкретних історичних умовах. Всі народи світу щиро прагнуть до співробітництва, але це співробітництво мусить дійсно переслідувати ті ідеальні цілі, які зафіксовані в статуті Організації Об'єднаних Націй. Коли ж є інакше, коли в більшості випадків окремі члени Об'єднаних Націй ці цілі цілковито ігнорують, то народи в даних умовах мусять оцінювати Об'єднані Нації не інакше, як знаряддя імперіалістичної політики в руках деяких її членів.

Ідея міжнародного співробітництва може бути повністю зреалізована лише при умові повного здійснення принципу самовизначення народів. Доки існують панівні і поневолені народи, доки одні нації поневолюють інші, слабші від себе, народи, доти не може бути мови про загальне довіря між народами. А без такого

довір'я між народами не може бути і мови про якусь ефективну міжнародню співпрацю.

Український народ щиро прагне до якнайтіснішого і найширшого співробітництва з усіма народами світу. Він не погодиться, однак, ніколи з фактом поневолення України більшовицькою Москвою і буде завжди боротися всіма засобами за повне своє політичне і економічне визволення. Доки членом Організації Об'єднаних Націй буде більшовицький СРСР, який вже майже 30 років жорстоко гнобить і експлуатує Україну, доки Об'єднані Нації будуть погоджуватися з фактом поневолення України більшовицькою Москвою, доти український народ не може мати повного довір'я і до Об'єднаних Націй, і до самої ідеї міжнароднього співробітництва. Коли ж український народ здобуде свою самостійну національну державу, він буде йти в авангарді боротьби за найширше співробітництво між усіма народами світу.

Коли взяти програмові декларації альянтів, зроблені ними впродовж другої світової війни, то вони, по суті, з'являються кроком назад, навіть у порівнянні з 1918 р. 1918 року в своїх 14 точках Вілсон зовсім виразно і недвозначно висунув принцип самовизначення народів як основний принцип упорядкування світу. У Версальському мирному договорі 1919 р. держави-переможці, хай лише формально, заявили про свою готовість «покласти в основу врегулювання європейських відносин принцип визволення поневолених народів, встановлення, по можливості, національних границь і створення умов, що дали б кожній нації можливість самостійного національного і господарського життя». В одній же з перших програмових декларацій альянтів у час другої світової війни, в т. зв. Атлантийській хартії, як основну мету висувається повернення «статус кво», який існував до початку гітлерівської агресії, не зважаючи на те, що цей «статус кво» в багатьох випадках був грубим потоптанням принципу самовизначення народів, грубим потоптанням ідеї нації. У другому програмовому документі нашого часу, документі, який лягає в основу організації сьогоденного світу, в статуті Організації Об'єднаних Націй, основною метою ставиться «підтримувати міжнародний мир і безпеку», «укріпити рівність прав великих і малих націй», «розвивати дружні відносини між націями на основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів». Отже, першочерговою метою організації ставиться підтримування міжнароднього миру, маючи на увазі весь той політичний уклад світу, який заіснував після розгрому т. зв. держав осі і їх сателітів. Щойно на другому плані говориться про розвивання дружніх відносин між націями на «основі поважання принципу рівноправності і самовизначення народів». Треба сказати, що говорити в 1945 р. лише про «поважання» принципу рівноправності і самовизначення народів,

це значить говорити в цій справі рішуче замало. Це треба дуже виразно підкреслити, головню тому, що в результаті перемоги альянтів над гітлерівською Німеччиною народи майже всієї Південносхідньої, а частинно і Середньої Європи опинилися фактично під пануванням большевицької Москви, і всі вони, не говорячи вже про неросійські народи ССРСР, фактично позбавлені самостійности. А майже 30 років існування большевицького ССРСР підтверджують, що большевицька Москва — найбільший ворог самостійности народів. Хто говорить сьогодні лише про «поважання принципу самовизначення народів», той фактично дає вільну руку большевицьким імперіялістам.

Є ще й інші моменти, які дають нам основу твердити, що сьогодні, в порівнянні до 1918 р. у відношенні до ідеї нації, керівні політики, всупереч розвитковим тенденціям сучасного світу, роблять, властиво, крок назад. Візьмім до уваги лише те, що говорилося недавно на різних повоєнних конференціях, на яких визначувалися державні кордони, визначувалася доля багатьох народів. Якими аргументами послуговується останньо дипломатія? Безперечно, вона говорить також і про право нації на самовизначення. Але як же ж водночас одверто і впевнено, напр., большевицька дипломатія, яка найбільш кричить про самовизначення народів, говорить про «сфери впливів», про потребу «забезпечення державних інтересів»? Як одверто большевицька дипломатія говорить про те, що Советський Союз мусить мати біля своїх кордонів «дружні народи», розуміючи під «дружніми» такі країни, які могла б цілковито контролювати большевицька Москва! Як часто говорять сьогодні дипломати про т. зв. «стратегічні позиції», «стратегічні кордони»? І хіба ж це все має щось спільного з позитивним ставленням до ідеї нації? Хіба ж це все має щось спільного з визнанням національного моменту принципом організації сьогоднішнього світу?

Сьогоднішню поворотну хвилю імперіялізму, що її переживаємо, можна порівняти із такою ж поворотною хвилею абсолютизму, що її пережила Європа після Віденського Конгресу. 1815 р. февдально-абсолютистична реакція святкувала свою перемогу над ідеєю «свободи, рівности, братерства». Над Європою, розбудженою до нового життя французькою революцією, став із штиком Священний Союз. Його метою було протидіяти «революції», втримати «старі порядки». Жандармом цього союзу була царська Росія. Над світом, розбудженим до нового життя всім дотеперішнім історичним процесом, над світом, велику частину якого становлять поневолені і експлуатовані народи, стала сьогодні Рада Безпеки, одним із постійних членів якої є найбільший хижак світу — большевицький ССРСР. Мета Ради Безпеки, як це можна встановити на основі її дотеперішньої діяльності — зберегти той політичний уклад світу, який настав після другої

світової війни і який в наслідок імперіялістичних загарбань Кремля характеризується грубим потоптанням навіть тих здобутків людства, яких воно досягло в результаті першої світової війни. Як царська Росія у XIX ст. відіграла роль жандарма Європи, так сьогодні більшовицький СРСР, як постійний член Ради Безпеки, відіграє роль жандарма цілого світу. Над єдино справедливим принципом фактичного самовизначення народів тріумфує сьогодні ідея «сфер впливів», «державних інтересів», «стратегічних кордонів». Та так, як Священний Союз не зберіг від упадку ні абсолютизму, ні політичної системи в Європі, створеної Віденським Конгресом (вже 1848 р. всю Європу потрясла «весна народів»), так не закріпить сьогоднішнього політичного укладу світу і Рада Безпеки, яку більшовики хочуть перетворити в знаряддя свого імперіялізму. Вже сьогодні передові люди багатьох народів бачать, до чого ведуть більшовики, і домагаються зміни окремих параграфів статуту Об'єднаних Націй. Вже сьогодні різні держави, в тому числі також і держави, які є постійними членами Ради Безпеки, домагаються скасування т. зв. права вета, яке прийнято в Раді Безпеки. Вже сьогодні народи Східної і Південносхідної Європи ведуть боротьбу проти більшовицьких імперіялістів.

Яких заходів не вживали б сьогодні керівні політичні діячі окремих країн, вони нічого не можуть зробити, щоб унеможливити повну перемогу ідеї нації. Вони не можуть нічого зробити, поперше, тому, що така перемога є зумовлена основною тенденцією сьогоднішнього політичного розвитку світу. Вони не можуть нічого зробити, подруге, тому, що *серйозним фактором історичного процесу є сьогодні народні маси*. Вони впродовж останнього півтора сторіччя навчилися самі впливати на історію і згідно зі своїми інтересами вирішувати свою долю. Треба пам'ятати, що впродовж останнього півтора сторіччя відбулося більше революцій, тобто більше разів підметом історії ставали самі маси, як впродовж усієї історії людства до того часу. Хто хоче сьогодні, не зважаючи на прагнення найширших народніх мас, вести лише свою окрему, ворожу народнім масам, політику, тому ці маси у відповідний момент і по-своєму нагадають про себе

Концепція Самостійності України своїм політичним вістрям скерована проти СРСР, проти більшовицької тюрми народів.

Коли в 1917 р. більшовики захопили в свої руки владу в Росії, світ недооцінював небезпеки більшовизму. Більшість політиків у світі в зв'язку з більшовизмом цікавило в той час лише питання, чи більшовики приймуть на себе міжнародні зобов'язання колишньої царської Росії, чи забезпечать економічні інтереси чужоземних країн, чи ні. На самий більшовизм в той час вони дивилися як на

експеримент згори приречений на провал. Ніхто з керівних політиків не дооцінював тієї небезпеки, яку для майбутнього світу становило знищення більшовиками самостійних національних держав, утворених окремими народами на території колишньої царської Росії в 1917-23 рр. Більшовикам дозволено здушувати національно-визвольну боротьбу українців, білорусів, грузинів, вірменів, народів Середньої Азії, дозволено реставрувати царську імперію. Ці народи, в тому числі і український народ, у їхній боротьбі з більшовицькою агресією залишено самим собі. Ніхто в світі в той час не розумів того, що лише поділ Росії на окремі національні держави назавжди унеможливить відродження найреакційнішого російського імперіялізму, який впродовж багатьох сторіч був найбільшою загрозою і ганьбою для світу.

В наслідок недооцінення керівними політиками світу тієї небезпеки, яку являло собою в 1918-23 рр. загарбання більшовиками національних держав окремих народів кол. царської Росії, сьогодні світ має до діла з загарбанням більшовицькою Москвою половини Європи і з небезпекою поширення більшовицького панування не лише на цілу Європу й Азію, а й поза ці континенти.

Сьогодні більшість народів, мабуть, уже правильно оцінює небезпеку більшовизму. Більшість народів у світі, мабуть, сьогодні вже розуміє, що, щоб назавжди звільнитися від загрози імперіялізму Москви, *треба сьогоднішній багатонаціональний СССР перебудувати на принципі самовизначення народів.* Лише розчленування СССР на ряд національних держав, назавжди унеможливиться відродження імперіялізму Москви. *Концепція Самостійної України буде основним елементом плану знищення більшовицької тюрми народів, яке з'являється сьогодні гніздом найганебнішої реакції і найнебезпечнішої агресії у світі, буде основним елементом впорядкування Східної Європи і величезної частини Азії.* Побудова українським народом Самостійної Української Держави буде величезним кроком вперед на шляху до встановлення дійсної рівноваги в світі і забезпечення тривкого миру між народами.

Історичний процес виразно розвивається в напрямі повної реалізації принципу самовизначення народів, у напрямі ліквідації капіталізму як суспільно-економічної формації. В цілковитій відповідності з цими тенденціями остається концепція Самостійної України українського національно-визвольного руху. Ідеї українського національно-визвольного революційного руху вірно відображають ті величезні переміни, які dokonуються в об'єктивному світі. Це означає, що вони — життєві, реальні, передові ідеї. Це означає також, що боротьба в ім'я цих ідей закінчиться повною перемогою. Така є закономірність історичного процесу.

Концепція Самостійної України відповідає також розвитковим тенденціям історичного процесу українського народу. Вистачить тільки пригадати, що через ціле ХІХ ст. українська проблема — це була лише культурна проблема: проблема мови, етнографії, літератури, історичної науки. До 1918 р. політичні аспірації більшості українського народу не сягали далі автономії. В 1918 р. український народ утворив свою національну самостійну державу. Від того часу ідея Української Самостійної Держави не сходить із порядку дня в житті українського народу. Вона з кожним роком, з кожним днем стає найрізнішою власністю щораз ширших українських мас. Вона з кожним роком, з кожним днем мобілізує нові й нові тисячі на революційну боротьбу проти окупантів за повне національне визволення. Коли Визвольні Змагання українського народу в 1917-20 рр. дали йому одні Крути, то сьогодні, 1946 р., визвольна боротьба українського народу дає йому тисячі Крут. Крутянським побоєвищем стала сьогодні величезна частина території України. Смерть тисяч борців за волю України *сьогодні*, хоч як це звучить парадоксально, означає, що наша повна перемога буде вже *завтра*.

Український національно-визвольний революційний рух не лежить колодою на розвитковому шляху історичного процесу. Він іде в ногу з тим усім, що dokonується в світі. Він є складовою частиною тієї величезної сили, яка сьогодні руйнує старий світ і будує новий. Він являє собою те нове, об'єктивно прогресивне, яке лише народжується. Ми, учасники українського національно-визвольного революційного руху, не епігони минулого, а пробойовики майбутнього! Ми, які боремся «за Українську Самостійну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі», можемо про себе сказати словами Франка: *«Ми — пролог, не епілог!»*

Центр

Квітень 1947 р.

П. Полтава, *Збірник підпільних писань*. Мюнхен, 1959, стор. 13-18, 56-70.

II

БЕЗПОСЕРЕДНЬО ЗА ЩО МИ ВЕДЕМО НАШ БІЙ

Ні в кого з нас, революціонерів і повстанців, ні в кого із сторонніх людей не може бути навіть найменшого сумніву щодо того, що ми проти большевиків *ведемо боротьбу* в найширшому і найповнішому цього слова значенні. Ми ведемо боротьбу

політичну. Ми змагаємо до знищення большевицької тюрми народів і працюючих мас, до визволення українського народу з-під московсько-большевицького ярма, до перебудови ССРСР на принципі незалежних, самостійних національних держав усіх підсовєтських народів, за побудову в Україні безкласового суспільства. В сотках тисяч наших листівок, закликів, брошур, в наших пресових видаваннях ми закликаємо до боротьби за ті цілі весь український народ, працюючі маси ССРСР усіх інших національностей. В наших пропагандивних виданнях ми роз'яснюємо як українським масам, так і масам всього ССРСР крайнє гнобительський і експлуататорський характер усієї большевицької системи, всієї большевицької протинародної внутрішньої і зовнішньої політики. Щоб піднімати українські маси на активну визвольну революційну боротьбу, ми проводимо теж значну організаційну роботу. Проти московсько-большевицьких окупантів ми, ОУН і УПА, ведемо теж боротьбу *збройну*. Ще тільки донедавна широко діяли відділи Української Повстанчої Армії. В наших боях з бандами МВД і насильно киданими проти нас частинами червоної армії ми знищили десятки тисяч большевицьких гнобителів і грабіжників, сотні найзапекліших катів українського народу. Ми завдали большевицьким окупантам величезних утрат у людях, у всякому майні, в транспорті. Наші збройні дії проти большевиків ми продовжуємо й сьогодні. В деяких теренах ще й сьогодні, в шостому році окупації большевиками Українських Земель, продовжують діяти відділи УПА. Всі ми, повстанці і революціонери, — озброєні. Кожна наша зустріч з большевиками — це збройна сутичка, бій. Караюча збройна рука УПА і нашого підпілля й сьогодні досягає большевицьких катів. Завдяки нашим збройним діям і нашій збройній підтримці українського селянства большевицьким гнобителям і до сьогодні не вдалося перевести колективізації в Західній Україні в запланованих ними розмірах.

Всі ми теж добре знаємо, що метою нашої боротьби є відбудова на Українських Землях Української Самостійної Соборної Держави. Щодо *потреби* боротьби за Самостійну Україну ні в кого з нас також немає найменшого сумніву. Ми розуміємо, що в неволі нас жде тільки національна смерть, національне знищення, і що коли ми як народ хочемо зберегтися, коли ми як народ хочемо жити, то мусимо собі вибороти національно-державну незалежність, вибороти власними руками, вибороти власною кров'ю. Цього нас учить, в цьому нас переконує як наша власна історія, так і історія других народів. На терені наших дій про це все дуже добре знають також українські маси.

Та навіть будучи цілком переконаними в доцільності і потребі *взагалі боротьби* за Самостійну Україну, не маючи навіть найменшого сумніву щодо konieczности *взагалі боротьби* за наше національне визволення, дехто з нас, як і з сторонніх людей, може

ставити собі, одначе, таке питання: чому саме *сьогодні* ми таку мусимо боротьбу вести? Чому ми піднялися на таку криваву боротьбу саме *сьогодні*, коли то, з уваги на величезну перевагу сил ворога над нами, *дистанція* між нами і можливістю зреалізувати нашу мету — побудувати на Українських Землях незалежну Українську державу — ще *така велика*? Чому саме *сьогодні* мусить уже гинути стільки людей, коли *остаточний* безпосередній бій за Українську Державу ще, може, далеко перед нами? *Безпосередньо* за що в такому разі ці люди вже *сьогодні* гинуть? *Безпосередньо* за що в такому разі ми вже *сьогодні* складаємо такі жертви, мусимо переносити такі труднощі партизанського і підпільного життя? Чи ми, може, *не передчасно* піднялися на такий кривавий бій? Чи ми, може, *не передчасно* кладемо тисячі людей у цьому бою? Такі питання *сьогодні* цілком природні. Кожному думаючому спостерігачеві такі питання може насувати *сьогоднішня* обстановка, що в ній приходить нам діяти. Можливо ясно і точно відповісти на ці питання, що їх поставлено вище, — є саме метою нашої статті.

Заки підійдемо конкретно до питання про те, *безпосередньо* за що ми *сьогодні* ведемо бій, ми раніше вкажемо на такий момент: в емведівському, большевицькому ССРСР можна вести скількинебудь серйозну і успішну політичну визвольну боротьбу тільки способом збройного підпілля і партизанки. Жодних інших можливостей для цього в ССРСР немає. Коли в демократичних державах, хоч би таких, напр., якою була колишня Польща, ще є певні можливості вести визвольну боротьбу легальними методами, то в ССРСР про це не може бути й мови. З хвилиною повороту московсько-большевицьких окупантів на Українські Землі перед ОУН, отже, стояли такі два шляхи до вибору: або шлях капітуляції перед большевиками, шлях залишення українського народу самому собі, на поталу большевицьким гнобителям, шлях втечі, скажім, на еміграцію, або шлях *єдиноможливої* в ССРСР збройної підпільної і повстанської визвольної боротьби. ОУН, як усім добре відомо, відкидає політику всяких капітуляцій перед окупантами, ОУН капітуляції перед ворогом не визнає. Однією з причин, що зумовили повстання ОУН, була саме потреба боротися в українському самостійницькому таборі проти політики всякої капітуляції перед загарбниками. Значить, для ОУН лишалася тільки одна можливість: стати на шлях найважчої повстанської і підпільної збройної боротьби. І ОУН відважно на цей шлях станула. В цьому наша величезна заслуга перед українським народом, перед українською історією. Ми не злякалися ні жертв, що нас чекали, хоч ми знали, що вони будуть великі, ні труднощів підпільного і повстанського життя, що з них ми собі також дуже добре здавали справу. Коли, в когось, отже, виникне питання, чому саме *сьогодні* ми піднялися на таку криваву боротьбу, то він повинен насамперед розуміти, що ми піднялися на таку боротьбу з *конечности*, що ми,

відкидаючи із зрозумілих для всіх причин політику капітуляції перед окупантами, мусіли стати на шлях кривавої повстанської і підпільної боротьби, *як на єдиноможливий шлях визвольної боротьби в умовах большевицького режиму взагалі*. Стаючи на шлях кривавої підпільної і повстанської боротьби проти большевицьких гнобителів як на єдиноможливий шлях такої боротьби в умовах большевицької тюрми народів, ми в той же час також дуже добре розуміли, що він, цей шлях, — не тільки єдиноможливий в умовах ССРСР, але разом з цим і *найкоротший* шлях до нашої волі. Ми знали, що коли б ми скапітулювали перед ворогом, коли б ми не поставили спротиву большевицьким окупантам, коли б ми не продовжували вести найрішучішу боротьбу за наше визволення, коли б ми таку боротьбу припинили, — то в цьому випадку ота дистанція, що ще сьогодні нас відділяє від нашої незалежності, стала б без порівняння більшою, довшою, то в цьому випадку справа побудови на українських землях Української Самостійної Держави була б відсунута на багато-багато років назад. Ота дистанція, що сьогодні ще відділює український народ від його найвищої мети — від незалежної української держави, може зменшуватися тільки в результаті якнайрішучішої і безперервної визвольної протиокупантської боротьби з нашого боку. Ми виступили на бій з большевицькими загарбниками з міцною вірою в нашу остаточну перемогу. З такою міцною незахитаною вірою в нашу остаточну перемогу і абсолютну правильність нашого шляху ми продовжуємо боротися й сьогодні. П'ятирічний досвід нашої боротьби в умовах большевицького ССРСР нас тільки підтверджує в цій нашій вірі...

За тридцять років свого панування в Україні московсько-большевицькі гнобителі зіпхнули значну частину українського народу до рівня цілком несвідомої в національному відношенні, трохи не етнографічної, маси. В значної частини українського народу вони вбили всі самостійницькі ідеали, всі мрії про вільне національне і громадське життя. Народилися мільйони українців, яких виховали виключно вже тільки большевицька школа, большевицькі організації і які, в наслідок цього, нічого не знають ні про нашу боротьбу за самостійність у минулому, ні про наші самостійницькі змагання в останній час. Самостійна Україна, самостійність — це не тільки для цих людей невідомі, чужі поняття, але й часто, в наслідок большевицького виховання, — поняття ненависні. І от серед цієї темряви — темряви підневільного життя, темряви в свідомості значної частини українського народу — розгоряється ясне вогнище героїчної боротьби за Самостійну Україну (а що ми ведемо боротьбу за Самостійну Україну — про це знають майже всі підсоветські люди), в цій боротьбі за самостійну Україну по-геройськи гинуть тисячі людей, гинуть, не здаючись большевикам, воліючи самим застрілитися, ніж здатися больше-

вицькому ворогові. Чи вже самий цей факт не може не примусити хоч би тільки найкращих із цієї несвідомої частини українського народу застановитися над тим, за що ми гинемо? Чи вже самий цей факт не може не примусити цих людей піддати хоч би тільки під деякий сумнів всього того, що говорять большевики про ідею Самостійної України, про самостійницькі ідеали українського народу? Чи вже самий факт сьогоднішньої нашої боротьби не є свого роду «*криком серед півночі*», «*криком в глухому околі*», який не може не примусити збудитися, стрепенутися всіх заспаних, який не може не вирвати з сну всіх тих, які дотепер спокійно спали, який не може не примусити всіх збуджених прислухатися до цього крику, розібратися в його голосі? Зупиняючись над *громадським* значенням такого «*крику серед півночі*», такого «*крику в глухому околі*», відомий український літературний критик Зеров вказує, що Іван Франко, наприклад, «іноді ладен був благословити такий елементарний, ніяк не обоснований, дикий „крик серед півночі“». Великий поет і громадянин Галичини, Іван Франко писав:

«Блаженний муж, що в хвилі занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду
Та правду й щирість відкрива, як новість».

Звичайно, нашого порівняння в цьому випадку не можна брати дослівно. Наша боротьба — це далеко щось більше, як тільки «елементарний», «ніяк не обоснований», «дикий крик». Наша боротьба — це політична боротьба найвищого типу. Ми маємо передову політичну програму. Наші змагання насичені небаченими в світі ідейністю, патріотизмом, героїзмом. Ми ведемо боротьбу організовану. Нам у цьому місці йдеться тільки про вказання на той *резонанс*, на той *відгомін*, що його обов'язково мусить наша боротьба викликувати серед сьогоднішньої української «півночі», в сьогоднішньому східноукраїнському «глухому околі». А якщо великий патріот і громадянин України Франко готовий був благословити людину тільки за те, що вона в «хвилі занепаду» «збуджує громаду» хоч «диким криком», — то як же ж він мусів би благословити нашу сьогоднішню боротьбу, благословити саме з уваги на той *позитивний відгомін*, на той *позитивний ефект*, який вона обов'язково мусить викликувати в сьогоднішньому українському «глухому околі», серед сьогоднішньої української «півночі»? Так буде нас теж благословити українська історія, майбутні українські покоління. Воно інакше й не може бути: ми ж виконуємо найлогічніший, найнеобхідніший і найактуальніший наказ історичної хвилини, що її переживає український народ.

Так ось безпосередньо за що ми ведемо наш бій. Так ось безпосередньо за що в останні роки загинули тисячі наших друзів-

революціонерів і повстанців. Ми боронимо морально-політичні і організаційно-політичні позиції українського самостійницького руху в Україні: ми боронимо тут національну свідомість українських мас, ми боронимо тут нашу підпільну визвольну *організацію*. Ми боронимо наш революційний пляцдарм в Україні, наш революційний мостовий причілок. Ми знаємо, що цей наш революційний пляцдарм завоювали наші друзі, завоювали тисячі українських патріотів ціною величезних зусиль, жертв, завоювали шляхом найзавзятішої боротьби проти окупантів. Ми знаємо теж, що втрата цього нашого революційного пляцдарму в Україні, ліквідація його ворогами, означала б знищення самостійницької визвольної боротьби в Україні взагалі, означала б відкинення українського народу в його визвольних змаганнях на щонайменше 30-40 років назад. Чи ми, революціонери, можемо до цього допустити? Чи ми можемо тому не боронити нашого сьогоднішнього революційного пляцдарму, нашого мостового причілку в Україні, хоч би це навіть вимагало від нас не знати яких великих жертв і зусиль? Чи ж не ясно, що в обороні цього нашого революційного пляцдарму в Україні, що в обороні цієї *єдиної реальної гарантії нашої остаточної перемоги в нашому бою за Самостійну Українську Державу* кожному з нас варто загинути не раз, а тисячу разів, коли б це було можливе? Ми, революціонери і повстанці, бійці Української Національної Революції, будемо боронити нашого пляцдарму в Україні до останнього нашого віддиху, до останньої каплі нашої крові. Ні кроку назад, вперед, за всяку ціну боронити морально-політичні та організаційні позиції українського визвольного руху в Україні, розбудовувати їх — так ми розуміємо наказ історичної хвилини, що її сьогодні переживає український народ. І цей наказ ми будемо виконувати, як і виконували дотепер, — з честю, як пристало бійцям Української Національної Революції. Ми знаємо теж, що на цьому шляху ми вкінці переможемо. Це так само є певне, як і те, що по ночі мусить прийти день, як і те, що по цій зимі мусить, — невідхильно мусить — прийти весна.

14-17. II. 1949 р.

П. Полтава, *Збірник підпільних писань*. Мюнхен, 1959, стор. 243-246, 262-264.

III

ЧОМУ ССРСР ПОВИНЕН БУТИ ПЕРЕБУДОВАНИЙ НА ПРИНЦИПІ НЕЗАЛЕЖНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ ВСІХ ПІДСОВЕТСЬКИХ НАРОДІВ?

Що ССРСР — найжахливіша в світі тюрма народів, країна найжорстокішого національного, політичного і соціального гноблення підсовєтських народів, в тому числі (коли йдеться про

політичний і соціальний гніт) і народу російського, — про це, мабуть, добре знає переважна більшість підсоветських людей. Цього не помічають і не розуміють тільки ті, яким невідгукливо щонебудь бачити і розуміти: ворожі народів члени большевицької партії, особливо керівні, та всі підлі вислужники большевицького режиму. Хто ж тільки вміє дивитися і скількинебудь самостійно думати, хто тільки вміє самостійно робити висновки, того не може збаламутити забріхана большевицька пропаганда, той не може не бачити злочинного, крайньо протинародного характеру большевицької системи. Тому теж більшість підсоветських громадян ненавидить советсько-большевицький лад та прагне до його повалення.

Та, будучи вороже наставленою до большевицького режиму, прагнучи до його знищення, деяка частина передових підсоветських людей, головним чином з-поміж інтелігенції, не завжди має правильний погляд на те, як, на яких основах повинен бути перебудований СССР, не завжди має ясне і правильне уявлення про той лад, в ім'я якого сьогодні треба боротися проти большевицького режиму і який завтра повинен бути встановлений на руїнах большевицького СССР. Багато підсоветських людей допускають в цьому випадку одну серйозну помилку. Вони іменно часто є *проти* перебудови СССР на принципі незалежних національних держав підсоветських народів, за *збереження* територіально-політичної цілісності сьогодиньшого СССР. Згідно з їхніми поглядами, об'єднання теперішніх підсоветських народів у рамках однієї держави лежить в їхніх (тобто цих народів) інтересах, вистане тільки змінити внутрішній устрій: знести диктатуру й терор, установити, скажемо, демократію, соціальну справедливість, знищити паразитарну клясу большевицьких вельмож, — і на тому кінець, ніяких інших перемін в СССР не потрібно. Розподіл СССР на незалежні національні держави, — так дуже часто міркують ці люди, — послабив би сили підсоветських народів і через це вони мусили б впасти жертвою якогонебудь іншого, неросійського імперіялізму. З другого ж боку, такий розподіл, — міркують вони даліше — відбився б на економічному становищі окремих підсоветських народів в тому розумінні, що понизив би їх життєвий рівень.

В цьому місці ми постараємося показати, наскільки помилкові саме такі погляди.

До речі, коли йдеться про представників поневолених неросійських підсоветських народів, в першу чергу українців, які так думають, то вони повинні мати на увазі, що в даному випадку вони йдуть тільки шляхами, втертими большевицькою пропагандою. Це ж саме большевицька пропаганда в своїй боротьбі проти визвольних змагань поневолених большевицькою Москвою народів користується аргументами про нібито політичну і економічну

необхідність об'єднання сьогоднішніх підсовєтських народів в одній державі. Цього роду аргументи за збереження цілісності СРСР, як це ми коротко навели, на перший погляд є нібито аргументи серйозні, — чому, отже, большевицька пропаганда не мала б ними користуватися? Напевно не помилимося теж, коли скажемо, що у випадку росіян такі погляди — продовження *великоросійського, імперіялістичного* способу думання, так широко і вперто культивованого, як царатом, так і теперішніми російсько-большевицькими імперіялістами.

Одним з найбільших нещасть, що постійно спадало на плечі народів кол. царської Росії і що в останній період знову спадає на народи СРСР, були і є безперервні, важкі, кровопролитні війни.

Треба рішуче відкинути легенду про т. зв. визвольну місію царської Росії, що вона її нібито здійснювала у відношенні до «православних християн» чи «слов'янських народів», як про це до 1917 р. брехала царська історіографія та публіцистика. В цьому напрямі різні сторони вже зробили потрібну ревізію поглядів, і тому ми над цим не будемо довше зупинятися. Вистане тільки пригадати, що за пропагандою царської Росії про визволення царгородської Софії з-під турецького панування крилося не що інше, як тільки намагання стати твердою ногою над проливами з Чорного в Середземне море, забезпечити собі вільний прохід через ті проливи; пропаганда про «охорону православних» в межах Польщі з-перед 1795 р. мала на меті не що інше, як тільки прикрити політику розподілу Польщі поміж Росією, Прусією та Австрією, при чому Росія, очевидно, забезпечила собі найбільший шматок. Пропагандою про «оборону слов'ян» царська Росія прикривала свої стремління розгорнути своє панування над Балканським півостровом, щоб таким чином забезпечити собі широкий вихід до «тепліх морів» (Адрійське море). І тільки ці імперіялістичні стремління вирішували про те, що Росія допомагала болгарам та сербам у їхній боротьбі проти турецького ярма, а не якінебудь «слов'янські» симпатії до цих народів. Відомо, скільки і які криваві війни проти Туреччини примушена була вести Росія, щоб викинути її з балканського півострова. Не так уже цілком легко прийшлося Росії загарбати і Польщу.

Треба рішуче теж відкинути всіма засобами створюваний большевицькими загарбниками міт про нібито визвольну місію сьогоднішнього СРСР — міт про те, що нібито СРСР несе визволення працюючим всього світу від капіталістичного рабства. В період 1917-23 рр. московсько-большевицька узурпаторська кліка не тільки вела боротьбу за повалення самодержавства і капіталізму в кол. царській Росії, не тільки боролася проти чужоземної інтервенції в перші роки після встановлення совєтської

влади. Історія записала також, що в цей період новонароджені більшовицькі імперіялісти шляхом мілітарного підбою загарбали Україну, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Середню Азію, Білорусію, намагалися загарбати Фінляндію, Прибалтику, Польщу. Скрізь на загарбаних територіях більшовицькі імперіялісти встановили режим нечуваного національного гніту і експлуатації, режим, який в багатьох випадках залишає далеко позаду найреакційніші режими в колоніях капіталістичних країн. У 1939 р. московсько-більшовицькі імперіялісти виповіли загарбницьку війну Фінляндії, а в 1940 р. вони окупували Прибалтику. Війна 1941-45 рр. була не тільки визвольною, оборонною війною народів СРСР проти гітлерівських загарбників. В результаті цієї війни, підступно використовуючи підйом народів СРСР в ім'я боротьби проти гітлерівського ярма, більшовицькі злочинці фактично загарбали і окупували Польщу, Румунію, Болгарію, Угорщину, Чехословаччину, Албанію, Східню Німеччину, Східню Австрію. На Далекому Сході в результаті війни проти імперіялістичної Японії більшовики загарбали Північну Корею, весь Сахалін, Курільські острови, забезпечили собі військові бази в Порт-Артурі та Дальнім. Скрізь у цих країнах (крім Східньої Австрії) встановлюється режим цілком подібний до того, який є в СРСР, тобто режим варварського національного гноблення і визиску, режим нечуваної економічної експлуатації і нещадного політичного гноблення трудящих. Саме так на ділі реалізується «визвольна місія» СРСР у відношенні до працюючих мас других народів. Поваляючи капіталізм, панування буржуазії і земельної аристократії, більшовицькі злочинці впрягають народи в нове, ще важче ярмо — в ярмо більшовицької диктатури, в ярмо гнобительської і експлуаторської соціальної системи, в ярмо більшовицько-російського імперіялізму.

Це все дає нам повне право твердити, що як всі війни царської Росії, так і всі війни більшовицького СРСР, які таким важким тягарем лягають на плечі працюючих і які коштують їм таких велитенських, кривавих жертв, — були і є війнами імперіялістичними, загарбницькими.

Постає питання: що є джерелом російського — раніше царського, а тепер більшовицького — імперіялізму? На якій основі цей імперіялізм виник, розвинувся, на якій основі він сьогодні процвітає?

Звичайно, відповідь на це питання не легка. Кожний імперіялізм, тобто всяка загарбницька політика, в тому числі і російська, як царська, так і більшовицька, — явище складне. Імперіялізм завжди є обумовлений не одним, а багатьома факторами. Тому, щоб повністю висвітлити всі причини, які в минулому продовжували і сьогодні продовжують російський імперіялізм, треба було б провести широку і складну історичну аналізу. Це, очевидно, не

входить у рамки нашої короткої статті. Ми зупинимось тут тільки на одному з таких факторів.

Коли розглядати російський імперіалізм, то щодо нього треба ствердити таку безперечну істину: одним з джерел, що в минулому породжувало російсько-царське загарбництво і ще сьогодні породжує російсько-большевицьку імперіалістичну політику, є великопростірність і багатолюдність як колишньої царської Росії, так і сьогоднішнього большевицького СССР.

Про те, що так воно є в дійсності, досить вимовно говорить такий факт. Царська Росія ніколи не була могутньою з економічно-технічного погляду; з цього погляду вона завжди була країною відсталою. А проте вона завжди була країною з виразною імперіалістичною зовнішньою політикою. Константинопіль, вся Передня Азія, Балкани — на південному заході; Персія, Афганістан, може навіть Індія — на півдні; Монголія, Манджурія, Курільські острови, Корея — на Далекому Сході; Балтійське море — на північному заході; Польща — на заході, — ось об'єкти російсько-царських імперіалістичних зазіхань. І в ім'я цих зазіхань царська Росія весь час веде надзвичайно криваві війни: з Туреччиною, з Персією, із Швецією, з Польщею, з Японією, не рахуючи вже загарбницьких воєн за підкорення України, Кавказу, Середньої Азії, Сибіру. Найважливішим фактором, що дає Росії перемоги в цих війнах, є не військово-технічна перевага над противником, а перевага в першу чергу чисельна, перевага в живій людській силі. Якщо російська стратегія чимось характерна, то власне тим, що вона ніколи не рахується з людьми. Її основним принципом завжди було в минулому і є сьогодні «закидати ворога шапками». «У нас людей хватіт» — ось засада російських генералів, керуючись якою вони женуть солдатські маси на смерть в ім'я здійснення імперіалістичних плянів своїх петербурзьких володарів. А що дає їм можливість стосувати таку «вищу форму» стратегії? Ясна річ: величезні людські резерви величезної територіальної імперії.

Чи мріяла б Росія, коли б вона була тільки російською національною державою, про Балкани, Константинопіль, Передню Азія, Курільські острови і т. д., і т. д.? Ні, це цілком певне. Для цього не було б у неї ніяких реальних підстав. Не пануючи над Україною, а тим самим і над Чорним морем, Росія не могла б думати ні про загарбання Балкан, ні про розшматування Туреччини. Не пануючи над народами Кавказу, над цілим рядом народів Приволжя, Росія не могла б теж думати ні про загарбання Персії, ні про підкорення Афганістану, менший був би її розгін в напрямі Середньої Азії. Цілком певне також, що ні Україна, як незалежна держава, ні незалежні кавказькі народи із свого боку теж не мріяли б ні про експансію на Балкани, ні про підкорення Ірану чи Передньої Азії. Для цього в них не було б ніякого реального ґрунту. Про це може

мріяти тільки велика Росія — велика як з погляду території, так і щодо кількості населення.

Сьогодні більшовицький СРСР вже перестав бути технічно відсталою країною. Точніше, він перестав бути технічно відсталою країною в такій мірі, як нею була колись царська Росія. Промислово-технічна міць, об'єднана з передовими ідеями визволення працюючих від капіталізму та побудови соціалізму, що ними московсько-більшовицькі злочинці користаються виключно тільки як пропагандивною ширмою, надала, як усім нам добре відомо, нового розмаху російському, в даному випадку російсько-більшовицькому імперіялізмові. Предметом більшовицьких зазіхань сьогодні не є вже окремі об'єкти, положені ближче чи далше їхньої імперії. Предметом зазіхань російсько-більшовицького імперіялізму є вже сьогодні ціла земна куля. Саме такий є дійсний зміст усієї політики московсько-більшовицьких імперіялістів. За мир, проти війни, проти її паліїв — тільки ведеться пропаганда, тільки говориться в пресі, на «конгресах миру», на міжнародних конференціях. Фактично ж вся політика більшовиків спрямована на те, щоб підготувати ґрунт для встановлення їхнього панування над усім світом. В цьому напрямі працюють у всьому світі агентурні компанії — п'яті колони більшовицької Москви, що їх вона має у всіх країнах світу. Під цим кутом ведеться вся зовнішня і внутрішня політика СРСР. Скільки більшовицька пропаганда не кричала б про імперіялізм противників СРСР, то весь розвиток міжнародної політики, особливо останні роки, переконує нас у тому, що атакуючою стороною є імперіялізм більшовицької Москви. І тому то в третій світовій війні, що швидко наближається, будуть винуваті теж, може навіть у найбільшій мірі, російсько-більшовицькі імперіялісти.

Чи московсько-більшовицькі імперіялісти могли б мріяти про розтягнення свого панування над усім світом, коли б вони не спиралися на таку промислово-технічну базу, як вони її мають сьогодні? Річ певна, ні. Не маючи такої великої і так добре озброєної армії, не маючи такої промисловости, як вони їх мають сьогодні, — більшовицькі гнобителі не поривалися б на завоювання світу. А чому, яким обставинам більшовики завдячують свою сьогоднішню промислово-технічну могутність? *У першу чергу природним ресурсам території, над якою вони панують.* Ніякі, навіть найгеніальніші, плани індустріялізації не дали б більшовикам в результаті тієї промислової могутности, що вони її мають сьогодні, коли б вони не панували над Україною з її вугіллям, залізом, марганцем і чорноземом; коли б вони не панували над народами Кавказу з його багатством нафти; коли б вони не панували над Середньою Азією з її бавовною, кольоровими металами, тощо; коли б вони не панували над територією Сибіру, з усіма його, просто незлічимими, природними ресурсами.

Розвиток промисловості, цієї найважливішої в сьогоднішніх умовах матеріальної бази імперіялізму, є залежний в першу чергу від того, якими природними ресурсами багата територія даної держави. *Це означає, що як раніше, так і сьогодні підставовою матеріальною базою, що на ній розвивається імперіялізм, є знов таки в першу чергу багата в природні ресурси територія.* При цьому треба пам'ятати, що звичайно країна буває тим багатша в різні природні ресурси, чим більша її територія. *Тому теж чим більша країна територіально, тим і більше в неї підстав до виникнення імперіялізму.*

Яскравим прикладом саме такої залежності між територією та економічною могутністю, — з одного боку, а зовнішньою політикою країни — з другого, яскравим прикладом того, як це багата в природні ресурси територія стає джерелом експансіоністських стремлень, — є США. Сьогоднішнє економічне і політичне проникання США в усі кінці світу є зумовлене їхньою винятковою промислово-технічною, фінансовою, торговельною і т. д. могутністю. Це для всіх цілком очевидне. Ця політика проникання зродилася майже на наших очах, в останні роки. Вона розвивалася рівнобіжно з тим, як в останні десятиріччя, теж майже на наших очах, росла просто неімовірна економічна могутність США. А що уможливило США розвинутися до такої величезної економічної потуги? В першу чергу величезні природні багатства їхньої території. По-нашому, це був і є найважливіший фактор економічного розвитку і сьогоднішнього економічного становища США. Всі інші чинники, по нашому, у випадку США відіграли підрядну роль. Коли б США в своєму промисловому розвитку були, напр., залежні від довозу деяких основних видів сировини з-за кордону, як от, скажімо, Англія, то, ступивши на шлях розбудови промисловості значно пізніше від європейських країн, вони, навіть при наявності всіх інших сприятливих обставин, ніколи не досягнули б того ступня економічного розвитку, що вони його мають сьогодні. Щастя США полягає в тому, що вони, як великодержави, склалися не шляхом якихось імперіялістичних загарбань, а в результаті справді добровільного об'єднання окремих штатів. Їх щастя теж у тому, що вони складаються, хоч дуже своєрідним шляхом (з надзвичайно різноманітної в національному відношенні маси емігрантів, як фактично однонаціональна держава). Тому теж у випадку США може бути мова тільки про відповідне спрямування їхньої політики, про відповідне використання їхньої промислово-економічної потуги, а не про їхню територіально-політичну перебудову (в змислі розчленування, очевидно).

З усіх наших дотеперішніх міркувань висновок такий:

Політика большевицького ССРСР, як і раніше політика царської Росії, завжди була і є політикою типовою імперіялістичною. Підставовою матеріальною базою, що на ній сьогодні в першу

чергу розвивається імперіялізм, є відповідно велика, багата в різnorodні природні ресурси, заселена багатомільйонним населенням територія. Саме на базі в першу чергу відповідних природних багатств розвивається промислово-технічна міць країни, спираючись на яку в наш час можуть бути реалізовані імперіялістичні плани. Саме так воно є у випадку сьогоdnішнього большевицького ССРСР. Великопростірність і багатолюдність були джерелом імперіялізму і у випадку колишньої царської Росії. Тому то, щоб завадити справді нищівного удару сьогоdnішньому російсько-большевицькому імперіялізмові, щоб унеможливити відродження російського імперіялізму взагалі — в іншій формі та під іншими кличками, щоб визволити підсоветські народи від усіх нещасть імперіялістичних воєн як закономірного результату всієї імперіялістичної зовнішньої політики — для цього рішуче треба розбити територіальну цілісність сьогоdnішнього ССРСР, треба рішуче перебудувати ССРСР у територіально-політичному відношенні. Коли це не буде зроблено, то, спираючись на територію сьогоdnішнього ССРСР (одна шоста земної кулі!) з її природними багатствами та 200-мільйонним населенням, кожночасні володарі цих просторів, «червоні» чи «білі», раніше чи пізніше, під такими чи іншими гаслами, завжди вестимуть імперіялістичну політику. «Буття визначає свідомість» — голосить один із законів історичного матеріалізму. Якщо не завжди, то в даному випадку цей закон цілком вірний. Великопростірне буття, тобто життя в умовах великої та багатої в різnorodні природні і людські ресурси держави, породжує імперіялістичну свідомість — імперіялістичні, загарбницькі плани, імперіялістичну, загарбницьку політику. — З уваги, з одного боку, на все, сказане вище, і, з другого боку, на те, що (1) в ССРСР існує цілий ряд поневолених народів; що (2) сьогоdnішній ССРСР утворився в результаті насильного знищення незалежних національних держав цілого ряду підсоветських народів; та що (3) вся т. зв. єдність большевицької імперії втримується тільки шляхом нечуваного терору і національного гноблення, — територіально-політичну перебудову ССРСР можна мислити тільки як перебудову на принципі незалежних національних держав усіх підсоветських народів, тільки як перебудову в напрямі фактичного і повного здійснення права всіх підсоветських народів на національно-державне самовизначення. Ні в якій іншій формі цієї перебудови мислити не можна. Всяка інша перебудова або не дала б бажаних результатів, т. зн. не знищила б російського імперіялізму в самій його основі, або, нехтуючи справедливі змагання підсоветських народів до національно-державної незалежності, була б неприродна і через те нетривка.

Та імперіялізм, що його первопричиною, головним чином у випадку ССРСР, є територіальна величина большевицької імперії, природні багатства цієї території та значна чисельність населення,

— імперіялізм приносить не тільки таке зло народам, як безперервні кровопролитні загарбницькі війни. Це вже давно встановлено, що між зовнішньою і внутрішньою політикою завжди існує якнайтісніший взаємозв'язок. Імперіялізм — це не тільки загарбницька, супроводжувана агресивними війнами, зовнішня політика. Імперіялізм — це теж реакційна, завжди крайня протинародна *внутрішня* політика. Нижче ми постараємося розглянути саме це питання, тобто питання про те, до яких *негативних наслідків доводив і доводить російський імперіялізм у ділянці внутрішніх відносин*.

Дехто з підсовєтських людей боїться, що після розчленування сьогоднішнього Совєтського Союзу на ряд окремих національних держав це може привести до таких негативних наслідків у ділянці економічних відносин, як, напр., пониження життєвого рівня окремих народів. Ми ж питаємо: а хіба ж сьогодні, будучи в складі російсько-царської чи російсько-большевицької імперії, народні маси всіх підсовєтських національностей живуть у достатках? Хіба ж дотепер, на протязі цілих сторіч, народні маси сьогоднішнього ССРСР не примушені були постійно жити серед нечуваної нужди, серед постійних злигоднів, у безприкладно важких економічних і низьких культурних умовах? Що воно було саме так, — цього нам не треба доказувати. Це, на жаль, надто добре відомі всім речі, щоб їх потрібно було доказувати. Замість боятися того, як це буде з економічними умовами в майбутньому, після розчленування ССРСР на незалежні національні держави підсовєтських народів — тут насамперед треба, і обов'язково треба, коли ми не маємо впасти жертвою російської імперіялістичної пропаганди, ставити таке питання: чому це дотепер уділом народних мас сьогоднішнього Совєтського Союзу були тільки нужда і недостатки? Чому це дотепер народні маси сьогоднішнього ССРСР з погляду життєвих умов залишаються на цілі століття позаду Європи? І тут ми мусимо прийти до висновку, що однією з найважливіших причин такого стану є саме російський імперіялізм з його безперервними війнами. Війни, як відомо, пожирають не тільки велетенські людські жертви; вони вимагають теж колосальних матеріальних коштів. А звідки могла брати ці кошти така економічно відстала країна, якою була кол. царська Росія? Очевидно, тільки з населення, в першу чергу шляхом високих безпосередніх і посередніх податків. І чи могло тому населення кол. царської Росії, обкладене високими податками, стосуючи трохи не первісні методи і знаряддя праці в землеробстві, піднятися на скількинебудь гідний людини рівень життя? Чи міг царський уряд, фінансуючи безперервні війни, дбати, напр., про розбудову широкого шкільництва чи, скажемо, про встановлення відповідної санітарно-лікарської допомоги для широких мас населення навіть у тому випадку, коли б він до цього прагнув? Чи міг царський уряд, ведучи безперервні війни, знизити

податки, щоб таким чином хоч трохи полегшити важке становище російського селянства чи робітництва? Ведучи безперервні загарбницькі війни, царський уряд, річ ясна, цього зробити не міг. Витрачаючи величезні кошти на загарбницькі війни, він прирікав населення кол. Росії тільки на вічне убожество і нужду, на поголовну неграмотність і загальну відсталість.

Говорячи про негативний вплив імперіялістичної політики з її безперервними війнами на життєвий рівень народних мас кол. царської Росії, ми вкажемо ще на таку одну характерну рису російського імперіялізму: на відміну від територіяльно-політичного імперіялізму західноєвропейських країн, який майже завжди розвивався в парі з ростом економічної могутності і багатства західноєвропейських народів, імперіялізм російський завжди мав дотепер і ще в значній мірі має сьогодні в першу чергу чисто воєнний характер: він, коли йдеться головне про царську Росію, не спирався ні на високорозвинуте господарство країни, ні на багатство країни, ні на багатство населення, а виключно тільки на воєнну машину, побудовану за рахунок економічно нерозвинутої країни і економічно вбогого населення. Відомо, що територіяльно-політичним завоюванням таки західноєвропейських країн, як, напр., Англія чи Нідерланди, перебувало їхнє широке економічне проникання на території майбутніх колоній. Згадати б тільки роль голландських та англійських торговельних компаній в цьому ділі (напр., роль відомих англійської та голландської Остіндійської компанії), роль торговельних факторій тощо. Економічне проникання, хоч і в іншій формі, часто теж передувало колоніальним завоюванням і інших західноєвропейських країн. У всіх цих випадках колоніальні завоювання є результатом спільного, комбінованого наступу, з одного боку, приватного капіталу, що виступав в такій чи іншій формі, і, з другого боку, — урядів, держав, при чому ці держави являлися високорозвинутими, з багатим населенням, господарськими організаціями. Ясно, що при такому стані відносин загаль населення значно менше відчував на собі кошти колоніальних загарбань. Цілком інакше стояла справа у випадку царської Росії. Російсько-царському імперіялізмові в більшості випадків не утворювали шляхів торговельні компанії, не підготовляли ґрунту торговельні факторії, його не випереджувала економічна експансія розбагатілого населення. Він нові території завоював шляхом голих воєнних загарбань, шляхом лобової воєнної атаки на своїх противників. Воєнні перемоги в даному випадку мусіли оплачувати і без того вбогі народні маси. Зрозуміло, що імперіялізм цього типу, імперіялізм чисто воєнного характеру, при загальній економічній нерозвинутості країни і цілковитій вбогості основних мас населення, мусів особливо сильно відбиватися на матеріальних умовах життя народів кол. царської Росії.

А тепер візьмім сьогоденній ССРСР. Чи не варто поста-

вити собі таке питання: де лежить головна причина тієї безприкладної нужди, що в ній примушене жити все населення Советського Союзу ось уже понад 30 років? Адже СРСР — найбагатша в світі в природні ресурси країна, населення СРСР працює більше, як хтонебудь інший у світі, більшовики добилися значних успіхів в промисловості! Чому ж не видно, щоб усі ці успіхи причинилися скількинебудь до піднесення життєвого рівня народних мас? Чому ж народним масам СРСР приходится й далі жити впроголодь, вбиратися в лахміття, жити в тісних, розвалених квартирах, по бараках, обходитися без найнеобхідніших товарів першої потреби і т. д.? Є тільки одне правильне вияснення цього становища: тому, що більшовицька правляча кліка все господарське життя країни, всі природні ресурси, людську працю, промисловість, увесь господарський розвиток спрямовує в першу чергу на підготовку до війни: на розбудову в першу чергу воєнної промисловости, на продукцію в першу чергу військового озброєння і спорядження, на будівництво воєнних об'єктів, на потреби своєї закордонної імперіалістичної політики. Тут, в пащі цього молоха, в пащі молоха російсько-більшовицького імперіалізму гине безслідно праця десятків мільйонів підсовєтських людей, пропадають мільярдні прибутки десятків тисяч нібито народних підприємств, заощадження громадян, усі податки, державні позики, на заспокоєння голоду цього молоха працює промисловість і т. д. Масам попадає лише стільки, скільки потрібно, щоб вони вже цілком не гинули з голоду чи не ходили голі — і не більше. Більшовицькі злочинці стараються виправдувати таку політику небезпекою нападу ззовні. Та ми вже говорили про те, чого варта більшовицька пропаганда про небезпеку агресії проти СРСР та який є справжній зміст більшовицької політики. Що більшовицька політика є політикою імперіалізму, — це цілком безспірний і для всіх очевидний факт.

Отже, як раніше царський, так тепер більшовицький російський імперіалізм з його безперервними загарбницькими війнами є головною причиною дотеперішньої економічної нужди народних мас, їхнього жахливо низького життєвого рівня, їхнього убогства. Покінчити з таким становищем можна, тільки знищивши російський імперіалізм взагалі. Завдати ж смертельного удару російському імперіалізмові і разом з цим унеможливити його відродження в якихнебудь нових формах можна тільки шляхом повного розбиття територіально-політичної цілісності сьогоденного СРСР, то зн., шляхом його перебудови на принципі незалежних національних держав усіх підсовєтських народів.

П. Полтава, Збірник підпільних писань. Мюнхен, 1959, стор. 79-91.

126. ОСИП ДЯКІВ-ГОРНОВИЙ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Як і П. Полтава, Осип Дяків-Горновий був визначним пропагатором самостійницьких ідей ОУН та УПА. Нижче передруковуємо дві статті Горнового. Першу «Українська Повстанча Армія — носій ідей визволення і дружби народів» написав автор у квітні 1947 року. Передруковуємо її з деякими скороченнями. Друга стаття «Наше становище до російського народу» написана в червні 1949.

I

УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ — НОСІЙ ІДЕЙ ВИЗВОЛЕННЯ І ДРУЖБИ НАРОДІВ

Українська Повстанча Армія — УПА, яка цілковито продовжує героїчні збройні традиції українського народу, зродилася в його завзятій боротьбі в період другої світової війни. В цій боротьбі спочатку з гітлерівськими, а потім со сталінськими загарбниками, УПА зросла й зміцніла. Ті великі передові ідеї, за які бореться УПА, викристалізувалися в період підпільно-революційної боротьби українського народу між двома світовими війнами. В цей період викувалися ці високоморальні кадри, які очолили боротьбу УПА і за якими пішли найкращі сини й дочки українського народу, для яких служіння народові, визволення народу — єдина мета життя. УПА — це революційна армія, це чисто народня армія.

Як армія поневоленого народу, як армія, що бореться за визволення власного народу з-під ярма большевицьких імперіялістів, їй близька визвольна боротьба і інших народів, поневолених чи загрожених сталінським імперіялізмом. Що більше, УПА виразно висуває потребу найтіснішої співпраці і спільних дій цих народів, вказуючи, що тільки спільною боротьбою, що тільки єдиним фронтом всіх народів можна повалити ненависну сталінську імперію. Тому УПА якнайгостріше виступає проти всяких дрібних непорозумінь між народами, засуджує тих, хто створює такі непорозуміння, бо вони (непорозуміння) лише розпорошують народну енергію, скеровують її вбік, замість того, щоб спрямувати її проти найбільшого ворога — сталінського імперіялізму. Брак співпраці між народами, або, що гірше, непорозуміння між ними йдуть тільки на руку большевицьким імперіялістам, бо полегшують

їм панування над цими народами. Зате спільна боротьба поневолених народів завдає найсильнішого удару по сталінських імперіялістах, вона з'являється найпевнішою запорукою розвалення сталінської імперії і визволення поневолених в ній народів.

Борючись за вільну й самостійну державу для українського народу, УПА рівночасно бореться за право кожного народу жити своїм вільним життям у своїй власній, незалежній національній державі. УПА вважає, що тільки система вільних національних держав гарантує повний всебічний розвиток окремих народів, що тільки така система забезпечує від поневолення однієї нації другою, або жмількою найбільших і найсильніших націй всіх середніх і малих націй, що тільки вона створює можливість для справжньої співпраці між народами в політичній, економічній і культурній площині, що тільки вона ліквідує небезпеку війни і створює ґрунт для тривалого миру і справжньої дружби між народами. Лиш при такій системі повного свого розвитку може досягти і українська нація. УПА вважає, що визнання за кожною нацією її священного права на власну державу на її етнографічній території є не тільки передумовою спільної боротьби і перемоги народів, поневолених чи загрожених сталінським імперіялізмом у сучасному, а й основою для найширшої співпраці в майбутньому. Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), найвище і єдине керівництво визвольної боротьби українського народу, з політичних постанов якої випливає вся діяльність УПА, у своєму Універсалі з червня 1944 р. виразно заявила: «Вітаємо боротьбу інших поневолених народів за своє визволення. З ними, зокрема з нашими сусідами, бажаємо жити в добросусідських взаєминах та співпрацювати в спільній боротьбі при умові пошанування ними визвольної боротьби українського народу».

Борючись за знищення тоталітарного сталінського режиму, за повалення диктатури кляси сталінських вельмож, за справді прогресивний лад в українській державі, УПА бажає, щоб усі інші народи побудували в себе також дійсно справедливий політичний і економічний лад, який відповідав би справжнім інтересам їхніх народних мас. Досвід історії, особливо наших днів, показує, що нездоровий внутрішньо-політичний лад, нездорова економічна система будь-якої держави в найвищій мірі відбивається шкідливо на народів тої ж таки держави і на мирних стосунках з іншими народами. Вони ж бо приводять до панування ворожих даному народові класів, до виникнення імперіялістичних тенденцій, жертвою яких стають як власні, так і чужі народи.

В себе, в українській державі, УПА змагає до побудови ладу без експлуататорів і експлуатованих, ладу, де всі громадяни повністю користуватимуться дійсними демократичними свободами, ладу, при якому справді народня влада не витратиме ні коштів ні енергії для творення апарату гноблення, а направлятиме їх

виключно на піднесення і розвиток народу, ладу, при якому високо буде піднесена так сьогодні топтана в ССРСР людина, якій буде забезпечено всі права, вільний розвиток, добробут і користування всіми культурними надбаннями власної нації і всього культурного людства.

Великий клич — «Воля народам і людині!» — стає основним кличем, за здійснення якого бореться УПА.

Момент співпраці з іншими народами, момент активного творення спільного фронту боротьби поневолених народів дуже сильно виступає в самому початку діяльності УПА. УПА весь час репрезентує чисто революційну лінію, суворо зберігає революційну принциповість і не дозволяє зіпхнути себе на манівці опортунізму й спекулянтства. Ведучи активну боротьбу проти гітлерівських загарбників, УПА ні на хвилину не випускала з уваги небезпеки, що загрожувала і зараз загрожує всім народам з боку сталінських імперіялістів. Цю небезпеку вона оцінила реально, тверезо, до боротьби з нею підготовлялася сама дуже пильно, але рівночасно вона ніяк не послаблювала боротьби проти гітлерівських окупантів. Тому, що вона спиралась на таку велику і незнищиму силу, як народ, для неї така боротьба на два фронти була зовсім можливою. *УПА знала, що справжнє і повне визволення народу може прийти тільки в наслідку повалення як гітлерівських так і сталінських імперіялістів самим народом.* Цю істину вона прищиплювала не тільки власному народові, а й поширювала її серед усіх інших народів та одночасно проповідувала *необхідність спільної боротьби народів проти гітлерівсько-сталінських імперіялістів.*

Вона створювала для поширювання цих ідей своєрідні корисні обставини. Перш усього вона відкривала широкі можливості безпосередніх зустрічей з різними народами. На Україні, яка стала ареною жорстоких воєнних дій, перебували в складі німецької імперіялістичної армії теж члени інших народів, що їх божевільня Гітлера загнало туди вмирати за його маячні плани підкорення світу і панування над іншими народами. Саме серед цієї імперіялістичної армії УПА повела свою політичну роботу.

Зокрема широко роз'яснювальну акцію УПА вела серед союзників Німеччини: італійців, мадярів, румунів, а також тих французів, бельгійців, голландців, югославів, чехів, що їх насильно загнано чи то до німецької армії, чи на воєнні роботи. Вони радо читали повстанські листівки, з яких могли взнати всю правду про реакційну політику Гітлера і своїх агентурних урядів і квіслінгів, з яких могли дізнатися про фактичний стан на фронтах, про політичне становище в світі. Сильне і захоплююче своєю революційністю, правдивістю і переконливістю, повстанське слово будило і кріпило в них віру в перемогу народів над гітлерівським варварством.

Ведучи роз'яснювальну акцію, УПА одночасно закликала ці народи до активних виступів. Вона закликала до саботування наказів військового командування, вона закликала обернути зброю, що була в їх руках, проти гітлерівців. Вона закликала переходити на бік УПА та допомагати їй всіми засобами. Реальним виявом розуміння тих закликів в УПА були численні факти, що просте вояцтво відмовлялося від боротьби проти УПА, або добровільно давало себе роззброювати, коли його змушувало битися проти УПА, передавало УПА зброю, мундири, розвідкові інформації, а багато патріотів — італійці, серби, чехи і інші — перейшли з армії або втекли з воєнних робіт до УПА і віддали їм усі свої здібності, знання а навіть життя. Прихильне ставлення народів, що перебували в німецькій армії чи в арміях їх союзників, стало, можна сказати, загальним. В наслідок, напр., такого прихильного ставлення до УПА мадярів, гітлерівське командування було змушене в 1943 році відкликати всі мадярські частини, які були призначені до побороювання УПА на Волині.

Крім цього, УПА широко інформувала ці народи про революційно-визвольну боротьбу українського народу. Боротьба ця була для них моральною підтримкою, вона запалювала і їх до активної боротьби проти гітлерівських імперіялістів.

Викликане війною перебування італійців, румунів, мадярів, французів, голландців, бельгійців, сербів, хорватів, чехів і інших народів в Україні, де, крім гітлерівських порядків, на кожному кроці видні були сліди імперіялістичного господарювання сталінських імперіялістів, УПА використала для розкриття перед цими народами справжнього обличчя большевицького імперіялізму. УПА ясно усвідомила собі, що після неминучого розгрому гітлерівської Німеччини її місце займе імперіялістичний СРСР і що в наслідку того такі народи, як, напр., румуни, мадяри, стануть перед безпосередньою загрозою утрати своєї державности, що для таких народів, як чехи, поляки, тільки зміняться їх поневолювачі (замість гітлерівських — сталінські), що перед усіма народами дуже гостро виступить проблема боротьби з замаскованою в компартіях большевицькою агентурою. УПА ясно здавала собі справу, що народам цим прийдеться ще раз боротися проти сталінських імперіялістів, але вже не в лавах імперіялістичних, а в народньо-визвольних арміях. Тому УПА допомагала тим простим італійським, румунським, мадярським, французьким, голландським, югославським робітникам і селянам в солдатському мундурі чи робітничій блюзі пізнати, що СРСР — це країна, в якій у найжорстокішій формі здійснюється національне поневолення, що це країна, в якій придушена всяка демократія, брутально потоптані основні права людини і громадянина, що це країна, робітники і селяни якої найжорстокіше використовуються новою експлуататорською клясою сталінських вельмож, що це країна, в якій шаліє терор,

насильство і безправ'я. УПА допомагала їм зрозуміти, що для всіх волелюбних народів світу, для їх вільного розвитку сталінські імперіялісти являють собою таку саму небезпеку, як і гітлерівські імперіялісти. *Таким чином УПА вже в той час підготовляла ґрунт для спільного фронту боротьби цих народів проти большевицького імперіялізму, потреба в якому виступає сьогодні з усією своєю силою.*

Найбільшу увагу УПА звернула на т. зв. національні баталіони, що були створені при німецькій армії з народів ССРСР: білорусів, грузинів, татарів, узбеків, азербайджанів, вірмен, таджиків, козаків, туркменів і інших. Це були червоноармійці, які попали в німецький полон, а звідти пішли до національних баталіонів чи то під примусом голоду і нестерпно-нужденних умов життя в таборах полонених, чи то із своєї несвідомости. Ці народи, що колись героїчно боролися проти своїх перших поневолювачів — царських імперіялістів, також ніколи не переставали боротися проти своїх других поневолювачів — большевицьких імперіялістів, які знищили самостійні держави тих народів, що народилися на руїнах царської імперії, здушили їхню національно-визвольну боротьбу, наново поневолили їх і обернули їхні країни в звичайні колонії багатства і населення яких піддали жорстокому грабежеві. Прагнучи до знищення імперіялістичного ССРСР і визволення своїх народів, деяка частина з них думала, що за ці справедливі цілі можна боротися у гітлерівській армії. Це, очевидно, було зовсім невірно, і саме УПА розгорнула величезну роз'яснювальну акцію, щоб розкрити перед цими народами помилковість їхнього погляду. УПА пояснювала їм, що гітлерівським імперіялістам зовсім далеке й чуже їх визволення, а навпаки, вони змагають до їх поневолення і до неподільного панування над ними, так же само, як і сталінські імперіялісти. Тому УПА закликала ці народи не вмирати за імперіялістичні плани Гітлера, не дозволяти використовувати себе для боротьби проти визвольних рухів європейських народів, поневолених Гітлером. Правда, в національних баталіонах були й одверті гітлерівські запродавці, чи підіслані для агентурної роботи сталінські агенти, чи просто бандитські елементи, але велика частина вояцтва цих баталіонів — це були чесні люди, і саме їх УПА закликала покидати німецьку службу і зо зброєю в руках переходити на бік УПА, щоб разом боротися проти гітлерівських і сталінських імперіялістів, найлютіших ворогів волелюбних народів, ворогів демократії і поступу. [...]

Велику політичну роботу УПА провела і серед народів-сусідів. Зовсім зрозуміло, що найбільшою вона була серед польського народу, бож поляки від найдовшого часу й на найширшій території зустрічалися з українським революційно-визвольним рухом, з діяльністю УПА, зокрема останнім часом, коли доля поставила обидва ці народи в однакове становище поневолених народів.

Хоч нашою темою не є розглядати питання українсько-польських взаємин в цілому, ми мусимо на самому початку сказати ясно, що ці взаємини не були світлими, що вони не були такими, як могли бути, і як того вимагали життєві інтереси обидвох народів. Це нам потрібно зазначити для того, щоб чіткіше показати ці зміни, які зайшли щодо цього сьогодні, щоб якнайвиразніше висвітлити роботу УПА, яка, головним чином, привела до цих змін.

Сумний вантаж минулого, вантаж ненависти й постійної ворожнечі не дозволив обидвом народам знайти спільної мови. Навіть тяжкі дні німецької окупації, коли обидва народи однаково гнобилися, не зробили якихось серйозних практичних зрушень у стосунках наших народів. Занадто сильно польські імперіялістичні кола отруїли душу свого народу шовінізмом, щоб він міг так скоро позбутися його, щоб міг звільнитися від впливів цього шовінізму на його думання і дії. УПА, проте, вперто й послідовно переконувала польський народ про потребу не тільки дружнього співчуття, а і найактивнішої співпраці з українським народом. Довго знаходили ці заклики слабкий відгомін. Щойно в обличчі нової загрози з боку большевицького імперіялізму наступило серед поляків протверезіння. Але, в ім'я правди, треба сказати, що це протверезіння не наступило зразу й що воно сьогодні не є загальне.

Ідучи за своїми короткозорими провідниками, поляки спочатку оцінювали большевиків як союзників, як визволителів, а не як імперіялістів, однакових ворогів українського й польського народів. Частина поляків приступила до співпраці з большевиками в боротьбі проти українського національно-визвольного руху, взяла активну участь у виселюванні українців на захід від лінії Керзона, в виселенні, яке УПА гостро засудила як таке, що відбувається всупереч згоді обидвох народів і відповідає тільки імперіялістичним цілям сталінської кліки й їх агентам. Польські агенти Сталіна зручно розбурхували пристрасті польських мас і нацьковували їх проти українців, а польські горе-провідники, а за ними й частина народніх мас і не здавали собі навіть справи, як плють вони воду на большевицький млин.

Та навіть у цій обстановці УПА, керована УГВР і вірна її принципам, з неменшою завзятістю і послідовністю, переконана в слушності своєї роботи й її користі для обидвох народів, продовжувала роз'яснювати польському народові такі досліджувані на собі правди:

1. Большевицькі імперіялісти готують польському народові таке ж саме поневолення, як і українському народові.

2. Щоб забезпечити успіх своєї боротьби, польський народ мусить відмовитися від штучно прищеплюваного йому імперіялізму й шовінізму та стати на шлях співпраці з іншими народами, зокрема з сусіднім українським народом.

3. Польський народ мусить відкинути всі половинчасті, парляментарні методи боротьби, як непридатні в боротьбі з большевизмом і обрати революційний шлях боротьби.

З цією метою відділи УПА провели багато зборів із польським населенням, розповсюдили велику кількість літератури: закликів, листівок, брошур. До чільних польських громадян висилано окремі листи.

В одній з таких брошур, виданій також польською мовою, читаємо:

«Сьогодні Росія увірвалася так далеко вглиб Європи, як ніколи в історії дотепер. Та й ще готується до дальших підбоїв. Большевицькі імперіялісти не спинаються і не спиняться перед нічим і ніким. Котрий народ попав у їхні криваві лапи, йому лишається дві дороги: або вбити цього хижака і в цей спосіб вирватися з обіймів смерті, або дати себе з'їсти московському людоджерові й загинути. Всякі хитрощі, компроміси є тільки самообдурюванням, а в наслідках приносять загибель.

Для кожного поневоленого большевиками народу є тільки один фронт, що веде до визволення і життя — фронт протибольшевицький... Ця правда з кожним днем большевицької дійсности і для поляків стає більше ясною і абсолютною» (*Зенон Савченко, «Польсько українські взаємини», стор. 26*).

«Кожному полякові треба пам'ятати, що тільки на протибольшевицькому фронті і на його побойщах вирішиться доля Польщі, доля майбутніх польських поколінь, і на це повинні бути звернені очі і зусилля кожного поляка і польки.

Надію на те, що конференції, вибори, або натиск західніх великодержав можуть дати полякам державну незалежність без їхньої боротьби — гірко поляків заведуть. Поки Сталін має силу, він не вступиться з польських земель, і завжди знайде спосіб для втримання петлі на шиї польського народу» (*там же, стор. 34*).

«Отже, в такій ситуації лише співпраця польського народу з українським і другими народами з'являється передумовою здобуття польської самостійної держави і гарантією її існування... Ми не хочемо ворогувати з польським народом, а навпаки, ми хочемо разом перемогти й після перемоги жити в щиросусідських взаєминах» (*там же, стор. 36*). [...]

Показником того, в якій мірі ідеї УПА прийняті всіми народами, може служити відношення національних меншин до УПА, що живуть на Україні. Не треба при тому забувати, що ще в недалекому

минулому на різних частинах нашої території вони належали до панівних народів, використовувалися своїми імперіалістичними кліками, одурманені шовінізмом, відмовляли українському народові не тільки права на ті чи інші українські землі, а й часто навіть на власну державу.

Якже ж відмінне маємо становище сьогодні. Робота УПА докорінно змінила картину відношення національних меншин до українського народу і його визвольних змагань. Зчезли, штучно розпалювані колись, національні ненависть і сварки. Національні меншини послуухали заклику УГВР.

«Всі національні меншини, що живуть на українських землях, закликаємо включитися в українську визвольну боротьбу. Їм забезпечуємо повні громадянські права в українській державі» (з *Універсалу, червень, 1944 р.*).

Переконані, що в українській державі вони користуватимуться всіми правами на рівні з українцями, що їм гарантоване буде пошанування їхньої національної окремішності, що УПА бореться за знищення всякого національного гніту, вони ставляться до УПА з такою ж любов'ю і довір'ям, як і український народ. Крім того, безпосередньо переживаючи всі страхіння большевицького режиму, вони свідомі, що боротьба УПА полегшує боротьбу їхніх народів на матірних землях. Вони свідомі, що постання Самостійної Української Держави і побудова нового справедливого ладу на сході є також гарантією самостійності і їхніх народів.

Чехи, яких зараз так багато живе на Волині, як під час гітлерівської, так і большевицької окупації весь час прихильно ставилися і ставляться до УПА, допомагають їй і так же як і українці, терплять за це переслідування НКВД. Вистарчить для прикладу згадати, що 22 квітня 1946 р. сталінські опричники спалили в с. Софіївка (район Верба, Рівенської обл.) 16 чеських господарств. Очевидно, що всі ці чехи інакше думають, як деякі їхні земляки, що сьогодні йдуть на співпрацю зо сталінськими імперіалістами й допомагають большевицькій агентурі Готвальд і Ко. зтягнути пута на свій народ, приготувати перехід ЧСР на ЧССР.

А ось факт, а він далеко не одинокий, який найкраще зілюструє нам відношення до УПА малярського населення. В с. Кобилянська Поляна (Карпатська Україна) повстанці влаштували мітінг для малярського населення. Присутні маляри бурею оплесків переривали повстанський виступ, вони цілковито схвалювали боротьбу УПА, а молодь, захоплена її ідеями, сама понищила всі портрети Сталіна і його соратників та большевицькі лозунги, що висіли в залі зборів.

Не інакше стоїть справа щодо румунів. Румунське населення на Буковині в прикордонній смузі Закарпаття з великою прихильністю

ставиться до УПА. Українські повстанці знаходять у нього ширшу допомогу і всяку підтримку (переховує ранених, подає потрібні інформації, служить тереновими водіями і т. д.).

Про поляків ми вже говорили. Якщо говорити про них, як національну меншину в Україні, то треба зазначити, що на сьогодні більшовики майже всіх поляків переселили до Польщі. Не багато тих, які залишилися, ставляться до українського визвольного руху наскрізь позитивно...

Так виглядають ці величезні політичні досягнення УПА в напрямі виявлення і згуртування революційних сил народів, поневолених чи загрожених сталінським імперіялізмом, досягнення, що здобуті на протязі п'ятих років її багатогранної діяльності й героїчної боротьби. Ці успіхи стають тим більші, коли зважити, що вони були досягнені в безпосередній боротьбі проти озвірілих імперіялістів, спочатку гітлерівських, а потім сталінських, при чому, в обстановці, коли ці останні вийшли переможцями з війни і кинули проти УПА всі сили свого терористичного гнобительського апарату. Ні одній революційній армії в світі, ні одній революційно-визвольній організації не приходилось і не приходиться боротися в таких несприятливих, в таких важких умовах, як УПАрмії. І те, що УПА має зараз такі досягнення, найкраще свідчить про її силу, про її життєвість, що випливають у першу чергу з її великих передових ідей. І саме в цій ідейно-політичній силі УПА, силі її політичних ідей лежить таємниця тої великої прихильності, того захоплення, що їх до УПА виявляють сьогодні всі народи, поневолені й загрожені сталінським імперіялізмом. Боротьба УПА, її кличі тому знаходять загальне зрозуміння, бо вони справедливі, бо вони прогресивні, бо це боротьба поневолених проти поневолювачів, експлуатованих проти експлуататорів, бо це боротьба прогресивного, великого й світлого проти гнилого, низького й підлого.

Успіхи УПА впливають також з її великого політичного досвіду, що є вислідом довгої визвольної боротьби українського народу. Власне УПА в найскладніших ситуаціях, в найбільш невиразних констеляціях завжди ставила кожне політичне питання з надзвичайною ясністю і чіткістю. Вона виразно поставила (і здійснювала в житті) справу необхідності боротьби як проти гітлерівських, так і проти сталінських імперіялістів. Вона повністю розкрила, що обидва ці імперіялізми є фактично одного фашистського покою і що вони однаково являють собою найбільшу загрозу всім волелюбним народам, демократії і поступові. Іменно УПА першою висунула потребу спільного фронту народів, поневолених і загрожених сталінським імперіялізмом, вона цей клич гаряче проповідувала й проповідує. Вона зробила в цьому напрямі перші практичні кроки. І коли вже сьогодні існує Антибільшовицький Блок Народів (АБН) до якого входить і в

якому активну участь приймає УГВР, що керує боротьбою УПА, то, безперечно, вклад УПА в цю велику справу єднання поневолених народів — великий. Немає сумніву, що з усіх протибольшевицьких сил УПА вирізняється найбільше як своєю організованістю, так і найкращим знанням большевицької дійсності і взагалі політики сталінських імперіялістів, а також виразною програмою дій, програмою розвалу найжорстокішої в історії людства сталінської тюрми народів.

Ці конкретні досягнення на шляху творення єдиного протибольшевицького фронту всіх народів, це посилення протибольшевицької боротьби, що наступило сьогодні в ССРСР, цей зріст протибольшевицьких настроїв і правильного уявлення про сталінських імперіялістів поза межами ССРСР — це все ще раз переконує нас, що поневолені народи переможуть, що сталінська тюрма народів їх об'єднаними силами буде розгромлена і щойно тоді затріюмфує справжня воля, мир і дружба народів.

Центр, квітень 1947 р.

Осип Дяків-Горновий, *Ідея і чин. Повна збірка творів*.
Нью-Йорк—Торонто—Мюнхен, 1968, стор. 99-104, 119-121, 131-134.

II

НАШЕ СТАНОВИЩЕ ДО РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ

Приступаючи до розгляду нашого становища до російського народу, зазначимо зразу, що це питання поділяється на дві частини: 1) наше становище до російських народних мас і 2) наше становище до російських імперіялістів.

У кожному з тих двох окремих питань наше становище — різне.

В принципі наше становище до російського народу нічим не відрізняється від нашого становища до всіх інших народів. Воно впливає з основних наших ідейно-політичних засад — Воля Народам! Воля Людині!

Українському визвольно-революційному рухові, який зродився на ґрунті національного поневолення і колоніального гніту українського народу і який висловлює прагнення народу до визволення, всяке поняття шовінізму, а тим більше імперіялізму, чуже і осоружне. Борючись за визволення власного народу, ми прагнемо до визволення і державної самостійності всіх народів, бо ми ненавидимо всяке поневолення, бо нам ненависний всякий імперіялізм. Ми переконані, що український народ, як і всякий

інший народ у світі, може найкраще і найповніше розвиватися тільки в сім'ї вільних і незалежних держав усіх народів. Ми хочемо своє життя будувати у власній самостійній державі в тісній співпраці з усіма народами. Ми віримо, що справжній мир у світі може забезпечити тільки система вільних національних держав усіх народів на їх етнографічних територіях.

Ось як визначив III Надзвичайний Збір ОУН наше становище у цьому відношенні:

«Організація Українських Націоналістів бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоби кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі».

Ці положення є вихідними і при визначуванні нашого становища до російського народу. *ОУН бореться не проти російського народу, а за визволення України від гніту російсько-більшевицьких загарбників. ОУН стоїть на становищі, що російська держава повинна покриватися з етнографічними кордонами російського народу і в ніякому випадку не виходити поза ці межі. З російським народом, який матиме свою національну державу на своїй етнографічній території, який не виступатиме проти національно-визвольних прагнень українського народу, з російським народом, який не стоїть на становищі імперіялізму, а бореться за знищення своїх імперіялістичних клік, з таким російським народом ми прагнемо до якнайтіснішої співпраці і сьогодні, і в майбутньому.* Виходячи з такого становища, ОУН змагає до знищення російсько-більшевицької тюрми народів і перебудови СРСР на незалежні держави всіх народів, в колі яких знайшлася б національна держава російського народу. Тим самим ОУН бореться за відділення України від Росії, бо це єдиний шлях до того, щоби покласти край національному поневоленню українського народу, колоніальному грабежу його багатств, жажливій експлуатації його праці російсько-більшевицькими імперіялістами. Це єдиний шлях здійснити волелюбні прагнення українського народу, природні, зрештою, для кожного народу жити в своїй незалежній державі.

Знищення колоніально-експлуаторського СРСР, знищення імперіялістичної класи сталінських вельмож диктується найжиттєвішими інтересами всіх народів СРСР. Перебудова СРСР на незалежні держави — це найсправедливіша і найпрогресивніша розв'язка національного питання, бо вона в корінні підтинає російський імперіялізм і створює можливості для всебічного розвитку кожного народу. Вона веде не до національної обмеженості і заскорузлості, а до найширшої співпраці й дружби

між народами, бо вона будує їх на принципах справжньої незалежності, рівності і добровільності. Звільняючи народи від колоніального гніту російсько-більшевицьких імперіялістів, вона створює найкращі передумови для розв'язки соціального питання кожним народом в дусі інтересів працюючих мас. Тому перебудова СРСР на незалежні держави всіх його народів — не поворот назад до старого і віджилого — це, безсумнівно, величезний прогрес.

Відокремлення України від Росії не є жодним ворожим виступом проти російського народу, як це змальовує російська пропаганда.

Поперше, боротьба за відокремлення України від Росії — це боротьба за належне кожному народові і давно вже всіми за кожним народом визнане право жити на власній землі незалежним державним життям. Хіба ж скільки не будь об'єктивно думаюча людина може розцінювати таку боротьбу як боротьбу ворожу будь-якому іншому народові? Крім цього боротьба за відокремлення України від Росії — це навіть з точки зору большевицьких законів боротьба цілком законна: конституція СРСР забезпечує за кожною т. зв. союзною республікою право на вихід із складу СРСР.

Подруге, російському народові не потрібна Україна. Вона потрібна тільки російським імперіялістам. Твердження про те, що Росія не може обійтися без України, а з такими твердженнями виступали і Ленін, і Сталін — явно імперіялістична вигадка, вживана всіма імперіялістами, а сфабрикована на те, щоби баламутити народні маси. (Німецькі імперіялісти поступали так само, коли кричали, що німецькому народові тісно, що йому грозить голод, що йому потрібний «життєвий простір» і т. п.). Далі, таке твердження взагалі не є ніякий аргумент і не може давати нікому народові право поневолювати інші народи. Таких аргументів уживають тільки імперіялісти для оправдання своїх імперіялістичних війн і загарбання чужих територій.

Російські землі настільки багаті, а російський народ настільки працюючий, що може сам себе забезпечити. Треба тільки, щоби земля, багатства російської землі, промисловість були в руках російського народу, а не в руках кляси большевицьких вельмож, щоби російський народ працював на себе, а не на зграю большевицьких експлуататорів і не на їх імперіялістичні плани. До того ж, якщо російському народові потрібні українське вугілля, залізо чи хліб, то він може їх отримати шляхом обміну з Україною на господарські добра своєї землі (наприклад, ліс, чи промислові вироби), потрібні Україні, а не шляхом загарбання України і колоніальної експлуатації її багатств.

Царські, а зараз большевицькі імперіялісти свідомо зосередили і далі зосереджують основні галузі промисловості не там, де сировина, а в безсировинних областях Росії (нечорноземний і ленинградський центри), до яких завозять заграблену сировину з т.

зв. союзних республік. Тож, цілком очевидно, що відірвання України і інших «союзних республік» викличе зміни в сучасній російській господарській системі. Але це не буде удар по російській економіці, а тільки удар по її імперіялістичній структурі, удар по всіх тих галузях промисловости, які працюють на імперіялістичні військові потреби большевицьких загарбників. Все це викличе лише тимчасові труднощі в російській економіці, які їй прийдеться перебороти, як неминучі в процесі оздоровлення, в процесі перебудови на неімперіялістичні національні рейки. Перебудувавшись на національній основі, російська економіка закладе тривкі підвалини для свого успішного розвитку, зміцнить свою силу, а, основне, стане на послуги російському народові, а не большевицьким експлуататорам. Бо що ж російському народові (цілому народові, а не підкупленій частині), напр., з того, що він має розвинуту промисловість (до речі побудовану і розбудовану з такими величезними затратами людського життя, праці і майна), коли ця промисловість не працює для нього, а на війну, на озброєння; коли доходи від цієї промисловости використовуються клясою большевицьких вельмож в антинародних цілях, коли величезна більшість робітників (за винятком партійно-стахановсько-приказничього прошарку) знаходить у ній не радісну працю, а важку каторгу, невідповідний заробіток, нестерпний визиск, робітники не мають найменшого впливу на керівництво промисловістю. Отже в інтересах російських працюючих мас є знищення імперіялістичної побудови промисловости СССР.

Такого знищення вимагають також справедливі інтереси поневолених народів в СССР, які не хочуть миритися з колоніальним становищем. Ми ж не можемо допустити до того, щоби скарби української землі російсько-большевицькі окупанти вивозили цілком за безцінь тільки тому, що їх потрібно російській промисловості, свідомо розбудованій у безсировинних областях. Ми не можемо погодитися з тим, щоби господарство України розбудовувалося однобічно (сільське господарство і видобувна промисловість), щоби Україна, маючи великі запаси всієї необхідної сировини, не мала розвинути усіх галузей промисловости. Ми не можемо дивитися на те, як мільйони укр. народу вмирають від голоду тільки тому, що їх хліб загарбали кремлівські розбійники. Ми не можемо допустити до того, щоби Україна і надалі залишалася базою сировини і ринком збуту для російської промисловости, джерелом збагачування кляси большевицьких вельмож. І тому ми боремося за відділення України від Росії.

Таким чином відокремлення України звернене не проти російського народу, а виключно проти російсько-большевицьких імперіялістів, знищення яких є також в інтересах російського народу.

Змагаючи до відокремлення України і перебудови ССРСР на незалежні держави всіх народів ССРСР, ми рівночасно прагнемо до якнайтіснішої співпраці в політичній, економічній і культурній галузях з російським народом, як і з усіма іншими народами. Російський народ — наш безпосередній сусід, з ним у нас багато спільних інтересів і співпраця наша може розвиватися дуже успішно, якщо буде вона будована не на імперіялістичних співвідношеннях, а на справжній дружбі і рівноправності.

Сьогодні російські імперіялісти широко кричать про т. зв. допомогу російського народу українському народові. Та це ні трохи не відповідає правді. Це безсоромна брехня, так би мовити, подвійна.

По перше, якщо йдеться про період царської Росії, то російський народ, російські народні маси не мали ніякого впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику царського уряду. Це дуже добре, краще може від інших, знають і самі більшовики. Царський уряд правив Росією на основі самодержавства. Політика царського уряду ні в якій мірі не відображала волі російського народу, оскільки в Росії не було ніяких демократичних інститутів. Тому то політика царського уряду щодо України в ніякій мірі не може вважатися політикою *російського народу*. В умовах царського самодержавства російські народні маси не мали ніякої змоги виявити своє справжнє становище щодо українського народу. Оскільки більшовики твердять інакше, то вони цим самим попадають у суперечність із своїм дотеперішнім становищем: вони заперечують ту істину, що в умовах царського самодержавства російський народ був позбавлений будь яких політичних прав. Так само як в умовах царського самодержавства, російський народ не має ніякої змоги виявити свою волю і в умовах диктаторського тоталітарного Советського Союзу. Тому також і вся політика советського уряду в українському питанні не може вважатися за виявлення справжніх поглядів російських народних мас в цій справі.

По-друге, як політика російського царизму, так і політика російсько-більшовицьких імперіялістів щодо українського народу ніколи не була і не є політикою «допомоги» Україні, але політикою національного гніту і експлуатації України, політикою винищування українського народу, жорстокою розправою з його визвольними змаганнями. Саме, на жаль, такий, а не інший зміст російсько-українських відносин в минулому і сьогодні. Та за цю політику ми обвинувачуємо в першу чергу царських і більшовицьких імперіялістів, а не російський народ у цілому, не російські народні маси.

З прикрістю ми мусимо в цьому місці ствердити, що російський народ давав (і дає) з себе зробити знаряддя політики гноблення й експлуатації України в руках своїх імперіялістичних керівників. Бо що ж зробив російський народ, щоб перешкодити царським

імперіялістам у зраді Переяславського договору (Веленською угодою з Польщею у 1655 році і Андрусівською у 1667 р.), в знищенні Козацької Республіки, в зруйнуванні Запорозької Січі, в заведенні кріпацтва на Україні, в забороні української мови? Що зробив російський народ для того, щоб перешкодити большевицьким імперіялістам завоювати Україну в 1917-20 рр., що зробив він для того, щоб не допустити до гноблення українського народу після 1920 р. і до сьогодні? Що робить він сьогодні в тому напрямі, щоб перешкодити московсько-большевицьким гнобителям здушувати нашу визвольно-революційну боротьбу в Україні? Про яку ж тоді «допомогу» російського народу може бути мова?

Хіба ж викуп із неволі Шевченка групою передових росіян, чи близьке знайомство Шевченка з Чернишевським і тому подібні приклади — це допомога російського народу українському? Ні, бо це лише одиниці здобувалися і здобуваються на гідне трактування українського народу і признання йому належних прав. Ні, бо ці одиниці залишилися і залишаються покищо як самотні острови серед російського народу. Прихильного ставлення до українського народу з боку передових людей з російського народу не можна узагальнювати як «допомогу» російського народу українському. Це лише проблески майбутньої співпраці двох вільних і цілком незалежних українського і російського народів, це доказ можливості такої співпраці вже сьогодні, на ґрунті спільної боротьби проти спільного ворога — російсько-большевицьких імперіялістів, які придушують також російські працюючі маси, жорстоко експлуатують їх і гонять умирати за чужі їм інтереси.

Прагнучи до співпраці з російським народом, ми рішуче виступаємо проти приписування російському народові «керівної ролі», обов'язків «старшого брата», що впливають ніби то з якихось благородних, вищих якостей цього народу («російський народ — найвидатніша нація», що має «ясний розум, стійкий характер і терпіння»), бо за всім цим криється російський імперіялізм, расизм і шовінізм.

Ми стоїмо на становищі, що в світі немає повноцінних і неповноцінних народів, народів, що були б найвидатніші з поміж усіх інших. Можуть бути тільки розвинуті і відсталі народи. Але ці народи, вийшовши зі стану своєї відсталості, не тільки нічим не поступаються розвинутим, а часто перевищують їх. Скільки ж то свого часу це «доказувано» про неповноцінність слов'ян, і якими ж марними в обличчі дійсності з'являються ці докази сьогодні? Як же ж ганебно провалилися гітлерівські твердження про те, що німецька нація — найздібніша й єдина державотворча нація в світі, що їй належить право нації панів? У кожного народу є свої національні корисні прикмети й окремі здібності, але це ще ніяк не означає, що через це дана нація — вже «найвидатніша», чи щось у тому роді, нація у світі. Висування якоїсь одної нації як

найвидатнішої в світі — це расизм, і як такий заслуговує тільки засудження й нап'ятування.

Тому ми не признаємо за російським народом жодних «вищих якостей», які давали б російському народові право ставити себе як у теорії, так і в практиці, у надрядне становище що до інших, не російських, народів («старший брат», «великий», «найвидатніша нація» і т. д.). Ми також ніколи не погодимось з «теорією» про «керівну роль» росіян щодо неросійських народів, що її ніби то, завдяки своїм «високим» якостям, мав відігравати російський народ на протязі історії і відіграє у сьогодиньньому Союзі, про що так багато говорять сьогодні більшовицькі імперіялісти. Ці «теорії» придумали сьогодні сталінські вельможі для виправдання свого імперіялізму, для прикриття своєї колоніальної системи гноблення і експлуатації, для обдурювання, створювання расистським дурманом російського народу.

Ми, українці, не можемо погодитися на ці «теорії», ще й тому, що вони створюються часто за рахунок присвоєння найсвітліших сторінок нашої історії (цілий період київської Русі і Галицько-Волинського Князівства) і культури (напр., «Руська Правда», «Слово о полку»), шляхом свідомого применшування наших власних здобутків (все, що маємо, досягнуто за «допомогою» російського народу) і жадливої фальсифікації історичної правди (напр., Переяславський договір, Мазепа, Визвольні Змагання 1917-20 рр. і т. п.), бо це має метою прищеплювати українському народові почуття неповноцінності і русифікувати його. Ми виступаємо проти расистської пропаганди вищости російського народу, бо вона веде до розпалювання російського шовінізму в масах і тим самим створює труднощі для справжньої співпраці між українським і російським народами, бо вона полекшує більшовицьким імперіялістам використовувати російські працюючі маси в своїх антинародних цілях.

Як сказано, отже, *ОУН бореться не проти російського народу, а проти російських імперіялістів, проти усіх тих, які поневолюють Україну або допомагають поневолювати її.*

Носієм російського імперіялізму сьогодні є більшовицька партія — ВКП(б), яка сьогодні вже фактично оформилася в окрему експлуататорську класу — більшовицьких вельмож. Цю нову класу експлуататорів очолює сталінська кліка. Звичайно, частина членів ВКП(б) не стоїть на імперіялістичних позиціях, але це не змінює імперіялістичного характеру цієї класи як цілості. Дворянське середовище також видало цілий ряд борців проти царського самодержавства (напр., декабристів, Герцена і ін.), але ці одиниці не змінили експлуататорської суті своєї класи. Класа більшовицьких вельмож — це чисто імперіялістична класа, яка поневолює мільйони неросійських народів, яка в результаті перемоги над своїм конкурентом — гітлерівською Німеччиною, загарбала країни

Центральної і Південно-Східної Європи, а зараз готується до загарбання цілого світу. З соціалізмом і комунізмом вона нічого спільного не має. Вона використовує їх як прикриття для свого розбійницького імперіялізму і як засіб для розбудови своїх агентур по всіх країнах світу. Большевицькі імперіялісти — це прямі спадкоємці і продовжувачі кривавого діла царських імперіялістів. Тому ми боремося не тільки проти кремлівської верхівки, проти самої сталінської кліки, а проти класи большевицьких вельмож у цілому, як класи імперіялістичної, класи експлуаторської.

Так само ця обставина, що в складі класи большевицьких вельмож є також українці, білоруси, грузини й інші ні трохи не змінює її російсько-імперіялістичного характеру. Одна частина тих «інородческих» членів класи сталінських вельмож — ворошилови, коротченки, — цілковито денаціоналізується, русифікується і входить у її ряди разом з росіянами так, як колись входили кочубеї до російського дворянства, і вишневецькі до польських магнатів. Друга частина — гречухи, тичини, хоч і не асимілюються, входять до большевицької класи на основі вислужництва, як усякі більші і менші кисілі і барабаші. І одні, і другі служать з притаманною ренегатам відданістю. І проти одних, і проти других ми активно боремося.

Щодо російського народу, то большевицька класа визискує його соціально так, як експлуатували його колись поміщики і капіталісти. Класа большевицьких вельмож поставила російські працюючі маси в становище новітніх рабів, придавлених важким ярмом сталінського деспотизму і експлуатації. Вона позбавила його будьяких політичних і громадських прав. Російський народ не приймає жодної участі в керівництві державою, а про демократію хіба лиш мріяти може.

Але грубою помилкою було б думати, що ця обставина ставить російський народ в цілому у вороже становище до класи большевицьких експлуаторів чи до російського імперіялізму взагалі. Так може б повинно бути, так хотілося б, щоб було, та так воно не є. Класа большевицьких вельмож тісно зв'язує зі собою значну частину російського народу, приділяючи їй функції імперіялістичних приказчиків і гайдуків (в армії, МВД і МГБ, в адміністрації, господарстві, а також у культурно-освітній ділянці і профспілках), ділячись з нею плодами свого імперіялістичного грабежу. Знову ж невідомі російські народні маси вона обманує (і не без успіху) облудною пропагандою расизму, деморалізує шовінізмом і цим ставить їх на свої послуги. Це їй вдається тим легше, що вона одночасно безпощадно винищує всіх, хто міг би і хто мав би відвагу розкрити масам очі та показати їм, що являє собою і що має метою вся ця пропаганда про «найвидатнішість» і «керівну роль» російського народу.

На прикладі німецького народу ми наочно бачимо якого жахливого опустошення і руїницького впливу в масах dokonує імперіялістична пропаганда. Німецькі маси, одурманені расизмом, захоплені привабливими імперіялістичними плянами про панування над іншими народами, до того ж підкріплені початковими великими воєнними успіхами, пішли за Гітлером і його бандитською зграєю. Аналогічне явище маємо і в випадку російського народу. (Коли б так сталося, що російський народ в цілості дав себе захопити теперішньому шовіністичному курсові і цілковито підтримав теперішню большевицько-шовіністичну політику, то на цьому шляху його спіткає така доля, яка сьогодні зустріла німецький народ за його підтримку Гітлера).

Отже, не утотожнюючи російського народу з російським імперіялізмом, ми не сміємо випускати з уваги той факт, що кляса большевицьких вельмож виступає проти нас ширшим фронтом. В цьому фронті знайшлися побіч большевицьких вельмож також сотні тисяч гайдуків і приказчиків большевицьких імперіялістів (переважну більшість яких становлять росіяни) та значна частина російських народніх мас, збаламучена большевицькою шовіністичною пропагандою. Не враховувати цього, значить попадати в ілюзію, яка привела б нас до недооцінки сил ворога, з яким треба боротися. Крім цього не можна забувати, що коріння імперіялізму глибокі, що вони не тільки міцно сидять в імперіялістичних клясах, але що ці коріння пускаються також в народну гущу. Треба пам'ятати, що російський народ віками привчався і сьогодні дальше привчається до гноблення інших народів, що він деморалізувався, а сьогодні деморалізується як ніколи дотепер, своїми імперіялістичними кліками. А все це чейже не лишається без наслідків, все це власне створює найсприятливіший ґрунт для посіву імперіялізму в масах і до його закорінення в них.

Не можна легковажити собі і того факту (бо і він сприяв імперіялізмові), що російський народ не жив ще на протязі своєї історії вільним життям, що він не знає смаку волі людини і громадських прав, що Росія, як писав Герцен, «равно не имеет ни пристрастия к равенству ни *емкости* (підкр. Герцена) в свободе. Это так и ведет от аракчеевского императорства к императорству пугачевскому» (А. И. Герцен. «Избранные философские сочинения». Огиз. соцекгиз. 1940 р.).

Ми можемо додати, що це власне привело і до сталінського імператорства. Боротьба російського народу проти самодержавства, поміщиків і капіталістів, за соціальне визволення, його революційний порив у 1917 році не закінчилися здобуттям визволення, порванням пут деспотизму, соціального визиску і рабства. Зпід визиску поміщиків і капіталістів він попав під визиск большевицьких паразитів. Замість царя імператора він має сьогодні генераліссімуса імператора. Коли б російський народ не

жив віками в деспотизмі, коли б у нього були скільки небудь демократичні традиції державного життя, він не попадав би так легко у залежність від своїх імперіялістичних клас, він не дозволив би їм так скоро запрягти себе до їх імперіялістичного воза. І про це нам треба пам'ятати, бо це й сьогодні дозволяє большевицьким імперіялістам легко використовувати російські маси для своїх імперіялістичних планів.

Впливи імперіялізму та шовінізму так сильні, що від них часто не можуть звільнитися навіть передові одиниці. Напр. Белінський, який ненавидів царизм всією душею, до кінця свого життя не змінив свого ворожого наставлення до української мови і літератури і в найганебніший спосіб нападав на Гребінку і Шевченка за те, що вони писали українською мовою. А що ж у такому разі говорити про людей несвідомих, здеморалізованих імперіялізмом? Як же ж трудніший до переборення вплив імперіялізму в них? А вплив цей виступає у найрізномродніших виявах, він просякає всі ділянки життя народу й одиниць. Імперіялістом чи його лакеєм стає той росіянин, який виступає проти перебудови СРСР на незалежні держави всіх народів, який відмовляє українському народові в праві на побудову самостійної держави, який проти відділення України від Росії, який заперечує колоніальний характер сьогодишньої УРСР, який виступає проти революційно-визвольної боротьби українського народу: стріляє в українських повстанців, революціонерів, називає їх бандитами, знущається над українським населенням, тероризує його, мордує за його участь у визвольній боротьбі. Імперіялістом чи його лакеєм стає кожний росіянин, який схвалює і підтримує большевицьку колоніально-експлуататорську політику в Україні, який грабує багатства України, який використовує працю українських працюючих мас, який їде в Україну, щоб колонізувати її, щоб зайняти коштом українців кращі посади, який поводить в Україні по колонізаторськи, як «старший брат», який відноситься до українського народу як до завойованого, підбитого. Імперіялістом чи його лакеєм стає той росіянин, який стоїть на становищі русифікаторської політики в Україні, який погоджується з сьогодишнім расистсько-шовіністичним курсом большевицької політики, хто поділяє погляди про неповноцінність українського народу і намагається почуття неповноцінності прищеплювати українським народним масам. / *проти таких людей ми, очевидно, мусимо боротися, оскільки вони з'являються російськими імперіялістами чи стоять на послугах у них.*

Про вкоріненість імперіялізму нам треба пам'ятати не тільки сьогодні, коли ми боремося за знищення російського імперіялізму, але і тоді, коли цей імперіялізм буде знищений. Бо й тоді ще довго грозитиме небезпека повороту імперіялізму серед російського народу.

І про це повинні пам'ятати не тільки український і всі інші поневолені народи ССРСР, але також *російський народ*. Він мусить усвідомити собі, що *російський імперіалізм є причиною й його важкого становища на протязі цілої його історії*. Власне російський імперіалізм був і є причиною важкої нужди й відсталости російських працюючих мас, бо він спрямував і спрямовує всю народню енергію, працю, матеріальні багатства на загарбницькі війни і розкішне життя експлуаторських клас, а не на повний розвиток матеріального і духовного життя народу. Це ж російські імперіалісти гонили і гонять російські народні маси в численні загарбницькі походи, на придушення інших народів, ганьбили і ганьблять ім'я російського народу. Поки російський народ не знищить своїх імперіалістів і не звільниться від імперіалістичних впливів, доти він ніколи не заживе як вільний народ, доти він буде приречений на рабське животіння серед найжахливішої експлуатації, насильства і безправ'я, доти він залишиться єдиним народом у світі, який не жив бодай до деякої міри демократичним життям.

Сто років тому назад (1851 р.), коли Росія жила в такому ж деспотизмі, як і сьогодні, тільки під іншими деспотами і в інших формах, великий патріот російського народу Герцен писав: «Якщо Росія може миритися з існуючим порядком речей, то вона не буде мати майбутнього, на яке ми надіємося. *Якщо вона буде дальше крокувати по петербурзькому шляху або якщо вернеться до московських традицій, то вона не буде мати іншого призначення, ніж накидатися на Європу, як напівварварська, напіврозбещена орда, руйнувати цивілізовані країни і, нарешті, загинути серед загального спустошення*» (А. И. Герцен: «Избранные философские сочинения». Огиз. соцекгиз, 1940 р. Підкр. наші).

Які ж актуальні ці глибокі слова Герцена сьогодні! Його побоювання нині такі близькі до здійснення. Большевицькі імперіалісти ведуть російський народ дальше по імперіалістичному петербурзькому шляху, повернувши його одночасно до московських традицій. Тим самим вони ще певніше ведуть його до загибелі, передбачуваної Герценом. Сталін готує російському народові ще гіршу долю, як зготував німецькому Гітлер. І це повинні усвідомити собі всі російські патріоти, весь російський народ.

Червень 1949

Осип Дяків-Горновий, *Ідея і чин. Повна збірка творів*. Нью-Йорк—Торонто—Мюнхен, 1968, стор. 153-165.

ЧАСТИНА VI

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ

-

127. ВІДКРИТИЙ ЛИСТ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ ДО ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Відкритий лист українських політв'язнів до Об'єднаних Націй з 30 вересня 1955 — це, мабуть, перший український документ з радянських концтаборів, який дістався на Захід. Лист вимовний тим, що свідчить про активний опір політв'язнів проти режимного насильства над людськими і національними правами.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

До Організації Об'єднаних Націй відділу прав людини
і всього культурного світу від в'язнів-табірників СРСР

Ми, в'язні мордовських спецтаборів, просимо прийняти до загального відома цілого культурного світу таке:

ми, українці як прихильники всякому рухові, що стремить до свободи і правди, ставимось прихильно до всілякої культури і прогресу в усіх ділянках громадського життя, а рівнож до самовизначення всіх народів, як і до самовизначення Української Соборної Держави. Підкреслюємо, що ми нестараємось перебільшувати фактів, які вже існують на території України від давна, ми не просимо ласки-помилування, ми ставимо резолюцію і домагаємось свого права на життя закономірно, яке повинен визнати весь культурний світ, світ цивілізації ХХ століття, століття очолюваного різними гуманними організаціями, починаючи від низових клітин і кінчаючи на державних провідниках, включно до великої всесвітньої Організації Об'єднаних Націй. Наш український народ, як і ряд інших народів опинився під займанчим чоботом червоної Росії, де нам відібрано всяке елементарне право існування на землі. Нас загнано в табори, засуджено строгими вироками на 10-25 р. не за бандитизм, як це вони (большевики) вияснюють перед світом, — не за підпал, убійства і зраду, лише за те, що ми, як і кожний волелюбний народ домагаємось свого законного права на своїй землі... Тому у нас виринає питання: чи знає культурний світ про умови, в яких знаходимось не лише ми — в'язні, але й весь наш народ? Чи знає культурний світ, що нас після відбуття вироку насильно засилають на т. зв. «цілині землі» в Казахстан, Красноярський Край, на далеку північ, горланячи, що туди їдуть добровольці і комсомольці? Чи може уявити собі культурний світ українську державу без українського уряду, без української армії і без українського народу, якщо існує така держава (а вона повинна

існувати) то чому немає армії зложеної з самих українців? Чому українці військову повинність відбувають за межами своєї батьківщини? Чому на наших землях дислокуються військові частини, складені з росіян та інших національностей, яким інтереси українського народу, якщо не суто ворожі, то чужі. Якщо ми зрадники своєї батьківщини і справедливо покарані: чому судили нас «народні», чи «військові» суди, склад яких далеко не український? Чому ми своєї кари не відбуваемо на території України, так страшно зруйнованої останньою війною і потребуючої відбудови? Чому нами освоюються недоступні дикі землі та ліси в той час, коли наших рук так потребує наша батьківщина? Чи знає культурний світ, що на масових табірних цвинтарях будуються нові табори, міста, копаються канали, робляться спортивні площі, щоб затерти сліди цих злочинів? І так в Комі АССР ст. Абезь 1, 4, 5-ий табори стоять на бувших кладовищах. У Мордовії ст. Леплей 3-а Н. 5, 1-й і 2-й поліровочні цехи, техкабінет і кузня — побудовані на людських кістках. Чи відомо про масові розстріли в'язнів (на Воркуті шахта Н. 29 розстрілювано під керівництвом і з участю ген. прокурора Руденка), які домагалися лише прав політ. в'язня? Чи відомо, що в Казахстані л/о Кінгир, п/я 392 (3-я і 1-а колони) жінок і муштин давлено чотирма танками за те, що вони домагалися своїх законотвірних прав? Чи відомо культурному світові, що Україна крім штучного голоду 1933 р. живе впроголодь 38 років; що сьогодні зах. українські землі, охоплені водною стихією, присуджені на голодову смерть, позбавлені будь якої допомоги від «гуманної, миролюбної», комуністичної Росії. В той час коли мільйони тонн хліба вивозиться закордони в цілях пропаганди, в той час, коли різні заграничні делегації відвідують зразкові (спеціальні для показу) колгоспи і фабрики СРСР? Чи відомо, що Росія в післявоєнний період (1945-1955 рр.) руками мільйонів в'язнів підняла тяжку і легку промисловість на рівень вищий довоєнного, і що ці в'язні поставили питання про покращення умов необхідних для кожного дихаючого повітрям створіння (бо ж після 9-11-и годинної праці в шахтах в'язнів замикали в тісні смердючі бараки з славновісними «парашаами», як робочу худобу) то їх розстрілювали і душили танками, а багатьох судили другими вироками по 10-25 років і розвозили в закриті тюрми, де вони сидять до нині.

Культурний світ ХХ-го століття, століття прогресу і культури, ми не сумніваємось, що прочитавши ці рядки, до найбільш «гуманної та справедливої» комуністичної партії Росії виникає почуття огиди, омерзіння за злочини, заподіяні нею всім поневоленим народам...

Ми не впали духом, бо знаємо, що наші стремління до волі оправдані законами матері природи і віримо, що весь культурний світ піддержить нас на цьому шляху.

З огляду вище сказаного, ми в'язні мордовських спецтаборів вносимо таку резолюцію:

РЕЗОЛЮЦІЯ

I. А) Визначити відповідну комісію для перевірки стисло поданих нами фактів, що мали місце в 1953 р. на Воркуті й Норильську, а в 1954 р. в Караганді, де своїми жорстокостями відзначилися ген. прокурор Руденко і заст. міністра МВД Масленніков.

Б) Вислідити правдивість цього, що в Абезі (Комі АРСР) 1, 4, 5-й табори і 3-а Н. 5 (Мордовія) збудовані на цвинтарищах. Подібні випадки неважко знайти під кожним з таборів, чи в його окружності.

В) В зв'язку з цим вимагаємо, щоб цвинтарища були упорядковані, будівлі і споруди на них зліквідовані, а погибшим збудовані пам'ятники — символ вічної ганьби червоним рабовласникам. Так як між погибшими є члени всіх національностей світу, то по спорудженні пам'ятників повинна бути створена міжнародна організація, відповідаюча цій справі.

Г) Вимагаємо повного соціального забезпечення сиріт, вдів, непрацездатних батьків, рідні яких впали жертвою жорстокої несправедливості: також цих осіб і їх рідних які стратили в таборах фізичну повноцінність і не всілі забезпечити себе чи сім'ю.

Д) В наслідок цього, що ціла сім'я за провини одного її члена притягається до відповідальності (насильне вигнання, заслання, конфіскацію) і не тільки син, а й внук терпить за провини свого діда чи навпаки, створились касти «благонадziejних» і «неблагонадziejних» тому, що ці останні живуть у вічному приниженні і нужді, ми вимагаємо, щоб цим людям були повернуті права людини і дане соціальне забезпечення, а рівнож право на поворот на рідну землю.

Е) Вимагаємо, щоб особи, які відбули свої вироки мали право вернутись на свою батьківщину, а рівнож, так як 25-літній вирок являється досмертним, опротестовуємо його масове примінення.

Є) Всі учасники страйків, чи будьякого протесту масового чи поодинокого (основаного на закономірних принципах прав політ. в'язня) які в наслідок своїх вимог були вдруге суджені і з таборів вивезені в закриті тюрми, повинні бути звільнені з них, а ця несправедлива кара анульована.

Ж) Всі пустинні землі, рудники, шахти, лісові масиви, які після освоєння чи відкриття ввійшли в склад СРСР, повинні належати тим народам члени яких їх освоювали і всіяли їх своїми кістками.

II. А) Вимагаємо створити міжнародню контрольну комісію, яка вірно регулювала б допомогою назначеною для слабо розвинутих чи потерпілих від стихійних нещаст країн (враховуючи і СРСР) та областей.

Б) Ми з радістю і співчуттям вітаємо готовість допомоги всім потребуючим помочі (незалежно від національності, релігії, раси, політичних переконань), але ми не можемо примиритися з цим, щоб хліб, вирваний з горла, крові і кісті голодуючих, вивозився

закордон у виді допомоги, а насправді в цілях пропаганди, як це має місце в СРСР, в цей час, коли мільйони людей голодають.

III. А) Так, як всі злочинні дії супроти поневолених народів відбувались і відбуваються з відома політбюра і ЦК КПСС, вимагаємо: всю верхівку СРСР, рахувати підсудними міжнародної справедливості.

Б) Єжов, Берія, Абакумов і другі (страчені органами безпеки для відведення очей як своєї, так і світової громадськості) не можуть самі нести відповідальності за все, тому, що злочини супроти поневолених народів не припиняються і до нині.

IV. З чисто національних переконань ми, українці, вимагаємо, щоб:

А) З українських земель були вивезені всі громадяни російської національності і не користувались правом в'їзду аж доти, поки Росія не перестане мріяти про винародовлення, асиміляцію і остаточне проковтнення України; поки не перестане вважати себе «старшим братом». Фальсифікація історичних фактів відносно т. зв. «воз'єднання України з Росією» ніяк не може відповідати реальності, бо насправді Україна весь час жорстоко поневолюється Росією.

Б) Ми згодні з цим, щоб члени всіх інших національностей (не післані російським урядом в займанчих ціллях) могли жити на українських землях по культурному, рівноправно з нашим народом. Росіяни ж можуть жити тільки тоді, коли вони стануть підпорядковуватись загальному правилу моралі.

В) Поки існують у світі збройні сили, на Україні повинні розміщуватись військові частини, складені тільки з українців і українського командування, а всі бійці і командири не українського походження повинні бути виведені за межі нашої землі. Це саме відноситься й до адміністративних установ і органів безпеки — МВД.

Г) Всіх порушників закону укр. національності повинні судити суто-українські народні чи військові суди і кару вони (порушники) повинні відбувати в межах своєї землі.

Примітка: просимо Організацію Об'єднаних Націй Відділ Прав Людини цей лист довести до відома світової громадськості.

З огляду на передбачені наслідки підписи ставимо ініціалами та псевдонімами.

30. IX. 55

Предст. жіночої колони

Н. 1 А.М. — «Світлана»

Н. 6 В.К. — «Орися»

Н. 9 О.Б. — «Буря»

Н. 10 К.У. — «Сирітка»

Н. 14 І.Ч. — «Галля»

Предст. мужськ. колони

- Н. 3 П.І. — «Буревій»
- Н. 5 М.В. — «Семенко»
- Н. 7 В.Ш. — «Козак»
- Н. 9 К.Н. — «Кудияр»
- Н. 11 І.Б. — «Вітровий»
- Н. 14 Б.Н. — «Чорний»
- Н. 18 С.Г. — «Ненаситець»
- Н. 19 Г.Ф. — «Іванко»

Сучасна Україна, рік VI, ч. 15, 29 липня 1956. стор. 2.

128. УКРАЇНСЬКА РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКА СПІЛКА І СПРАВА УКРАЇНСЬКИХ ЮРИСТІВ

20 травня 1961 Львівський обласний суд розглянув т. зв. «справу юристів» — сімох активних діячів, обвинувачених в створенні підпільної організації п. н. Українська Робітничо-Селянська Спілка (УРСС). Ціллю цієї організації, як і інших підпільних груп кінця 1950-х і початок 1960-х років (Об'єднана Партія Визволення України, Український Національний Комітет та Український Національний Фронт), була боротьба за вихід України з складу СРСР і створення самостійної української держави.

Нижче подано уривки із заяви Івана Кандиби першому секретареві ЦК КПУ Петрові Шелесту, писаної при кінці 1966.

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ
ШЕЛЕСТОВІ ПЕТРОВІ ЮХИМОВИЧУ

Політичний в'язень

Кандиба Іван Олексійович,

Мордовська АРСР, п/в Явас, п/я 385/11

Таємно

Справа № 1961 г.

ВИРОК

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки.

1961 року травня 20 дня Судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду в складі:

Головуючого — Рудика С. І.

Народних засідателів — Люборець П. М., Гершуненко К. М.

При секретарі — Любашенко В. Г.

З участю прокурора — Небяменко І. І.

Та адвокатів — Органовича С. М., Ковалю Я. Т., Бардякова Б. А.,

Ткаченко Г. Н., Гончарова В. В., Юрко А. Ф., Сапович Т. А.

розглянула у закритому судовому засіданні в м. Львові справу про обвинувачення: (стор. 1 вироку — виписка).

1) Лук'яненко Льва Григоровича, 1927 р. народження, уроженця с. Хрипівка Городнянського району Чернігівської обл., українця, гр-на СРСР, із селян, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з вищою юридичною освітою — у 1957 р. закінчив юридичний факультет

Московського Держуніверситету ім. Ломоносова, після чого працював штатним пропагандистом у Радехівському і Глинянському районах партії, а з 1 лютого 196... року адвокатом Глинянської юридичної консультації Львівської області;

2) *Кандиби* Івана Олексійовича, 1930 р. народження, уродженця с. Стульно Володавського повіту (Підляшся, нині Польща), українця, гр-на СРСР, із селян, безпартійного, неодруженого, з вищою юридичною освітою — у 1953 р. закінчив юридичний факультет Львівського Держуніверситету ім. Ів. Франка, після чого працював в органах юстиції м. Львова і Львівської обл. — нотаріусом Шевченківського району м. Львова, адвокатом Глинянської, а на день арешту адвокатом Перемишлянської юридичних консультацій Львівської обл., проживаючого в м. Львові по вул. Декабристів, 57/37;

3) *Віруна* Степана Мартиновича, народження 1932 р., уродженця с. Стремільне Лопатинського (нині Бродівського) р-ну Львівської обл., українця, із селян, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з незакінченою вищою освітою — закінчив 1955 р. вищу партійну школу у м. Львові, після чого працював на комсомольській і партійній роботі в Івано-Франківському райкомі комсомолу, Львівському обкомі комсомолу, а на день арешту штатним пропагандистом Радехівського району партії;

4) *Лібовича* Олександра Семеновича, 1935 р. народження, уродженця с. Глудно Березівського повіту (Лемківщина, у Польщі), українця, із селян, гр-на СРСР, безпартійного, одруженого, з вищою освітою, закінчив у 1958 р. Львівський сільськогосподарський інститут, працював інженером-землепорядником Львівського обласного управління сільського господарства;

5) *Луцьківа* Василя Степановича, 1935 р. народження, уродженця с. Павлів, Радехівського району, Львівської області, із селян, українця, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), неодруженого, з освітою 9 кл., працюючого до арешту зав. клубом с. Павлів —

у звинуваченні вище перелічених осіб по ст.ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР.

6) *Боровицького* Йосипа Юліановича, 1932 р. народження, уродженця м. Сянік (Лемківщина, у Польщі), із робітників, українця, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з вищою юридичною освітою — закінчив у 1956 р. юридичний факультет Львівського Держуніверситету ім. Івана Франка, працюючого до арешту слідчим прокуратури Перемишлянського району Львівської області і

7) *Кіниша* Івана Захаровича, 1923 р. народження, уродженця с. Глудно, Березівського повіту (Лемківщина, у Польщі), українця, із селян, гр-на СРСР, безпартійного, одруженого, з освітою 8 класів,

працюючого до арешту в органах міліції м. Львова — у звинуваченні обох по ст.ст. 19, 56, ч. 1 КК УРСР.

Усім нам пред'явлено звинувачення, яке заключається в такому (подається нижче точна виписка з протоколу):

«Підсудний Лук'яненко Л. Г., будучи ворожо антирадянськи настроєний, з 1957 р. виношував ідею відриву Української РСР від Союзу РСР, підриву авторитету КПРС, зводив наклепи на теорію марксизму-ленінізму.

Знаючи про розгром українських буржуазних націоналістів (ОУН) в західних областях України після Великої Вітчизняної війни і надіючись мати сприятливе середовище для своєї ворожої діяльності, Лук'яненко Л. Г. добився призначення на роботу у Львівську область. Лук'яненко Л. Г. в час праці в Радеківському районі ввійшов у злочинний зв'язок з підсудним Віруном С. М., також антирадянськи настроєним, з яким у 1959 р. договорився про створення націоналістичної організації — Української робітничо-селянської спілки (УРСС).

Програму УРСС пізніше склав Лук'яненко Л. Г. Як видно з програми, УРСС своїм завданням ставила: боротьбу проти радянського державного і суспільного устрою, проти КПРС і Радянського уряду, за відрив Української РСР від Союзу РСР і створення так званої "Самостійної України", в програмі фальсифікувалась історія України, оправдувалась діяльність бувшого націоналістичного підпілля, в програмі вказувалось на глибоку конспіративність всієї діяльності УРСС.

Підсудні Лук'яненко Л. Г. та Вірун С. М. погодили між собою текст програми УРСС. Лук'яненко Л. Г. на друкарській машинці віддрукував текст програми і разом з Віруном С. М. розгорнув організаційну роботу по розширенню УРСС, втягнувши в її склад підсудних Кандибу І. О., Луцьківа В. С., Лібовича О. С.

Будучи членами УРСС і розділяючи її програму, підсудні Лук'яненко, Вірун, Кандиба, Луцьків, Лібович між собою вели розмови на антирадянські теми, підбирали з нестійких людей і бувших членів ОУН для вербовки в УРСС, роз'яснювали програму УРСС і шляхи її реалізації.

З метою розробки форм і методів боротьби проти радянського ладу, активізації ворожої антирадянської націоналістичної діяльності, 6 листопада 1960 р. в м. Львові на квартирі підсудного Кандиби було проведено зборище керівних учасників УРСС, в роботі якого прийняли участь Лук'яненко Л. Г., Вірун С. М., Кандиба І. О., Луцьків В. С.

На зборищі була обговорена програма УРСС, завдання та методи боротьби організації.

В виступах на зборищі Лук'яненко, Вірун, Кандиба, Луцьків

погодились, що кінцевою метою УРСС є відірвання Української РСР від Союзу РСР, на зборищі робились наклепи на теорію марксизму-ленінізму, на даному етапі учасники зборища особливу увагу приділяли організаційним питанням, розширенню організації і створення осередку в підприємствах, установах, районах і областях Української РСР, підсудний Луцьків закликав до посиленої роботи в армії і збройної боротьби проти радянського ладу.

Друге зборище учасників УРСС було призначено на 22 січня 1961 р., але не відбулося в зв'язку з арештом її керівників.

Таким чином Лук'яненко Л. Г., Вірун С. М., Кандиба І. О., Луцьків В. С., Лібович О. С. зрадили Батьківщині — Союзу РСР, створили ворожу організацію УРСС, ставили своєю метою боротьбу проти радянського державного ладу, КПРС і її марксистсько-ленінської теорії, відірвання Української РСР від Союзу РСР і створення так званої "Самостійної України".

Підсудний Кіпиш і Боровницький одержали тексти програми УРСС, заздалегідь знаючи про її антирадянську суть і таку, що направлена проти радянської держави і КПРС, читали програму і переховували як знаряддя і засоби вчинення злочину, направлено-го на зраду Батківщини — Союзу РСР, відірвання Української РСР від Союзу РСР і створення так званої "Самостійної України".

Вирок закінчується так (стор. 2—3 вироку):

«При обранні мір покарання Судова колегія враховує, що підсудний Лук'яненко на час організації УРСС був штатним пропагандистом Радехівського РК КПУ, його керівну і організуючу роль в УРСС, виключний цинізм, з яким вів боротьбу проти радвлади і КПРС.

При обранні міри покарання Віруну, Кандибі, Луцьківу, Лібовичу, Кіпишу і Боровницькому Судова колегія враховує особовість підсудних, ступінь їх вини і небезпечність скоєних злочинів.

Керуючись ст.ст. 324, 333, 334, 335 КПК Української РСР, Судова колегія Львівського обласного суду

ПРИГОВОРИЛА:

Лук'яненка Льва Григоровича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР до смертної кари — розстрілу, з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 15 років позбавлення волі в виправних трудових колоніях, а по сукупності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до смертної кари — розстрілу з конфіскацією належного йому майна.

Кандибу Івана Олексійовича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР, на 15 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 12 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по

сукупності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до 15 (п'ятнадцяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Віруна Степана Мартиновича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР на 11 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до десяти років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по сукупності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до 11 (одинадцяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Луцьківа Василя Степановича по ст.ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР по кожній з них зокрема на 10 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, а по сукупності вчинених злочинів вважати засудженим до 10 (десяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Лібовича Олександра Семеновича по ст.ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР по кожній з них зокрема на 10 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, а по сукупності вчинених злочинів вважати засудженим до 10 (десяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Термін відбуття міри покарання зарахувати Віруну С. М., Кандибі І. О., Луцьківу В. С., з 20 січня 1961 р., Лібовичу О. С. з 25 січня 1961 р., Кіпишу І. З. з 23 березня 1961 р., Боровницькому Й. Ю. з 24 березня 1961 р.

Стягнути з майна засуджених Лук'яненка Л. Г. та засуджених Віруна С. М., Кандибі І. О., Луцьківа В. С., Кіпиша В. З., Боровницького Й. Ю. по 50 (п'ятдесят) крб судових витрат в дохід держави.

Міру запобіжного заходу відносно всіх засуджених залишити попередню — тримання під вартою.

Вирок може бути оскаржений до Верховного суду Української РСР в 7-ми денний термін з дня вручення копії даного вироку.

Головуючий — Рудик

Народні засідателі — Люборець, Гершуненко

З оригіналом згідно: Голова Львівського облсуду

підпис

(С. Рудик)

(стор. 7-8 вироку)

Як видно з вище наведеного, нам пред'явлено дуже грізне звинувачення, а у зв'язку з цим і обрано відносно нас такі суворі

кари. Але таке звинувачення, не відповідає фактичним обставинам нашої справи, тому що наші діяння такі, яких не тільки немає жодних підстав кваліфікувати як зраду Батьківщині, а й злочинними взагалі.

Я не заперечую того факту, що брошуру під умовною назвою «Проект програми УРСС», автором якої являється Лук'яненко, ми мали у своєму розпорядженні, читали її самі та й багатьом другим давали її читати, але зміст її не являється аж надто таким грізним, як це вказано у вироці.

У брошурі «Проект програми УРСС» з марксистсько-ленінських позицій розглядався існуючий лад. З таких же позицій у ній піддано гострій критиці політику партії і уряду в роки голоду на Україні, 1933-1934 роки, масових репресій 30-х років у східних областях України — період, який прийнято делікатно називати «культом особи». Оцінка цього періоду майже не розходила з офіційною оцінкою керівниками партії і уряду на 20-ому з'їзді КПРС і пізніше.

Критиці піддавалися недоліки післякультурівського періоду: бюрократичні методи керівництва народним господарством, засуджувався централізований метод планування в промисловості і сільському господарстві, вказувалось на обмеження прав профспілок, керівники яких стали правою рукою директорів в порушенні соціалістичної законності, різко піддано критиці політику щодо селян, які терплять соціальний, політичний і культурний гніт, що їх становище таке, яке нічим не відрізняється від становища кріпосних селян 17—19 століть.

Особливій критиці піддавалась національна політика на Україні на протязі всього періоду існування радянської влади; масове звинувачення мільйонів українців в націоналізмі і фізичне їх винищення, в тому числі тисячі політичних, наукових і культурних діячів України; заборона сотень українських поетів і письменників, істориків, діячів мистецтва і культури.

Вказувалось на обмеження України в її політичних, економічних правах, що вона позбавлена суверенітету, позбавлена права вступати в зносини з другими державами нашої планети в політичному, економічному відношеннях. Українська мова не стала державною мовою, вона витіснена з органів державної влади, з наукових установ, вищих і середніх учбових закладів, зі сфери промислових підприємств, з громадсько-культурного життя нації, що Україна являється справжнім придатком Росії, дві-третьі її багатств вивозиться за межі України, що над Україною тягнє в усіх її галузях господарська політика великодержавного російського шовінізму.

А тому на підставі такого становища України робився висновок, що Україна в складі Союзу РСР не має можливості нормально розвиватися як в політичному, так і в економічному і культурному відношенні, що в деяких випадках її становище далеко гірше від

становища при царському режимі і, фактично, являється колонією Москви, а в кращому випадку культурною автономією.

При таких обставинах автор її приходив до висновку, що для нормального розвитку української нації і її державності, Україна повинна вийти згідно ст. ст. 14 і 17 Конституцій УРСР і СРСР із складу Союзу РСР та стати абсолютно ні від кого незалежною, самостійною державою.

Вказувалося, що для здійснення такого акту необхідно створити організацію з умовною назвою УРСС, котра легально, згідно Конституції вела б агітацію і пропаганду серед українського народу за вихід Української РСР із складу Союзу РСР, з постановкою цього питання для здійснення його перед найвищими органами влади.

Також вказувалося, що коли б більшість української нації не підтримала б такої ініціативи, то організація підлягає саморозпуску.

На випадок здійснення такого акту, то в самостійній Україні політичний лад повинен бути радянським, а економічний — соціалістичним.

Україна, як самостійна і соціалістична держава, повинна була б залишатися в співдружності соціалістичних держав.

«Проект програми УРСС» долучений до справи у томі 10.

Ось кілька виписок із нього:

«Ми боремось за таку самостійну Україну, яка, високо забезпечуючи матеріальні і духові потреби своїх громадян на ґрунті усупільненої економіки, розвивалася б у напрямку до комунізму, по-друге, в якій би всі громадяни дійсно користувались політичними свободами і визначали напрямок економічного і політичного розвитку України — такою є остаточна боротьба нашої „партії“».

(Стор. 3 «Програми»).

«Засобом нашої боротьби, боротьби за певний наш ідеал, яким є самостійність України з широко розвиненим соціалістичним державним устроєм.

«Справа утворення Самостійної України кінець кінцем вирішуватиметься не лише партією, а усім українським народом.

«Отже мета цього першого етапу нашої боротьби полягає в завоюванні демократичних свобод, необхідних для організації всього українського народу на боротьбу за утворення незалежної національної держави. Методи досягнення цієї мети мирні, конституційні».

(Стор. 3 «Проекту програми УРСС»).

Суд у своєму вирозі зфальсифікував «Проект програми УРСС», називаючи його програмою УРСС. З вироку суду випливає, що:

- 1) організація під назвою УРСС уже існувала;
- 2) організація під назвою УРСС мала свою програму, і члени УРСС вели практичну роботу по реалізації її.

Але усе це не відповідає дійсності. Така ідейна визначеність і організована закінченість створена слідчими органів КДБ Львівської обл. у своїх кабінетах, а суд оформив це остаточно у так званій нарадчій кімнаті під час складання вироку, а серед нас подібного до арешту не існувало.

Було нас кілька осіб, які бачили навкруги себе багато різних неподобств — масові порушення соціалістичної законності, політичних прав громадян, національний гніт, розгул великодержавного російського шовінізму, знущання над селянами і багато, багато других ненормальностей.

Отже, не існувало жодної організації і її програми, ніхто не приймав будь-якої присяги, не платили членських внесків, не було відповідно встановленої дисципліни, не було керівного ядра її, кожний вважав себе вільним у всіх відносинах.

Для того, щоб створити організацію, 6/XI—1960 р. зібралось нас 5 чоловік, крім згаданих у вирозі 4, був ще Ващук Микола, який тоді вчився у вищій партшколі, родом з бувшого Ново-Милятинського (нині Кам'янка-Бузького) р-ну Львівської області, який і доніс про нас органам КДБ, що явилось причиною наших арештів і даної справи. На цьому зібранні, а не «зборищі», як це називає суд, ми обговорили «Проект програми УРСС» та вирішили по деяких причинах відхилити. Та скласти новий проект програми, який би відображав положення боротьби в основному за українізацію і за необмежені політичні права громадян і взагалі за демократизацію і другі питання. Питання про вихід України із складу Союзу РСР у новий проект програми не повинно було входити. Було вирішено зібратися знову, коли буде складено новий проект програми для обговорення його та затвердження, після чого він (проект) став би програмним документом, тоді була б створена організація, члени якої зобов'язані були б дотримуватись викладених у ній положень і проводити їх у практичне життя для досягнення відповідної мети. Ось тільки тоді була б організація і її програма.

Про це все ми дали докази, як на попередньому, так і на судовому слідстві, крім того, в справі мається такий документ, як «Нотатки» Лук'яненка, які він склав після нашої наради 6/XI—1960 р. ще до арешту, в яких повністю відображено хід наших зборів, які питання розглядалися і які прийняті рішення.

Однако, слідчі органи і суд усе це не прийняли до уваги і цілком про це замовчують як у звинувальному висновку, так і у вирозі, а це тому, що їм таке не підходить, бо в такому разі не було б підстав притягати до кримін. відповідальності, а якби одного, двох і притягнули, то в такому разі не могло б бути і мови про таку кваліфікацію, як зрада Батьківщини, а найгірше могли б кваліфікувати такі дії, як антирад. агітацію і пропаганду.

Таким чином, слідчим органам і суду, щоб над нами розправитися, було вигідно взяти за основу звинувачення «Проект

програми УРСС». Але як сказано вище, то і при таких обставинах не може бути і мови про таку кваліфікацію наших дій, як зрада Батьківщини, навіть і при цій повній фальсифікації «Проекту програми УРСС»...

Але ж для того, щоб її зрадити, то потрібно її мати, а у нас її немає, бо вже століття, як вона стогне у підневільному ярмі, ми позбавлені Батьківщини; але нам ясно, чому ми являємося зрадниками Батьківщини, а це тільки тому, що ставили питання про визволення її з ярма. Але це друга сторона справи...

Українські юристи під судом КГБ. Мюнхен, 1968, стор. 25-37.

129. МАТЕРІЯЛИ КИЇВСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Виявом боротьби за належне місце рідної мови в УРСР була відома конференція з питань культури української мови, організована 11-15 лютого 1963 Київським університетом і Інститутом мовознавства Академії наук УРСР. Конференція, в якій брало участь понад 800 осіб, перетворилася на публічний форум протесту проти переслідування української мови в СРСР.

Нижче передруковано виступ учасника конференції Василя Лобка з *Сучасности* та звіт про кийського педагога Д. Порхуна, яке появилось у варшавському місячнику *Наша культура*. Примітки до виступу Лобка зроблені редакцією *Сучасности*.

I

Василь Лобко:

ВИСТУП НА ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ РЕСПУБЛІКАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 12 ЛЮТОГО 1963 РОКУ В КИЄВІ.

Товариші, друзі!

Найбільше, найважливіше, найцінніше духовне багатство кожного народу є його мова. Мова — це душа народу, його серце, розум, думка. По її розвитку, її поширенню, її вживанню визначаються, оцінюються інтелектуальні здібності народу, його культури, його гідність, як народу, його право на існування.

Зникла, асимілювалася мова — зник і нарід (я скрізь вживаю слово «нарід» від слова «рід» — як це й раніше так писалося).

Ось чому тих, які цураються рідної мови, вороже ставляться до неї, насміхаються з неї, перетинаючи їй широкий шлях в життя — не можна вважати за людей. Вони гірше червків, бо, знищують свою рідну мову, вони тим самим живим у могилу кладуть свій нарід.

Вважаю, що не треба забирати вашої уваги на перелік пречудових висловлювань про важливість для народу рідної мови; але все-таки бажаю нагадати такий дотепний вислів Паустовського¹ (хоч більшість із вас знає його упереджене ставлення до

¹ Костянтин Паустовський — російський радянський письменник.

української мови, української культури, що, як відомо, привело до великої полеміки).

Так ось, Паустовський про рідну мову писав: «Той, хто не любить, не знає своєї рідної мови — дикун».

Думаю, що пора, давно пора цей вислів у вигляді плакату вивісити в кожній школі, кожному технікумі, кожному інституті, на підприємствах, в установах і в тому ж інституті мовознавства Академії наук України.

Як прегарний садок, як лани золотої пшениці й жита, як луки і діброви можуть рости й розвиватися на доброму ґрунті, так і мова кожного народу потребує ґрунту для свого існування, без якого вона захиріє, загине. Цим ґрунтом, цією основою існування мови є перше за все нарід, який має свою рідну мову і володіє нею. По-друге, треба, щоб були сприятливі умови для вільного вживання цієї мови, щоб вона широко, на повну силу, на весь голос лунала в усіх сферах життя. А це означає й включає в себе відсутність утисків для мови, фактичне, а не декларативне створення умов для її вживання.

Не може існувати мова, коли вона не має ґрунту для свого існування.

Усі народи світу, найсвідоміші представники їх культур, виняткового значення надавали ролі мови в житті народу, захищали її від усяких ворожих дій, піклувалися про неї, уболівали за нею, вбачали в ній найсвятіший, найдорожчий скарб народу.

Не так вже й давно пихаті, тупі, як пеньок, пани «вища» знать царської Росії соромилася розмовляти російською мовою, як вони, плюючись, називали її «мужичою мовою», від якої дьогтем смердить, а белькотали по-французьки.

І немає рівної щодо викривальної сили цього огидного явища книжки, як твір Грибоєдова «Лихо з розуму», в яким словами головного героя Чацького розвінчано цих ліквідаторів російської мови, цього паразитичного накипу на тілі російського народу.

Щастям для російського народу було те, що він ні від кого не зазнавав утисків щодо вживання рідної мови в усіх сферах життя; тому йому більш-менш легко прийшлося пережити ці чорні роки й відкинути геть цих французьких шепотух і вивести свою рідну мову на широкий шлях розвитку.

В декілька разів тяжчий шлях пройшла наша рідна мова, українська мова. Немає в світі народу, мова якого переживала б такий тернистий шлях, як мова нашого народу. Вона майже все своє життя терпіла утиски, зневагу, заборону. Її душила польська шляхта, австро-угорські поневолювачі, скажені царські сатрапи-шовіністи. Вони добре розуміли, що по мові визначається національна гідність народу, його право на існування, як народу, тому усе робили, щоб знищити цю мову, етнографічно змінити населення українських земель, знищити цей нарід.

В кредо ідеологів російського націоналізму ковалевських,

юзефовичів та інших чорним по білому написано про те, що завдання полягає в тому, щоб знищити мови «інородців», бо коли вони будуть існувати, то це загрожує безпеці цілісності російської імперії.

Ми не будемо наводити документальних даних про те, якими лютими, підступними методами проводилося усе це. Від підкупу покидьків суспільства для того, щоб вони насміхалися з української мови, використання жовтої преси, залучення на свій бік, з великою оплатою, зрадників нашого народу (і така погань знаходилась), до офіційної заборони української мови, недопущення на будь-які посади тих українців, які розмовляли рідною мовою або співчували їй, виселення українців з України.

В 1917 році була роздавлена ця огидна потвора. На сторожі мови народів став В. І. Ленін.

Але, на великий жаль, в сорокових роках знову прийшло страшне лихо. Сталіни, кагановичі, як сарана, накинупи на Україну й вирішили задусити її культуру, її мову, знищити наш нарід. Як від чуми падали голови безстрашних, визначних діячів української культури, безпідставне обвинувачених в націоналізмі. А їх «націоналізм» полягав в тому й лише в тому, що вони вважали себе людьми, що вони боролися за життя й честь свого народу, що вони виступали проти образи української національної гідності. Мільйони українців були знищені штучним голодом в 1932-1933 роках лише за те, що вони були українці.

По вказівці цих сталіно-кагановичів було ліквідовано викладання в середніх та вищих навчальних закладах українською мовою, ліквідовані українські вогнища культури на Кубані, в Сибіру, на Далекому Сході та інших районах, де проживають мільйони українців. Знищували українську мову, український нарід.

Микита Сергійович Хрущов говорив, що кагановичі бажали знищити українську культуру, мову. Це їм не вдалося зробити тому, що український нарід дуже великий.

Велика заслуга XX, XXII з'їздів КПРС, ЦК КПРС і особисто тов. М. С. Хрущова по ліквідації проклятого народом культу особи. Вони розгромили зграю злочинців. «Це була така велика й важлива подія для усіх народів СРСР, та й не тільки для нашої країни, що її по значенню можна порівняти лише з революційним стрибком» — так писав я в 1961 році в листі тов. М. С. Хрущову.

Народи Радянського Союзу, в тому числі й український нарід, підтримуючи рішення з'їздів про ліквідацію зграї злочинців, ведуть рішучу боротьбу з усім тим злом, що пройшло, як нащадок культу особи. І як не дивно, як не боляче, відгомін цього купту особи діє й на сьогодні. Видно ці сталіно-кагановицькі послідовники мають якусь силу, бо через їх протидію український нарід *ще й досі не домігся відміни того, що заборонили ці злочинці, не домігся найпростішого, природного, але найдорожчого, найважливішо-*

го, найголовнішого, найсвятішого для народу, що мають усі народи світу — виховувати своїх дітей в дитячих яслах і садках своєю рідною українською мовою; навчати в школах, в тому числі й школах робітничої молоді, підлітків українською мовою, вести викладання в ремісничих і технічних училищах, де підготовляється наш робітничий клас, українською мовою, в технікумах, в технічних інститутах, де кується наша технічна інтелігенція, — основа технічного прогресу, навчання проводити нашою рідною українською мовою. Широко користуватися цією мовою в усіх сферах життя, як то: на підприємствах, в установах, кіно (а кіно — найдоступніше мистецтво для народу і його найбільше відвідує молодь), торговій мережі, театрах тощо.

На сьогодні майже не чути нашої рідної мови в перелічених, та й не лише в перелічених, закладах. В жодному технічному училищі, технічному середньому чи вищому навчальному закладі не ведеться викладання українською мовою. Це приводить до вимирання нашої української технічної інтелігенції.

Прослухав я багато доповідей, виступів і чув лише констанцію низької культури нашої рідної української мови, але ніхто, за винятком тов. Орел,² не зупинився на причині цього ненормального стану і як його виправити. А без цього ніякі розмови не дійові, вони віють порожнечою й не направляють на основне — підняти нашу мову, дати їй широкий шлях в життя.

Безперечно, всяка дія, усякі виступи за нашу мову мають велике значення, і тому Республіканська наукова конференція з питань культури української мови повинна внести відповідний вклад в піднесення й поширення нашої мови.

Виступаючі скаржилися, що, мовляв, у нас вже рідко почуєш мелодійну, приємну українську мову, що більшість, мовляв, розмовляють суржилом. В газетах і по радіо те ж саме. Але що ж тут дивного? Абсолютно нічого дивного немає. Закономірне. Як кажуть, з ким поведешся, того й наберешся. Так як, я питаю, молоді люди чи навіть і дорослі будуть розмовляти чистою українською мовою, коли вони її майже ніде не чують, не вживають в своїй практичній діяльності?

З дитячих ясел до закінчення інституту молода людина її не чує й мало вживає. А свідомість в голову людини не з неба падає, її треба вносити в голову. Треба, щоб і мова була прещеплена молоді, щоб була вихована любов до неї. Справа не в словниках. Було б бажання, було б вболівання за нашу рідну мову, було б щире серце й душа за її розповсюдження й вживання.

² Одна з учасників конференції. Ні в збірнику «Про культуру мови» (Київ, 1964), ні в друкованих у радянській пресі звідомленнях з конференції про неї згадки не було.

Моя племінниця скаржилася: «Дядю Васю, що мені робити: мій Толик був у дитячих яслах, зараз у дитячому садку, а там виховання проводиться російською мовою, тому він зовсім не знає своєї рідної мови. Я йому кажу: Толику, йди вичеряти, а він мені: «Мама, ти неправильно говориш, нужно говорить — йди ужинать?»

Так як же говорити про культуру української мови, коли вона зараз мало поширена? Треба у першу чергу говорити про поширення нашої рідної мови в усіх сферах нашого життя. А в школах, навіть в українських школах, нашу мову можна лише почути на уроці. На перервах, на зборах, нарадах вживається російська мова. Наші ж газети, особливо «Радянська Україна», видаються дійсно справжнісіньким суржи́ком.

Ще добре, що людина хоч суржи́ком уміє розмовляти, а то й зовсім забуває нашу рідну українську мову. Не буду далеко ходити за прикладом. Я тринадцять років жив у Росії, закінчив військове училище в Москві, військову Академію в Ленінграді, був дванадцять років офіцером Радянської армії, і мені не доводилося вживати своєї рідної української мови. І дійшло до того, що я не міг вже думати рідною мовою, зліпити два-три речення на ній.

Тому треба в першу чергу скликати конференцію з питань поширення української мови на всі сфери життя нашого народу. До речі, громадськість України вже не одноразово ставила це питання перед відповідальними організаціями республіки, але поки що ніяких наслідків ми не маємо й на сьогоднішній день.

І перше й найголовніше завдання цієї конференції, хоч вона й називається конференцією з питань культури української мови, поставити питання про безумовне додержання правильних принципів в національному питанні, запровадження викладання в усіх навчальних закладах рідною українською мовою, широко користуватися нею в повсякденному житті, давати рішучу відсіч тим, які зневажливо ставляться до нашої мови. А таких випадків є дуже багато.

Противники української мови так зараз розперезалися, що вирішили навіть в Київській музкомедії припинити ставити вистави українською мовою. І зараз, як згряя ворон, на всіх перехрестках кричать: «Цирк зажигает огни», «Севастопольский вальс», «Кло-кло», «Евгений Онегин» не звучат на украинском языке. Закрьть, прекратить ставить постановки на украинском языке в театрах». Таке ж саме становище й у Харківській опері.

Чи можна придумати ще тяжчу образу національній гідності нашого народу, як ця найсаркастичніша зневага до нашої мови? Вони перевершили навіть валуєвих, бо й ті допускали «изыщную литературу на малорусском наречии», «малорусскую комедию».

Усім світом визнана наша багата, мелодійна українська мова, наші пречудові пісні. Не хто інший, а сам Робсон назвав українські пісні найкращими в світі. Споконвіку основою українського

театрального мистецтва були музично-драматичні театри, де так гармонійно поєднувалися слово й пісня.

І ось знайшлися такі вороги українського народу, які протидіють розвитку нашого національного мистецтва. Ми на цій конференції повинні рішуче засудити цей ворожий акт-дію щодо українського народу, української мови, приниження гідності нашого народу.

Або ще приклад. В 1961 році в збірнику Львівського політехнічного інституту була надрукована моя науково-технічна стаття. Потім її дискримінаційно вилучили із збірника, бо декому (таким, як Дідковський, Шпанова, Новіков та їм подібним) не сподобалось, що стаття була написана українською мовою. Довелось статтю перекладати на російську мову й надрукувати в журналі «Автоматика и приборостроение» № 4 за 1962 рік.

Дуже погано, що на сьогодні майже не випускається технічна література українською мовою. Лише 5% (аж страшно називати таку цифру) *технічної літератури на Україні видається українською мовою, а 95% російською*. Он до чого ми дожилися. І коли який-небудь наполегливий автор все ж таки зуміє домогтися, щоб його книжка була надрукована нашою мовою, то тираж такої книжки визначають дуже малий. 500-1000 примірників не більше. Кажуть, ніхто не замовляє українських технічних книжок, нікому читати, бо ніде в середніх чи вищих технічних закладах не вживається українська мова. Нікому читати. А де ж 50-мільйонний український нарід? Де він? Адже ж ще по переписі 1911 року його було 37 мільйонів. Мінімальний приріст (природний приріст) населення земної кулі (в тому числі й російського народу) становить 1,5%. Значить за 52 роки з дня перепису 1911 р. нашого народу повинно бути 70 мільйонів. Хай більше 10 мільйонів українців було знищено штучним голодом в 1932-1933 рр., загинуло на війні 5 мільйонів, та й після всього цього зараз українців повинно бути не менше 50 мільйонів.

Майже не видаються технічні журнали українською мовою, а навпаки, забороняється й та мізерна кількість технічних журналів, які видавались українською мовою, а про видання нових не може бути й мови. Ось приклад: в 1960 році широка радіогромадськість України поставила питання про відновлення видання українського радіо-журналу, який виходив на Україні до війни. Все було: кошти для видання журналу, підтримка всіх інститутів, технікумів, заводів, які так чи інакше зв'язані з радіотехнікою, радіоклубів та інших організацій. Але дозволу на видання цього журналу так і не дали. Відмовили в дозволі на видання журналу.

Я питаю, це нормальне явище у нас на Україні чи ні?

Не мова «изящной литературы» вирішує долю життя, честі й гідності народу, а повсякденна мова технічного прогресу, мова нашого трудящегося люду. І коли й надалі буде таке ненормальне

становище відносно вживання нашої мови, яке зараз є, то ми дійдемо до того, що нашу мову можна буде почути лише в якійсь пісні, як музейну рідкість.

Недавно в «Правде» була надрукована стаття тов. Єрмілова, в якій він захищав російський нарід проти образи російської національної гідності. В статті йшла мова про те, що реакційні критики заходу зневажливо, вороже ставляться до видатних російських письменників, заявляючи те, що буцім би то вони творили лише під впливом західної літератури.

Ми теж повинні захистити нашу українську національну гідність від дій сталіно-кагановицьких послідовників, які люто ненавидять нашу мову, нашу культуру, наш нарід.

Скажу, що великі діячі російської культури, такі, як Герцен, Чернишевський, Добролюбов, Лесков, Тургенев, в протилежність шовіністам пискунам, таким, як Білінський³ (аж дивно, що його й досі називають великим російським критиком), високо оцінювали нашу мову, нашу культуру, наші духовні здібності. Вони були на боці славетного сина великого українського народу Т. Г. Шевченка, який терпів великі утиски від царського уряду та царських посіпак, таких як Білінський. Ці реакціонери-шовіністи навіть радили Шевченкові відмовитися писати «малорусским наречием». Але гордий син нашого народу писав:

Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

.....
Вибачайте, кричить собі,
Я й слухать не буду.

Крім таких недругів, які перетинають шлях нашій мові в навчальні заклади, на підприємства, в установи, багато плутанини, а то й шкоди завдали їй і на сьогодні завдають деякі «теоретики» мови та інтерпретатори національного питання. До таких в першу чергу відносяться: І. Кравцев, І. Білодід, М. Шамота.

Ви добре пам'ятаєте лихозвісну статтю І. Кравцева, надруковану в газеті «Радянська Україна» 13 квітня 1960 року. В ній вихваляються ті, які зраджують нашу рідну мову, які не люблять її, які вороже ставляться до неї та інше.

Проти писанини Кравцева виступило багато товаришів. Я теж написав статтю під назвою «Проти ревізіонізму в національному питанні, проти підриву дружби народів СРСР». В цій статті також

³ Віссаріон Белінський (1811-1848) — російський літературний критик і публіцист. Ставився вороже до творчості Т. Шевченка.

даний критичний аналіз порочної теорії Білодіда. Але, на великий жаль, жодна стаття не була надрукована.

І. Білодід, будучи ще міністром освіти, нічого доброго не зробив для української мови в школах, а якраз робив усе навпаки, робив дуже погано. А зараз, ставши директором Інституту мовознавства Академії наук України, пише статті, на взірець такої, яка надрукована в журналі «Вітчизна» № 2⁴. Випускає всякі брошури, а ось про рідну українську мову, про її пропаганду, про необхідність любити її, запроваджувати в життя І. Білодід не піклувався й нічого не видав, нічого не зробив. Навпаки, він носився з своєю ворожою для нашого народу теорійкою двомовності. І в доповіді він нічого не сказав про любов до рідної української мови.

М. Шамота, як завжди, виступає й захищає таких, як Кравцев, Агаєв⁵ та ін. Він виступив проти правильних положень, викладених у пречудовій статті В. Солоухіна «А что же дальше»?

Про цю статтю, про неправильну позицію Агаєва, Кравцева, Шамоти, Білодіда, Шахназарова я написав статтю під назвою «За настоящую, действительно братскую дружбу народов».

Нам добре відома правильна національна політика щодо мов народів. Вони повинні жити й розвиватися, цвісти й розквітати. «Інтернаціоналізм — не безнаціональний» — писав Ленін.

Неясність на сьогодні і в такому питанні: раніше ставилося питання про злиття мов. Вчора ж представник від Казахстану, чи Вірменії, заявив, що на конференції в Алма-Аті було ясно вирішено, що не може бути й мови про злиття мов. Проповідується теорія двомовності. А теорія двомовності — найреакційніша теорійка, бо вона веде до знищення мов народів СРСР неросійської національності.

Ніколи, ніякий нарід не погодиться з тим, щоб його мова була поглинута іншою мовою. Це не приведе до дружби народів.

Головне й основне завдання зараз полягає, щоб широко запроваджувати нашу рідну українську мову в усі сфери життя, починаючи з дитячих ясел, через школи, училища, технікуми, інститути до виробництва.

Великий, працелюбний, талановитий український нарід гідний мати й свою багату, мелодійну мову, яку треба оберігати від усіх незгод, як найдорожчу цінність людини.

⁴ Мова про статтю І. Білодіда п. н. «Українська мова серед мов соціалістичних націй СРСР», що була надрукована у журналі «Вітчизна», ч. 2, лютий 1962.

⁵ А. Агаєв — російський мовознавець-шовініст, автор засуджуваних Л. Новиченком й іншими учасниками V з'їзду письменників України (в листопаді 1966 року) статей з вимогою ліквідації національних мов і переходу радянських письменників на російську мову. Про інших мовознавців і літературознавців — див. у прим. 4 і 10.

Передаю текст мого виступу на конференції 12. II. 1963 року. Він повністю відповідає ленінським принципам національної політики й проникнутий величезною турботою за життя нашої рідної української мови, а, значить, і життя й гідність нашого великого українського народу. І та дружна підтримка усієї аудиторії конференції — свідчення цьому.

Видно, Арсен Ішук⁶ живе вчорашнім днем. І, як хтось справедливо кинув репліку, досі не відкрив очей, а, можливо, й не здібний їх відплющити, не бачить життя, не бачить того, що наш нарід бажає відкинути усе погане, що завдав йому проклятий культ особи.

Він навіть не знає, йому байдуже до того, що на сьогодні ні в ремісничих училищах, ні в технічних училищах, ні в технічних технікумах та інститутах, ні в кіно, ні на заводах та установах не вживається наша рідна українська мова. Йому байдуже навіть до того, що в музкомедії якісь вороги українського народу заборонили ставити вистави українською мовою.

Та по якому праву такий... може вважати себе українським літератором?

Ми повинні зробити так, щоб наша пречудова українська мова зайняла своє *належне й законне* місце в усіх сферах нашого життя.

Він не зрозуміє, що не може бути й мови про культуру нашої рідної української мови, коли ця мова не вживається у виробничому житті, в навчанні, в побуті; коли людина не думає своєю рідною мовою, не вживає її в процесі спілкування, яка ж культура буде цієї мови?

Вести розмову про культуру мови, коли вона не поширена в основному початково-виробничому житті, й не вести боротьби за те, щоб вона там була — це все одно, що ляяти повітря. Це — нісенітниця. Від цього ні на скільки не зміниться те ненормальне становище, яке існує на сьогодні щодо вживання нашої рідної мови.

Більше того, навіть тоді, коли справедливо обурювалися учасники конференції й практично не давали йому говорити, Арсен Ішук, як це й раніше робили, пищав й навішував ярлики: «відщепенець», «націоналіст».

Для нашого народу це — не новина. Найкращі, найсвідоміші мужні сини нашого народу загинули від цього, від таких, як ішуки.

⁶ Арсен Ішук — радянський літературознавець і прозаїк, автор засуджуваного молоддю на Україні роману «Вербівчани» (1961-1964).

Ми вповністю впевнені в тому, що наш нарід добре розбирається, хто відщепенець, виродок, зрадник, самоїд, а хто справжній син нашого народу, хто без оглядки віддає йому все своє життя.

14. II. 1963 р.
Київ

Василь Лобко

Сучасність, рік X, ч. 2, лютий 1970, стор. 90-99.

II

ДОЛЯ РІДНОЇ МОВИ

На республіканській конференції з питань культури української мови, яка відбулася 11-15 лютого ц. р. в Києві, було зачитано 27 доповідей.

Після кожних 2-3 доповідей проходило їх обговорення. Особливо велике зацікавлення виявили присутні до питань загального стану української мови. Ці питання присутні піднімали під час обговорення доповідей.

Вони ставили питання про необхідність поширення української мови у всіх сферах державного і громадського життя.

Були названі факти, які вказують на те, що ще й досі не виправлено обмеження у застосуванні української мови, яке за часів культу особи ввели різні прихильники мовного нігілізму. Вони обмежували тоді і не допускали українську мову в сферу технічних наук позбавляючи її наукового характеру, а тих, хто обстоював всебічний розвиток української культури і мови, обвинувачували в буржуазному націоналізмі та часто карали.

Під час культу особи, в 30-40 роках ці антиленінці закрили школи з українською мовою навчання, що існували в різних республіках Союзу, хоч ці школи були відкриті для українського населення поза Україною за вказівками В. І. Леніна і постановою партії.

Одностайно на конференції засуджено і абсурдну теорію про двомовність нації. Усі погодились на тому, що у кожного народу є тільки одна рідна мова, в українського народу — українська. Адже, в програмі КПРС зазначено, що — «російська мова стала спільною мовою міжнаціонального єднання, співробітництва всіх народів СРСР», а не рідною мовою інших народів.

Гаряче і схвально віднеслися присутні до пропозиції порушити клопотання перед ЦК КПУ і урядом України в справі того, щоб:

1. У всіх вищих і середніх спеціальних школах, ремісничих

училищах та курсах вести навчання українською мовою. Підручники для цих навчальних закладів видавати українською мовою.

У всіх дошкільних установах, (незалежно на чий кошти вони утримуються), де є діти українського населення, виховання вести українською мовою.

2. У всіх установах і підприємствах на залізниці та інших видах транспорту, в торгівлі всі справи вести українською мовою.

3. Академія наук, інститути, видавництва писали і видавали наукові твори здебільшого українською мовою.

4. Кіностудії творили художні і наукові кінофільми тільки українською мовою, а фільми виробництв інших республік перекладалися на українську мову.

Запропоновано також було, щоб у республіках Радянського Союзу, де живе українське населення, відкрити загальноосвітні школи з українською мовою навчання (так як це здійснено на Україні для російського та інших народів).

Присутні активно підтримали пропозицію — створити при Інституті мовознавства громадський Комітет сприяння розвитку культури української мови та її поширення у всіх сферах державного і громадського життя.

На 5-й день конференції академік І. К. Білодід оголосив план роботи Інституту мовознавства на 1963 рік.

Планом роботи передбачено:

а) видання серії популярних брошур і наукових розробок з питань культури мови, видання словників українсько-російських і російсько-українських;

б) проведення лекцій на мовні теми;

в) удосконалення навчальних планів і програм вищих навчальних закладів;

г) залучення широких кіл громадськості до виконання важливих завдань культури мови;

д) рекомендувати всім педагогічним інститутам республіки скликати обласні наради з питань культури мови.

У плані роботи проведеної конференції названо першою з тим, щоб далі скликати наступні.

Для майбутніх конференцій слід побажати, щоб доповіді були надруковані заздалегідь і передані учасникам майбутніх конференцій перед нарадою.

При деяких недоліках організації і проведення конференції, які виявились у процесі роботи (перевантаженість доповідями, відсутність друкованих доповідей, позбавлення можливостей висловитись для всіх бажаючих), слід вважати, що ця перша конференція матиме велике значення в справі розвитку культури української мови та її поширення у всіх сферах державного і громадського життя на Україні, відповідно до Ленінської національної політики, яка втілена в програмі КПРС.

Особливо радує той факт, що українською мовою, її культурою цікавиться молодь — спеціалісти різних галузей науки. То ж вони так активно обстоювали справи розвитку і поширення рідної мови.

Роботи конференції слід вивчити не лише за доповідями, а й за змістом виступів в процесі обговорення. Стенограму всіх виступів слід опублікувати в пресі для всенародного обговорення.

м. Київ

Д. Порхун
педагог

Наша культура, ч. 3, бер. 1963, стор. 5-6.

130. ПІДПАЛ КИЇВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ І СПРАВА ПОГРУЖАЛЬСЬКОГО

Нижчеподаний документ п. н. «З приводу процесу над Погружальським» розглядає справу В. Погружальського, якого обвинувачено в підпалі Київської Публічної бібліотеки (тепер Центральної Наукової бібліотеки) Академії наук в травні 1964.

З ПРИВОДУ ПРОЦЕСУ НАД ПОГРУЖАЛЬСЬКИМ

24-го травня 1964 року сталася в Києві «столиці» України, подія, подібних до якої мало знає історія світової культури: була підпалена і згоріла найбільша українська бібліотека — Київська Публічна бібліотека Академія наук УРСР.

Як може згоріти в середині ХХ ст. найбільша наукова бібліотека, та ще й у центрі столичного міста? Адже зараз протипожежна техніка стоїть так високо, що значні пожежі в містах майже виключені, а якщо бувають, то їх швидко ліквідують. Адже в сучасних бібліотеках світу справа поставлена так, що жоден документ не згорить, не те, що всі фонди. І світова культура за останні століття не знала випадку, щоб у Лондоні чи Парижі, Стокгольмі чи Москві (після 1812 р.) згоріла національна бібліотека. А от найбільша українська бібліотека була спалена в 1964 році — в епоху космосу, атому, кібернетики.

Більше того: численний натовп людей, зібраний голосом мовчазної тривоги до місця страхітливого злочину, був свідком того, як мляво посувалися протипожежні роботи. Протягом двох годин їх взагалі не можливо було почати, бо в усьому цьому районі не було води: не працював водогін. Пожежа була ліквідована тільки на третій день, коли вже вигорів дощенту весь український відділ.

Згоріла саме україніка, в тому числі стародруки, рідкісні книжки рукописи, архіви (наприклад, архів Б. Грінченка, архів «Київської старини», архів Центральної Ради та інші). Частина з цих архівів не була навіть описана і розібрана, так що ніхто не знає, що там було і що згоріло. Вони назавжди втрачені для історії. Згоріли також спеціальні фонди україніки, які до 1932 року збиралися за вказівкою М. Скрипника, а потім, після усунення М. Скрипника, були «засекречені», як і вся українська історія. Згоріла картотека, так що неможливо навіть відновити реєстр книжок, які знищені. На суді називалася цифра 600 тисяч томів. Можна уявити скільки їх згоріло насправді!

Отже згоріла частка української історії, частка української

культури. Назавжди втрачені величезні духові скарби. Тисячам і мільйонам людей, поколінням молоді відрізани шляхи до багатьох духовних джерел, до книжок і документів, одні з яких загинули назавжди, а інші може ще десь існують у дублікатах, але неприступні читачеві. Тепер навіть у Києві вже немає де посправжньому працювати науковцеві, аспірантові, студентові, особливо якщо їх цікавить минуле України.

Як могла статися ця неймовірна трагедія? Чому? За яких умов? Чікими руками і в який спосіб це робилося? З якою метою?

Відповідь на ці питання мав дати процес над людиною, яка була спіймана на місці злочину, — працівником бібліотеки Погружальським. Процес проходив наприкінці серпня цього року в Києві, в невеличкому залі народного суду по Володарській вулиці.

Однак з самого початку процес набрав дуже дивного характеру. Старанно обходилося все, що хоч якось могло нагадати про політичний характер злочину, про його спрямованість проти української культури. Зате всі: прокурор, суддя, захисники, сам підсудний і заздалегідь підготовлені свідки — наперебій старалися показати, що в підсудного просто поганий характер і нічого дивного немає в тому, що він взяв і підпалив бібліотеку, щоб помститися її директорові за образу. Довго і нудно обговорювалися такі «важливі» питання: скільки в підсудного було жінок, як він з ними сходився і розходився, які квіти дарував і як ділився майном при розлученні. Адвокат занурювався в психологію багатоженця і показував, які різні кривди з боку співробітників призвели цю тонко організовану натуру до ідеї попалити українські книжки. Сам підсудний розчулено розповідав про те, що коли брав і підпалював книжки, то бачив перед собою не книжки, а фізіономію ненависного директора. У заключному слові він навіть прочитав патріотичного вірша, який починався словами: «Прости мне, родина, прости страна родная»...

Погружальський — казенний патріот. Він писав вірші, де хвалив Хрущова, а потім спалив бібліотеку... На процесі він почувався героєм і по всьому було видно: знає, що багато йому не дадуть. І справді, присудили його до десяти років позбавлення волі... «Гуманні» радянські закони на цей раз виявили співчуття до сентиментальних пригод «морально ушкодленої людини». Людини, додамо, яка закінчила два вузи і університет марксизму-ленінізму (!) і дуже добре знала, що і для чого вона робить.

Звичайно, від того, що Погружальського присудили б до розстрілу бібліотека не повернулася б. Але виникає кілька логічних питань.

Чому ні слова на згадувалося про магнієві стрічки та фосфорні шашки? Адже пожежу було гасити важко. Це пояснюється тим, що палії обкидали книжки магнієвими стрічками та фосфорними шашками. На суді про це — ні слова. А Погружаль-

ський з готовістю пояснює, що він усе зробив за допомогою коробки сірників.

Як міг у бібліотеці, де КГБ цікавиться навіть читачами, протягом десяти років працювати такий сумнівний тип, як Погружальський?

Чому не постало питання про те, що в найбільшій бібліотеці республіки зовсім не існувало ніякого протипожежного захисту? В той час, як сучасні бібліотеки, наприклад, бібліотека ім. Салтикова-Щедріна в Ленінграді, обладнані так, що за допомогою автоматичної системи всяке вогнище буде ліквідоване зразу ж (індикатори відсіки і т. п.)

Чому цінні архівні документи зберігалися не в сейфах, а навалом? Чому відому вже всьому світові трагедію українського народу суд звів до рівня чергової пригоди багатоженця Погружальського?

Чому так пильно наглядав суддя, щоб у залі суду ніхто не вів ніяких записів («что вы там пишете?» «где вы работаете?» і т. п.).

І, нарешті, головне: якщо палієві було байдуже, що палити, то чому він палив саме український відділ, а не скажемо, відділ марксизму-ленінізму, де він працював? Чому з семи поверхів бібліотеки згорів тільки один — саме той, куди загнали українську книгу. Чому суд замазував цей факт фразами про «пошкодження російської та (!) української літератур?»

Ці та інші подібні питання (а їх може бути багато!) на суді не поставили. Та як вони могли поставити, коли процесом займався безпосередньо КГБ, яке навіть свідків попередньо «обробляло», а від працівників бібліотеки брали підписку, що вони не будуть «болтать лишнее»?

І все таки дещо на процесі виявилось. Наприклад, що протягом багатьох років з українських бібліотек масово вивозяться і знищуються книжки. Це говорив на свій захист Погружальський: мовляв, не такий вже я злодій, і до мене книжки нищили в організованому порядку. Це була, так би мовити, юридична контратака Погружальського. На це суд знайшов таку відповідь: книжки нищилися на законній підставі, бо існує якесь розпорядження про ліквідацію «идейно и научно устарелых книг». За що ж засудили бідного Погружальського? Адже він всього-навсього ширше застосував вищенаведену формулу! І чи не це мав на увазі ображений палій, коли в прощальному віршованому монолозі говорив:

Враги культуры на свободе,
В тюрьму попался только я.

А втім, про долю Погружальського очевидно подбають його спільники і однодумці. Ми ж подумаймо про висновки, які з цієї справи випливають.

Виморивши голодом мільйони українців у 1933 році, закатували кращих представників нашої інтелігенції, душачи найменшу спробу мислити, із нас зробили покірних рабів. Віддаючи державі всі сили і плоди своєї праці, ми не встигаємо подумати: Хто ми? Для чого живемо? Куди нас ведуть?

Нам вже не раз плювали в обличчя. В цьому ж році плюнули особливо нахабно. Спалили найбільшу українську бібліотеку. Зірвали місток між нашим минулим і сучасним.

Коли ми навіть від цього плювка не опам'ятемося і підставимо покірно заплучені очі під інший, тоді хто ж ми, як не «раби, підніжки, грязь Москви»?

Чим можна налякати український народ? Знищити його? Це було не під силу навіть Сталінові.

Пограбувати? Але ж він і так щороку віддає все, що має.

Відібрати мову? Це робиться щодня. В містах вона давно на становищі прибиральниці, а в селах калічиться, як порепані на буряках руки колгоспниці.

Знищити пам'ятки культури? Зірвали найстарішу Десятинну церкву, знищили Михайлівський і Успенський собори, а зараз руйнують найстародавніші церкви по селах...

Невмируще серце України живить історія. Вона народила Шевченка і тисячі національних героїв, і вони можуть знову воскреснути в кожного юнакові й дівчині. Ось чому історію України заховали від нас і стали випалювати її «каленим железом».

Наші діти вивчають у школі історію російських царів та їх полководців-душителів. Про своїх предків дітям дають фальшиві поняття. Але в архівах лежать, як динаміт, книжки, факти. До них мають доступ тільки тюремщики. Проте когось вони пекли навіть за семи замками.

Українські книжки спалено. Як ці книжки проходили російську і австрійську цензуру — про це ще колись напишуть дивовижну історію. Але навіть те, що міг стерпіти білий монархічний шовінізм, не може терпіти червоний. Він казався від люті, що колись ці книжки можуть вирватись на волю. Вони витримали сталінський терор, витримали гітлерівську окупацію. Потім їх стали вивозити на макулатуру як «ідейно устаревшие». На одному з семи поверхів в будинку бібліотеки вони притулилися на дерев'яних полицках і чекали дальшої «чистки». Вони валяються, рвуться, гниють мільйонами, на купи звалюються по монастирях. Але російський чорносотенний рух нетерпимий, він не хоче чекати, він войовничий!

Українці! Чи знаєте, що вам спалено? Вам спалено частину розуму і душі. Не тієї, яку сталінський терор зацькував, заплював і загнав у п'яти, а тієї, що мала ожити в наших дітях і внуках. Вони спалили храм, де відроджується душа.

Російський великодержавний шовінізм, як і антисемітизм, давно реабілітований в колоніальній імперії, яку називають ССРСР.

Наступ ведеться широким фронтом і не тільки на Україну, а й на Білорусію, Прибалтику, Закавказзя, Середню Азію, наступають не лише офіційно, а й отак, як Погружальський та ті, що стоять за його спиною. Пожежі національних бібліотек в Туркменії (Ашхабад) та Узбекистані (Самарканд) — хіба це не кільце одного чорносотенного ланцюга?!

Шовінізм є скрізь — на керівних посадах і в секретних розпорядженнях, але про нього не можна згадати словом, ніби його не існує. Зате на кожному роздоріжжі кричать про «український буржуазний націоналізм». Шовінізм вас душить, а ви кланяєтесь його інтернаціональному мундирові. Він глузує з вас, а ви клянетеся в любові до «великого російського народу».

Шовінізм всемогутній, бо чує в себе за спиною офіційну підтримку. В очах наших поневолювачів люди, що розуміють велику трагедію України, є державними злочинцями. Але ми не побоялися б поставити свої підписи під написаним, якби нас судили публічним судом і покарали так, як Погружальського за знищення української академічної бібліотеки. Але ж ми живемо з вами в країні, де за слово правди людей нищать по-злодійськи, без суду.

Хіба не вчинили кілька років тому дику розправу над групою київських та львівських юристів, що хотіли у Верховній Раді та в ООН підняти питання про колоніальний гніт на Україні, про ігнорування навіть куцої сталінської конституції? Таємний «суд» і розстріл — ось відповідь на спробу підняти голос за права уярмленої нації. А щоб про це не дізналися нащадки, всі матеріали дізнання і суду були знищені...

А в цей час, коли творяться діла, яким могли б позаздрити середньовічні інквізитори, верховний балакун з усіх трибун розпинається, що у нас немає політичних в'язнів, що «диктатура пролетаріату» переросла в загальнонародну демократичну державу. Якщо кляп у роті і таємне знищення політичних противників — демократія, то що ж тоді фашизм?

Показовий той факт, що бібліотека була підпалена 24-го травня в час Шевченківських свят. Це надає події особливого зловісного характеру. Може не всі знають, як багато робилося протягом 1963-1964 рр. для того, щоб у тих святкуваннях не було нічого Шевченківського. Зовні Тараса ніби вславляють. Бо що ж інакше робити з ним? Але насправді йде велика війна з Шевченком. Його найбільші політичні поезії («Осії глава XIV», «І мертвим і живим...», «Розрита могила» та ін.) замовчуються. Є спеціальна вказівка суворо наглядати за шевченківськими концертами й вечорами, щоб вони проходили на рівні гопака, а то, не дай Боже, сплине щире слово Кобзаря, пробудить у когось думку про Україну, про «нашу, не свою землю». А скільки в журналах і газетах було цензуруо

знято матеріялів-статтей, віршів про Шевченка, в яких сексоти побачили «натяки» на сучасне становище України!

Шевченка боявся цар. Бояться його й наші партійні царисти, бо недарма вони стягнули на гору в Каневі на день свята хмару війська і міліції та переодягнених кагебістів. А чи були там люди...? Людей впускали до Шевченка по перепустках...

Але вершиною всього цього були події 22-травня в Києві. У цей день традиційно відзначається річниця перевезення Шевченкових останків з Петербурга і поховання Шевченка в Каневі. До пам'ятника Шевченкові в Києві збираються люди, співають пісень. Так було протягом кількох років. Цього ж року начальство, виконуючи загальний план роботи «по Шевченку», вирішило цього не допустити. Напередодні викликали в ЦК ЛКСМУ групу молоді, яку вважали ініціатором цієї справи, і сказали, що цього не можна допустити. Чому? «Тому, що подібні маніфестації — образа великого російського народу». Так дослівно і було сказано: «образа великого російського народу». Дико, але послідовно. А потім декани і парторги бігали по студентських аудиторіях і попереджали, що хто буде помічений біля пам'ятника Шевченкові 22-го травня, того автоматично виключать з вузу. Неймовірно? Спитайте в студентів університету, педінституту, медінституту, у працівників інститутів літератури, фольклору та етнографії, держлітвидаву та інших видавництв, яким дзвонили по телефону навіть секретарі ЦК ЛКСМУ, суворо попереджали про це.

І все ж увечері 22-го травня зібрався біля пам'ятника великий натовп молоді. Їх зняли на кіноплівку і тепер «тягають». Декого зняли з роботи, декого збиралися зняти, поки не прийшла з Москви вказівка: «не роздувать справу».

Так вони бояться Шевченка. І так воюють з ним. А війна з Шевченком — це тільки частина війни з українською культурою і українським народом. Спалення українки в публічній бібліотеці — також частина цієї війни... «Учіться, брати мої, думайте, читайте» — закликав Шевченко.

ДУМАЙТЕ...

Ми знаємо, що народ безсмертний, його не задушиш, не спалиш його духа. Звичайно, коли в народі є дух боротьби. Але коли немає того духа — він стає мертвим. Не втішаймо себе вічною істиною про безсмертя народу — його життя залежить від нашої готовності постояти за себе!

Сучасність, рік V, ч. 2, лютий 1965, стор. 78-84.

131. ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОМУНІСТІВ ДО КОМУНІСТІВ УСЬОГО СВІТУ

Звернення до комуністів усього світу з грудня 1964 цікаве передусім з огляду на середовище, з якого воно походить. Автори документу — українські комуністи, протестують проти проявів відродження сталінізму та політики централізації й русифікації неросійських народів СРСР.

ДО ВСІХ КОМУНІСТІВ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ І КАПІТАЛІСТИЧНИХ КРАЇН, ДО КЕРІВНИХ ОРГАНІВ КОМУНІСТИЧНИХ І РОБІТНИЧИХ ПАРТІЙ СВІТУ

Ми, група комуністів України, звертаємось до вас із цим словом турботи про долю комуністичного і робітничого руху, про мир і про майбутнє народів, про долю свого українського народу. Ми вважаємо, що сучасний стан боротьби трудящих за соціальну і національну свободу вимагає відвертої та принципової розмови про теорію і практику комуністичного руху. Розуміючи всю трудність і складність такої дискусії, ми іншого шляху не бачимо.

Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії пройшла під гаслом марксизму, а суспільство, що народилося внаслідок її перемоги, стало першою формою практичного буття теорії комунізму. Трудящі світу привітали і підтримали новий лад, в ньому вони вбачали початок здійснення своїх ідеалів...

Зараз за плечима людства майже піввікова історія нової соціальної системи. Радянський Союз, що стоїть на чолі цілого соціалістичного табору, проголосив остаточну перемогу соціалізму і поступовий перехід до комунізму. Програма КПРС, прийнята XXII з'їздом партії, визначила двадцятирічний строк побудови основ комунізму. Ось-ось частина людства створить рай на землі... і це будемо ми...

Така правда декларації. Та люди живуть не деклараціями. Реальне життя показує, що теоретичні догми стали гальмом на шляху вільного поступу розуму і чину людського на благо особи, народу, нації і людства в цілому.

Ми працюю доводили свою відданість ідеалам комунізму, ідеалам миру, демократії і свободи, ідеалові безкласового комуністичного суспільства, але ми хочемо суспільства, де людину не гнітитиме ні влада капіталістів, ні свавілля білого, червоного чи

ще якогось деспота, ні диктатура партії, ні нога завойовника і колонізатора, ні фетишизм теоретичних догм і гасел.

Не будемо аналізувати теорію і практику попереднього періоду і теперішнього стану комуністичного руху: він має історичні успіхи вже завдяки притягальній силі наших ідей. Зараз нас тривожить перспектива цих ідей. Ми мусимо звернути увагу комуністів світу на правду життя в Радянському Союзі, який претендує на звання країни із найпрогресивнішим та найсправедливішим у світі суспільним ладом.

Ми виховуємося у душі казарменної дисципліни з її принципом: не виносити сміття з хати. Але світ уже знає, що в нашій хаті сміття. Нашим вождям в пориві звинувачень своїх попередників доводиться потроху відкривати правду. Ми задихаємося від неправди і фальші. Брехлива пропаганда, рятуючи «лицарів на час», має зворотний бік: вона дискредитує в очах нових поколінь самі ідеали комунізму. Тому ми мусимо говорити всю правду.

В СРСР ліквідовано приватну власність на засоби виробництва і знищено експлуатацію одного класу іншим. Та чи може задовольнити нас доведена до абсурду централізація, економічний монархізм радянської державної машини, суб'єктивізм якої руйнує господарство і не спроможний забезпечити суспільство навіть матеріально? Чи величезна бюрократична армія привілейованого, високооплачуваного партійного чиновництва не є експлуататором трудящих? Уряд хвалиться своїми ракетами і супутниками. Та чи рівнозначно це економічній силі і стабільності суспільства?

Будівництво комунізму не можливе без труднощів і помилок, але ми хотіли б говорити про них, як господарі, а не пошепки, ми воліли б самі розібратись в своїх труднощах і помилках, щоб пошукати успішних шляхів будівництва комунізму. Та в тому-то й справа, що в Радянському Союзі людина позбавлена елементарного права вільно називати факти, аналізувати їх і робити висновки. Громадянські свободи, проголошені конституцією, є тільки цинічною фразою. Тоталітарна система беззаконня тільки спекулює на передових ідеях. Вона грубо фальсифікує очевидні факти і придушує найменший прояв свободи особи, деморалізуючи людей.

Необхідно усвідомити, що намір убгати об'єктивний процес прогресивного розвитку життя у наперед вироблені замкнутою групою людей догматичні схеми є не тільки не реальним, але й злочинним.

Було б марною справою вияснювати закордонному читачеві усі тонкощі внутрішньої політики тоталітарної держави, усю правду становища особи в щоденному житті радянського суспільства. Назвемо лише ті факти, характер яких очевидний.

Усьому світові відомі страхітливі злочини сталінського режиму. Гинули мільйони людей, розвалювалось господарство, підозри,

доноси і наклепництво стали державною політикою і моральною нормою, а партія кричала про морально-політичну єдність народу, про щасливе і заможне життя, про найвищу в світі демократію, про успішне будівництво ідеалу людей — комуністичного суспільства...

«Великий учитель людства» Йосиф Сталін помер. КПРС не знайшла нічого кращого, як виправдати принципи суспільного життя сталінського режиму, пояснивши велику трагедію мільйонів людей і цілих народів «перекрученнями» і «порушенням соціалістичної законності» однією особою, яка мала поганий характер. А культ особи буцім-то не є породженням існуючої в СРСР системи. Він ніби-то був випадковістю, а не закономірністю. Але пригляньмося, що змінилося сьогодні в самому укладі життя?

Зараз не розстрілюють у масштабах сталінських часів, але за вільнодумство засилають під якимсь вигаданим приводом (у нас же немає політичних в'язнів!) у «неіснуючі» табори.

Зараз перший секретар ЦК КПРС може, всупереч здоровому глуздові, зобов'язати всі республіки сіяти кукурудзу навіть там, де вона не росте. Як зараз визнав новий ЦК КПРС, усім була зрозуміла безглуздість поділу партії на міську та сільську частини. Але народ, як кричала радянська преса, «одноставно схвалив це мудре рішення».

Відомі зустрічі керівників партії та уряду із творчою інтелігенцією нагадали «полювання на відьом» сталінських часів. Чиновницькі, малокультурні виступи Микити Хрущова оголошувалися всебічною і глибокою програмою духовного життя країни. Партійні вожді та їхні численні підспівувачі в образі деморалізованих графоманів поблажливо нагадували «несвідомим»: «Ми вас не стріляємо, але ви мусите зрозуміти свої помилки і вірно служити народові»...

Зараз уже не пишуть, що «кібернетика — буржуазна наука, вигадана капіталістами для одурманення мас». Але хто у світі знає випадки, щоб у Радянському Союзі називались факти або висловлювалися ідеї, які суперечать сьогоdnшній кон'юктурі? Сьогодні Сталін — геніальний вождь і великий продовжувач справи Леніна, завтра — авантюрист і злочинець. Коли ж критика культу Сталіна почала поглиблюватись, коли люди захотіли розібратись в тому, що сталося, партія позадикувала: мовляв, Сталін допустив серйозні помилки, але він був великим комуністом. А вже після зміщення Хрущова, створюється спеціальна цензурна комісія, що єдина може дозволити критику Сталіна. Учора Хрущов — вірний ленінець, а сьогодні — освістаний актор. Знати правду дано лише одному «пенінському ЦК», «колективна мудрість» якого, як показує життя, втілена в особі першого секретаря...

Зараз не організують штучного голоду, як це було в 1933 році на Україні. Але коли робітники протестують проти підвищення цін і норм виробітку, що є результатом авантюрної економічної політики

держави, їх розстрілюють і давлять танками, як це було в травні минулого року в місті Новочеркаську...

Ми не приймаємо всерйоз заяву, що в країні повністю відновлено соціалістичну законність і ленінські норми суспільного життя. У нас ніхто не впевнений, що знову не запрацює безжалісна («Москва слезам не верит») машина нищення людей! Гарантії немає і не може бути. Навпаки, факти свідчать, що різники напоготові, ножі гостряться... Власне, машина духовного нищення людей продовжує весь час працювати: люди деморалізуються, нівелюються, русифікуються і втрачають віру в ідеали справедливості.

В той час, як лицемірно говориться про те, що диктатура себе вичерпала і на зміну їй прийшла загальнонародна держава, — насправді все посилюється диктатура ЦК, що виражає волю нового правлячого класу — партійної бюрократії.

За конституцією влада в країні належить Радам депутатів трудящих. За владу Рад йшли на смерть мільйони трудящих у роки революції. Але зараз у суспільному житті ради не мають жодного значення. Навіть офіційна пропаганда забула про них і закликає весь час до дальшого «посилення керівної ролі партії». Куди ж далі посилювати?

Роль профспілок та інших масових організацій також зведена до збирання членських внесків та мобілізації трудящих на ті чи інші затіяні вождями «кампанії».

Централізована державна машина, на службу якій поставлений непомірно розбухлий чиновницько-бюрократичний апарат, знищує найменші спроби самодіяльності мас.

Логічним результатом суспільно-політичного режиму в Радянському Союзі є національна політика КПРС.

Величезний пропагандистський апарат партії невтомно твердить про рівноправність і дружбу націй в Радянському Союзі, про повне і остаточне розв'язання в СРСР національного питання.

Насправді ж під маскою великих ідей інтернаціоналізму і братерства народів ведеться груба, нахабна своїми методами і розмірами русифікаторська колонізаційна політика Москви. Російський великодержавний шовінізм розпалюється планомірно і цілеспрямовано, він поглинає великі матеріальні і духовні ресурси держави, він — хочемо заявити на весь світ — становить щораз більшу загрозу мирові і безпеці народів, він стає справжнім прапором найбільшої в світі імперії.

Україна проголошується суверенною державою. Насправді ж вона, як і решта національних республік СРСР, перетворена на колоніальну адміністративно-територіальну область Російської імперії. Уряд УРСР не має права без згоди Москви вирішити самостійно найдрібнішого питання. Смішно, але факт: перший секретар ЦК КПУ Шелест не міг без дозволу Москви санкціонувати будівництва підземного вуличного переходу в Києві. Україна, як

держава, позбавлена будь-якої матеріальної сили для захисту своїх національних інтересів. Величезна армія деморалізованого, привілейованого і у значній мірі денационалізованого партійного чиновництва є надійною опорою централістської політики Москви. А національно і громадянськи свідомій частині українців закрито рот.

Національного питання зовсім не торкнулося деяке пом'якшення суспільного життя в СРСР, що відбулося після XX з'їзду КПРС. Економічний, політичний, культурний централізм залишився не зачепленим.

Мало того, коли в наслідок критики Сталіна дещо поживилося національне життя республік, ЦК КПРС у квітні 1963 року провів по республіках секретні наради, на яких сказано: на Україні, в Прибалтиці і на Кавказі зростає націоналізм; ми зараз не можемо вдатися до масових репресій, але ми готові для боротьби з націоналізмом зробити все...

Русифікаторський наступ йде розгорнутим фронтом. Так, на Україні в державних установах майже не вживається для ведення справ українська мова. Русифікуються дитячі заклади, школи. Середні та вищі учбові заклади зрусифіковані майже повністю, за винятком хіба українських відділів філологічних факультетів. Україна, що дала світові Довженка, не має своєї національної кінематографії. Наукова література видається майже виключно російською мовою. Тиражі українських книжок мізерні. Все робиться для того, щоб Україну звести до ролі провінції Москви.

КПРС йде на все, щоб послабити позиції України. Під благородним гаслом взаємодопомоги кадрами українська інтелігенція, зокрема технічна, вивозиться за межі республіки. На Україні постійно працюють пункти по переселенню українців на північ, Далекий Схід, Сибір і Середню Азію. В той же час на Україну масово переселяють росіян, навіть як рядових робітників. Особливо це стосується Західньої України. Чому служить така політика — будівництву комунізму чи зміцненню російського імперіялізму?

Для росіян, що живуть на Україні, існують театри, журнали, газети, величезна мережа шкіл. У Росії живе близько п'яти мільйонів українців. Але вони не мають нічого, навіть початкових національних шкіл.

Кращі культурні сили України, як правило, забираються до Москви. Наприклад у Великому Оперному Театрі біля 50 процентів складу забрано з України. Великі матеріальні і духовні ресурси національних республік поставлені на службу «загальноросійській» культурі. Гастрольні поїздки за кордон, товариства радянсько-зарубіжної дружби і т. п. працюють на пропаганду російської культури.

Справжня історія України закрыта для українського народу. Російська псевдонаука взяла на себе неблаговидне завдання реабілітувати загарбницьку, колонізаторську політику царизму,

спадкоємцем якого є сьогоднішня диктатура. Все, що суперечить ідеї російського централізму, оголошується «українським буржуазним націоналізмом», якого не можна вивчати хіба що паплюжити.

У травні цього року сталася страшна подія: у Києві спалено республіканську державну публічну бібліотеку. Згоріла вся українстика, згоріли невідомні духовні скарби українського народу. А преса навіть не повідомила про велику національну трагедію України. Агенти КГБ (цієї держави в державі) поширювали безглузду провокаційну чутку, що бібліотеку підпалили «українські буржуазні націоналісти».

Незважаючи на нечувані в історії методи і розміри асиміляційної політики Москви, український народ живе і бореться. Виключення із вузів студентів-українців за «націоналізм» — постійне і звичне явище. Політичні арешти, адміністративні репресії є нормою в суспільному житті свідомого українства.

Можна не брати на віру розраховані не експорт слова газети «Правда» про те, що «сепаратистські ідеї» на Україні марні й надумані. Ми знаємо, що доля українського народу в його власних руках. Але нам боляче думати, що через егоїстичну шовіністичну політику КПРС знову рано чи пізно проллється кров.

Така правда національного життя в Радянському Союзі. Проте КПРС фарисейськи заявляє, що вона може гордитися «результатами ленінської національної політики» партії.

Комуністи! Соціально-політична і національна політика КПРС — це не тільки наша внутрішня справа. Демагогічне гасло світової революції, як показує життя, стає прикриттям політичного авантюризму і новітнього російського імперіялізму.

КПРС веде свою шовіністичну політику під гаслом дружби, братерства і свободи народів. Схопастична теорія про те, що комунізм витворює один народ з однією культурою і мовою, поширюється всіма пропагандистськими каналами. Зрозуміло, що майбутньою мовою людства має бути мова російська. Майте на увазі: ця теорія торкається і народів поза межами СРСР, хоч поки що не дуже відчутно. В 50-х роках в СРСР навіть ходила версія про можливість включення до складу Радянського Союзу Польщі та Чехословаччини. Вас повинен насторожити той факт, що для казенно-бюрократичної частини російського громадянства ця ідея була самозрозумілою і нітрохи не дивною.

Комуністи! Нас, правду кажучи, дивує, що ви не бачите чи не хочете бачити справжнього стану життя в Радянському Союзі. Зі старанністю дипломатів ви вітаєте і прославляєте СРСР як зразок справедливого людського суспільства. Нам здається, що реальність справжніх успіхів комуністичного руху має бути дорожчою за тимчасові політичні кон'юнктури. Тому ми глибоко вдячні Пальміро Тольятті та усім італійським комуністам за чесний голос правди і турботи про долю комуністичного руху.

Товариші комуністи! Друзі по ідеї! Ми хотіли б розмовляти з вами, не ховаючи своїх облич, як рівні з рівними, але ж не маємо мінімальної гарантії недоторканості особи, навіть гарантії того, що нас судитимуть відкритим судом за такий «сташний злочин» (таким є, звісно, наш вчинок в уяві партійно-чиновницького апарату КПСР). Єдине, що нас чекало б — це розстріл в катівнях КГБ. Адже в СРСР суд як юридично незалежна установа є такою ж фікцією, як свобода слова, як прославлена радянська демократія взагалі.

Просимо опублікувати нашого листа і обговорити його з позицій об'єктивної правди, до якої мусимо прагнути ми всі.

Лист складений ініціативним комітетом, з ним познайомлено *поодинок*о групу українських комуністів.

Грудень 1964

Комуністи України

Сучасність, рік IX, ч. 12, грудень 1969, стор. 92-98.

132. ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?

Іван Дзюба

Праця Івана Дзюби *Інтернаціоналізм чи русифікація?*, VII розділ якої передруковано нижче, була підготовлена в останніх місяцях 1965 та надіслана в грудні того ж року керівним партійним діячам УРСР і ЦК КПРС.

В цілості вона появилася у видавництві «Сучасність» (1968).

ПУГАЛО «УКРАЇНСЬКОГО БУРЖУАЗНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ» І РЕАЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ВЕЛИКО-ДЕРЖАВНОГО ШОВІНІЗМУ ЯК ГОЛОВНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ БУДІВНИЦТВІ СРСР

Як відомо, в партії при обговоренні національних справ тривалий час точилася боротьба між тими, хто головною перешкодою у будівництві справді інтернаціонального союзу республік уважав російський великодержавний шовінізм, і тими, хто натомість озлоблювався проти «місцевого націоналізму» в республіках. Серед останніх був Сталін, який пустив у хід спеціальний термін «соціал-шовінізм», що ним таврував «націоналістів». У розпалі сталінської акції проти «соціал-шовіністів» у цю справу, як відомо, втрутився В. І. Ленін¹, який рішуче припинив цю кампанію і закликав партію розгорнути нещадну боротьбу проти російського великодержавного шовінізму як смертельної небезпеки для справи пролетарського інтернаціоналізму, для справи будівництва союзу республік.

Багато хто не любить сьогодні згадувати про ці ленінські вказівки, тим більше є необхідність нагадати про них. Ось як ставив Ленін питання про два націоналізми:

Я уже писав в своїх произведениях по национальному вопросу, что никуда не годится абстрактная постановка вопроса о национализме вообще... Необходимо отличать национализм нации угнетающей и национализм нации угнетенной, национализм большой нации и национализм нации маленькой.

¹ В. И. Ленин, «К вопросу о национальностях или об „автономизации“». Москва, 1965 г.

По отношению ко второму национализму почти всегда в исторической практике мы, националы большой нации, оказываемся виноватыми в бесконечном количестве насилия и даже больше того — незаметно для себя совершаем бесконечное количество насилий и оскорблений....

Поэтому интернационализм со стороны угнетающей или т. наз. «великой» нации (хотя великой только своими насилиями, великой только так, как велик держиморда) должен состоять не только в соблюдении формального равенства наций но и в таком неравенстве, которое возмещало бы со стороны нации угнетающей, нации большей, то неравенство, которое складывается в жизни фактически. Кто не понял этого, тот не понял действительно пролетарского отношения к национальному вопросу, тот остался в сущности на точке зрения мелкобуржуазной и поэтому не может не скатываться ежеминутно к буржуазной точке зрения.²

І далі:

Коренной интерес пролетарской солидарности, а следовательно и пролетарской классовой борьбы, требует, чтобы мы никогда не относились формально к национальному вопросу, а всегда учитывали обязательную разницу в отношении пролетария нации угнетенной (или малой) к нации угнетающей (или большой).³

Це говорилося вже в радянський час, з приводу радянських проблем і на досвіді радянського будівництва. Проаналізувавши цей досвід, В. І. Ленін заявив: «Російському великодержавному шовінізмові оголошую бій не на життя, а на смерть».⁴

Згідно з ленінськими вказівками і XII з'їзд РКП(б) ухвалив:

«Решительная борьба с пережитками великорусского шовинизма является первоочередной задачей нашей партии».

У зв'язку з тим зовсім винятковим значенням, якого надавав В. І. Ленін боротьбі проти російського великодержавного шовінізму, виникла потреба бодай коротко зупинитися на питанні: де джерела цього шовінізму, в чому він проявляється, чим він такий небезпечний і які існують гарантії від нього, як Ленін пропонував боротися з ним і чи виконані в цьому його заповіді, чи проведена і чи проводиться ця боротьба тепер?

² Там же, стор. 24.

³ Там же, стор. 25-26.

⁴ «В. І. Ленін про Україну». Київ, 1957, стор. 670.

1) Російський шовінізм як спадщина історії

XII з'їзд РКП(б) кваліфікував російський шовінізм як «отражение былого привилегированного положения великороссов». Ще раніше В. І. Ленін зазначив: «Віками великороси вбирали в себе, під гнітом поміщиків та капіталістів, ганебні і погані пересуди великоруського шовінізму... Проклятий царизм робив з великоросів катів українського народу».⁵

Про це саме говорилося на VIII, X, XII та інших з'їздах партії аж по XVI включно.

Колонизация окраин есть не просто работа нескольких месяцев, а работа целых десятилетий. Целыми десятилетиями российский империализм колонизировал эти окраины. Если мы признаем, что экономическое развитие отражается и проявляется на различных поприщах общественной экономической жизни, то надо признать, что колонизация окраин русским империализмом создала колонизаторскую идеологию, определенное колонизаторское настроение тех русских элементов, которые живут на этих окраинах... И до тех пор, пока мы не изживем этой идеологии... до тех пор мы ничего не сделаем... Нам надо начать борьбу с колонизаторством как таковым...⁶

Чи сьогодні, на сорок дев'ятому році радянської влади вижити до кінця така колонізаторська спадщина і такі колонізаторські настрої?

Далеко ні, і сьогодні, особливо у великих містах, дуже сильний такий прошарок російського міщанства, який безнадійно далекий від того, щоб бути носієм комуністичного інтернаціоналізму, а є духовим спадкоємцем «десяти поколінь колонізаторів». Це російське міщанство почуває себе не дружнім гостем і не добрим приятелем народів, серед яких живе, а господарем становища й вищим елементом. Воно зневажливо ставиться до тих народів, серед яких опинилося, і замість цікавитися, вивчати і засвоювати їх культуру, мову, історію тощо, — як це завжди робив і робитиме всякий добрий гість і заходжий чи навіть покликаний на допомогу друг, — це міщанство не тільки не вивчає і не засвоює їх, а навіть не цікавиться ними і не пропускає жодної нагоди, щоб зневажити, поглузувати, познуватися з них. «Знают вот украинский борщ, знают вот украинское сало» — писав про них В. Маяковський 40 років тому. Але й тепер вони знають не більше.

Ставлення цього міщанства до українського народу скристалізоване й скристалізовується далі в такі сумнозвісні «фолкльорні

⁵ Там же, стор. 626-627, 431.

⁶ «X съезд РКП(б); стенографический отчет». Москва, 1963, стор. 209.

перли», як от «хохландія», «Гапкенштресе», «залізяку на пузяку гоп» і т. п.

Не краще ставиться воно й до інших народів Союзу. «Эти грузины — такие лентяи, такие хамы... и ужасные националисты; эти азербайджанцы такие грязные, такие хамы, такие националисты; эти латыши такие националисты» і т. д. і т. п., одне слово, весь світ — хами і націоналісти, і лише вони, російські міщани — світозари культури і добрі демони інтернаціоналізму.

Цей прошарок російського міщанства в національних республіках — колосальний і постійно діючий, політично реакційний, культурно і морально знижуючий фактор; він вносить посилену (і чималу) отруту в справу дружби народів СРСР.

Проте, як це не дивно, він напівофіційно вважається справжнім носієм правильних ідей, надійною опорою влади і противагою «местным». «Местные» — це щось таке, над чим міщанинові не треба потрудитись...

Така характеристика давалася йому в партійних постановах двадцятих років, таким воно залишається й тепер. Різниця — дуже суттєва — в тому, що тоді з ним велася вперта і різнобічна боротьба, тепер ніякої боротьби й навіть виховної роботи в цьому напрямі не ведеться, навіть говорити про це міщанство не рекомендується, а тому його постійна інтоксикація стала ще небезпечнішою.

2) Російський шовінізм як змішування Союзу республік з «единой неделимой»

На Х з'їзді РКП(б) відомий діяч партії Затонський говорив:

Создался своего рода русский красный патриотизм. И сейчас мы можем наблюдать, как наши товарищи с гордостью, и небезосновательно, считают себя, а иногда даже смотрят на себя прежде всего как на русских, они дорожат не столько советской властью и советской федерацией, сколько у них есть тенденция к «единой неделимой». Необходимость действительного централизма у некоторых товарищей перепутывается с привычным представлением о «единой неделимой». Происходит колоссальная путаница понятий.

Само собою розуміється, що при советській влади централізм необхідний, це естественно... Но надо строго разделять то, что действительно вызывается необходимостью, что вызывается сущностью советской власти, необходимостью революционной борьбы, и то, что является пережитком старой национальной идеологии со стороны российских товарищей. Надо отделять действительно необходимую централизацию от того примитивного руссофства, — термин не мой, а Ленина, примененный им, к сожалению уже

поздно, только в конце 1919 года, и то на партийной конференции. Но сейчас он получил большеправ гражданства и стал гулять по всему миру. Это руссотяпство имеется везде и всюду, имеется прежде всего в толще нашей партийной массы, оно является не только у тех колонизаторов, которым пришлось применяться к коммунизму на далеких окраинах, вроде Туркестана, это руссотяпство наблюдается и здесь, в Москве, и в наших центральных учреждениях. Сплошь и рядом вы встретите наряду с революционностью в одних направлениях — некоторую инертность, некоторую косность в этом смысле и некоторое смещение понятия советского единства с тяготением к «единой неделимой».⁷

І далі:

Не надо придерживаться той примитивной русской линии, которой придерживается значительная часть наших товарищей во вред советской власти и во вред советской федерации.⁸

Про це трохи пізніше говорив Сталін у доповіді на XII з'їзді РКП(б):

Родилась идея сменовеховства, бродячье желание устроить в мирном порядке то, что не удалось устроить Деникину, т. е. создать так называемую единую и неделимую.⁹

Вовсе не случайность, товарищи, что сменовеховцы приобрели массу сторонников среди советских чиновников. Это вовсе не случайность. Не случайность и то, что господа сменовеховцы похваливают коммунистов — большевиков, как бы говоря: вы о большевизме сколько угодно говорите, о ваших интернационалистских тенденциях сколько болтайте, а мы — то знаем, что то, что не удалось устроить Деникину, вы это устроите, что великую идею великой России вы, большевики, восстановили или вы ее во всяком случае восстановите. Все это не случайность. Не случайность и то, что даже в некоторые наши партийные учреждения проникла эта идея... У нас растет не по дням, а по часам великодержавный шовинизм самый заскоружный национализм, старающийся стереть все нерусское, собрать все нити управления вокруг русского начала и придавить нерусское.¹⁰

Там же, стор. 203-204.

⁸ Там же, стор. 206.

⁹ «XII съезд РКП(б): стенографический отчет». Москва, 1923, стор. 36.

¹⁰ Там же, стор. 364.

Так говорив Й. В. Сталін 1923 року, за життя і під «испытующим оком» В. І. Леніна. Але згодом, зробившись з діяча партії володарем, він і сам своєрідно «змінив віхи» і немало потрудився в ім'я «всех нитей управления вокруг русского начала». Концентрованим виразом цього нового «сменовеховства» були ідеї, висловлені Сталіном у відомому тості «За великий русский народ» (де інші народи Союзу виступали як явно другорядні і де перемога над фашизмом ставилася в залежність не стільки від соціалістичного ладу, скільки від вродженої російської «терплячости» і такої самої здатності все об'єднувати «вокруг русского начала»).

Всім і досі пам'ятна та сумнозвісна оргія «русского приоритета», яка почалася слідом за цим і тривала кілька років. Сьогодні багато з її елементів здаються трагікомічними і неймовірними, алеж вона була і поклала невитравну печать на все наше суспільне й духове життя. Видимі й невидимі її наслідки діють і сьогодні.

Вільне чи мимовільне «змішування» Союзу РСР з «единой и неделимой», оте «некоторое смешение советского единства с тяготением к „единой неделимой“», про яке саркастично говорив Затонський 1921 року — сьогодні багатьом увійшло в плоть і кров і проявляється багатоманітно.

Не так давно наша преса з неабияким смаком і задоволенням популяризувала листи В. Шульгіна до російської білогвардійської еміграції, в яких він закликав її примиритися з радянською владою, бо вона не тільки не знищила Росії, а, навпаки, врятувала і примножила її. Яку Росію мав на увазі Шульгін — ясно...

Ще не так давно в історичних, літературознавчих, фолкльористичних та інших працях об'єктивно і правдиво освітлювалася історія взаємин Росії з навколишніми народами, історія російської колонізації. Зовсім звично, як загальновідомі речі, писалось про всі «преlestи» колонізації, про знищення цілих народів «по пути к» черговому морю чи океану. Не дивно було читати й писати таке, приміром:

Первым народом, которому суждено было принять удар русских завоевателей, двигавшихся к Сибири, были вогулы... При приближении русских поселения вогулов оказали сильное сопротивление новым пришельцам и даже потом, в конце XVI века, оцепленные со всех сторон сетью крепостей-островов, продолжали бороться с русскими...

Главная масса вогулов... превратилась после завоевания русскими в полубродячих звероловов, рыбаков и оленеводов... Ранее бодрый, воинственный, знавший рудное, кузнечное дело, хлебопашество, ведущий торговлю и войны вогульский народ, угнетенный русскими завоевателями, опустился, утратил прежние знания и, теснимый со всех сторон, ушел в труднопроходимые дебри... Завоевание

русскими сосредоточило мысли и желания вогульского народа на борьбу за свое национальное освобождение. Но проходят годы, власть завоевателей усиливается, надежд на освобождение становится все меньше, и из глубин народа вырастает новый образ — богатыря-простолюдина, образ героя, который должен, совершая подвиги, избавить вогулов от русского владычества... Герои такого типа знакомы нам по эпосу и других угнетенных сибирских народностей... Яный Келб (герой эпосу — I. Д.) перечисляет те насилия и жестокости, которые творили русские после победы:

Отобрали нашу землю,
Наши реки и угодья,
Обложили наши дымы
непомерной тяжкой данью,
Взяли жен, а мы рабами
Стали им служить покорно.

С приходом русских

Прилетела смерть немая,
Посылая нам болезни,
На оленей мор звериный...

Эти слова Яный Келба — слова всех сибирских народностей...

С каждым днем их (русских) было больше
Наш народ же уменьшался, —

замечает Яный Келб.

Горестное настроение вогульского народа перед лицом грозящей ему гибели выливается в плач; плачут не только люди, но и рыбы, птицы, звери, лес и вся природа... Произошло одно из тех восстаний угнетенных северных народностей, которыми пестрит вся история Сибири с начала XVII до XIX века.¹¹

Подібна історична правда була звичайна і самозрозуміла, широко представлена в працях істориків, соціологів, публіцистів, демографів, літераторів, взагалі в суспільних науках двадцятих і тридцятих років, як, до речі, в прогресивній думці дореволюційних часів, як, особливо з боку фактографічного, і більшості дореволюційних наукових публікацій.

¹¹ М. А. Плотноков, «Янгал-Маа, вогульский эпос». Москва-Ленинград, 1933, стор. 10-12, 40.

Тепер же подібного ми не зустрінемо. Тепер скрізь і всюди, ризикуючи збитися в тон і фразеологію офіційозу дореволюційного часу, на тон і фразеологію катковської пропаганди (і справді на них збиваючись), розписують і підкреслюють «благодєяння», що їх принесла Росія загарбаним народам (певно, маються на увазі ті, що вціліли під «отечеською» рукою самодержців; з тими ж, яких «стерли з лица земли» — і досі неясно, як бути; найзручніше, здається, з тими, чийі імена не збереглися: не було їх та й годі). Серед цих благодїяній — і врятування національного існування від хижих сусідів, і мир, і спокій, і дружба, і розвиток промислу та торгівлі, і культура і т. д. і т. п. Хрущов, виступаючи в столицях середньоазійських республік, особливо любив напирати на два моменти: Росія принесла цим народам мир, спокій — поклала край внутрішнім чварам (тверда влада) і «феодальной раздробленности» — та вищу культуру (це — народам з тисячолітньою, ще до існування Росії, культурою)... Читаючи ці щедрі «откровения» Хрущова, весь час уловлюєш щось знайоме... Аж, нарешті, пригадуєш: ага, це ж те саме «замирение» чи «освобождение» народів «от их внутренней лжи», про що так багато говорили сто п'ятдесят, двісті і триста років тому малосимпатичні особи, починаючи від самої Катерини І до Побєдоносєва. А щодо культури, так про це ж можна знайти в історії від часів Пісарро і до наших днів (хоча в наш час говорити про це відкрито соромляться навіть колонізатори Африки). Ось до чого приводить голий політичний практицизм, ігнорування духу марксизму і лише формальне використання його фразеології.

Правда, при цьому робиться маленька поправка: говориться, що ці блага приніс народам не царат, а то й не взагалі Росія, а великий російський народ. Аджеж, пробачте, політику взагалі, і колоніальну політику зокрема, робив усе таки російський царат, а не російський народ, отож ця «поправка» такого самого ґатунку, як коли б ми стали виправдувати загарбання Індії на тій підставі, що англійський народ — великий народ, і ображати його нагадуванням про колонії не годиться.

І що за такий особливий народ — єдиний в усьому світі, який ошаслилював усі інші, сам будучи одним з найнещасніших, і який дарував іншим те, чого сам не мав? Як він міг, наприклад, нести культуру, коли відомо, що для 95% російського населення ця культура була неприступна і що, за словами В. І. Леніна, в царській імперії розвиток капіталізму і «загальний рівень культури нерідко вищі в „інородних” окраїнах, ніж у центрі держави».¹²

Очевидно, ці всі питання набагато складніші й суперечливіші і зводили їх до уявно-патріотичних версій та пропаґандистських загальників на те, як великий російський народ подав братню руку великодушної допомоги такому то сусідньому народові, і такому то

¹² «В. І. Ленін про Україну». Київ, 1957, стор. 360.

до нескінченности — справа фальшива, протиісторична й анти-марксистська. Тут конкретно-історичний і класовий марксистський підхід замінюється примітивно-пропагандистським, націоналістичним, великодержавницьким.

А тим часом саме такий, далекий від марксизму погляд популяризується скрізь і всюди, на ньому зокрема виховуються покоління молоді в школах.

Треба собі уявити, яку основу моралі і громадських чеснот дає нашій молоді та пропаганда, проти якої всіма силами боролися справжні сини Росії, від революційних демократів шістдесятих років до Леніна.

А «всенародні святкування» 300-ліття, 400-ліття, 200-ліття, 150-ліття і т. д. «добровільних возз'єднань», «приєднань», «входжень» і тим подібних територіальних «приращень», як частіше казали в старовину. Недавно святкували навіть 450-ліття, здається, «добровільного приєднання» Казані, тої самої, яку вирізав до ноги Іван Грозний... Що на черзі: святкування річниць добровільного возз'єднання Криму і добровільного перенесення кримчаків з південного узбережжя до Сибіру? Адже смак до всенародних бал-маскарадів, здається, не втрачено...

При цьому не рахуються ні з загальновідомими історичними фактами, ні із свідченням російської та інших національних літератур, ні з голосами прогресивних суспільних діячів, ні з традиціями революційної думки, ні з принциповими документами марксизму-ленінізму, — які всі зокрема і в своїй сукупності говорять про те, що:

Поперше: ні одне з цих «возз'єднань» та «приєднань» не було «добровільним» ні за суттю, ні навіть за формою. Навіть Україна не «возз'єднувалась», а вступила в договірний союз, який потім був віроломно зламаний царатом. Порівняйте, наприклад, слова Герцена: «Хмельницький не через любов до Москви, а через нелюбов до Польщі віддався цареві... Москва, або точніше, Петербург, ошукали Україну й примусили її ненавидіти росіян».¹³

Або ще в Герцена:

Приєднавшись до Великої Росії, Малоросія виговорила собі значні права. Цар Олексій записався їх зберегти. Петро I, під приводом зради Мазепи, лишив тільки тінь цих привілеїв. Єлисавета і Катерина запровадили там кріпацтво.. Несчасна країна протестувала, але чи ж могла вона встояти перед цією невблаганною лаяною, що котилася з півночі до Чорного моря і вкрила все однаковим льодовим саваном рабства?¹⁴

¹³ А. И. Герцен, Россия и Польша. Письмо второе. «Колокол», Лондон, 1859, № 34, стор. 274.

¹⁴ А. И. Герцен, «Собрание сочинений», Москва, т. 12, 1957, стор. 327.

Ряд інших народів і земель були здобуті шляхом підбоїв, про що фактів та документів більше, ніж досить, хоча б у багатьох томах «Истории России» Соловйова. Про «добровільне» приєднання Грузії сучасник свідчить ось як:

Первоначальным поводом занять Грузию было представление графа Пушкина, который, побуждаясь самолюбием, а может быть и усердие к Отечеству совершением сего предприятия думал видеть средства увенчать счастливым успехом намерения, как лично относящиеся, так и вообще полезные для службы.¹⁵

У цьому ж документі наводяться мотиви підкорення інших кавказьких земель: «Присоединится земля, изобильная металлами, жатвами и скотоводством...» Як бачимо, це питання висвітлювалося просто і ясно. Нарешті, народи Півночі, Сибіру і Середньої Азії царат завоював і по можливості знищував на тій підставі, що вони були «дикие» і «разбойники».

Подруге: жоден із цих завойованих народів завдяки завоюванню не поліпшив і не міг поліпшити свого економічного становища, а, навпаки, занепадав або й навіть вироджувався, вимирав. Скільки народів і племен вимерло в Сибіру, від скількох навіть імени не залишилося. Відомо, яке зубожіння приніс царат в Азію; відомо, що на Україні він запровадив кріпацтво, приніс спустошення, забрав інтелігенцію і погасив усі вогнища культурного життя. Про Україну тодішній вчений і громадський діяч В. Н. Каразін казав: «Мне больно видеть ее, богатую и дарами природы и талантами ее обитателей, в поругании и презрении». А про долю Криму він писав: «мы превратили Крым в пустыню из прекрасной и многолюдной страны, какой он был у турок!»¹⁶

В книзі Є. Марковича «Очерки Крыма» (СПб, 1902) знайдемо фактичні дані про те, що коли за татар у Криму навчання дітей було обов'язкове, то після підкорення Росією запанувала суцільна неписьменність. Аналогічні документальні дані є і про Україну, де за часів Хмельницького і перших десятиліть Гетьманщини школи були майже в кожному селі, але на початку XIX стол., тобто за яких сто років, їх, за даними офіційних переписів, стало вдесятеро менше. Ось чому академік Багалій висловив свого часу в Державній Думі загальновідому річ, коли казав:

Для всех более или менее бесспорен тот факт, что малорусское население в XIX в. является отсталым в

¹⁵ Рассуждение о пользах и невыгодах приобретения Грузии, Империи и Одиши со всеми прилежающими народами. Кн. «Чтения», т. 2 (апрель-июнь 1862) р. 5, стор. 87.

¹⁶ В. Н. Каразин, Письма к князю Адаму Чарторыйскому. «Русская старина», Санкт-Петербург, 1871, стор. 704, 707-708.

культурном отношении по сравнению с великорусским и инородческим, и одной из причин этой отсталости являются именно вышеуказанные затруднения (навчання в нерідній мові — І. Д.)... между тем, как в XVII в. малороссы славились своею образованностью и, как известно, переносили ее даже в Московскую Русь.¹⁷

Подібно говорив і Г. І. Петровський на засіданні IV Державної Думи 2 червня 1913 року (його промова написана Леніном):

Я мушу вам сказати, що розвідка 1652 року архідиякона Павла Алепського про письменність на Україні говорить, що майже всі домашні, і не тільки чоловічий персонал, але й жінки і дочки, вміють читати: переписи 1740 року і 1748 року говорять, що в семи полках Гетьманщини — Полтавській і Чернігівській губерній на 1 904 села припадало 866 шкіл з викладанням українською мовою. Одна школа припадала на 746 душ. У 1804 р. видано було указ про заборону вчити українською мовою. Результати національного гніту позначаються далі. Перепис 1897 р. показав, що найбільш малописьменний народ в Росії — українці. Вони на найнижчому ступені. Це було в 1897 р., і тоді виходило на 100 душ населення 13 письменних.¹⁸

Потретьє: не можна визнати прогресивним явище, яке характеризується насильством, колоніалізмом, занепадом суспільності і культури підкорених націй аж до їх фізичного знищення чи біологічного виморювання (класичний геноцид), яке посилює національну ворожнечу (а не дружбу, як безсоромно запевняють нас тепер, всупереч Ленінові: «Проклятий царизм робив з великоросів катів українського народу»), яке посилює реакцію і знекровлює революційні сили серед самої пануючої нації. «Довга історія, вікова історія придушення рухів пригноблених націй, систематична пропаганда такого придушення з боку „вищих” клас створили величезні перешкоди справі свободи самого великоруського народу в його пересудах і т. д.»¹⁹ Тим більше марксизм-ленінізм не може все це визнати і не визнавав прогресивним.

Поміркуймо логічно. Царська Росія була деспотичною імперією, чи ні? Якщо була, то як може марксист-ленінець допустити саму можливість справді (а не лише за формою) добровільного приєднання чи возз'єднання в тому процесі, який увійшов в історію як класичний приклад колоніального наступу? Хай хто може —

¹⁷ «Украинская жизнь», Москва, 1912, № 5, стор. 38.

¹⁸ В. І. Ленін, «Статті і промови про Україну». Київ, 1936 стор. 307.

¹⁹ «В. І. Ленін про Україну», стор. 364.

пояснити: як процес колонізації, імперіялістичного грабунку міг складатися з довжелезного ланцюга «добровільних» возз'єднань і приєднань? Абож навпаки: як ряд цих возз'єднань і приєднань у сумі дав імперіялізм? Що це — діалектика? Ні, софізм і абсурд.

Але припустім, що царська Росія не була деспотією й імперією і що російський колоніялізм придумали націоналісти-русофоби. Тобто: що така химера, як добровільні приєднання, справді мали місце щодо Росії, щоб особливим чимось вирізнити її серед інших країн світу, яким подібна манна небесна не випадала і не випаде за всю всесвітню історію.

Тоді поставимо інше питання: чи марксизм схвалює втрату національного суверенітету, відречення від нього в умовах капіталізму, а тим більше феодалізму. З глибоким і щирим співчуттям до любителів святкувати 300-ліття і 450-ліття мусимо признатись — ні, не схвалює. А зовсім навпаки. Марксизм, даруйте, «не рекомендує» цього ні тим, хто «приєднується» («До того часу, поки відсутня національна незалежність, — пише Енгельс, — ...народ історично не в змозі навіть обговорювати скількикинебудь серйозно які б то не було внутрішні питання»)²⁰ ні тим, хто «приєднує» («Не може бути вільним народ, який пригноблює чужі народи»).

Або ось ще погляд Енгельса:

«На прикладі ірландської історії можна бачити, яке нещастя для народу, коли він поневолює інший народ. Всі англійські підлоти мають своє походження в ірландській сфері».²²

Взагалі цікаво проаналізувати багатющі думки Маркса й Енгельса про стосунки Англії до Ірландії: вони в багатьох питаннях стосуються історії російсько-українських відносин... більше того, Маркс і Енгельс прямо радять «роз'єднуватись» (так, так).

«Прямий абсолютний інтерес англійської робітничої класи вимагає розриву його теперішнього зв'язку з Ірландією».²³

Цитуючи цього листа, Ленін додає:

І Маркс... проповідує відокремлення Ірландії від Англії... Економічні зв'язки Ірландії з Англією, в 60-х роках минулого століття, були, звичайно, тісніші, ніж зв'язки Росії з Польщею, Україною і т. п. «Непрактичність» і «нездійснимість» відокремлення Ірландії (хоча б і в силу географічних умов і в силу неосажної колоніальної могутності Англії) впадала в очі...

²⁰ К. Маркс, Ф. Енгельс, «Сочинения». Москва, т. 27, стор. 185.

²¹ Там же, т. 15, 1936, стор. 223.

²² Лист Ф. Енгельса до К. Маркса від 24 жовтня 1869 року. Там же, т. 24, 1931, стор. 240.

²³ Лист К. Маркса до Ф. Енгельса від 10 грудня 1869 року, кн. Маркс, Енгельс, «Избранные письма», стор. 230.

...Політика Маркса і Енгельса в ірландському питанні дала видатний, що донині зберіг величезне практичне значення, зразок того, як повинен ставитися пролетаріат гноблених націй до національних рухів, — дала пересторогу проти тієї «холопської квалливости», з якою міщани всіх країн, кольорів і мов поспішають визнати «утопічною» зміну кордонів держав, утворених насильством і привілеями поміщиків і буржуазії однієї нації.²⁴

Але, може, все таки, це все не стосується Росії, оскільки, як запевняли, російський народ ще з давніх давен «что немцу смерть, то русскому здорово»? Гай-гай, і про Росію є, спеціально про ті добровільні возз'єднання.

В статті «Про національну гордість великоросів» Ленін пише: «...Економічне процвітання і швидкий розвиток Великоросії вимагає визволення країни від насильства великоросів над іншими народами». Це майже дослівно те, що свого часу невтомно писав Герцен: «Росії треба скоріш розпустити частини, ніж притягти їх до центру».²⁵ «Нам було б дуже шкода, якби Малоросія, наприклад, покликана вільно виявити свою думку, не зуміла залишитися при цілковитій незалежності».²⁶

У цитованому вище виступі Г. І. Петровського в Державній Думі (написаному, як ми згадували, Леніном), про це саме говориться:

Наші поміщики й офіційні кола стараються прищепити народові думку, що самовизначення націй згубно відіб'ється на державі. Але подивіться на Швецію і Норвегію: ось там культурні держави. Ви знаєте, що добровпорядження, цивілізація і освіта там у сто разів вище стоять, ніж у нас. У 1905 році Норвегія захотіла відділитись від Швеції, і що ж? Мирно і вільно вони відділились, не зважаючи на те, що Швеція має вдвоє більше жителів. Там не стали цькувати Норвегію, не стали підбурювати свій народ проти норвежців або на боротьбу з Норвегією, нав'язати їй гніт Швеції.²⁷

У роботі «Про право націй на самовизначення» Ленін схвально цитує такі слова Енгельса про Російську імперію: «Росія є володар величезної кількості вкраденої власности, — тобто «пригнічених націй», пояснює Ленін — яку їй доведеться віддати назад в день розрахунку»...²⁸

²⁴ «В. І. Ленін про Україну», стор. 396, 391-392.

²⁵ А. І. Герцен, Русские офицеры в рядах инсургентов. «Колокол», Лондон, 1861, № 161, стор. 1326.

²⁶ А. І. Герцен, Русским офицерам в Польше. «Колокол», Лондон, 1862, № 147, стор. 1214.

²⁷ В. І. Ленін, «Статті і промови про Україну», стор. 210.

²⁸ В. І. Ленин. О праве наций на самоопределение, кн. «О национальном и национально-колониальном вопросе». Москва, 1954, стор. 199.

...Маркс, Енгельс, Ленін уважали колоніалізм і гніт російського царизму найстрашнішим у світі, не в останню чергу тому, що він сягнув вершин фарисейства і цинізму у використанні найблагороднішої фразеології для найпідліших справ, що він умів дуже надійно сховати суть за видимістю.

Повертаючись тепер до нашої розмови про «возз'єднання», «приєднання» і т. п., скажемо, що з усього вище наведеного логічно випливає елементарне міркування: якщо й варто відзначити відповідні дати (а, мабуть, варто, бо все таки це дуже визначні, поворотні моменти в історії відповідних націй), то використовувати їхнє відзначення для ширшого висвітлення особливостей і форм російського імперіялізму, для роз'яснення ганебної і реакційної суті войовничого російського націоналізму і великодержавництва. (Саме такою виховною роботою партія в двадцять роки виробляла відчуття корінної різниці між теперішнім Союзом республік і колишньою Російською імперією, а не поняття спадкоємності).

У нас же саме вщеплюється поняття спадкоємності. Спадок території, спадок «неотъемлемости», спадок «священных границ», спадок «непобедимости русского оружия», спадок «объединения вокруг русского начала» (отого самого, ненависного колись марксистам-комуністам) і російського «предводительства», спадок «старшого брата», спадок понять про виняткову роль і місію Росії щодо навколишніх народів і т. д. і т. п. — тільки висловлено все це в псевдоінтернаціоналістських фразах. Це не той спадок, яким можуть пишатися комуністи. Великому Ленінові було соромно за цей спадок, а пишався він зовсім іншим російським спадком, справді великим російським спадком, спадком революціонерів.

Ми сповнені почуття національної гордості і саме тому особливо ненавидимо своє рабське минуле (коли поміщики, дворяни вели на війну мужиків, щоб душити свободу Угорщини, Польщі, Китаю) і своє рабське теперішнє, коли ті самі поміщики, з допомогою капіталістів, ведуть нас на війну, щоб душити Польщу й Україну, щоб давити демократичний рух у Персії і в Китаї, щоб посилити зрагу Романових, Бобринських, Пуришкевичів, яка ганьбить нашу великоруську національну гідність. Ніхто не винен у тому, що він родився рабом; але раб, який не тільки цурається прагнень до своєї свободи, але виправдує своє рабство (наприклад, називає задушення Польщі, України і т. д. «захистом вітчизни» великоросів), такий раб є холуй і хам, що викликає законне почуття обурення, презирства й огиди. (Хай вдумуються в ці слова теперішні українофоби й іскоренителі «націоналізму». — І. Д.)

Не можна великоросам «захищати вітчизну» інакше, як бажаючи поразки в усякій війні царизмові як найменшого зла

для дев'ять десятих населення Великої Росії, бо царизм не тільки пригноблює дев'ять десятих населення економічно і політично, але й деморалізує, принижує, збездішчує, прости-тує його, привчаючи до гноблення чужих народів, привча-ючи прикривати свою ганьбу лицемірними, ніби патріотични-ми фразами.²⁹

Ці слова треба «кальоним железом» (хай би воно хоч раз у житті зробило добре діло) виписати на гарбузових лобах сьогоднішніх холоуїв і хамів, що прикривають ганьбу минулого лицемірними, ніби патріотичними фразами і інсценізують коштовні «всенародні святкування» на місцях народних трагедій. Чи розуміють вони, що по суті повторюючи сьгодні версії царських офіціозів, як у трактуванні історії Росії, так і в трактуванні її взаємин з навколишніми народами, — вони вільно ставлять себе в позицію наступників цих офіціозів, а СРСР ототожнюють з колишньою Російською імперією? Що вони не більше, ні менше, як зраджують ленінізм, підмінюючи класово-революційний підхід — великодержавницьким?

Все це робиться нібито в ім'я возвеличення російського народу та його місії. Алеж не в цьому його безсумнівна велич, і взагалі не можна так безоглядно, демагогічно оперувати словом «народ» там, де йдеться про складні історичні, економічні, соціальні процеси. Марксисти конкретно аналізують їх і там, де великодержавники і «патріоти» хочуть прикрити всякі нечисті справи словом «народ», «російський народ», — там марксисти знаходять конкретного російського поміщика, торговця, заводчика, чиновника, куркуля. Ось ще один приклад на те, як комуністи в роки революції ставили питання про відносини між росіянами і тубільцями на підкорених царською Росією землях. Це — уривок із співдоповіді в національному питанні на X з'їзді партії (тов. Сафаров):

1916 г. в одном Семиречье 35% киргизского деревенского населения вымерло... Другая цифра — утрата 70% скота — этими ж киргизами... Недоверие к русскому городу у туземцев впиталось в кровь с молоком матери. У киргизов даже есть пословицы, которые нередко употребляются еще и сейчас. Киргиз говорит: «Убей у русского отца и дай денег», «Если у тебя русский друг, держи камень за пазухой». Русский для киргиза в старое время — это урядник, полицейский, насильник, грабитель. Ясно, что тут нужен подход, чтобы приобщить неэксплуататорский элемент окраин к советской власти... Кто же там сумел проникнуть в партию?... Туда вошел старый русский чиновник. Раньше он надеялся на империалистов, но когда эта надежда рухнула, когда он увидел, что

²⁹ «Ленін про Україну», стор. 408.

из Москвы и Петербурга непосредственной помощи от буржуазии и помещиков ожидать нельзя, тогда он понял, что в Туркестанской обстановке национальной вражды нужно создать какую угодно власть, но обязательно власть русскою. Таким образом партия там загрязнилась благодаря тому, что на первых порах мы не сумели привлечь в нее туземные пролетарские и полупролетарские элементы. А такие элементы есть, и если мы их сумеем привлечь, они честно и самоотверженно будут бороться под нашими знаменами. А на деле в наших рядах оказался коммунист-батьюшка, русский полицейский и семиреченский кулак, который еще до сих пор держит десятки батраков, имеет сотни голов скота и охотится на киргизов, как на дичь.

Во время революции там происходили такие ужасы, о которых пора сказать открыто, чтобы российские колонизаторские наклонности, которые еще живут у нас в рядах, были изжиты окончательно, чтобы резолюции Коминтерна не были для нас пустым звуком...

Русское великодержавное кулачество, которое волею судеб оказывалось «носителем» пролетарской культуры на окраинах, отбросило туземные массы в лагерь контрреволюции. Естественно, что на неразвитых в промышленном отношении окраинах русских пролетариев раз-два и обчелся, и в то же время, так как власть надо составлять исключительно из русских, за пролетариями потянулись кулаки и прочие.

И вот в силу того, что у всякого русского на окраинах была привилегия быть «пролетарием», власть составлялась из гнуснейших примазавшихся элементов, которые и с помощью советской власти и будучи в рядах советской власти устраивали всякие и всяческие контрреволюции... Вот то положение, товарищи, которое нами еще не вполне ликвидировано, вот то наследие, которое является наследием империалистических колониальных отношений. Это — автоматическое продолжение старых колониальных отношений под советской вывеской и формой...

По статистике Семиреченской области, за время революции русское кулацкое землевладение увеличилось с 57% до 70%. Заметьте, товарищи, за время революции, за время советской власти! И в то же время число вымерших киргизов по Семиреченской области увеличилось до 35%.

Здесь, товарищи, надо совершенно определенно сказать, что без восстановления трудовых прав на земле коренного населения окраин, населения буквально вымирающего, ни о какой советской национальной политике на окраинах не может быть и речи. В особенности это относится к киргизам, к башкирам, к целому ряду горских племен на Кавказе, где

царское правительство в былые времена отдало лучшие куски земли у источников воды привилегированному русскому населению. Количество этих кулаков насчитывается, товарищи, сотнями тысяч. Сотни тысяч кулачества на окраинах, которое создавало живую силу империализма, жило и живет, пользуясь целым рядом привилегий в силу экономического господства, в силу того, что оно владеет огромным количеством земли.³⁰

Як контрастує ця серйозна і чесна, ця відповідальна й інтернаціоналістська розмова до сьогоднішніх солодко-сентиментальних «патріотичних» фальшивок про «допомогу братнього російського народу» — за умов царського колоніалізму!

І звернімо увагу: іменно ті російські комуністи-революціонери, які на зорі радянської влади справді подали руку братньої допомоги «нацменам», оголосивши нещадну війну російському великодержавницькому шовінізмові, відібравши землі та угіддя в російського куркуля і віддавши їх вимираючому місцевому люду, дбаючи про національне радянське самоврядування, кадри, культуру, освіту, — іменно вони не галасували про свою, росіян, допомогу і свою, росіян, місію, хоч вони, мабуть, і мали для того підстави. Навпаки, вони підкреслювали історичну провину Росії перед цими народами і свої дії у деколонізації розглядали між іншим і як відшкодування за цю історичну провину. Це цілковита (і прекрасна!) аналогія до того, як Маркс і Енгельс ставили питання про історичний борг англійської робітничої класи перед Ірландією.

Це було справді інтернаціоналістське, революційно пролетарське світовідчуження. Тепер же його підмінюють великодержавницьким, «единонеделимческим», російсько-місянським.

Постійне підкреслення то провідної ролі російського народу, то його особливої місії в історії сусідніх народів, то його постійної безкорисливої (односторонньої) допомоги і т. д. і т. п. — це все далеко від марксистсько-ленінського розуміння реального історичного процесу, далеко від революційно-класового світогляду. Як відродження в інших формах ненависної марксистам концепції «объединения вокруг русского начала», це не може не сприяти вихованню в певної, далеко не кращої, частини росіян свідомого чи несвідомого почуття національної вищості, а в інших народів Союзу — комплексу національної неповноцінності.

Зв'язана з цим широка «перетряска» минулого, загальновідомих фактів історії — в бік фальсифікації — виховує неповагу до правди, безпринципність, цинізм, що також несумісне з принципами комуністичного виховання.

³⁰ «X съезд РКП(б); стенографический отчет». Москва, 1963, стор. 190-194.

Врешті, настирливе «корегування» дореволюційної історії Росії, історії Російської імперії в інтересах сьогоденної політики, бажання теперішню державність вивести з традицій минулої державности (не дарма ж у школах «Історія СРСР» починається не з наших часів, а є по суті історією російської імперії, яка *переходить* в історію СРСР, тоді як логічно треба, щоб історія СРСР таки була історією СРСР, а попередній період був історією ряду народностей, що тепер складають СРСР) — і у зв'язку з тим своєрідна «реабілітація» та прикрашування тієї поміщицько-бюрократичної державности з її «пободами», «восоединениями», «воинской славой» та «освободительством» — це все породжує підозру: чи не зарита тут якась хитромудра собака?

Виникає питання: кому і навіщо це все потрібне? Чи не достойніше було б виховувати молодь у дусі ленінського розуміння національної гідности та інтернаціоналізму? У дусі розуміння протилежности між російським великодержавництвом і російським патріотизмом, між російським великодержавництвом і інтернаціоналізмом? У дусі чесного поводження з історією і розуміння трагізму тих явищ і процесів, які надто своєкорисливо осмислювалися сильнішою стороною, яка і «затвердила» свою версію? У дусі не тільки словесної та задля «кодексу», а суттєвої, дійової, в глибині душі, як органічна потреба, виплеканої поваги, пошани, любови до всіх народів, вболівання за них. У дусі глибокого і благородного розуміння й почування взаємної відповідальности нас, представників різних націй, за долю, за майбутнє, за культуру, за мову — за справжній розквіт — всіх націй, історично об'єднаних у Союзі Радянських Соціалістичних Республік.

3) Російський шовінізм як практика приписування росіянам того, що створено всіма народами СРСР.

Однією із форм плутання Союзу РСР з «единой неделимой» є приписування росіянам того, що створено спільними зусиллями всіх народів СРСР. Чимало українських учених і мистців давнього і недавнього минулого досить безцеремонно, без усякої вказівки на їхню національну приналежність, атестуються як російські вчені і т. п. тільки тому, що через несприятливі умови за царату на Україні або через обставини особистої долі вони змушені були працювати за межами України. Це щодо минулого. Але аналогічні тенденції все відносити на рахунок Росії є і щодо актуальних явищ. Так, з буржуазної преси і з зарубіжної політичної фразеології, де СРСР послідовно ототожнюють з Росією і зовсім не потребують знати інших радянських націй, перекочують до радянської преси, а звідти і в свідомість людей формули типу «Русские запустили спутник», «Русские строят Ассуан», «Русские помогают народам Азии и Африки» і т. д. Зате ніколи не чути, скажімо, про допомогу,

яку надає цим народам такий член Організації Об'єднаних Націй, як Українська Радянська Республіка, про участь українців в усіх цих справах. А від тих самих народів Азії й Африки українці не чули жодного слова подяки, більше того, ті навіть не знають про існування такої нації, як українська, хоч її відсоток в отій «русской помощи» — чималенький. Багато молоді з країн Азії і Африки навчається в українських вузах, але більшість з них і не догадуються, що вони користуються гостинністю і допомогою української нації, нації, що має свою культуру, мову, державність. Звичайно, винні не вони... До речі, останнім часом аргументація про неможливість викладати в українських вузах українською мовою поповнилася ще одним «доказом»: не можна, бо там навчаються чужоземці...

Про те, як наша преса і наші діячі навіть з якоюсь запопадливістю люблять потурати оцьому закордонному ототожненню СРСР з Росією і невизнанню інших націй, свідчить безліч фактів, а серед них і чимало курйозних. Ось приклад. На міжнародному кінофестивалі в Мар-дель-Плята український фільм Київської студії ім. Довженка «Тіні забутих предків» дістав другу премію і був гаряче зустрінутий публікою. Але звичайно ж, «популярність» члена ООН України в світі така, що аргентинська публіка не знає про існування такої суверенної держави і такого народу, назва Києва їй нічого не говорить, і вона кричала «Віва Росія! Віва Москву!» Здавалося б, залишається тільки червоніти від сорому, що навіть імені твого народу не знають і тріумф його мистецтва відносять все на той самий російський рахунок. А от голова Держкомітету УРСР по кінематографії С. П. Іванов у газеті «Вечірній Київ» розповідає про це без тіні ніяковости, навіть не помічаючи невільного гіркої сарказму долі...

Я певен, що ці і подібні явища нікому добра не дають... Російська нація — одна з найвеличніших і найславніших націй світу — для своєї величі і слави цього не потребує. Навпаки, для культурного росіянина це тільки образливо.

4) Російський шовінізм як національний нігілізм, псевдоінтернаціоналізм і псевдобратерство.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював небезпеку не тільки свідомого, але й несвідомого російського великодержавництва і шовінізму, який може бути зовсім «непомітним» для його носія, проте дуже шкідливим: він часто проявляється у формі національного нігілізму й поверхового фальшивого розуміння інтернаціоналізму. Ми вже говорили про нього в розділах другому і третьому.

Психологічно не важко зрозуміти його походження: з часів монгольської навали росіяни не знали національного поневолення, їхня нація впродовж століть була державною, пануючою. Питання

національного буття чи небуття перед ними трагічно не стояло; вони, як колись казали, «національно ситі», і не завжди могли розуміти «національно голодних», розуміти всю дошкульність і всю приховану механіку національного гніту. Не дивно, що серед них (хоч, звичайно, не тільки серед них) траплялося чимало людей, схильних недобачати національної кривди, недооцінювати національного питання, вважати його або вигадкою, або чимось таким, що негідне благородної людини, чимось таким, що заважає віддавати всі сили важливішим справам і служінню вселюдству. Були то люди, покарані нерозумінням того глибокого двостороннього зв'язку, який існує між проблемами загальнолюдськими і національними, як між цілим і складником; невідчуження тієї невідшкодованої втрати, якої зазнає «вселюдське» від послаблення чи знекровлення своїх джерел — націй. (А втім, будь-яке ущемлення своєї нації вони швидко відчули б).

Є чимало людей, які запевняють, що вони інтернаціоналісти, що вони люблять і Україну, і Грузію, і Латвію і т. д., навіть побратньому люблять, і що тим більше їх обурює, коли хтось з українців, грузинів, латишів тощо підкреслює свою особність, свою неприналежність до Росії. «Навіщо нам відрізнятися по націях, ми ж усі — брати», — щиро ремствують такі товариші. Справді тут є прикрість. Але давайте спокійно подумаємо, звідки вона походить. У щирості їхньої любови не сумніваємося. Але любов — це ще не все. І найщиріша, і найсильніша любов може образити, а може й становити загрозу предметові любови. Це буває, наприклад, коли люблять як своє, як щось від себе невіддільне, невідрізне, не усвідомлюють особности, незалежності особности, незалежності й самодостатності предмету любови. Істинна любов від такої наївно-еґоїстичної відрізняється тим, що вона усвідомлює всю особність, індивідуальність, суверенність, всю «позатобою» і «безпебе-сутність» предмету любови, і не тільки усвідомлює, а й підноситься до найвищих меж поцінування і цим поцінуванням надихається. Отже, така любов і не буде ображена, якщо об'єкт дасть зрозуміти свою окремість.

Пояснимо історичним прикладом, над яким варто задуматися деяким із тих товаришів, хто щиро любить Україну. Україну, взагалі кажучи, люблять всі. Звичайно, хто за що і хто як. Дуже любили її, наприклад, російські царі. Я говорю це без іронії, — це справді було так, вони її любили так, «как я (Єлисавета Петрівна, цариця — І. Д.) возлюбила народ сей милый и незлобивый». А Катерина II навіть мріяла перенести столицю на Дніпро: дуже її сподобалися «благорастворенный воздух и теплота климата». (Це зворушливе визнання можна прочитати в щоденнику, який вів її секретар Храповицький). Усі казенні російські патріоти дуже любили «благодатный юг» — Малоросію, і всі поміщицько-бюрократичні п'явки, і вся крамарська-чиновницька сарана любили Україну. Але

що найкраще — принципів українофобії й войовничі російські націоналісти найсильніше любили її, люто, неподільно, на смерть, по-братерському.

Ось що писав, наприклад, один з ідеологів слов'янофільсько-панрусистського варіанту «общего отечества» Іван Аксаков (син відомого письменника), затаврований свого часу Шевченком як кріпосник і «поборник розги», — в своїй газеті «День»:

В отношении к древним русским областям, населенным нашими кровными, единоверными братьями, малоруссами, черноруссами, белоруссами, Россия опирается на несомненное из всех прав, — нравственное право, или вернее сказать на нравственные обязанности братства.³¹

Ці «нравственные обязанности братства», виявляється, і не дозволили І. С. Аксакову визнати за білорусами й українцями елементарні права, які він фальшиво декларував; ця «нравственность» і зобов'язувала присвоювати чуже:

Мы стоим за полную свободу жизни и развития каждой народности...³²

Але:

Белоруссов мы считаем своими братьями, по крови и по духу, и думаем, что русские всех наименований (! — І. Д.) должны составлять одну общую сплошную семью.³³

Малороссийского вопроса для Малороссииан вовсе и не существует.³⁴

Малороссийского вопроса не существует уже и потому, что этот вопрос обще-русский, земский, народный, вопрос всей русской земли, столь же близкий жителю Пензы, как и жителю Волыни. Заднепровская Украина и Белоруссия — не завоеванный край, о котором можно спорить, а часть живого тела России: здесь нет места ни вопросу, ни спору.³⁵

Як бачимо, колоніалізм може проявлятися не тільки у формі прямої дискримінації, але й у формі «братерства», і це останнє дуже

³¹ І. Аксаков, Наши нравственные отношения к Польше, кн. «Полное собрание сочинений», т. 3, стор. 7.

³² І. Аксаков, Ответ на письмо, подписанное «Белорус», там же, стор. 15.

³³ Там же, стор. 16.

³⁴ І. Аксаков, По поводу письма Ригера о польском вопросе, там же, стор. 134.

³⁵ Там же, стор. 132-133.

характеристичне для російського колоніялізму (вище ми вже цитували офіційний заклик до братерства в Державній Думі).

Кому не відомо, хоча б з творів В. І. Леніна, ім'я М. Н. Каткова, вірного цербера самодержавства, ненависника революції і визволення народів, лютого і невтомного україножера? Це ім'я — символ «тюрми народів». Так от саме він люто заперечував не тільки самовизначення націй, а й найменшу національну автономію, заперечував з мотивів «братерства» й «інтернаціоналізму»: «Нам хотя́ть навязать такое устройство, которое было бы именно основано на национальной розни».³⁶ І знову він, М. Н. Катков, любив Україну, як ніхто, сильно і щиро.

Мы любим Украину, — любим как часть нашего отечества, как живую и дорогую часть нашего народа, как часть нас самих, и потому-то нам так ненавистна всякая попытка внести чувство *моего и твоего* в отношения Украины и России. Мы любим Украину со всеми ее особенностями (! — І. Д.), в которых видим залог будущего братства и разнообразия в общем развитии нашей народной жизни. (Бачите, який інтернаціоналіст! Навіть більший, ніж деякі теперішні! — І. Д.). Мы не понимаем, мы не признаем никакого соперничества между украинцами и русскими. Мы видим в этом самую фальшивую и вредную мысль. Мы любим Украину, своеобразный характер ее детей, поэзию ее преданий и мелодий: ее напевы так же близки и родственны нам, как и песни, оглашающие Волгу. Мы весьма далеки от того, что-бы осуждать тех украинцев, которые пристрастны к своей родине. Местный патриотизм есть весьма почтенное чувство, но оно не должно исключать патриотизма более широкого; интересы *родины* не следует противопоставлять интересам отечества».³⁷

Майже все тут нібито «правильно» і навіть «благородно». Чому ж тоді вся передова Росія вважала Каткова глашатаєм деспотизму і, зокрема, ворогом національностей, особливо ж україножером? Чому як такого його затаврував Ленін? Може, тут якась помилка, чи, може, подібна його оцінка має на увазі не такі, а інші його погляди? Ні, саме такі, і помилки немає. Подібні речі говорила *вся офіційльна Росія*. *Вся офіційльна Росія* саме так любила Україну, тільки б не було поділу на «твое» і «мое» (бачте, проти «егоїзму» і «роз'єднання по націях!»). У разі потреби, під тиском обставин, вона все готова була за Україною визнати, крім одного: права «противопоставлять

³⁶ М. Н. Катков, «Собрание передовых статей „Московских ведомостей“». Москва, 1887, стор. 270.

³⁷ Там же, стор. 117-118.

интересы родины інтересам *отечества*», тобто права бути собою, Україною. Тоді саме розвивалася теорія про Російську імперію як про «общую родину» десятків національностей, і, наприклад, після розкриття Кирило-Методіївського братства шеф жандармів граф Орлов дав вказівку пильно стежити за тим,

щоб вихователі і письменники провадили свою діяльність в дусі і згідно з цілями уряду..., не даючи переваги любові до рідного краю над любов'ю до батьківщини-імперії, відкидаючи все, що може цій любові (тобто, любові до батьківщини-імперії — І. Д.) шкодити..., щоб усі висновки учених і письменників ішли в напрямку піднесення не України, Польщі та інших окремих країв, а Російської імперії народів, що її складають

і щоб відводити людей від «думок про можливість самостійності та про давню свободу підвладних Росії народів».³⁸

Як бачимо, верховодам імперії, як і ідеологам великоруського шовінізму не важко було бути «інтернаціоналістами». Але їхній «інтернаціоналізм» — «інтернаціоналізм» грабіжника, який захопив ласі шматки і не хоче їх повернути назад, і починає «усовищать» жертву: як негарно і відстало ділитися на «моє» і «твоє», як не побратерському, чи не краще й далі бути разом і дбати про «спільне» добро...

Ось чому прогресивна Росія вважала Каткова символом гніту й обману, ось чому Ленін картав «катковщину», ось чому катковщина — «любвеобильное» україножерство, «інтернаціоналізм» крайнього російського великодержавного шовініста. Ось чому не може не тривожити той факт, що сьогодні дехто починає повторювати фразеологію Каткова та інших «общероссов».

Хай цей історичний епізод (а подібних — тисячі) послужить уроком: не все те інтернаціоналізм, що на інтернаціоналізм виглядає, що зве себе інтернаціоналізмом, що хоче себе інтернаціоналізмом зарекомендувати. І не все те націоналізм, що противна сторона оголошує націоналізмом чи «сепаратизмом». Не все те братерство, що на братерство претендує. Не все те любов, що само себе любов'ю називає. Не будемо шукати ніяких аналогій. Але коли хтось говорить про любов, придивімся: про себе ця любов дбає, чи про того, кого любить? Істинна любов до іншого народу чи до інших народів означає, що ми хочемо бачити його самого собою, а не подібним до нас; хочемо бачити його поза нами і поруч нас як незалежного і рівноправного, а не як частину нас самих; ми готові помагати його самостановленню, а не уподібнювати до себе. Існування людини потребує існування інших рівноцінних людей, існування нації потребує існування інших рівноцінних націй.

³⁸ «Т. Г. Шевченко: документи і матеріали». Київ, 1964, стор. 55.

Коли «інтернаціоналіст» нарікає на те, що якийсь «націонал» не поспішає в його обійми, «відгороджується», «чіпляється» за свою окремистість, «консервує» свою культуру й мову, — знаймо: його «інтернаціоналізм» — «інтернаціоналізм» російського великодержавного шовініста. Його любов — це жадова привласнити й проковтнути.

Як писав Ленін:

Коли великоруський комуніст наполягає на злитті України з Росією, його легко запідозрять комуністи в тому, що він захищає таку політику не з міркувань єдності пролетарів у боротьбі з капіталом, а через передсуди старого великоруського націоналізму, імперіялізму.³⁹

Критерієм щирости й інтернаціоналізму в цьому питанні для Леніна було одно: визнання чи невизнання за Україною безумовного права на цілковите відділення, на повну державну самостійність. Ленін це право визнавав беззастережно, а кріпосники, «прогресисти» і тому подібні «єдинонеділимці» чи федералісти — або не визнавали, або визнавали з «оговорочками». Ось у чому суть справи.

Зовсім інше питання — про доцільність або можливість такого відділення у кожний обговорюваний момент. Ленін застерігав, що постановка цього питання залежатиме від того, наскільки певно задовольнятимуться в майбутньому Союзі національні інтереси республік. Ось де зв'язок між обома питаннями. Тільки при умові цілковитого визнання і глибокого розуміння права України на відділення і самостійність, — можна бути здібним проводити в Союзі таке національне будівництво, при якому цілком задовольнятимуться національні потреби, і питання про акт відділення не стоятиме навіть у реторичній формі.

5) Українофобія

Чи існує сьогодні на Україні україноненависництво? Багатьох це питання здивує. Але не всіх. Я певен, що знайдеться немало українців і навіть неукраїнців, які не лише ствердять, що існує, але й наведуть факти з власного досвіду.

Спершу домовимося про те, що українофобія не обов'язково означає бажання скручувати в'язи кожному українцеві (хоч є і подібні настрої: сам Й. В. Сталін, як відомо з матеріалів ХХ з'їзду партії, сильно журився тим, що фізично не може вислати всіх українців на Сибір). Може бути українофобія ліберальна і навіть вищою мірою інтелігентна. Вище ми бачили, що буває українофобія

³⁹ «В. І. Ленін про Україну», стор. 626

і з великої любови до України як «жемчужини» Росії, з надто своєрідного розуміння братерства і т. д. Можна любити Україну як поняття етнографічне і одночасно ненавидіти як поняття національно-політичне. Так любили Україну всі принципові вороги українського сепаратизму, від Катерини II (її знамениті філіпіки проти «черкасишек» за «развратное мнение, по коему почитают себя народом от российского отличным», за «фальшивые и им несвойственные республиканские мысли») до відомого «прогресиста» Петра Струве, який так оформлював цю ідею — за Україну проти «українства» і «націоналізму»:

Я полагаю, что, будучи по традиции украинофильским, русское прогрессивное общественное мнение должно энергично, без всяких двусмысленностей и поблажек вступить в идейную борьбу с «украинством, как с тенденцией ослабить и отчасти даже упразднить великое приобретение нашей культуры — общерусскую культуру».⁴⁰

Яку оцінку дав Ленін цій високоцивілізованій українофобії, — відомо.

Наскільки ж треба бути національно і морально невихованою, відсталою людиною, щоб і сьогодні повторювати щось подібне, тільки по-іншому сказане! А таких «інтелігентних» людей чимало, їхнє кредо: «Я Украину люблю, но ненавижу националистов», при чому при найменшому з'ясуванні виявляється, що під «націоналістом» розуміється кожен українець, в якого лишилося хоч трохи своєї національності. («Зачем они цепляются за эту свою „мову“?»).

Але є і українофобія одверто людожерського характеру. Під час згаданого вже інциденту з шевченківським вечором на верстатобудівному заводі голова фабзавкому цього заводу Глазирін перервав читання віршів криком: «А вы переведите на человеческий язык, мы бандеровского не понимаем!».

А чи не на знак особливої довіри до щирости і правильности політичної лінії Глазиріна його послали в складі української делегації на VI Всесвітній конгрес профспілок у Варшаву? Добрі ж люди репрезентують Україну в міжнародних організаціях! Коли в 1963 році Клуб творчої молоді організував вшанування пам'яті І. Франка і похід із смолоскипами до його пам'ятника, в натовпі на Хрещатику чулися вигуки: «Та смотри, бандеровцы! Как их много!». Всі це чули і знають, так само, як знають про неймовірний, незнаний ні в одній цивілізованій країні вчинок викладачки медичного інституту, доцента (!) Тельнової, яка блюзнірствувала на пам'ятни-

⁴⁰ П. Струве, Общерусская культура и украинский партикуляризм; ответ украинцу. «Русская мысль», Москва, 1912, № 1, стор. 86.

ку Т. Г. Шевченкові. Звичайна річ, Тельнова не тільки не була покарана, а, навпаки, все було зроблено, щоб неутралізувати наслідки непередбаченої ініціативи випадкових свідків і «зам'ять это дело». Воно й зрозуміло: біля пам'ятника Шевченкові, як показало 22 травня 1964 і 27 квітня 1965, у нас хапають зовсім інших людей...

Подібні приклади можна було б помножити. А скільки разів кожен з тих, хто наважується в Києві говорити по-українському на вулиці, в трамваї і т. д., — відчував на собі насмішливі, презирливі чи ненавидячі очі, чув на свою адресу тихі чи голосні лайки! А ось рядова розмова в кінотеатрі: біля кінофільму «Сон».

— Ты видел, как бандеровцы прут на этот фильм?..

— А ты знаешь, кто такие бандеровцы?

— Знаю. Мне много не надо. Я б их, гадов, всех... (красномовний жест).

А ось одна мамаша розповідає другій: «Мой сын из-за этого украинского языка не пошел в школу. Он так ненавидит учительницу украинского языка. Он ее называет "бандеровка"» (задоволений сміх обох мамаш).

Ось хлоп'я другої класи заявляє: «Ух, как я ненавижу этот украинский язык». В нього ще немає ніяких переконань, але це вже є. Воно запитує: «Мама, а Богдан Хмельницкий был храбрый?»

— Как тебе сказать...

— А он был русский?

— Украинец.

— Украинец?! — кривиться розчаровано дитина.

Дитина вчиться в «українській» школі, в столиці України... І дитина далеко не випадкова: в її колі більшість так думає... Уявляє собі, яке пекло, пекло працювати в такій школі вчителем української мови! Як важко, майже неможливо передати дух української літератури. І якою смішною, безсилою і нудною мусить здаватися самому навіть учителеві ця література, препарована для таких слухачів у залізні правильних підручниках.

Звідки це йде? Чи таке питання хоч раз ставили собі люди, які спеціально займаються питанням, де береться «український націоналізм»?

Подібні приклади можна наводити сотнями. Коли доводиться говорити про це, «ответственные товарищи» гадливо фиркають: знайшли про що говорити! Базарні розмови!

Дорогі «ответственные товарищи»! Ваше зневажливе й нетерпляче фиркання свідчить тільки про те, наскільки глибоко нездібні ви засвоїли лєнінський підхід до справи. Лєнін ччив, що всяка політика *реально* проявляється в щоденному *побуті* мільйонів. Газети не всі читають і не всі їм вірять. А от побут для всіх реальний і на всіх впливає. Вище наведені факти і їм подібні — реальні побутові наслідки політики негласного потурання російському великодержавному шовінізму (свідомого чи несвідомого). Під

впливом подібних фактів Ленін говорив про «великорусскую шваль» і про необхідність смертельної боротьби з російським шовінізмом, а ви говорите, що все це дрібниці, дурниці і ворожі вигадки, що все гаразд, скрізь і всюди панує цілковитий інтернаціоналізм і т. д. і т. п., от коли б ще тільки остаточно викоринити український, грузинський, латиський і т. д. «націоналізми»...

Ще донедавна так само заперечувалася і наявність в СРСР антисемітизму. Боже мій, який то був смертельний гріх і нетакт, політична безграмотність — сказати про антисемітизм? Хрущов, аж запінювався, доводячи, що такі питання ставляться за американські долляри. Він невтомно і з повним знанням справи перераховував імена євреїв — учених, артистів і т. д. (особливо любив натискувати на те, що навіть в уряді є євреї — міністер Димшиць і що євреї є навіть серед конструкторів спутника). Так, ніби справа в цьому, ніби досить вигнати антисемітизм (чи українофобство) з свідомої політики, як воно зникне всюди, в тому числі і з вирішальної сфери — практичного життя, щоденного побуту.

І ось тепер після стількох ціцероніад, ереміад, лазаріад і нікітіад — нібито вирішено нарешті повернутися до Леніна: газета «Правда» в передовій від 5 вересня 1965 закликає, словами Леніна, до «неустанной борьбы» з антисемітизмом. Що ж, добре, що хоч пізно це сказано, але ж могло бути набагато раніше. Сказано і... підшито газету. А коли ж і як почнеться «неустанная борьба»?

Сучасність, рік VIII, ч. 2, лютий 1968, стор. 61-87.

133. СВЯТОСЛАВ КАРАВАНСЬКИЙ ТА ІВАН ДЗЮБА ПРО НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В СРСР

Одна з важливих проблем, яка турбує провідних діячів українського руху опору це питання взаємовідносин національностей СРСР. Клопотання Святослава Караванського до голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР з 10 квітня 1966 та виступ Івана Дзюби у Бабиному Яру 29 вересня того ж року вказують на відданість ідеалові рівноправності всіх народів СРСР в середовищі українських правозахисників

I

ГОЛОВІ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

від поета-перекладача Караванського Святослава Йосиповича, засудженого без суду і слідства на 8 років та 7 місяців за оскарження дискримінаційної практики прийому до вузів УРСР.

Клопотання

Питання взаємовідносин між національностями — це ті питання, які у першу чергу мають цікавити Раду Національностей Верховної Ради СРСР.

Однак за останні тридцять років Рада Національностей розглянула дуже мало актуальних національних проблем. Діяльність Ради Національностей до 1953 року, коли всі радянські державні органи одноосібно заступав генсек Сталін, звичайно, не можна ні критикувати, ні засуджувати. Це був період, коли Рада Національностей існувала виключно формально і ніякої державної роботи фактично не виконувала. Та, на жаль, ця інерція бездіяльності тяжить над Радою Національностей, яка мала б узятися за подолання цілої низки залишків культу особи Сталіна, які ще й досі гальмують і підривають дружбу народів СРСР.

Дружба народів СРСР може з успіхом розвиватися і міцніти, коли всі нації та народи Радянського Союзу матимуть рівні права в усіх галузях громадського та політичного життя. Це аксіома, яку не треба доводити. Саме це і змушує мене звернутися до Ради Національностей з клопотанням вжити заходів до усунення

кричущих залишків національної дискримінації, які ще мають місце у нашому житті.

У першу голову звертаю вашу увагу на дискримінацію єврейського населення. У першу голову тому, що ставлення до єврейської національності — це той лакмусовий папірець, який засвідчує ступінь інтернаціональної свідомості даного суспільства. Закриття єврейських культурних установ, газет, шкіл, театрів, видавництв; розстріли діячів єврейської культури, дискримінаційна практика прийому євреїв до вищих та середніх навчальних закладів — це все явища, що розквітли буйним цвітом за часів культу особи Сталіна. Здавалося б, що засудження культу мусило б покласти край і цим дискримінаційним явищам. Та, на жаль, цього не сталося. М. С. Хрущов для заспокоєння громадської думки за кордоном (на громадськість всередині країни він зважав мало) змушений був реабілітувати невинно розстріляних та невинно засуджених діячів єврейської культури. На цьому він і поставив крапку. А де єврейські театри, газети, видавництва, школи? В Одесі, де живе 150.000 єврейського населення нема ні одної єврейської школи. А практика прийому до вузів? Знову таки в Одесі, що налічує 25% єврейського населення, у вузах вчатьс 3-5% євреїв. Це та норма, яка негласно існує при прийомі до вузів. Єврейській молоді, що подавала документи до вузів у інших містах Союзу, відповідають: «А в Одесі ж є такий учбовий заклад — вступайте до „свого“ вузу». І це тоді, коли молодь з Уралу, Сибіру, Москви, Тули, Саратова вчиться у вузах Одеси — їй надають спеціально збудовані для цієї мети гуртожитки, а місцева єврейська молодь (як рівно і українська та молдавська) має дуже обмежені права на освіту.

Хіба ці факти можуть сприяти дружбі народів?

Навпаки, ці факти сприяють виробленню у євреїв свідомості, що вони неповноцінна, нерівноправна національність і штовхають її на шлях сіонізму. І треба визнати, що ніколи ідеї сіонізму не мали такої популярності серед єврейського населення, як зараз. Це — наслідок дискримінації єврейської меншості.

Не менше кричущими фактами національної дискримінації є факти поголовного виселення за межі своїх республік та ліквідації державності кримських татар і німців Поволжя.

Виселення татар з Криму — акт кричущої несправедливості, і ніякі аргументи на його захист не можуть його виправдати. Як це так, у XX віці суспільство, що прагне збудувати найсправедливіший лад на землі, виселює з історичних земель 900.000-ий народ за «зраду Батьківщини» окремих його представників? Кому дано право у XX віці витягати з архівів імперіялістичних відносин такі аргументи, що, мовляв, «історично» ці землі не татарські, а руські? Коли бути послідовним у такого роду міркуваннях, то Хабаровський, Приморський краї та Амурську область треба зараз же передати

Китайській Народній Республіці, бо ці землі російські царі-імперіалісти силоміць відібрали у китайського народу.

Хіба знищення державності кримських татар, розсіяння їх по просторах Казахстану і Сибіру, позбавлення їх шкіл, газет, театрів рідною мовою сприяє зближенню між народами?

А німці Поволжя? Чим вони завинили перед суспільством за злочини Гітлера! Хіба ж це марксистський підхід до розв'язання складних проблем — міряти людей не соціальною, а національною міркою? Хіба лозунг «Пролетарі всіх країн, єдняйтеся!» не стосується євреїв, кримських татар і німців Поволжя? У Радянському Союзі нема ж євреїв-буржуїв, татар-капіталістів і німців-поміщиків. Є самі тільки трудящі.

Як можна виховувати молодь у дусі інтернаціоналізму, коли на її очах цілі національності позбавляють прав на державну автономію і прав на освіту і рідною і нерідною мовами? Про яке «зближення» може бути мова між людиною, яку виселили з рідного дому і рідного краю та людиною, яка цей дім і цей край зайняла?

В одному ряду з цими явищами стоять і хиби, які припущено в практиці відновлення національної державності чечен, інгушів, калмиків, карачаївців та інших народів. Цей акт справедливості щодо дрібних національностей не обійшовся без ляпсусів, які підкреслюють малим народам, що вони не повністю рівноправні. Згідно з установленим порядком сім'ям несправедливо висланих національностей не повертають їх нерухомої власності: будинків, домів, хат, і вони, повернувшись на дідівську землю, мусять купувати свої будинки у місцевих органів влади, або будувати собі нові. Чому так? Людей же вислали несправедливо. Отже, давши право на повернення, указ Верховної Ради не забезпечив шляхів до його здійснення. В результаті багато чечен, інгушів та представників інших національностей не повертаються на батьківщину. Хіба така практика повернення сприяє дружбі народів? Це все одно, що подарувати людині дорогий торт, повиїдавши з нього весь шоколад. Хіба такий подарунок можна сприйняти як подарунок?

За період культу особи ряд кричущих несправедливостей було вчинено і до народів Прибалтики.

До таких несправедливостей належить поголовне виселення естонського населення з прикордонних районів Естонії на Сибір, уся провина яких полягала в тому, що вони проживали в прикордонній місцевості. Можна ж було виселити це населення в другий район Естонської республіки. Аж ні, населення містечка Сіламяе було виселене на Сибір.

У 1940 році, як відомо, Латвійська республіка добровільно приєдналася до Радянського Союзу, отже ніяких репресій до військовиків латвійської армії не слід було припускати. Однак, як не дивно, у 1941 році офіцерів латвійської армії було запрошено на тактичні заняття, звідки вони так і не повернулися — їх було

інтерновано і їх дальша доля невідома. Факт лишається фактом, що з цих офіцерів ні одна жива душа не повернулася додому, як рівно і ті тисячі латишів, яких безпідставно було репресовано і вислано у 1940-1941 р.р. Постає думка, що за часів свавілля Берії ці радянські громадяни могли бути різними шляхами знищені у таборах. Цей факт, який сам по собі є злочином проти людяності, не може служити зміцненню дружби народів, і щоб не припустити подібних фактів у майбутньому, саме тепер настав час провести розслідування, а в разі потреби зробити відповідні розкопки та ексгумацію трупів, і притягнути до кримінальної відповідальності винуватців загинелі тисяч радянських громадян латвійського походження.

Великої шкоди дружбі народів завдавали й завдають перекручення національної політики в одній з найбільших республік СРСР — на Україні. Проведена після 1937 року русифікація українських вузів була засуджена і переглянута частково — на Західній Україні, тоді як на Східній Україні вищу школу і понині повністю русифіковано. Така політика аргументується різницею, яка нібито існує між Східною та Західною Україною. Якщо це так, то навіщо ж тоді український народ возз'єднався в єдиній Українській Радянській державі? Очевидно, для того, щоб увесь український народ, позбавлений колись державності, виховувався і розвивався, як єдиний національний організм. А проте в галузі освіти єдина республіка підрозділяється на дві частини. Така практика не тільки не сприяє дружбі народів, а навпаки, розколює єдиний народ на два народи, аналогічно до того, як єдину національність — осетин розбито на дві республіки: Південно — та Північно-Осетинську АРСР, а бурят-монголів поділено на Бурят-Монгольську АРСР і на Усть-Ординський та Агінський національні округи. Таке розбиття одної національності на частини не здружує, а, навпаки, розколює народи.

Великої шкоди дружбі народів завдає і відсутність амністії учасникам народного повстання 1943-1949 р.р. на Україні, в Литві, Латвії, та Естонії, спрямованого проти культу особи Сталіна та терору Берії. Ще й досі в Комі АРСР (Вокруга, Инта, Печора), на Сибіру (Іркутська, Кемеровська області, Красноярський край), у Казахстані та на Колімі живуть великі масиви українців, литовців, латишів, естонців, висланих за підозру у причетності до виступів проти культу особи в 1943-1949 р.р.

Ні для кого не секрет, що несправедливі акти проти українського народу: розстріли українських діячів Чубаря, Косіора, Затонського, Любченка, розстріли письменників Микитенка, Влизька, Фальківського та десятків інших, безпідставне виключення КПЗУ з Комінтерну, винищення та виселення протягом 1939-1953 р.р. української інтелігенції міста Львова, масове примусове виселення українців на Сибір, примусова русифікація українського населення Кубані, Білгородщини, Стародубщини — ці всі факти не могли не

викликати обурення народу, яке вилилося у народне повстання 1943-1949 р.р. Більшість учасників і просто очевидців (а таких більше) цього повстання і досі живуть за межами своїх республік. Для забезпечення істинної дружби народів СРСР, що базується на забутті старих суперечок, ці жертви культу особи Сталіна слід повернути на території своїх республік.

Істинна дружба народів вимагає і широкої амністії всім тим в'язням, які досі (по 15, 18 і 20 років!) гниють у тюрмах і таборах за участь у виступах проти культу особи Сталіна та терору Берії. Якщо дружба народів СРСР — дружба справжня, то вона має базуватися на гуманних, дружних відносинах між народами, а не на національній ненависті та братовбивстві. Через десятки років після подій 43-49 р.р. табори й тюрми СРСР ще набито в'язнями — учасниками повстання. Саме з метою не припустити звільнення цих осіб збережено в СРСР варварський 25-річний строк покарання. Цей строк зараз відбувають переважно українці, литовці, латиші, естонці, білоруси, молдавани. Чому їм нема прощення? Адже тих, хто приклав руку до масових знищень радянських громадян у 1937-1939 роках, ми тепер великодушно прощаємо, мовляв, був такий час, люди не винні, що виконували вказівки згори. Чому ж нема такого прощення жінкам-українкам Катерині Зарицькій, Галині Дідик та Одарці Гусяк, засудженим на 25 років тюремного ув'язнення? Хіба припустимо тримати по 18-20 років у Володимирській тюрмі жінок: Катерину Зарицьку з 1947, Галину Дідик та Одарку Гусяк з 1950 року? Свого часу М. С. Хрущов засудив нелюдський розстріл вагітної революціонерки в Албанії, а хіба можна з позицій цього осуду схвалювати утримування жінок по 18 і більше років у кам'яній могилі?

Справжній дружбі народів суперечить і практика заселення міст національних республік російським населенням. Так в Українській РСР систематично, рік у рік збільшується російське населення і зменшується українське. Аналогічні національні міграції відбуваються в Литві, Латвії, Естонії, Білорусії, Молдавії, Казахстані, Киргизії та інших національних республіках. Така колонізація суперечить дружбі народів. Наприклад, поява на Україні великих мас російського населення (відставні офіцери, відставні працівники КГБ та інші привілейовані категорії громадян), які селяться у містах і захоплюють усі вигідні посади, роботи і професії, призводить до того, що корінне українське населення відтискається на низькооплачувані роботи чорноробів, санітарів, двірників, грузчиків, будівельних та сіль. госп. робітників. Таке безцеремонне заселення відвічних українських земель не обіцяє нічого, крім національної ворожнечі. Згадаймо різанину між народами у 1917-1920 р.р. на Кавказі та в Середній Азії. А 1958 рік, коли повернених на свою рідну землю чечен та інгушів російське населення м. Грозного зустрічало лозунгами: «Геть чечен та інгушів

з Кавказу!», «Хай живе сталінська національна політика!» Хіба це не чисто колонізаторське ставлення до споконвічних жителів даної місцевості, до законних господарів даної землі? Хіба це не ганебний вияв міжнаціональної ворожнечі? Хіба це не яскравий доказ того, що політика колонізації національних республік веде не до дружби, а до ворогування між народами? Не можна обстоювати дружбу народів і разом обстоювати політику перемішування націй і розподіл між ними соціальних функцій виробництва і керівництва. Отже, з позицій істинної дружби народів треба переглянути політику перекачування національних меншостей на Сибір і заселення національних республік немісцевим, переважно російським або русифікованим населенням.

Не менше кричущий залишок культу особи, який має пряме відношення до взаємовідносин національностей, є і так звана система паспортної прописки, яка існує в Радянському Союзі. Згідно з цією системою людина має проживати там, де її дозволять органи міліції, і не має права вільного пересування по країні, або, вірніше, має право пересуватися на Сибір, на Урал, в Казахстан, а не має права жити у так званих «режимних» містах. Так житель України не має права вільно селитися і жити у Києві, Одесі, Львові, житель Литви у Вільнюсі та Каунасі, житель Латвії у Ризі. Чому? Яка зараз загроза безпеці комуністичного суспільства від того, що в Києві житимуть українці? А Радянський же Союз підписав у 1948 році міжнародну конвенцію про права людини, де є пункт про свободу вільного пересування всередині країни, фактично ж цієї свободи нема, бо жителі нац. республік не мають права селитися в містах своєї республіки. Дискримінаційна система прописки, що існує зараз, відкриває шлях до заселення міст республік немісцевим, переважно російським населенням. Така практика викликає антагонізм між місцевим населенням і русифікованим населенням міст. Такий антагонізм дає себе знати в усіх національних республіках.

До фактів національної дискримінації слід зарахувати і «помилки» при визначенні кордонів національних республік. Так до складу БРСР не включено великі райони, заселені білорусами, у Смоленській та Брянській областях, до складу УРСР не входить Краснодарський край, частина Воронізької, Білгородської та район Таганрога Ростовської області. Зі складу Молдавської РСР виключено землі, заселені молдаванами в Одеській області, із складу Вірменської РСР виключено Горно-Бадахшанську А. О.

Ну, а щодо автономних республік, то тут поділ земель проведено, як робив колись лев у байці Езопа. До складу Мордовської АРСР не включено частину Пензенської області і місто Пензу, заселені мордвою. До складу Татарської АРСР не включено великі території Ульяновської та Оренбурзької областей, заселені татарами. Сама батьківщина Муси Джаліля перебуває в Оренбурзькій області. До складу Удмуртської АРСР не включено

частину Кіровської області, заселену удмуртами. А які підстави були виключати Виборг зі складу Карельської АРСР? Штучно розбивати народ комі на дві республіки — Комі АРСР та Комі-Перм'яцький національний округ, подібно до Осетії та Бурят-Монголії?

Розвиток і зміцнення дружби народів СРСР вимагають, щоб ці питання було якнайшвидше розглянуто і якнайсправедливіше розв'язано.

Зі свого боку пропоную такі заходи:

1. Припинити всі види національної дискримінації єврейського населення.
2. Відновити державність кримських татар і німців Поволжя.
3. Повернути нерухоме майно сім'ям несправедливо висланих і репатрійованих тепер народів.
4. Повернути несправедливо висланих на Сибір представників народів Прибалтики, Західних України та Білорусії, Молдавії.
5. Провести розслідування безслідного зникнення латвійських військовослужбовців.
6. Провести широку амністію усім жертвам 'культу особи Сталіна.
7. Звільнити жінок-мучениць: Катерину Зарицьку, Галину Дідик і Одарку Гусяк.
8. Розглянути питання дискримінаційного становища українського населення Кубані, Білгородщини та Стародубщини і вжити заходів до усунення його.
9. Усунути всі елементи дискримінації національностей у галузі народної освіти на Україні, в Білорусії, Молдавії та інших республіках.
10. Засудити практику виселення нац. республік на Сибір і заселення їх російським населенням.
11. Переглянути систему паспортних обмежень і засудити паспортну дискримінацію, яка суперечить міжнародній конвенції і підриває дружбу народів.
12. Переглянути кордони національних республік з метою встановлення точних етнографічних границь.
13. Провести широке обговорення всіх зачеплених тут питань на сторінках преси.

10. 4. 1966 року.

*Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»).
Збірник матеріалів. Уклав Вячеслав Чорновіл. 3
доповнене вид. Париж, 1968, стор. 144-153.*

У 25 РОКОВИНИ РОЗСТРІЛІВ У БАБИНОМУ ЯРУ

Є речі, є трагедії, перед безмірністю яких будь-яке слово безсиле і про які більше скаже мовчання — велике мовчання тисяч людей. Може і нам годилося б тут обійтися без слів і мовчки думати про одне й те ж. Однак мовчання багато говорить лише там, де все, що можна сказати, вже сказане. Коли ж сказане ще далеко не все, коли ще нічого не сказано, — тоді мовчання стає спільником неправди й несвободи. Тому ми говоримо, і мусимо говорити, де можна й де не можна, використовуючи всяку з нагод, які трапляються нам так нечасто.

І я хочу сказати кілька слів — одну тисячну частину з того, про що я сьогодні думаю і що мені хотілося б тут сказати. Я хочу звернутися до вас як до людей — як до своїх братів по людству. Я хочу звернутися до вас, євреїв, як українець — як член української нації, до якої я з гордістю належу.

Бабин Яр — це трагедія всього людства, але сталася вона на українській землі. І тому українець не має права забувати про неї так само, як і єврей. Бабин Яр — це наша спільна трагедія, трагедія перш за все єврейського і українського народів.

Цю трагедію приніс нашим народам фашизм.

Однак не треба забувати, що фашизм починається не з Бабиного Яру і ним не вичерпується. Фашизм починається з неповаги до людини, а кінчається знищенням людини, знищенням народів — але не обов'язково тільки таким знищенням, як у Бабиному Яру.

Уявімо собі на хвилину, що Гітлер переміг би, німецький фашизм переміг би. Можна не сумніватися, що вони створили б блискуче і «процвітаюче» суспільство, яке досягло б високого господарського і технічного розвитку, знало б усі ті наукові та інші досягнення, які знаємо й ми. І, певно, безсловесні раби фашизму згодом «освоїли» б космос і літали б на інші планети репрезентувати людство й земну цивілізацію. І цей режим усе б зробив для того, щоб утвердити свою «правду», щоб люди забули, якою ціною куплено такий «прогрес», щоб історія виправдала або ж забула безмірні злочини, щоб нелюдське суспільство здалося людям нормальним і навіть найкращим у світі. І вже не на руїнах Бастилій, а на осквернених, утрамбованих товстим шаром піску і забуття, місцях народних трагедій стояв би офіційний напис: «Тут танцюють».

Тому ми повинні судити про те чи інше суспільство не за його зовнішніми технічними досягненнями, а за тим, яке місце займає і

що значить у ньому людина, як ціняться в ньому людська гідність і людська совість.

Сьогодні в Бабиному Яру ми згадуємо не тільки тих, хто тут загинув. Ми згадуємо мільйони радянських воїнів, — наших батьків, — які віддали своє життя в боротьбі проти фашизму. Ми згадуємо про жертви й зусилля мільйонів радянських людей усіх національностей, які самовіддано працювали для перемоги над фашизмом. Ми повинні думати про те, щоб бути гідними їхньої пам'яті, щоб бути гідними того обов'язку, який накладає на нас пам'ять про безліч людських жертв, надій, поривань.

Чи гідні ми цієї пам'яті? Мабуть, ні, якщо і досі серед нас знаходять місце різні форми людиноненависництва і в тому числі та, яку ми називаємо затертим, збаналізованим, але страшним словом — антисемітизм. Антисемітизм — явище «інтернаціональне», він існував і існує в усіх суспільствах. На жаль, не вільне від нього і наше суспільство. В цьому може й не було нічого дивного, адже антисемітизм — плід і супутник вікового безкультур'я і неволі, перше і неминуче породження політичного деспотизму, і долається він — у масштабах цілих суспільств — нелегко і нешвидко. Але дивує інше: те, що протягом повоєнних десятиліть проти нього по суті не велося дійової боротьби, більше того — він часом штучно підживлювався. Схоже, що забуваються вказівки Леніна про боротьбу з антисемітизмом, як забуваються ленінські вказівки про національний розвиток України.

А в часи Сталіна були одверті, очевидні спроби зіграти на взаємних упередженнях частини українців і частини євреїв, спроби під виглядом єврейського буржуазного націоналізму, сіонізму тощо — обрубувати єврейську національну культуру, а під виглядом українського буржуазного націоналізму — українську національну культуру. Ці хитро обмислені кампанії завдали шкоди обом народам і не сприяли їх здруженню, вони тільки додали ще один прикрий спомин у тяжку історію обох народів і в складну історію їх взаємин.

До цих споминів ми мусимо звертатися не для того, щоб роз'яструвати старі рани, а щоб до кінця вигоювати їх.

Як українцеві, мені соромно, що і серед моєї нації — як і серед інших націй — є антисемітизм, є ті ганебні, негідні людськості явища, які зуться антисемітизмом.

Ми, українці, повинні в своєму середовищі боротися з будь-якими проявами антисемітизму чи неповаги до єврея, нерозуміння єврейської проблеми.

Ви, євреї, повинні в своєму середовищі боротися з тими, хто не поважає української людини, української культури, української мови, хто несправедливо вбачає в кожному українцеві прихованого антисеміта.

Ми повинні вижити всяке людиноненависництво, пересилити

всякі непорозуміння і всім своїм життям вибороти справжнє братерство.

Здавалося б, кому як не нам зрозуміти один одного і кому як не нам подати людству зразок братерського співжиття? Історія наших народів настільки схожа в своєму трагізмі, що в біблійних мотивах свого «Мойсея» Іван Франко відтворив шлях українського народу в шатах єврейської легенди, а Леся Українка одну з найсильніших своїх поезій про трагедію України почала словами: «І ти колись боролась, мов Ізраїль...».

Великі сини обох народів заповідали нам взаємозрозуміння і дружбу. З українською землею пов'язане життя трьох найбільших єврейських письменників — Шолома Алейхема, Іцхока Переца і Менделе Мойхер-Сфоріма. Вони любили цю землю і вчили творити на ній добро. Близкучий єврейський публіцист Володимир Жаботинський виступав на боці українського народу в його боротьбі проти російського царизму і закликав єврейську інтелігенцію підтримувати український національно-визвольний рух та українську культуру.

Одним із останніх громадянських актів Тараса Шевченка був відомий виступ проти юдофобської політики царського уряду. Леся Українка, Іван Франко, Борис Грінченко, Степан Васильченко та інші видатні українські письменники добре знали і високо цінували велич єврейської історії та єврейського духу, з щирим уболіванням писали про страждання єврейської бідноти.

В минулому у нас не тільки сліпа ворожнеча і прикрі непорозуміння, хоч їх було і багато. В минулому — і зразки мужньої солідарності та взаємодопомоги в боротьбі за спільні ідеали свободи і справедливості, за кращу долю своїх націй.

Цю традицію ми, теперішнє покоління, і повинні продовжувати, протиставивши її поганій традиції недовіри і недовірок.

На жаль, є ряд факторів, які не сприяють укоріненню і поширенню отієї благородної традиції солідарності.

Серед них — відсутність справжньої публічності, гласності в національних справах, в результаті чого навколо болючих питань створюється своєрідна «змова мовчання». Добрим прикладом для нас тут могла б бути постановка цієї справи в братній соціалістичній Польщі. Відомо, якими складними були відносини поляків та євреїв у минулому. Тепер же не лишилося й сліду колишньої недоброзичливості. В чому «секрет» такого успіху? Поперше, поляків і євреїв здружило спільне лихо в другій світовій війні. Але лихо і в нас було спільне. Подруге — і цього в нас, на жаль, немає — в соціалістичній Польщі міжнаціональні відносини є предметом наукового соціологічного вивчення та публічного громадського обговорення, предметом постійної уваги і втручання преси, літератури тощо, — а це все і створює атмосферу доброго і успішного національного та інтернаціонального виховання.

Про таке — дійове, а не тільки на словах, — виховання повинні дбати і ми, докладаючи всіх своїх сил. Ми не можемо залишати поза увагою фактів антисемітизму, шовінізму, неповаги до будь-якої національності, хамського ставлення до будь-якої національної культури і національної мови. Хамства у нас багато, і в багатьох воно починається з відмови від самого себе, від своєї національності, культури, історії, мови, хоч така відмова не завжди буває добровільною і не завжди людина в ній винна.

Шлях до справжнього, а не фальшивого братерства, — не в самозабутті, а в самопізнанні. Не зрікатися себе і пристосовуватися до інших, а бути собою і шанувати інших. Євреї мають право бути євреями, українці мають право бути українцями у повному і глибокому, а не тільки формальному значенні цих слів. Хай євреї знають єврейську історію, єврейську культуру, мову і гордяться ними. Хай українці знають українську історію, культуру, мову і гордяться ними. Хай вони знають історію і культуру один одного, історію і культуру інших народів, вміють цінити себе і інших — як своїх братів.

Досягти цього важко, але краще прагнути до цього, ніж байдуже махнути рукою і плисти за хвилию асиміляторства і пристосовництва, добра од яких не буде, а буде лише хамство, блюзнірство і приховане людиноненавистництво.

А ми повинні всім своїм життям заперечити цивілізоване людиноненавистництво і суспільне хамство. Нічого важливішого за це тепер для нас немає, бо інакше всі суспільні ідеали втрачають свій сенс.

Це наш обов'язок перед мільйонами жертв деспотизму, це наш обов'язок перед кращими людьми українського і єврейського народів, які закликали до взаємопорозуміння й дружби, це наш обов'язок перед українською землею, на якій нам жити разом, це наш обов'язок перед людством.

Передруковано за тижневиком «Українське слово», ч. 1349, від 8. 10. 1967. Copyright 1967, by P.I.U.F., Paris.

Сучасність, рік VII, ч. 11, листопад 1967, стор. 32-35.

134. ПРОТЕСТ ПРОТИ РЕПРЕСІЙ В 1965-1966

Лист 139 діячів науки, літератури і мистецтва, робітників та студентів з квітня 1968 — це протест проти незаконних репресій і закритих судів, що відбулися в Україні протягом 1965-1966.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПРС
Л. І. БРЕЖНЄВУ,
ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР
А. Н. КОСИГІНОВІ,
ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
М. В. ПІДГОРНОМУ.

Шановні товариші!

Звертаємося до Вас у справі, яка глибоко хвилює різні кола радянської громадськості.

Протягом останніх кількох років у Радянському Союзі проводяться політичні процеси над молодими людьми з середовища творчої і наукової інтелігенції. Ми занепокоєні цими процесами з ряду причин.

Насамперед, нас не може не тривожити те, що під час проведення багатьох із цих процесів порушувалося закони нашої країни. Наприклад, усі процеси в Києві, Львові та Іванофранківському 1965-66 рр., на яких засуджено понад 20 осіб, провадилися в закритому порядку — всупереч тому, що прямо і недвозначно гарантоване Конституцією СРСР, Конституціями союзних республік та їх кримінальними кодексами. Мало того, закритий характер сприяв порушенню законності в самому перебігу судових доходжень.

Ми вважаємо, що порушення принципу прилюдності судочинства іде врозріз з рішеннями XX і XXII з'їздів партії про відновлення соціалістичної законності врозріз з інтересами радянського суспільства, є глумом над найвищим законом нашої країни — Конституцією Союзу Радянських Соціалістичних Республік — і нічим не може бути виправдане.

Принцип прилюдності включає в себе не тільки відкриту судову розправу, але й широке та правдиве насвітлення її ходу в пресі. Відомою є вимога В. І. Леніна про те, що широкі маси повинні

все знати, все бачити і мати можливість про все судити, що особливо у відношенні до каральних органів «маса повинна мати право знати і перевіряти кожний, навіть найменший крок їх діяльності» (В. І. Ленін, т. 27, стор. 1860). Одначе, наша преса зовсім не реагувала на політичні процеси, що відбувались на Україні. Щождо політичних процесів, які відбувались у Москві, то короткі повідомлення про них у пресі можуть викликати радше здивовання і образити своєю неповагою до здорового глузду радянського читача, як дати йому дійсну інформацію про ті справи і перебіг судового доходування.

Ця — по суті — безконтрольність і неpubлічність уможливила порушення конституційних гарантій і процесуальних норм. Стало майже правилом, що на подібних політичних процесах суд відмовляється вислухувати свідків оборони і обмежується тільки свідками звинувачення. Факти наведені в широковідомому відкритому листі П. Літвінова і Л. Богораз, красномовно свідчать про те, що суд над Галансковим, Гінзбургом, Добровольським і Ляшковою проводилося з грубими порушеннями процесуальних норм.

Звертає на себе увагу та зловісна обставина, що в багатьох випадках підсудним інкримінується висловлювані і обстоювані ними погляди, які зовсім не мають антирадянського характеру, а лише містять у собі критику окремих явищ нашого суспільного життя або критику явних відхилень від соціалістичного ідеалу, явних порушень офіційно проголошених норм. Наприклад, журналіст Вячеслав Чорновіл був суджений Львівським обласним судом 15 листопада 1967 р. лише за те, що зібрав і передав до офіційних органів матеріали, що розкривають протизаконний і юридично безграмотний характер політичних процесів, проведених на Україні в 1965-1966 роках. І, не зважаючи на те, що обвинувачення не змогло висунути проти В. Чорновола нічого переконливого і не могло навіть виставити проти нього ані одного свідка (з двох виставлених обвинуваченням свідків один не з'явився до суду з невідомих причин, а другий відмовився від своїх попередніх зізнань і дав зізнання в користь В. Чорновола). Не зважаючи на те, що оборона переконливо і яскраво викрила всю сміховинність висунутого проти В. Чорновола звинувачення — суд все таки задовольнив усі вимоги звинувачення і засудив молодого журналіста на три роки позбавлення свободи.

Всі ці і багато інших фактів говорять про те, що ведені в останніх роках політичні процеси стають формою придушування інакомислячих, формою придушування громадянської активності і соціальної критики, зовсім необхідної для здоров'я всякого суспільства. Вони свідчать про щораз сильнішу реставрацію сталінізму, проти якої так енергійно і мужньо перестерігають І. Габай, Ю. Кім та П. Якір у своєму зверненні до діячів науки, культури і мистецтва СРСР. На Україні, де порушення демократії

доповнюються та загострюються перекрученнями в національному питанні, симптоми сталінізму виявляються ще виразніше і брутальніше.

Ми вважаємо за свій обов'язок висловити глибоку тривогу з приводу всього наведеного вище. Ми закликаємо Вас використати свій авторитет і свої повноваження в тому напрямі, щоб органи суду і прокуратури строго додержувались радянських законів і щоб труднощі та різноголосся, які виникають у нашому суспільно-політичному житті, вирішувалося в ідейній сфері, а не віддавалось компетенції органів прокуратури та держбезпеки:

С. Параджанов — кінорежисер, лауреат міжнародних фестивалів, А. М. Корольов — кандидат фізико-математичних наук, Ю. В. Цехмістренко — кандидат фізико-математичних наук, І. С. Мірчук — мистець, В. Г. Бондарчук — кандидат фізико-математичних наук, Г. Г. Заславська — кандидат фіз.-мат. наук, А. Ф. Лубченко — професор, доктор фіз.-мат. наук, лауреат ленінської нагороди, І. П. Дзюб — кандидат фіз.-мат. наук, І. О. Світличний — літератор, В. А. Вишневський — математик, І. М. Дзюба — член Спілки Письменників України, З. С. Грибніков — кандидат фіз.-мат. наук, Н. Н. Григор'єв — фізик, Б. Д. Шаніна — фізик, М. І. Білецький — математик, В. Бондар — кандидат фіз.-мат. наук, В. А. Тягай — кандидат фіз.-мат. наук, Ю. Колюпін — кандидат фіз.-мат. наук, В. Зуєв — фізик, О. Г. Сарбей — кандидат фіз.-мат. наук, П. М. Томчук — кандидат фіз.-мат. наук, Д. Абакаров — майстер спорту ССРСР, В. І. Шока — кандидат фіз.-мат. наук, Г. П. Кочур — член СПУ, В. О. Шевчук — член СПУ, Л. Костенко — член СПУ, Е. А. Попович — літератор, М. Коцюбинська — літератор, Б. Харчук — член СПУ, З. Франко — літератор, А. Горська — член Спілки Художників України, Б. Антоненко-Давидович — член СПУ, Б. Голник — член Спілки Журналістів ССРСР, А. В. Скороход — професор, доктор фізико-мат. наук, чл.-кор. АН УССР, В. Б. Богданович — ст. інженер, В. Н. Ораєвський — кандидат фіз.-мат. наук, В. Покровський — фізик, П. Діброва — ст. інженер, А. О. Білецький — доктор філ. наук, Т. Н. Чернишева — доктор філ. наук, Ж. Скляренко — фізик, Т. Калустян — артистка, лауреат українського конкурсу вокалістів, Ю. Д. Соколов — професор, доктор фіз.-мат. наук, чл.-кор. АН УССР, Ю. М. Березанський — професор, доктор фіз.-мат. наук, чл.-кор. АН УССР, Є. А. Сверстюк — літератор, Ю. Н. Коваленко — кандидат техн. наук, А. М. Таран — журналіст, А. А. Братко — кандидат філ. наук, Г. Т. Криворучко — робітник, Т. А. Коломиєць — член СПУ, А. Ф. Сергієнко — студент, Б. Є. Тюфанов — інженер, Г. В. Болотова — продавець, В. В. Лінчевський — студент, В. А. Форменко — студент, М. Р. Селівачів — студент, Л. Г. Орел — педагог, М. А. Черненко — редактор, А. Т. Болехівський — лікар, М. І. Палій — студентка, Я. В. Конопада — лікар, В. Б. Здоровило — інженер, Н. П. Безпалько — бухгалтер, Л. І. Яценко — член Спілки Композиторів України, Т. Р.

Гірник — філолог, І. І. Русин — інженер, А. В. Забой — мистець, В. О. Безпалько — робітник, Б. Ф. Матушевський — інженер, М. Ю. Брайчевський — кандидат істор. наук, В. П. Савчук — робітник, Д. Порхун — пенсіонер, А. Н. Даценко — ст. інженер, Б. Д. Широцький — юрист, В. Г. Орел — інженер, Р. О. Мельниченко — філолог, Я. Просятківська — педагог, Л. І. Литовченко — студентка, Е. Ашпіс — викладач консерваторії, А. Г. Ситенко — професор, доктор фіз.-мат. наук, член.-кор. АН УССР, І. Я. Бойчак — кандидат філ. наук, член СПУ, В. Коломієць — член СПУ, Л. Семикіна — член Спілки Художників України, Г. Ф. Дворко — доктор хем. наук, А. Л. Путь — кандидат біолог. наук, Г. А. Бачинський — кандидат біолог. наук, П. Ф. Гожик — кандидат геолого-мінералогічних наук, П. Матвієнко — біолог, І. Б. Люрін — біолог, А. Шевченко — журналіст, Л. Коваленко — кандидат філ. наук, член СПУ, І. Драч — член СПУ, М. Вінграновський — член СПУ, Ю. Сердюк — член СПУ, Г. Севрук — мистець-маляр, А. Осинська — артистка, Л. П. Кармазіна — інженер, К. Б. Толпиго — професор, доктор фіз.-мат. наук, чл.-кор. АН УССР, С. Кириченко — засл. діяч мистецтв УССР, А. Семенов — інженер, В. Зарецький — член Спілки Худ. України, Семенова — біолог, І. Литовченко — чл. Спілки Худ. України, Плакасій — мистець, В. Некрасов — письменник, член СПУ, лавреат держ. премії, Комашков — слюсар, Назаренко — електрик, Ердан — робітник, Берлінська — робітник, Педошковський — арматурник, Могиль — гідроізолювальник, Дирів — електрик, Булай — електрик, Мапаксєв — робітник, Виноград — робітник, Касимчук — ливар, Громадюк — бетонувальник, Сугоняко — тесляр, Рябокінь — асенізатор, Стефанчук — гідроізолювальник, Петров — гідроізолювальник, Горбац — електрик, Цебенко — шофер, Чижевський — бет. монтажник, Годун — каменярь, Кирев — електрозварювач, Іваненко — гравер, Сирош — слюсар, В. Стус — літератор, Р. Довгань — журналіст, Р. Корогодський — мистецтвознавець, А. Захарчук — мистець, В. Луцак — скульптор, В. Довгань — скульптор, В. Богословський — лікар, Я. Ступак — літератор, Я. Кендзьор — робітник, В. Яременко — літератор.

Свобода, 11 жовтня 1968, стор. 1.

135. ЛИСТ ТВОРЧОЇ МОЛОДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО

Документ п. н. «Лист творчої молоді Дніпропетровського», посланий адресатам у 1968, розкриває антиукраїнську кампанію на Дніпропетровщині у зв'язку з появою роману Олеса Гончара *Собор*. В авторстві «Листа» звинувачено поета Івана Сокульського, якого засуджено в січні 1970 на чотири з половиною років таборів суворого режиму. «Лист» підписали близько триста осіб.

ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ЩЕРБИЦЬКОМУ В. В.,
КАНДИДАТОВІ В ЧЛЕНИ ПОЛІТБЮРО ЦК КП УКРАЇНИ
ОВЧАРЕНКОВІ Ф. Д.
СЕКРЕТАРЕВІ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ДМИТРОВІ ПАВЛИЧКУ

Звертаємо Вашу увагу комуністів, керівників та громадських діячів нашої суверенної держави — Української РСР, однієї з держав-засновниць ООН, на той погромницький шабаш, що ось уже кілька місяців триває на Дніпропетровщині, на дике й безглузде переслідування чесних і відданих справі побудови комунізму українських громадян. Ця *кампанія* є настільки безпардонною і безпринципною, що перед нею бліднуть найдикіші витівки відомих усьому світові китайських хунвейбінів.

Численну групу громадян оббріхано на всіх офіційних і неофіційних заходах обкому, райкомів і парткомів, щоразу перекручуючи їхні «чуждє народу взгляди» і непомірно перебільшуючи, як кому заманеться, факти, про які мовитиметься нижче. Їх цьковано в обласній пресі й радіо, у такий спосіб створюючи видимість «общественного мнения» за клясичним зразком щедринського «градоначальника города Глупова».

Найбільшої бруталності сягнула так звана *дніпропетровська кампанія* у зв'язку з появою нового роману нашого земляка Олеса Гончара «Собор».

Спочатку обласні газети «Зоря» й «Прапор юності», марганецька міська газета виступили зі схвальними рецензіями на цей твір. А вже через місяць на одній із нарад, де були присутніми секретарі низових партійних організацій Дніпропетровщини, відповідальні

працівники преси, секретар обкому КП України т. Ватченко затаврував ганьбою всі ці рецензії й дав команду пресі довести читачам, що «рабочий класс Днепропетровщины не принимает „Собора“». Відразу ж газети області зарясніли, як май грушами, «мнениями рабочих о „Соборе“».

Так, лише «Зоря» протягом двох тижнів «організувала» три брутальні й безпорадні «рецензії», про що засвідчує їхня чотиристарядкова лайка.

Редакція «Зорі» одержувала листи-відгуки, листи-протести робітників і трудової інтелігенції проти обпльовування автора «Собора». Ті листи редактор П. Орлик і завідуючий відділом листів газети Я. Новак «строжайше» тримали в секреті й, з'ясувавши місце роботи й адресу відправника, доповідали в обком і КДБ.

Обкомом КП України було заборонено вшанування 50-річчя письменника на історико-філологічному факультеті Дніпропетровського університету, в міській бібліотеці, хоча цьому передували численні оголошення. Ще згодом деканом згаданого факультету т. Павловим було заборонено навіть обговорення роману «Собор», що його збиралися провести історики. Всіх, хто в будь-якій мірі й формі висловлював незгоду з кампанійщиною чи бодай випадково «взяв не ту ноту», якої вона вимагала, — всіх суворо карали. Недарма ж завідуючий ідеологічним відділом обкому т. Васильєв заявив на семінарі працівників області: «Роман „Собор“ — это такой коловорот, вокруг которого группируется все идейно вредное, враждебное нашей действительности» (!).

І ось *виключено з партії* й увільнено з роботи працівника відділу пропаганди і агітації газети «Зоря», одного з найстаріших журналістів нашого міста, С. Ю. Шийніна за написання позитивної рецензії.

Виключено з партії працівника відділу культури газети «Зоря» М. Т. Скорика за те, що запропонував сфабриковану «статтю» напів письмального робітника Г. Дігтяренка і Ко. («Я бачу життя не таким», «Зоря» від 6. 1. 68 року) на редакційну дошку «Тяп-ляп».

Виключено з комсомолу і увільнено з роботи талановитого журналіста В. Зарембу за те, що мав сміливість дати відсіч авторові наклепницької статті на «Собор» лейтенантові КДБ, завідуючому відділом інформації газети «Зоря» О. З. Кириленкові («Не собори — люди!», «Прапор юності» від 7. 6. 68 р.).

Звільнено з роботи без будь-яких підстав працівника відділу сільського господарства газети «Зоря» Опанасенка.

Виключено з партії й увільнено з роботи талановитого режисера Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка Риму Степаненко за постановку п'єси М. Стельмаха «Кум королю».

Сувору догану з попередженням «вліпили» комуністові, вчителєві 64-ої вечірньої школи Г. Прокопенкові (наполягав на

опублікованні статті відповіді обріхувачам «Собору» й «філософові» І. Морозу).

Звільнено з роботи відповідального секретаря Дніпропетровського відділення Українського театрального товариства С. Левенця.

Звільнено з роботи в Дніпропетровському видавництві «Промінь» відомого письменника В. Чемериса.

Звільнено з роботи в Придніпровській багатотиражці молодого поета І. Сокульського.

Велику «накачку» по партійній лінії мав редактор названої багатотиражки М. Дубінін за опублікування позитивного відгуку робітників Д. Семеняка і Б. Уніята на «Собор» («Енергетик» від 10 квітня 1968 р.).

Звільнено з роботи (вже в котрий раз) поета В. Сіренка. Переслідування його (вигнання з партії й роботи) тривають вже кілька років. Саме з того часу, як товариш почав писати українською мовою.

Партійну догану одержав у гарячці кампанійщини працівник видавництва «Промінь» письменник В. Карапиш.

І список цей, мабуть, можна продовжити!

Звичайний собі вечір поезії в Придніпровському палаці культури, (яких, за висловом працівників палацу, тут було багато), в божевільному маніяцтві кампанійщини підносився ледь не до рівня «контрреволюційної вилазки». Бо як же розуміти тоді те, що на всіх заходах обкому партії, а також на звітно-виборній конференції філії Спілки цей безневинний вечір поезії з найбезглуздішими ярликами ставав тим опудалом-мішенню, на яку повинна була б спрямовуватися «борьба с идеологическими диверсиями».

Учасниками вечора і його організаторами пильно зацікавилися детективи органів безпеки, багато з них було викликано на анекдотичні допити, де застосовувались залякування та шантажування ні в чому неповинних людей.

На всіх спілчанських та інших зібраннях постійно «товчуть» (засуджують) за «український буржуазний націоналізм») талановитих поетів М. Чхана, В. Коржа і згадуваного В. Чемериса. Як правило, така «накачка» супроводжується відвідами КДБ.

Дещо пізніше різними методами *було покарано* цілу фалангу української творчої молоді, як правило літераторів, Генадія та Олеся Завгородніх, О. Овчаренка, В. Семененка, П. Вакаренка, названого вже І. Сокульського, М. Романушка, О. Водолажченка, Г. Маловина та багатьох інших. І знову за той же фантастичний, видуманий в будинку на в. Коропенка, «український буржуазний націоналізм», а насправді за будь-яке занепокоєння долею української мови та української культури в шалено русифікованому Дніпропетровську.

Думається: чому так залюбки, ніби раз плюнути, розправля-

ються із принциповими людьми — виключають із партії, виганяють із вузів та з роботи? Може вони злочинці якісь? Аби ж то! Справжні злочинці живуть собі й не горюють.

Нещодавно колишній перший секретар обкому комсомолу комуніст А. Гордієнко й перший секретар міськкому комсомолу комуніст Г. Дружинин на скаженій швидкості мчали після «увеселительной пьянки» й убили в Новомосковську людину. Гадаєте їх посадили за ґрати?.. Перший з них — нині інженер заводу ім. Лібкнехта в Дніпропетровську, другий — інженер заводу ім. Бабушкіна. Обидва лишилися в лавах партії, жодна газета не написала про тих «ответственных» розбишак!

І ще приклад. Комуністи, працівники газети «Зоря» П. Каракаш та І. Островський украли в редакції 25 тисяч карбованців державних грошей. П. Каракаш «заправляв» відповідальним секретарем і розмічав РАТАУські матеріали дружкові І. Островському. Коли казнокрадів було викрито, вони поплатилися за нечуваний злочин лише доганами по партійній лінії й були дещо понижені в посадах і... продовжують працювати в журналістиці. П. Каракаш — зав. відділом промисловости в «Зорі», а Островський — у промислово-му відділі обл. радіо.

Як бачимо, вбивцям і гендлярам — духовним покидькам є місце в партії, а чесних і принципових комуністів геть викидають із партії й з роботи, аби спокійніше було й надалі гендлювати, піячити і знущатися над партійними нормами й радянськими законами.

Не так давно громадськість Дніпропетровського держ-університету ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією була обурена антикомуністичною поведінкою тодішнього декана історико-філологічного факультету В. Власенка. Цей «педагог» намагався перетворити факультет на приватний гарем — систематично розбещував своїх вихованок-студенток (в такий спосіб навчав моралі покоління, якому жити при комунізмі).

Приблизно тоді ж студентам стало відомо і про ганебний вчинок викладача згаданого факультету І. Луценка. Користуючись своїм становищем керівника дипломної роботи, він намагався звалтувати студентську-дипломантку.

Гадаєте, довелося розпрощатись цим «вихователям» із педагогічною практикою? Але ж ні. Таким людям є місце серед педагогів! Для Власенка це спричинилося лише до пониження його в посаді до завідуючого кафедрою, Луценка позбавили зайвого «тягаря» громадського навантаження, люб'язно усунувши його від керівництва літературною студією. То, може, проституція та зловживання в її ім'я службовим становищем не вважається в нас антирадянською поведінкою? Чи цей «грешок» легко прощається їм, як гонорар за політичну безпринципність, за відсутність «вредных мислей» у їхніх вчених головах? Як би там не було, в усіх випадках можна бути певним — такі люди підтримають будь-яку кампаніщину, якщо

тільки перевага на її боці, навіть не задумавшись, чи узгоджується вона з курсом партії, з радянськими законами.

В зв'язку з кампанією облпльовування «Собору» пожвавили «виховну» роботу місцеві кагебісти й знову поповзла ними ж пущена чутка про «націоналістическую опасность». Смішно навіть говорити що ця «націоналістическая опасность» з'явилась саме в Дніпропетровську, де на незалежності не мільйонне місто немає жодного українського дитячого садка чи ясел, жодної повністю української школи, жодного вузу чи технікуму з викладанням українською мовою.

Невже обком комуністичної партії України не повинен стурбуватися українонормальним, антиленінським і антимарксистським станом рідної української мови в Дніпропетровську. Не правильніше було б злобу й «старання» спрямувати не на чесних комуністів і комсомольців, а на ці страхітливі порушення ленінської національної політики, коли українські робітники майже не знають своєї рідної мови, рідної культури, бо змушені все своє життя перемелюватися в надійних, як і 50 років тому, жорнах русифікації.

Невже є ворогами ті чесні громадяни Української РСР, що збагнули цю трагедію свого народу й не хочуть цуратися рідної мови, не хочуть цуратися себе, з приводу чого великий росіянин, письменник В. Солоухін казав: «Если бы родился украинцем, я ни за что не хотел бы быть русским»?

Невже радянський патріотизм нинішнього українця не включає в себе національну гідність, національну гордість за свій великий і талановитий український народ? Можна б до безконечності продовжити ці невже.

Думається, чому це в української передової й творчої молоді лише один шлях — «український буржуазний націоналізм» (про це красномовно говорить діяльність дніпропетровського КДБ), бо, як ми вже бачили, значна більшість її, рано чи пізно, виходить саме на нього. А людина з звичайним, не перекрученим глуздом побачила б тут лише слабосиле зародження елементарних понять національної гідності, національної повноцінності, а не рідко й почуття образи національної, а відтак і звичайної людської гідності.

Винна в цьому «буржуазна пропаганда»? Ні, дніпропетровська дійсність! І, якщо ми марксисти, її необхідно змінити так, щоб вона відповідала ленінським нормам і радянським законам, а не переслідувати всіх передових, вірних марксизму-ленізму українських громадян.

Разом із цим виникає питання: невже лише на товаришів-росіян не впливає буржуазна ідеологія? І що це — їхня національна виключність? Чим же тоді пояснити той факт, що у нашому місті не критиковано публічно (не говорячи вже про адміністративне покарання) жодного представника російської творчої молоді за аналогічні українській молоді «збочення», і які повинні були б

називатися «влиянием гнилой идеологии русского великодержавного буржуазного шовинизма»? А що такі збочення є — це ні для кого не є таємниця — спробуйте лишень не тільки вдома розмовляти українською мовою! Спробуйте і ви почуете: «а меня хахлацкая нация не устраивает» (почувши ненароком українську мову), «...чепуха, если перевести на русский язык» (слухаючи художній твір українською мовою), «какой он грубый этот хамский язык» (на адресу української мови).

І як тоді наші відповідальні товариші розуміють настанови В. І. Леніна, що з націоналізмом місцевим треба боротися на два фронти, в першу чергу виступаючи проти великоросійського шовінізму, бо саме він породжує націоналізм?

Не інакше, як українофобством назвеш поведінку «наукової» співробітниці Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького якоїсь Крилової при варварському, якщо не бандитському перенесенні могили легендарного кошового Січі Запорозької Івана Сірка. Лише про найпристойніші операції цього «перенесення» писала в одному із своїх березневих номерів «Літературна Україна». Так, сором'язливо було замовчано, що робилося це перенесення, як і всі бандитські вилазки, вночі і що поспіхом останки полководця зі світовим іменем було зібрано в брудний мішок (так ніби то була картопля!) й до ранку в такому стані зберігалися в чулані невідомого призначення. А людям, яких обурювало таке цинічне українофобство, названа співробітниця (не дарма ж вона науковець!) «відрізала»: *«А вы знаете, что он был врагом русского народа?»*

А чи любили, товаришко Крилова, українців і український народ російські царі та їхні посіпаки — ця орда катюг і поневолювачів, проти яких, зрештою, і виступав Сірко? Та, мабуть, саме вони (за Криловою) репрезентують великий російський народ! І чи не тому Іванам Грозним, Петрам Першим, Катеринам Другим, Суворовим і Ко височіють пам'ятники, в багатотомних романах та багатосерійних фільмах прославляється їхній колоніальний розбій, азійське варварство і деспотизм?!... І ніхто на скаже, що вони лютою ненавистю ненавиділи українців, татарів, білорусів, поляків, грузинів і т. д.

Чому ж тоді у Дніпропетровському історичному музеї серед багатьох речей експонується й карта, в якій придворні відомої україножерки — імператриці Катерини Другої супроводжували її скурвлену величність у подорожі остаточно приборканою Україною? Чому стіни музею прикрашують численні портрети різної руки вельмож та завойовників катеринської доби, а на портрети, скажімо, Івана Сірка чи останнього військового писаря Запорізької Січі, засновника двох найбільших і найкрасивіших парків нашого міста, м'ягко кажучи, не знайшлося місця?

До того ж різні перелякані люди, як, наприклад, редактор

«Зорі» П. Орлик, пускають провокаційні, видумані КДБ чутки, що «український націоналізм найновіше виявляє себе під маскою захисту української старовини». То як же бути з тією зливою матеріалів на захист російської старовини в російських виданнях «Комсомольская правда», «Советская Россия», «Литературная газета», «Огонек», «Советский Союз», «Наука и жизнь» і т. д.

Що ж тоді за такими чутками — «националистическая опасность» чи марудерство держиморди — великоросійського шовінізму, про який у нас не прийнято висловлюватись вголос, щоб, крий боже, не образити російського народу. Яка сльозлива ввічливість! «Националистическая опасность» чи національний нігілізм і здичавіння, що межує з духовним бандитизмом цивілізованих гангстерів — це раз запитуємо авторів та поширювачів подібних чуток?

Ми, передова українська молодь, виховувалися в радянських школах і вузах на творах Маркса й Леніна, Шевченка й Добролюбова й усвідомлюємо, що історія — безперервний психічний розвиток людства й усе передове, прогресивне в цьому розвитку гідне вивчення, поваги й шани прийдешніх поколінь. Наступні епохи на шляху до своїх високих і гуманістичних ідеалів черпали й черпають все краще, що було в минулому.

Тому нам дорога й Запорізька Січ, яку Карл Маркс у своїх «хронологічних нотатках» називає козацькою республікою, і пам'ятники минушини, нехай то будівля церковної архітектури чи козацький курінь, за шанування та збереження котрих так вагомо бореться Гончарів «Собор».

Наклепник І. Дігтяренко в уже згаданій статті «Я бачу життя не таким» запевняє, що у нашій країні пам'ятники охороняються, як ні в одній країні світу. Що ж нам важко заперечити. Справді ж бо, в нас пам'ятники охороняються... по-варварському, як у жодній країні світу. Тільки на Дніпропетровщині за останні роки знищено майже всі пам'ятники церковної архітектури під гаслом «боротьби з релігією». Позаминулого року в селі Сурсько-Литовському зірвано динамітом, мабуть уже останню на Дніпропетровщині сільську церкву. Не уникли плондрувань залишки відомої Кодацької фортеці й кодацька старовинна козацька церква, зруйновано єдину в своєму роді будівлю — курінь козака Білого в Нікополі, Покровську Січову церкву, що її малював Тарас Шевченко, пам'ятник запорожцю Л. О. Глобі в Дніпропетровську, напів зруйнованим стоїть Преображенський Собор відомого російського архітектора Захарова і т. д.

У перспективному плані монументальної пропаганди в місті Дніпропетровську ви не знайдете й близько імени видатного українського діяча минулого, таких як: засновника Дніпропетровського історичного музею О. Поля (на будинку по вул. Фучіка, в якому він жив, до цього часу не встановлено меморіальної дошки),

академіка Д. Яворницького, письменників І. Манжури, О. Стороженка, В. Сосюри, О. Довженка (їх життя чи діяльність в тій чи іншій мірі пов'язане з Дніпропетровськом або Дніпропетровщиною), засновника Дніпропетровського українського театру ім. Т. Г. Шевченка, Леся Курбаса, одному з найвидатніших революціонерів-більшовиків, організаторові революційної боротьби в Катеринославі, соратникові В. І. Леніна, Миколі Скрипнику. Зате наше місто збагатиться ще одним пам'ятником М. Горькому, пам'ятником О. Матросову, пам'ятниками Чайковському й І. Глінці та іншим.

Шановні товариші, поясніть, будь ласка, нам, про яку «националистическую опасность» базикають свідомі й несвідомі «друзі» українського народу? Хто дав їм право топтатися брудним русифікаторським чоботом на національній гідності українського народу?

Ми, творча молодь Дніпропетровська, вимагаємо притягти до відповідальності їх і всіх тих, хто вчиняє брутальні україножерські кампанії — відьомські шабаші на терені української культури, хто переслідує чесних відданих народові людей тільки за те, що вони хочуть бути самими собою і ніким іншим, що вони хочуть виховувати своїх дітей в українських дитячих садках, школах, технікумах і вузах. Вважаємо, що такі кампанії в кінцевому своєму рахунку досягають одного — сіють ворожнечу між двома великими братніми народами.

Вибачайте, коли Ваша ласка, що ми в такій зарізкій формі написали Вам, бо писати про такі речі без обурення — значить нічого не написати.

Ми віримо, що Ви прислухаєтесь до нашого широкого голосу й вживете негайних заходів для виправлення ненормального становища, в якому опинилась творча інтелігенція нашого міста, сотні тисяч українців Дніпропетровська й області.

Творча молодь м. Дніпропетровська:
(підписи)

Сучасність, рік IX, ч. 2, лютий 1969, стор. 78-85.

136. ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО ДЕПУТАТІВ РАД УРСР

Антін Коваль

Відкритий лист Антона Ковалю до депутатів Рад УРСР з квітня 1969 заторкує найважливіші проблеми українського економічного, державно-політичного та культурного життя в СРСР.

ШАНОВНІ ТОВАРИШІ ДЕПУТАТИ РАД УКРАЇНСЬКОЇ РСР!

«Вся влада в українській РСР належить трудящим міста і села в особі Рад депутатів трудящих».

(Стаття 3 «Конституції УРСР»)

Обставини нашого суспільного життя не дозволяють мені звернутися до вас ширшим листом. Але те, про що мовиться тут, настільки загально відоме, настільки очевидне, що і в цьому короткому викладі має бути зрозумілим.

Нинішні Ради УРСР є малодійовими, вони майже нічого не вирішують. Основною причиною цього є існуючий паралелізм усіх органів управління (партійні і державні). Партійні організації повинні боротися за вплив у Радах, а не мають замінювати їх. Перетворити Ради в органи дійсної влади, в органи народного самоврядування є великим і почесним завданням усіх депутатів Рад трудящих Радянської України.

Стан економіки, культури, науки (передусім гуманітарної), мистецтва в УРСР настільки незадовільний, що вимагає від всіх Рад (від сільської до Верховної) добиватися розв'язання хоча би таких питань:

В г а л у з і е к о н о м і к и :

1. На сесії Верховної Ради УРСР заслухати відверту доповідь про сучасне економічне становище УРСР і вжити заходів з метою збільшення виробництва товарів масового вжитку (легкої харчової та ін. подібних промисловостей) та засобів виробництва.

2. Провести радикальну економічну реформу, основні напрямки якої мають бути визначені шляхом найширшої дискусії. При цьому передбачити: підпорядкування Урядові УРСР всіх підприємств народного господарства України (тепер з 33 промислових міністерств УРСР лише 6 є цілком республіканського підпорядкування, ці шість міністерств досить другорядні: автомобільного

транспорту, будівництва автомобільних шляхів, комунального господарства, місцевої промисловості, побутового обслуговування, соціального забезпечення); здійснення розподілу національного прибутку Республіки Урядом УРСР (тепер біля 50% цього прибутку використовується Радою Міністрів СРСР за межами України); введення виробничого самоврядування на підприємствах.

3. Підвищити зарплату робітників (зараз із 8 годин праці робітникові оплачується лише 3 години, колгоспникам — година).

4. Для більших можливостей творчої праці підвищити зарплату основній масі інтелігенції (вчителі, інженери, лікарі і т. п.).

5. Встановити гласний депутатський контроль у сфері розподілу в УРСР суспільного продукту. Відкрито обговорювати вартість допомоги, яку подає УРСР іншим республікам СРСР та зарубіжним країнам.

6. Не допускати оплати партійних посад за рахунок державних фондів.

7. Вилучити із державної секретності розміри окладів високих державних посад.

8. Добитися значного зменшення розриву між найвищими і найнижчими розмірами зарплати.

В галузі державно-політичного життя:

1. Прийняти нову Конституцію Республіки, в якій чітко визначити механізми, що а) гарантують Республіці становище суверенної національної держави, зокрема підвищити значення договірних відносин між республіками Союзу, передати теперішні компетенції союзних міністерств освіти, культури, внутрішніх справ відповідним республіканським органам; б) гарантують народне представництво шляхом демократизації виборів (висунення декількох кандидатур на одне місце, широким обговоренням їх в період передвиборної кампанії; г) захистять Ради від узурпації їх влади бюрократією.

Зазначити в новій Конституції, що існування різних рівноправних партій не суперечить соціалізму, що це один із шляхів реалізації свободи політичних організацій.

У новій Конституції ухвалити ще таке:

а) створення Міністерства оборони УРСР, якому підпорядкувати військові з'єднання Збройних Сил СРСР, що формуються із населення Республіки;

б) передбачити гарантії звільнення селян від земельної залежності, забезпечити право добровільного виходу селянина з сільськогосподарської артілі з орендою землі;

в) створення Конституційного суду, який розглядав би справи з питань відповідності законів до Конституції УРСР, а також скарги громадян щодо порушення їх прав і свобод;

г) Генерального Прокурора Республіки обирати таємним голосуванням на сесії Верховної Ради УРСР;

д) дотермінове звільнення суддів має відбуватися шляхом аналогічним їхньому висуванню, тобто шляхом загального таємного голосування;

е) ухвали про закони і постанови усім Радам (від сільської до Верховної) з метою вільного волевиявлення приймати шляхом таємного голосування.

2. Провести всенародне обговорення проекту нової Конституції та затвердити її шляхом референдуму (таємного голосування населення).

3. Створити інститут громадської думки з постійним друкованим органом.

4. Ліквідувати цензуру («Головліт»), встановити відповідальність лише за порушення конкретно-обумовлених законом обмежень свободи слова (розголошення військової і державної таємниці, порнографія і таке подібне).

5. Ліквідувати закони, що суперечать нині діючій Конституції (особливо статті 62 і 187-І КК УРСР).

6. Звільнити з таборів та в'язниць усіх осіб (тисячі яких перебувають зокрема в таборах Півночі, Сибіру, Мордовської АРСР), позбавлених волі за висловлення і поширення своїх політичних, філософських та релігійних переконань.

7. Ліквідувати систему обмеження пересування населення (прописка тощо), припинити громадянську дискримінацію селян (насамперед хоча б видати їм паспорти).

8. Не допускати адміністративного переслідування студентів (звільнення з вузу, позбавлення стипендії чи гуртожитку) за висловлення та поширення своїх поглядів. Залишити право адміністративного покарання студентів лише у випадку неспішності. У всіх інших випадках міра покарання має визначатися загальними зборами викладачів і студентів (групи, курсу, факультету).

Рекомендувати студентським колективам створити студентські суди честі. Забезпечити цим судам незалежність від адміністрації та громадських організацій вузу.

Гарантувати студентам вільне створення літературних, філософських, культурних та інших гуртків та клубів.

9. Розробити заходи для дальшої демократизації вузівського самоврядування (визначення компетенцій вузівського керівництва, обрання ректорів таємним голосуванням з участю делегатів від студентів і т. п.).

10. Позбавити працівників державних органів та працівників політичних організацій всіх «узаконованих» пільг та привілеїв (зокрема закриті розподільники товарів широкого попиту, ліку-

вальні комісії та інші установи, що обслуговують лише виключно їх).

11. Посилити відповідальність перед законом працівників державних органів (в тому числі органів міліції і прокуратури) за дії, що обмежують свободи і права громадян, а також за спроби втручатись у діяльність суду і т. п.

12. Притягти до судової відповідальності осіб, винних у вчиненні страхітливих злочинів за часів культу особи.

13. Розпустити Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, оскільки та інерція, яка склалася в діяльності цього органу перетворює його в суспільно небезпечне утворення. Функції КДБ, зв'язані з боротьбою проти іноземних розвідок, передати у відання міністерств оборони та внутрішніх справ.

14. Заборонити державним органам запроваджувати справи на громадян СРСР за їх політичні, філософські погляди, висловлювання і поширення цих поглядів.

В г а л у з і к у л ь т у р и :

1. Українізувати навчальні й учбові заклади Республіки (вузи, технікуми, училища тощо), забезпечити на практиці діловодство державних установ українською мовою (на території нацменшостей — на мові цих меншостей). У зв'язку з цим відновити ніким ніколи не скасовану чинність законів і урядових постанов про українізацію від 1924-1928 років.

2. Скасувати дискримінаційні заходи навколо культурної спадщини українського народу (заборона, напр., перевидання творів В. Винниченка, М. Хвильового, М. Грушевського та ін., спотворення спадщини видатних діячів культури, напр., видання творів І. Франка, П. Куліша та ін., шляхом їх довільного добору, уривання, купюр тощо), в тому числі зняти заборону продажі і поширення на території Дніпропетровської області твору О. Гончара «Собор» і недавно виданих «Вибраних творів» П. Куліша.

3. Актуалізувати закони, спрямовані проти дій, що перешкоджають розвитку культури національних груп (молдаван, євреїв, угорців, болгар, греків та ін.), що розпалюють національну і расову неприязнь (зокрема сучасний антисемітизм — як показник всякого шовінізму).

4. Скасувати існуючі негласні настанови про обмеження прийому до вузів вихідців із Західної України (на території Східної України), а також євреїв.

5. Клопотати перед Урядом РРФСР про надання 5-ти мільйонам українців, які проживають на території РРФСР, таких самих можливостей національного розвитку (школи, театри, преса тощо), які мають росіяни на території УРСР.

6. Особливу увагу звернути на виховання національної самосвідомості українців, пам'ятаючи, що українізація, здійснювана

лише адміністративними заходами, нагромаджує негативні почуття.

7. Припинити переслідування діячів української культури, які не вчинили жодних державних і суспільних злочинів і зазнають громадянських обмежень (звільнення з роботи, позбавлення можливості друкуватися, виступати перед трудящими та ін.) лише за активну громадську діяльність в інтересах розвитку культури (таких зараз є сотні, наприклад, Зіновія Франко, Михайлина Коцюбинська, Іван Світличний, Георгій Бачинський, Віктор Боднарчук, Михайло Брайчевський, Іван Дзюба, Михайло Осадчий та ін.).

8. Добитися повного виконання постанови РНК РРФСР від 1 грудня 1917 року «Про передачу трофеїв українському народові».

9. Оскільки демографічне становище України дуже загрозливе (рівень народжуваності є одним із найнижчих у світі) розробити заходи, що ліквідували б тенденцію до скорочення населення УРСР (безперечно, не за рахунок масового переселення з інших республік, заборони абортів чи інших подібних методів).

Ось ті найголовніші заходи, які, на мій погляд, могли б оздоровити наш суспільний організм. Я не претендую тут на їх цілком коректний виклад, хотілося лише поставити перед вами очевидно назрілі проблеми, щоб ви в ході наступного обговорення знайшли відповідне їх розв'язання.

Квітень 1969 року

З повагою громадянин СРСР
виборець Антон Коваль

Сучасність, рік IX, ч. 10, жовтень 1969, стор. 99-103.

137. ПОЯВА «УКРАЇНСЬКОГО ВІСНИКА»

Визначною подією в українському русі опору була поява в січні 1970 першого випуску українського самвидавного журналу *Український вісник*.

Нижче подано вступ до цього видання п. н. «Завдання *Українського Вісника*».

ЗАВДАННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ВІСНИКА»

Необхідність такого позацензурного видання на Україні давно назріла. Є багато проблем, які викликають загальний інтерес і турбують широкі кола української громадськості, але зовсім не висвітлюються офіційною пресою. Якщо ж зрідка під тиском обставин преса і згадує ці проблеми, то вдається до свідомої фальсифікації.

«Вісник» міститиме без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократичних свобод, гарантованих Конституцією, про судові та позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політ'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту тощо. «Вісник» даватиме огляд або повністю наводитиме публічні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які вже набули поширення у «Самвидаві».

«Український вісник» — видання в кожному разі не антирадянське і не антикомуністичне. За своїм змістом і завданням воно цілком легальне і конституційне. Критику окремих осіб, органів, установ, аж до найвищих включно, за допущені помилки у вирішенні внутріполітичних проблем, зокрема порушення демократичних прав особи і нації «Вісник» не розцінює як антирадянську діяльність, а вважає гарантованими принципами соціалістичної демократії і Конституцією правом і почесним обов'язком кожного громадянина. Ненормальні умови випуску «Вісника» пояснюються тим, що у нас є частими порушення конституційних гарантій і незаконні переслідування громадськи активних людей.

«Вісник» не є органом якоїсь організації чи групи, об'єднаної програмою або організаційною єдністю, і тому допускатиме друкування самвидавівських матеріалів, написаних з різних позицій. Завданням «Вісника» буде об'єктивна інформація про приховувані процеси і явища в українському громадському житті. «Вісник» тому не міститиме ніяких матеріалів, які написані спеціально для нього і не були в обігу. «Вісник» не друкуватиме таких

документів (як правило, анонімних), які є антирадянськими, тобто заперечують демократичним шляхом обрані Ради як форму участі громадян в керівництві державою, і антикомуністичними, тобто відкидають в цілому комуністичну ідеологію як таку.

«Український вісник» зможе функціонувати лише при активній підтримці громадськості, яка не тільки розповсюджуватиме його, а й не лишатиме без розголосу чи належної реакції кожного антидемократичного чи українофобського вчинку, кожного випадку незаконного переслідування людей за переконання.

«Вісник» гарантує безсторонній підхід до інформаційного матеріалу. Про виявлені помилки чи неточності, які у зв'язку з умовами видання неминучі, повідомлятиметься у дальших випусках.

Український вісник. Випуск I-II. Січень 1970 — травень 1970. Париж—Балтимор, 1971, стор. 11-12.

138. СЕРЕД СНІГІВ

Валентин Мороз

Полемічний есей п. н. «Серед снігів», писаний на початку 1970, зосереджує увагу на питаннях спротиву в обороні українських національних прав. Безпосереднім приводом до написання цього есею була заява Івана Дзюби на засіданні президії правління Спілки письменників України 26 грудня 1969 в справі поширення його праці *Інтернаціоналізм чи русифікація?* на Заході.

Березень 1953 року. Москва.

Спресовані гурми ридаючих людей, тиснява... Всі пруться до гробу померлого Вождя. Десятки задушених, затоптаних під ноги...

Не один іноземець, випадковий свідок «всенародного горя», подумав: мабуть, років сто треба, щоб вивітрився цей фанатизм. Але чекати довелося не довго. Через три роки Вождя (мертвого!) прив'язали до ганебного стовпа і оголосили злочинцем. І... ніхто не гавкнув. Звичайно, обурювалися, але на печі... Ніхто не самоспалився, ніхто не відрубав собі навіть мізинного пальця. А де ж фанатики — ті, що недавно пхалися до священного гробу? А їх, виявляється, не було. Були сонні шкапи, які й не помітили, що їх завернули і женуть в інший бік. Фанатизм виявився *налоскотаним*. Фалшиві алмази від справжніх тепер відрізняють легко. Вирізнити справжні емоції від *налоскотаних* — важче. Налоскотавши себе, можна викликати не тільки штучний сміх. Так само викликають штучний трагізм, фанатизм. Найбільша таємниця сталінської доби полягала в тому, що, незважаючи на «потрясаючі клятви» у «відданості», «вірності», «готовості», вона не мала нічого крім *нігіліста* — людини, яка не вірила ні в що. Тобто шкапи думали, що вони дійсно віддані, «вірні», «готові». Вони переконали себе в цьому (найлегше переконати себе). Але все це було *налоскотане*.

Не можна без кінця випускати грошові знаки — бо знеціняться. Не можна без кінця напихати в людську голову слова — бо наслідком буде та ж сама девальвація. Девальвація слова — основна моральна проблема, яку залишила по собі сталінська доба. Епітети вищого і найвищого ступенів, знаки оклику, заклики, виклики — усе це досягло такої концентрації, що зникли будь-які реальні критерії. Величезна, до краю надута повітряна куля,

описана крикливими лозунгами, відірвалась від землі і попливла. І сам вождь вже не відав, де він опиниться і які вітри керують ним.

Ніхто не вірив ні в яку реальність — ні в реальність зобов'язань, взятих колгоспним бригадиром, ні в реальність оцінки, даної критиком свіжонадрукованої поеми. Витворилося два світи — остаточно диференційовані один від одного. Перший складався з буднів, де люди надихались не то, що без героїзму, але й без елементарної порядності. І був ще другий — світ кіно, книжок, де молодогвардійці співали арії перед шахтою, у яку їх мали скинути через п'ять хвилин. Молодоговардійці, — як і все інше, що потрапило в цей надутий, нереальний світ — мусіли також стати нереальними.

Ніхто цього вголос не казав, проте увесь час закрадалися сумніви: а чи справді існували молодоговардійці з їх подвигами? Чи це, може, така сама «липа», як цифра урожайності в колгоспі, як відсоток успішності в школі, як кількість прочитаних лекцій у товаристві «Знання». «Акулов не бывает» — ця логіка надто тверезого малюка з книжки Чуковського стала негласним кредо. Міщанин дуже любив смакувати сенсації, що Олег Кошовий (ви чули!) зовсім не вбитий, а живе в Західній Німеччині, і що взагалі все це «брехня».

Девальвація слова потягла за собою жахливу девальвацію всіх понять. До розряду вигаданих потрапила мета, ідеал, героїзм, подвиг. Міцно відгороджений своїм нігілізмом від усього духовного, «трудящий» викинув за борт усе. Про Тичину знали тільки, що він «пише вірші, та все гірші». Що можна було сказати про геніальність Тичини в умовах, коли саме поняття геніальності ніхто вже в серйоз не сприймав, коли геніальність асоціювалась з Дем'яном Бедним, коли її чіпляли до штанів кожного комісара.

Для України трагедія стала подвійною — як для всіх «націоналів» Радянського Союзу. Бо такі поняття, як нація, патріотизм, рідна мова, Вітчизна, теж потрапили до реєстру «вигаданих», «книжних» речей. Людина, яка не вірила ні в що, мусила збайдужіти і до України.

І от на це холодне згарище, де вже навіть попіл давно розвіявся за вітром, прийшли шестидесятники — «Симоненкове покоління». Не все було вартісним і глибоким у їх перших творах. І все ж прихід їх був — *епохою*. Бо вони повернули втрачену *вагомість* словам і поняттям, заставили людей знову повірити у *реальність* духовного світу. Це був справжній подвиг: в атмосфері тотального зневір'я у щось повірити. І запалити вірою інших.

«І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу героїчної громадської поведінки. Людям потрібен цей приклад не тому, що без нього не можуть скласти уявлення про істинне громадське діяння, а тому, що їм потрібна певність, що і сьогодні таке героїчне діяння можливе, і сьогодні воно не безплідне».

Ці слова Дзюби про значення Симоненка є фактично оцінкою

ролі шестидесятників в цілому. Кожна епоха мала таких *будителів*, що відроджували слова і поняття після девальвації, надавали їм знову живого змісту. Моральне омертвіння спричинялося не лише «культами» на зразок сталінського. Воно наступає періодично в міру того, як духовість старіє, вичерпує себе і викривається зроговілим панцером. Так було з пізнім Римом, у якому сума старих моральних приписів, оперта на релігії Венери і Юпітера, перестала бути зобов'язуючою, зробилася формальною, у якому не було вже Муція Сцеволи, що спокійно поклав руку на вогонь.

Рим оновили християни. Що ж дало силу неписьменному християнинові з його наївними проповідями перемогти римського філософа, обтяженого вантажем грецької і догрецької мудрості? Може християнський проповідник знав щось таке, чого не знав римський філософ? Ні, справа не в цьому. Філософ знав більше, ніж християнський проповідник. І взагалі: суттєва різниця не в тім, що один знає, а другий не знає. Суть — у градусі *емоційності*, з якою людина ставиться до тієї чи іншої істини. Один просто знає це. Другий *живе* цим. Для одного дана істина є просто інформацією, знанням. Для другого — *откровеніє*, без якого життя втрачає сенс. Істина, розігріта в душі до певного «градуса», стає *цінністю*. Знання переростає у віру. І тільки тоді людина починає жити. Леся Українка називала цей стан ОДЕРЖИМІСТЮ.

ОДЕРЖИМІСТЬ — це не художність. І не науковість. І навіть не публіцистичність. Одержимість — це зовсім окрема субстанція, необхідний поряд з іншими компонент для повноцінного духовного життя. Можна мати чудові руди — але вони ніколи не перетворюються у сплав, не оживуть без необхідної температури в печі. Можна мати великі духовні скарби — але їх просто не помітять, доки не візьметься за них *одержима* людина і не розтопить їх в горнилі своєї одержимості. Фінський загал не знав, чим він володіє, доки Леннрот не зібрав епос «Калевала» і не показав усім, що це таке. Був Тичина і були його геніальні вірші — але з таким скарбом у руках він не мав сили зробити Українцями навіть найближчих, виховати їх так, щоб вони розмовляли українською мовою. Чого ж забракло? На холодній волі, присипаній сибірськими снігами, не було вже жодної іскри одержимості — жодної з тих, що розліталися колись золотими водоспадами і розпалили пожежу українського відродження двадцятих років. А Симоненко чи Вінграновський одним доторком пробуджували в людях заснулу українську душу, робили їх живими.

Це й була місія шестидесятників: принести в замерзлу українську дійсність іскру одержимості. Без неї не мав сили навіть Шевченко. Його читали і не помічали...

Маленький гурт людей у Києві розбризкував іскри на цілу УКРАЇНУ і де вони падали — відразу танув довголітній лід байдужості і нігілізму. Кожне слово їх палахкотіло одержимістю,

фанатичною ненавистю до холодних і слизьких, фанатичним бажанням прискорити кінець *льодовиковому періоду* в Україні.

Ви — крикуни пихаті й тлусті,
Хабарники, набиті поєм,
Що кланяється лангусці
І ходите на збори строєм.
Ви пузаті, ценці без віри,
Ви спекулянти слизькохвості,
Ви барабани товстошкірі
Напнуті на ідейні кості.

І головне — лавіну нічим було спинити. Усе, що виставляли проти людей, будувалося з льоду, — а лід моментально танув від їхніх іскор. Найбільшим сюрпризом минулого десятиріччя було те, що арешти 65-го року не загальмували, а прискорили сучасне українське відродження. Ера *Великого страху* минула. Арешти не злякали, а викликали грандіозне зацікавлення — не тільки на Україні, але й у цілому світі. Репресувати декого в сучасних умовах означало створити йому ореол, зробити мучеником (незалежно від того, мучиться людина чи ні).

Це був прорахунок... і помилку негайно кинулись виправляти. Випустили із в'язниці Івана Світличного — хоч і вважали його «головним». Тактику змінювали на ходу. Не вдалось злякати? — значить, треба *скомпрометувати і розчарувати*. Першим досягненням в цьому напрямі була стаття Драча в «Літературній Україні»*. Потрібно було, щоб Драч публічно почистив чоботи Полторацькому. Це міг зробити будь-хто, кандидатів не бракувало, але хотіли, щоб саме Драч або хтось з його кола. *Потрібно було вбити легенду про шестидесятників* — якісно нових людей, показати, що нічого нового в них нема, що Драч може писати такі самі пасквілі про «націоналістів», як і Тарас Мигаль. Потрібно було вбити віру, окриленість, загасити іскру одержимості і повернути людей знову у стан жовчного нігілізму. Потрібно було забрати в людей приклад, що їх зігрівав, переконати, що їхній бог — це зовсім не бог, а бутафорія. Іван Дзюба оголосив бойкот Драчеві після цієї статті в «Літературній Україні». *Одержимий* не міг зробити інакше.

І тепер я згадую цей факт, читаючи заяву Дзюби у тій самій «Літературній Україні»,** багато в чому подібну до статті Драча. Ті ж самі лайки, начерпані з лексику полторацьких («провокаційна

* Надрукована в 57 числі, від 22 липня 1966 п. н. «О, будьте прокляті ви ще раз! Відповідь панові Кравціву і Ко». — Ред.

** Надрукована повністю в тексті звідомлення «У президії СПУ», що було вміщене в «Літературній Україні» ч. 1, від 6 січня 1970 року. Передрукована в «Сучасності», ч. 1 (109), січень 1970, стор. 79-80. — Ред.

маячня», «політиканське суєслов'я»), така сама анафема «націоналістам»... Сумніву нема: слизькохвості можуть поздоровити себе з новим успіхом.

Читав я аргументи, викладені Дзюбою, слухав також захисників його заяви. Слухав і дивувався: яке це все дрібне і не суттєве... Серед причин, наведених захисниками заяви, висувуються й такі: якби Дзюба не написав заяви — зняли б з друку його переклад, що має ось-ось вийти. Виключення його із Спілки автоматично потягло б за собою втрату роботи. Ну, що ж, коли це серйозні причини — в такому разі необхідно відмовитись від будь-яких планів. Кожний крок, кожний новий твір, де є хоч які-небудь відхилення від канонів бідного Дем'яна, автоматично тягне за собою більші чи менші неприємності. І хто хоче уникнути їх — мусить взагалі скласти руки і нічого не робити.

Основний гріх, який приписують захисники Дзюбиної заяви нам, її противникам, — це *донкіхотство*, відсутність реалізму. Ну що ж, тут нема навіть необхідності відповідати власними аргументами. Можна взяти їх з Дзюбиної промови виголошеної у 1965 році, коли він ще був іншої думки про донкіхотів і про «реалістів»:

«В той час, як вони були великодушними реалістами, добре знали, що можна і чого не можна, яке діло виграшне, а яке програшне, в цей час, в їхню добу торгашеської тверезості Василь Симоненко був безнадійним донкіхотом, кажучи словами Лесі Українки, відмовлявся визнавати т. зв. «історичну прірву» за прірву реальну і вимагав зовсім неможливого: „Хай мовчать Америки і Росії, коли я з тобою говорю“, — а з ким він говорив — звісно, і все; ой, як неможливе і як безнадійне це з точки зору вченого і премудрого поросяти».

«З точки зору вченого і премудрого поросяти» найбільшим божевільям був виступ Дзюби у кінотеатрі 4-го вересня 1965 р. Це був апогей донкіхотства: у розпалі арештів виступати з протестами. «Торгашеська тверезість» диктувала інше: сиди, мовчи і радуйся, що не перехапали всіх. Але «безнадійно-донкіхотський» Дзюба і на цьому не заспокоївся. Він ще пустив у світ свою книгу... і от виявилось, що це донкіхотство дало більше користі, ніж «реалізм» усіх премудрих поросят, разом взятих. Яюсь так виходить, що найкраще ростуть квіти, посіяні на морозі. Найменше простуджуються ті, що не зважають на погоду, що самі для себе є погодою. Парадокс тут чисто зовнішній. «Реаліст» і одержимий репрезентують собою не логіку і нелогічність. Вони просто є репрезентантами *двох типів логіки*. «Реаліст» послуговується куцою, приземленою логікою *сьогоднішнього дня*. Але в тім то й річ, що майбутнє будується за іншою логікою — *логікою завтрашнього дня*. І віднайти її може тільки одержимий. Усі відкриття, усі винаходи, все нове — справа рук донкіхотів. Не завжди одержимі намагають

стежку в майбутнє — часом збиваються на манівці. Але з обережністю «премудрих поросят» взагалі не зрушиш з місця. Не всі квіти, посіяні на морозі, ростуть. Більшість гине, але іншого виходу нема. Для нації, що сотні років живе в льодовиковому періоді, в умовах постійної зими, це єдиний вихід: «буду сіяť квітки на морозі». Та й сама Україна — це квітка, що виросла серед снігів. Україна — це квітка — ломикамінь. Українська живучість — це алогізм ірреальність, парадокс, якщо користуватись логікою «реалістів» — так само, як і цвітіння *білотки* (едельвайс) на крижаних вершинах. Україна живе завдяки іншій логіці — *логіці одержимості*. Тільки одержимий міг бути українцем в умовах Києва чи Харкова у 19-му столітті, коли Україна вважалась неіснуючою, похованою. Тільки одержимий може бути українцем у цьому ж Харкові тепер, коли «премудрі поросята» переконані, що всі нації незабаром зіллуться в одну і що України в наступній семирічці вже не буде. «Реалісти» на Україні ніколи не були українцями — вони неминуче ставали малоросами. Біймося, як вогню «реаліста», коли хочемо бути українцями! З точки зору «реалістів» українська справа завжди була безнадійною. Тому й робили її завжди ті, що сказали собі: «без надії сподіватись», ті, що не злякались «безнадійної» реальності і вперто йшли за своєю мрією, «так, як Ізраїль йшов за стовпом огняним».

Для нас вже стало традиційним нарікати на свою слабкість. Насправді ж Україна показала унікальний приклад сили. Інші народи в *наших* умовах давно зникли, стали Провансом.* А ми — витримали! Яка ще *заборонена* мова дала таку багату літературу? Твердість українського характеру мусить бути справді неабиякою, коли й Росіяни, і Поляки сказали незалежно одні від одних те саме: «Упрям как хохол» і «Uparty jak rusin».** Це й є основою дивовижної української твердості знаходити силу і надію в собі, бути незалежним від *зовнішніх* джерел сили і надії. Заповідь Григорія Сковороди — «шукай все в собі!» — знову й знову оживає в українцеві. Єговіст запитав Левка Лук'яненка у мордовському таборі: «А ти впевнений, що твоя Україна вічна?» Той відповів: «Ні, не впевнений, бо в таких речах ніхто не може мати певності». Єговіст зареготався і зробив висновок: «То ти навіть не знаєш, за що борешся. От я знаю, що ми, свідки Єгови, здобудемо вічне життя. А що ти знаєш?». І тоді Лук'яненко сказав: «коли б я був єдиним українцем на світі — я й тоді боровся б за Україну». Вже кілька сторіч українська живучість тримається саме на цій логіці. Українців, які б не любили Україну — мізерна кількість. Українців, які

* Цікаво, що Луначарський називав Прованс «Французькою Україною», бажаючи підкреслити однакові умови, що випали на долю обох народів. Україна в цих умовах вижила, Прованс перестав існувати як нація, опустився до рівня французької провінції. — (Прим. автора).

** «Впертий як русин» (тобто українець). — (Прим. автора).

хотіли б зникнення України з лиця землі — ще менше. Люди русифікуються не тому, що не люблять України або не хочуть її. Люди русифікуються тому, що їм не вистачає сили *повірити* в Україну, зберегти віру в гидотній атмосфері Харкова чи Одеси, де «убрання в мову, як в одержу — не ганьба, не жах, а норма». Їм треба — *прикладу*. «І нічого іншого люди так не ждуть, як живого прикладу...»

Не всі відкрили щось нове для себе у книзі Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». І все ж книга ця стала для всіх відкриттям. Що з русифікацією треба боротись — це знали. Але цього було не досить. Треба було ще побачити реальну людину, яка реально бореться проти русифікації. Потрібна була іскра, щоб запалити в людині давно готове багаття. Якраз у цьому сенс Дзюби та інших шестидесятників — у тій іскрі одержимості, яку вони принесли в заморожену українську дійсність. Саме тут потрібно шукати відповіді на питання, чому навіть деякі порівняно невеликі факти і події 60-их років збудили таке велике зацікавлення і викликали такий гучний резонанс. Люди шукали у книзі Дзюби не аргументів — вони шукали там *віру, заряд одержимості*. Зовні виглядає так, ніби людину спочатку переконують, а потім вона починає вірити. Насправді ж це буває навпаки: спочатку людина *спалахує*, заражається вірою — і тільки потім підбираються аргументи для *готового* переконання. Аби повірити — аргументи знайдуться. Часом наївні — але то вже не грає ролі.

Огляньмося навкруг: чи багато у зрусифікованому, потрощеному Києві свідомих Українців? Збільшувати їх коло — це і є реально боротись з русифікацією. Без цього наша праця втрачає сенс. І от стоїть перед нами зрусифікований, зруйнований Українець, людина без власного «Я». Чим пробудити в ньому приспану українську душу? Аргументами? Не було ще випадку, щоб апостол повернув будь-кого в свою віру аргументами. І риторика, і красномовство тут безсилі. Християнські апостоли не мали ні того, ні другого.

«Обмежені, вузькі, неосвічені, без будь-якого досвіду у справі пропаганди, учні Ісуса були у повному розумінні слова маленькими людьми». «Мова авторів Нового Завіту бідна до такої міри, що у кожного є свій власний маленький запас слів», — пише про них Ренан (Е. Ренан: «Апостоли»).

І ці темні люди без досвіду за короткий час зробили Римську Імперію християнською. Апостоли! Апостоли потрібні сучасній Україні, а не ситі пристосуванці — «реалісти» з їх аргументами! Ні один духовний переворот не відбувся без апостолів. Сучасне українське відродження також не можливе без них.

Сенс таких постатей як Дзюба — в апостольському горінні. Без цього вони зникають, перетворюються в ніщо. Для таких охолонуті — значить умерти. Біймося втратити святе полум'я одержимості! Бо

тоді залишаться аргументи, будуть множитись товсті монографії, але все це нікого не пробудить. Холодний скептик з його реторикою нікого не запалив і не запалить. Найкраще про це сказав сам Дзюба у 1965 році: «Бувають епохи, коли вирішальні битви проводяться на площині соціальної моралі, громадянської поведінки, коли навіть елементарна людська гідність, опираючись брутальному тискові, може стати важкою бунтівничою, революційною силою. До таких епох, на мою думку, належить і наша епоха (...). Ось чому, може, ніщо інше не має зараз такого значення, як висота громадянської поведінки».

Так, позиція тепер важить більше, ніж *слово*. Словам не вірять — вони жакливо здевальувалися. Слово необхідно підкріпити позицією. Живемо в епоху, коли і Сверстюк і Шамота говорять однакові слова про Шевченка: обоє називають його геніальним. Різниця між ними, отже, визначається не словом, а позицією.

Одному доцентові довелося колись бути на нараді, де виступав Дзюба. «Ну й як?!» — запитали його. — «Та... хотів чоловік похизуватися», — відповів доцент. Куций реаліст ніколи не збагне, що таке позиція. І щиро прийматиме її або за театральну позу, або, у кращому випадку, за наївне донкіхотство. Тепер захисники Дзюбиної заяви кажуть нам: «Досить театральних поз. Треба працювати». І доводять, як то важливо, щоб Дзюба був у Спілці, щоб там було багато таких, як Дзюба, і що взагалі треба здобувати «становища». Тільки вони тратають порох даремно. Ніхто не думає заперечувати сказаного ними. Звичайно, дуже хочемо, щоб у Спілці взяли гору такі, як Дзюба. І не лише у Спілці. Смішно було б заперечувати також необхідність методичної буденної роботи. Так, одержимість не замінить ні таланту, ні працьовитості — але цього ніхто й не стверджує. Протиставляти одержимість буденній роботі — те саме, що протиставляти сірники дровам. Одержимість не є заміником ні таланту, ні працьовитості — але без неї і те, і друге лежатимуть мертвою брилою. Таланти є завжди і скрізь — чому ж тоді бувають епохи розквіту і епохи сірости? Одержимість — це не екстремізм і не вибуховість. Вибуховими бувають частіше *налоскотані* емоції. Полум'я одержимості горить рівно і спокійно. Самоспалюватись не обов'язково. Мені, наприклад, більше імponує філософія Швейка, який казав: не той добрий вояк, що вмирає за вітчизну, а той що заставляє ворога вмирати за вітчизну. Так що закиди в донкіхотстві і непрактичності адресовані не туди. Ми не проти роботи — в тому числі найбруднішої. Хтось мусить говорити ідіотські офіційні промови, щоб мати можливість зробити добру справу, використовуючи своє становище. Хтось мусить писати нікчемні ювілейні вірші — щоб утриматись на посаді задля цієї ж мети. Але чи мусить це бути Дзюба? Не тільки не мусить, але й не має права. Причин для цього є принаймні три.

Перша, людей, які хотіли б трохи любити Україну і мати трохи

комфорту, ніколи не бракувало. Павличка ніколи не доводилося спеціально культивувати — він завжди виростає сам. Ніхто не каже, що Павличко не любить Україну. Павличко щиро любить Україну і хоче зробити для неї якнайбільше — тільки при умові, що для цього не доведеться жертвувати комфортом. Він чує, що це слабина, його мучить совість, але він чудово вміє цьому зарадити. Павличко переконав себе, що він теж великомученик, що його переслідують, дивляться на нього скося і т. п. Взагалі: чим більше людина боїться, тим більше вважає себе великомучеником. І це правда — бо найтяжче мучиться той, хто найбільше боїться. Ну, звичайно, Павличко нізачо не признається навіть собі, що причиною його поведінки є ординарний прозаїчний страх. Ні, він вигидає собі цілу теорію. Він, бачите, свідомо бере на себе таку невдячну, не героїчну роль — аби тільки послужити справі. Нового тут нічого нема. Так буває завжди: чим дрібніший стимул керує людиною — тим величніші і романтичніші причини вона вигидає.

Знаємо, що Павличко відповість на це скептичною усмішкою. Але знаємо також, що джерело цього скепсису — страх і втома. Найкраще про таких сказав колись Дзюба — про людей, що закриваються «мелодраматизованим скепсисом, в який залюбки і „вишукано” тікають від тяжкого громадянського обов'язку, тікають з лінощів, тікають з страху, і по сліпоті; жалюгідним скепсисом мудруючого раба, який хоче сам себе обдурити і вдає, буцімто так захоплений грою в парадокси, що й не помічає ярма на шиї». Так буває завжди: спочатку людина втомлюється стоячи на позиції, а потім вже підводить «теоретичну базу»: кому це, мовляв, потрібно, зовсім це не позиція, а театральна поза, і взагалі пора кінчати з донкіхотством.

Одержимий і скептик — споконвічні антиподи. Вичавлений, охлялий скептик зажди приписує людині з пружною мускулатурою донкіхотство і непрактичність. Втомлений тягарем своєї ерудиції римський філософ міг виставити скільки завгодно «незаперечних» аргументів проти християнина-неофіта і з точки зору куцої практичного він мав рацію. Християни не перевірили світу і не збудували на землі царства божого. Але будуючи його, воскресили умерлу духовість. А їх опонент-скептик з його незаперечними аргументами назавжди залишився мертвим.

Бувають також епохи, коли найціннішим буває скепсис. Що правда, то правда. Це епохи масового психозу, періоди налоскотаного фанатизму.

Але ми живемо в інші часи. Скептик — якраз те, чого найбільше мусить боятися сучасна Україна. На Україні ще й нічого гасити — ще треба розпалювати. Так що рано Дзюба «взявся за розум» і попросився з донкіхотством.

Ні не треба закладати спеціальні парники для культивування Павличка. ВІН виростає сам, не турбуйтеся, ще й до того

самообслужиться — тобто переконає себе і ближніх, що й він мученик, що й він жертва. Справа не в тому, щоб оголосити Павличка абсолютно негативною фігурою. *Павличківство* — явище складне і суперечливе, носить в собі як негативний, так і позитивний зміст. Павличко зробить багато для України — мусимо це визнати. Але не про це мова. Йдеться про те, що на одного Дзюбу завжди припадає сотня Павличків. А тому перекваліфікувати Дзюбу на Павличка просто не раціонально — не тільки з точки зору донкіхотів, а й з точки зору премудрих поросят. Надто мало на Україні тих, що носять в собі іскру одержимості і можуть запалювати інших. І ще про те йдеться, що павличківство — явище наступальне, агресивне. Психологи добре знають: той, хто опинився в багні, завжди має бажання (здебільшого неусвідомлене) стягнути до себе того, хто стоїть на сухому. Саме цим бажанням павлички й небезпечні. Ніхто інший, як вони, нашептали Драчеві його статтю. Тепер вони нашептали заяву Дзюбі. В тім то й річ, що Дзюба зробив поступку не *козаченкам*, а *павличкам*. Протистояти зовнішньому тискові легше. Боротися з тим, хто розкладає зсередини — далеко важче. І тут Дзюба виявився не на висоті.

Як бачимо, для обґрунтування першої причини цілком вистачило аргументів, взятих з виступу Дзюби. Вистачає їх і для обґрунтування другої. Ще кілька слів і з того ж виступу у 1965 році:

«Адже більшість молодих поетів і літераторів починали і починають від не гіршого рівня, як починав Василь Симоненко, і „стихийного таланту“ в тих було напевно не менше. Отже багато хто з них міг би стати таким, яким став Симоненко, але стають такими одиниці. Решта йде не вгору, а вниз. Скільки вже на наших очах здрібніло, збаналізувалося і занепало талантів! В чому ж справа? (...) Коли людина говорить на повен голос — голос її міцніє. А коли привчає себе говорити напівпошепки — цей півшепіт стає її нормальним голосом. Василь Симоненко мужньо говорив правду, і правда його робила самого все більшим і більшим. Поетові потрібен простір прикладання сил для того, щоб сили його множилися. А хто собі той простір звужує, хто своїх сил не вживає, не напружує до краю й постійно, того м'язи непомітно слабшають, того сили зменшуються, той мізернішає. Є в медицині поняття — «ледаче серце».

Як це небезпечно: регулювати свій голос так, щоб не вигнали із Спілки.

Скільки вже «здрібніло, збаналізувалося і занепало талантів», поклавшись на таку логіку: тепер я пишу для «друку», а справжнє буде потім. І от пройшло життя, а справжнє так і не з'явилося!

Ні, ми не кличемо до авантюриництва. «Тайний союз мечів і орла» закладати не треба. Хтось мусить пристосувати свій голос і до Спілки, і до журналу «Блокнот агітатора». Хтось — але не Дзюба. Надто мало на Україні таких, як він. Безконечне лихоліття породило

на Україні плоску, *одновимірну* людину. Якщо одержимість — то вже партизанська анархічна. Якщо ж практичність — то обов'язково рабська, безпринципна. Будьмо нарешті, глибшими. Навчімося робити буденні, прозаїчні справи, не *втрачаючи чистого палахкотіння одержимості*.

І, нарешті, причина остання. Склалося так, що найвагомішим документом сучасного українського відродження, його сконденсованим виразом стала Дзюбина книга. Світ вивчає теперішню Україну «через Дзюбу». Дзюба став символом. Став прикладом -- а про значення прикладу сказав він сам. Ідеї не досить. Ідея гола і суха — потрібне живе її втілення. Істину знають — треба *віри*. Щербата українська доля обрала Івана Дзюбу. Щербата українська доля поклала на його плечі *тягар символу*. І скидати його під ноги — не достойно. Надто багато написав і сказав Дзюба, щоб носити тепер письмові виправдання до Козаченка.

Дзюба забув про тисячі і тисячі людей по всій Україні, для яких він вже став богом. О, розумію, розумію, як смішно звучить це для декого: «бог», «символ». Для того, хто «вишукано тікає в скепсис», все це «примітивно». Але пам'ятаймо: цих «примітивів» сорок мільйонів! З них складається українська нація. І доки їх не пробудять, не розморозять — будуть генералами без *армії*. Не знаю, може й вони «примітивні»! Зате інше знаю твердо: щасливі ті, що *мають бога*! «Нема бога — нема людей», — ці слова я чув спочатку від жінки на Поліссі, а вже потім прочитав у модерного європейського філософа. Дзюба став для людей богом — і вони повірили. Його заява дихнула морозом нігілізму на тоненькі паростки віри. Можна почути вже й таке: «Був один принциповий чоловік на Україні — і той написав заяву». Оцього й хотіли, щоб Дзюба отруїв збуджену віру і знов повернув людей у стан мертвого нігілізму. Тому й надруковано його заяву моментально великим тиражем. Чи побачила б вона світ, якби була в нашу користь, якби не було компромітуючого? Чи голосували б проти виключення Дзюби козаченки й корнійчуки, коли б не допустився він помилки? Не будьмо наївними...

Ну добре, згодьмося на хвилю, що від Дзюбиного перебування у Спільці залежить доля людства і що заради нього можна жертвувати принциповістю. Але ж він, виявляється, нічого не здобув, написавши заяву! Заяву, виявляється, розглядають «лише як перший крок», а його дальше перебування у Спільці залежатиме від другого, третього, четвертого... Невже Дзюба не збагнув досі елементарну поліцейську істину: хто сказав А, на того *втричі* посилюють тиск, щоб витиснути Б. Не один вже бекнув, ставши на цю дорогу!

Україна чекає від Дзюби нових творів. Але ж перша сторінка написана не в ключі Дем'яна Бєдного, знову поставить на порядок денний проблему його виключення із Спільки. По суті вона вже

стоять. Чергова «антидзюбинська» стаття І. Басса в останньому номері «Радянського літературознавства»^{*} вважає *післязаявного* Дзюбу таким самим «націоналістом», як і дозаявного, нахабно вимагаючи, щоб Дзюба довів свою безгрішність «не декларативними заявами» (стор. 70). Не встигнуло ще висохнути чорнило у тому місці, де Дзюба написав «А», як на нього вже знову почали тиснути, вимагаючи «Б». Що ж дала в такому разі заява? Як бачимо, логіка «одержимих» є *реальнішою*, ніж логіка «реалістів». Наївним і непрактичним виявився той, хто закидає донкіхотство іншим.

Україна бачила вже багато таких, що говорили й закреслювали, потім знову говорили й закреслювали власні слова, може тому й наступила масова зневіра, що на очах загалу падали найвищі. Пігмеї завжди лизали п'яти капралам. Але, щоб «сержантам, які самочинно одягли погони генералів», кланялися такі велетні, як Тичина — цього ще, мабуть, не було ніколи. І — хто знає — може саме це спричинило людям найглибшу травму? У що і в кого вірити, коли всі відрікаються, коли боги стають денщиками?

Україна вже бачила Остапа Вишню, який вийшов із в'язниці і одразу заявив, що він ніколи не був там і що «націоналісти брешуть», Україна вже мала Епіка, який писав у 1935 році:

«Підготовляючи терористичні акти, ми з безневинним виглядом запевняли партію у своїй відданості і чесності і протягом багатьох років грали такі ролі, у порівнянні з якими дії розбійника з великого шляху є зразком чесності і гуманності. Я зрозумів, що наймилостивіший вирок пролетарського суду — зробити зі мною так, як роблять з оскаженим собакою, знищити, як сапного коня, вийняти з тіла суспільства. Комуністична партія великодушно повірила моєму каяттю. Партія подарувала мені життя, давши мені цим найбільшу з усіх можливих нагород на землі — право на життя, на радість праці».

Досить вже цього. Україна спрагла за такими, що ні від чого не відрікаються і ні перед ким не виправдуються. Маємо силу силенну людей, які, сказавши добре слово про Україну, роблять три реверанси в бік Росії. Вони ніколи не напишуть «Шевченко і Пушкін». У них завжди виходить «Пушкін і Шевченко». Не спеціально, ні. Це виходить у них механічно. Рабське почуття *вторинності* міцно в'їлося їм у кров. Перед усім українським у них стоїть буква «і». Пушкін і Шевченко і Франко, Некрасов і Леся Українка. Ніколи вже не вирвалося з їхньої підсвідомості почуття, що Україна — *це додаток*, перед яким обов'язково мусить стояти, відділене буквою «і», щось головніше. Дехто з цих людей голосував проти виключення Дзюби із Спілки. І за це їм щире спасибі. Можливо, уперше за багато років вони відчули себе людьми, відважившись захищати Дзюбу. Вони можуть мати талант, багато

* Ч. 1, січень 1970, стор. 61-70, «У поході проти істини».

працювати і принести багато корисного для України. Але українську зиму розтоплять не вони. Бо в їх організм введена вакцина, яка дає надійну гарантію, що іскра одержимості там не спалахне.

Українське відродження потребує *людей нової якості, аристократів духу*. Ми звикли по-плебейському реготати над словом «шляхта» і забули, що від нього походить також «шляхетність». Найбільше лихо України в тому, що постійні лихоліття зробили з нас *націю плебеїв*. А *будівничі*, елітарні якості може мати тільки аристократ. Це добре розуміли... Сталін запевняв нас, що головна сила історії — «пролетаріят», але чомусь нищив нашу інтелігенцію, еліту. Коли релігія була панівною, а соціалізм переслідували — порядна людина ні слова не говорила проти соціалізму, навіть коли вважала його не вартим уваги. Це й був аристократ. Тепер, коли соціалізм є панівним, а релігію душать, порядна людина ні слова не скаже проти релігії. Це аристократ нашого часу. Дзюба має право як завгодно трактувати «націоналізм». Але виступати проти нього в умовах, коли націоналістом називають кожну порядну людину (в т. ч. Дзюбу) — таке Дзюба робить уперше.

У мордовських таборах були єговісти, приглянувшись до них зблизька, ми зрозуміли, що це наші найзапекліші вороги, найнадійніші агенти русифікації, бо, зробившись єговістом, Українець стає безнадійно глухим до національної проблеми. Так, єговісти були нам дуже антипатичними. Але виступати проти них у табірній стінгазеті, де писали виключно донощики, — це було б ганебно. Дзюба може як завгодно оцінювати українську еміграцію — це його справа — але писати проти неї у фельдфебельській газетці, якою чистить чоботи Козаченко, в «редагованій як стінгазета районного відділу міліції «Літературній Україні»* — цього від Дзюби не чекали.

«Найменування "націоналіст", хто б у нього що не вкладав, не приймаю» — пише Дзюба і поспішає запевнити, що він дотримується у національному питанні «принципів наукового комунізму, вчення Маркса-Енгельса, Леніна». Але цьому повірити трудно. Абсолютне відкидання націоналізму, «хто б у нього що не вкладав» — це *сталінська*, а не *ленінська* теза. Ленін так не робив. Ленін, як відомо, вкладав у націоналізм пригнобленої нації *позитивний* зміст. Дзюба тут розходиться не тільки з Леніном, але й з... собою, п'ять років тому у книзі «Інтернаціоналізм чи русифікація?» він писав:

«Треба ж хоч трохи знати і шанувати Леніна, знати його пряму вказівку: про недопустимість формальної постановки питання про націоналізм "вообще", вказівку про два роди націоналізму, про те,

* Слова Дзюби.

що джерело місцевого націоналізму — російський державний шовінізм» (стор. 223).

П'ять років тому Дзюба виступав проти своєї теперішньої позиції — тобто проти відкидання націоналізму «вообще», «хто б у нього що не вкладав», підкріплюючи свої аргументи словами із матеріалів 12-го з'їзду РКП: «Пережитки национализма являются своеобразной формой обороны против великодержавного шовинизма» (стенографічний звіт 12-го з'їзду, стор. 38).

Отже не мають рації ті, які кажуть, що Дзюба не відмовився ні від своєї книги, ні від своїх позицій. Мабуть, не уважно читали вони Дзюбину книгу.

Відкинувши найменування «націоналізм», хто б у нього що не вкладав, можна опинитися не лише в смішному, але й у ганебному становищі. Бо тоді мусимо відкинути й Шевченка, про якого Луначарський писав:

«В націоналізмі Шевченка є, певна річ, ворожість, але лише до гнобителів. Його націоналізм, як ціла його ніжна душа, найбільше і перед усім повен любові. Не можна, однак, заперечувати, що Шевченко поет не тільки національний, але й поет-націоналіст. Питання про долю української національності займає перше місце в його поезії. Це зрозуміло вже з політичних причин, які споріднювали націоналізм Шевченка з націоналізмом Міцкевича, Фосколо, деяких ірландців, з націоналізмом великої народної поезії сербів» (стор. 19).

«Тараса Шевченка я ставив поряд з іншими поетами-націоналістами, але жоден з них, навіть великий з великих — Міцкевич, не виявляв своєї любові до Вітчизни в такій зворушливій формі, з такою майже шаленою силою!» (стор. 20).

«Шевченко — літератор підтримував Шевченка громадянина в його націоналізмі» (стор. 21).

«Цей демократичний націоналізм Шевченка зовсім не суперечить новому соціалістичному світоглядові» (стор. 25).

«...благородний націоналізм, який стоїть проти всякого насильства, який домагається рівного права для всіх народів» (стор. 30-31).

«Тому ми, соціалісти, повинні підтримувати глибоко народний, братній до інших народів націоналізм таких людей, як Шевченко» (стор. 26).*

Ось ще кілька оцінок націоналізму:

«дух свободы как сознание нации, как *национализм*» (стор. 106); «в национальном сознании, в национализме заключается сила, которая может открыть путь к лучшему будущему» (стор. 107); «Наш национализм должен быть позитивным, должен быть национа-

* Луначарський А. — Великий народний поет Тарас Шевченко. Київ, 1961.

лизмом созидающим» (стор. 107); «Без национализма нет прогресса, без национализма нет нации» (стор. 108).*

Ні, я цитую не емігрантський журнал. Всі ці фрази узяті з книги Сукарно «Індонезія обвиняет», надрукованої в Москві ще у 1961 році. Як бачимо, в Радянському Союзі давно друкують такі оцінки без коментарів. Друкували подібні речі навіть до 20-го з'їзду. З книги Неру «Відкриття Індії», що вийшла в Москві у 1955 році, читаємо:

«В современной Индии 'национализм был и остается неизбежным; он представляет собой естественное и здоровое явление (...) События последнего времени во всем мире показали, что мнение, будто бы национализм исчезает под натиском интернационализма и пролетарских движений, неправильно. Он попрежнему остается одним из самых могучих стимулов движущих народом (...) В то время как прослойка буржуазной интеллигенции постепенно отходила от национализма или думала, что отходит, рабочее и пролетарское движение сознательно опираются на принципы интернационализма, все более склонялись к национализму» (стор. 50); «принцип национализма имеет глубшие и прочные корни; он не является чем-то отжилым, не имеющим значения для будущего» (стор.51).**

Можна ще додати слова Сун-Ят-Сена із згаданої книги Сукарно: «Национализм является той драгоценностью, которая дает данному государству силу стремиться к прогрессу; дает данному народу силы отстаивать свое существование» (стор 103);*** Павла Грабовського:

«Націоналізм — конечна умова поступу вселюдського: від загибелі нації терпить не тільки вона сама, а й вселюдськість взагалі».

* «Дух свободы як свідомість нації, як націоналізм» (стор. 106); «у національній свідомості, у націоналізмі міститься сила, яка може відкрити шлях до кращого майбутнього» (стор. 107); «Наш націоналізм мусить бути позитивний, мусить бути націоналізмом творчим» (стор. 107); «Без націоналізму нема прогресу, без націоналізму немає нації» (стор. 108).

** «У сучасній Індії націоналізм був і лишається неунікненним; він являє собою природне і здорове явище (...) Події останнього часу у всьому світі показали, що думка, ніби націоналізм зникає під тиском інтернаціоналізму і пролетарських рухів, неправильна. Він, як і раніше, лишається одним з наймогутніших стимулів, що приводить у рух народ (...) Тим часом, як прошарок буржуазної інтелігенції поступово відходив від націоналізму чи думав, що відходить, робітничий і пролетарський рух свідомо спираються на принципи інтернаціоналізму, все більше схилилися до націоналізму» (стор. 50); «принцип націоналізму має глибше і міцніше коріння; він не являє собою чогось віджилого, що не має значення для майбутнього» (стор. 51).

*** «Націоналізм являє собою ту коштовність, яка дає даній державі силу прагнути до прогресу; дає даному народові сили відстоювати своє існування» (стор. 103).

Дзюба відкидає «найменування "націоналіст", хто б у нього що не вкладав» — в той час як навіть в офіційних брошурах з національного питання вже пишуть, що слово «націоналізм» вживається також у значенні «патріотизм». Так, у цитованій статті Луначарського, що вийшла в Києві у 1961 році, під текстом є редакційна примітка, в якій сказано, що коли автор пише про націоналізм Шевченка, то йдеться про любов Шевченка до батьківщини» (стор. 19).

Під прапором націоналізму (в значенні «патріотизм») відбувається національно-визвольний рух в усьому світі — найзначніше явище сучасності. Дзюба відкидає «найменування націоналіст, хто б у нього що не вкладав», замість того, щоб спитати: «Доки будемо допотопним посміховиськом? Доки будемо твердити, що земля стоїть на черепасі? Доки будемо вважати лайкою поняття, яке цілий світ вживає в позитивному значенні; яке більша половина людства вважає своїм прапором, про яке один з найвидатніших марксистів — Луначарський — писав, що воно «не суперечить новому соціалістичному світоглядові»?

І вже зовсім загадковим ребусом є т. зв. «український буржуазний націоналізм», від якого Дзюба також відрікається. Відрикатись від т. зв. «українського буржуазного націоналізму» -- приблизно те саме, що й відречення від стосунків з чортом в середні віки. Противникові у середньовіччі завжди «пришивали» безбожництво. Папа називав атеїстом Лютера, Лютер — папу. А обидва разом вважали безбожником Кальвіна. І при тому всі три вірили в бога. Хто тільки не був «українським буржуазним націоналістом»! Костомарів, Грінченко, Олесь, Косинка, Микола Куліш, Остап Вишня, Антонич... Усі вони мали посаду — «українського буржуазного націоналіста». А потім їх зняли без пояснення причин. Та що Грінченко? В «націоналістах» побували й ті, що власними руками розбили Петлюру: Скрипник, Юрій Коцюбинський. Т. зв. «український буржуазний націоналізм» — це табличка, яку чіпляли кожному, кого треба було знищити — так само, як фашисти чіпляли на спину євреям жовту латку. Треба зовсім втратити почуття гумору, щоб після того всього на повному серйозі відрикатись від так званого «українського буржуазного націоналізму».

П'ять років тому Дзюба теж так думав:

«Кагебістський розгул пробують виправдати теревеннями про "український буржуазний націоналізм" (під яким розуміється всяке відхилення від зрусифікованого стандарту)» («Інтернаціоналізм чи русифікація?», стор. 223). Ця думка повторюється в книзі кілька разів (стор. 109, 224).

Яке Дзюбі діло до того, що якась там емігрантська газета називала його керівником підпілля на Україні? Хто сказав, що Дзюба мусить за це відповідати. А коли його завтра назвуть фалшиво-

монетчиком? ескімосом? далай-ламою? Знову доведеться писати заяву? Бігме, ніколи не думалося, що доведеться колись дискутувати з Дзюбою про такі до смішного очевидні речі!

Дзюба не мав права забувати також про те, що своєю заявою він погіршує становище інших. Бо чим менше на Україні людей, які не пишуть заяв — тим більше на них «насідають». Через півроку буде на волі Опанас Заливаха. Як ми подивимося йому в очі, написавши заяву? Коли ми, дихаючи вільним повітрям, маємо право писати заяви *під тиском*, то Заливаха тим більше має право писати їх і відрікатися від «націоналізму». Але він ще жодної не написав і ні від чого не відрікся.

Дуже небезпечна це логіка: ставити свою позицію в залежність від *тиску*. Коли вважати її правомірною, то Левко Лук'яненко має право стати донощиком.

Заливаха скоро буде на волі. А на Лук'яненка ще тисне брила років. Чи не соромно нам скаржитись на тиск, пам'ятаючи, в якому становищі перебуває ця людина? Чи не нагадуємо ми ту огрядну даму з кінокомедії, що любила всім розказувати, яка вона «ужасно нещасна»? Ми ж чоловіки. Маймо сором хоч перед тими жінками, які досиджують 25 (!) років і ні разу не поскаржились на тиск.

Чи не занадто ми скисли і облізли в оточенні людей, у яких ентузіазму вистачало на п'ять хвилин, які відмовляються від своїх підписів після першої неприємності, а потім все життя мають благородні претензії до того, хто запропонував їм таку «авантюру»: підписатись під колективним листом. Як виріс Дзюба в їх очах, порозумнішав і посерйознішав, як возрадував і окрилив їх своєю заявою! Тепер вони повірили, що їхній відступ — то зовсім не відступ, не панічна втеча. Тепер вони урочисто і радісно несуть попереду Дзюбу. Несуть божка — а процесія з божком попереду — це вже не втеча. Тепер вони повірили, що їхній відступ — то зовсім не слабкість, продиктована безсиллям і страхом, а мудрий стратегічний хід. І тепер вони перегризуть горло кожному, хто виступить проти заяви.

Какали мені й так: заява Дзюби погана, але... «Треба проковтнути цю пілюлю» — та й годі. Ні, тисячу разів ні. Досить вже Україна наковталася цих пілюль! І тяжко отруїлася ними — досі хвора. Дуже трудно зрозуміти логіку тих, що вважали заяву поганою, були проти її опублікування, але нічого не казали Дзюбі... з деликатності (!?). Тепер вони радять мовчати... з любові до Дзюби (!?). Даруйте, ніяка це любов. Це — *псевдолюбов*: лизати і розмазувати сльози. Отакі й зализали Дзюбу. Справжня любов дійова. Любов — це не завжди теплі компреси. Часом краще допомагає холодний душ. Чехов не соромився признатись, що *видушує по крапліці з себе раба*. І ми мусимо допомагати один одному звільнитися від тягару плебейства. Погано, що не було поряд людини, яка сказала б сувору правду у вічі — тоді, коли я на першому

слідстві поводить себе не найкращим чином. Драчеві пощастило більше — кругом були люди, які різко й нетерпимо zareагували на його статтю — і цим допомогли йому зрозуміти помилку. Є такі люди й коло Дзюби. Чи прислухається він до їхнього голосу? Це вже залежить від самого Дзюби — від того, чи вистачить йому сили глянути на себе критично, переступити через амбіцію, через дріб'язкове самолюбство. Уміння визнавати власні помилки — це ознака сильної людини.

Якщо навіть заява Дзюби була б доброю сама по собі — він мусив би запротестувати проти такого нахабного «обрамлення», у яке вона вставлена. Дехто вважає, що тепер Дзюба демонстративно повинен вийти із Спілки. Інші — не настільки радикальні. Я, наприклад, належу до тих, які вважають, що Дзюба в той чи інший спосіб мусить відмовитись від заяви, — щоб нейтралізувати грандіозну шкоду, заподіяну нею. Цього вимагає елементарна етика.

Ніхто не оголошує Дзюбі «смертного вироку», як пише він в одному листі. Від правди не вмирають. Вмирають від «реалізму», від холодного скепсису, який породив Дзюбину заяву. А ми не хочемо, щоб Дзюба вмирав. Ми хочемо, щоб він знову спалахнув *чистим полум'ям одержимості* — бо це найбільше багатство при сучасній українській *замороженості*.

Лютий 1970 року

Сучасність, рік XI, ч. 3, березень 1971, стор. 64-81

139. ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТА ДЖЕРАЛДА ФОРДА

Вячеслав Чорновіл

Лист Вячеслава Чорновола до президента США Джералда Форда, з серпня 1975 року представляє погляди відомого українського журналіста і політв'язня в справі діалогу між Заходом та Сходом і т. зв. політики розрядки.

Пане Президенте!

Насмілюся думати, що діалог між Заходом та Сходом, який дещо розширився за останні роки й дістав назву розрядки, є ділом не лише керівників держави і партій, але, передовсім, самих народів.

Однаке, якщо різні верстви громадян США можуть давати свою оцінку Вашим зусиллям через численні інституції демократичного суспільства (Конгрес, преса, опити громадської думки тощо), то такої можливості повністю позбавлені громадяни СРСР, де існуючий суспільний устрій виключає, під загрозою кримінального переслідування, можливість будь-якого внутрішнього діалогу й дозволяє громадянам тільки мовчати абож «одноставно схвалювати» дії самопризначуваних партійних лідерів. Але право на самостійну оцінку ідей та вчинків і на опозицію — це невід'ємне природне право людини, затверджене сучасним етапом розвитку людства і закріплене в міжнародних правових актах («Загальна декларація прав людини», прийнята ООН). Навіть у суспільствах більш регламентованих, ніж сучасне радянське суспільство, не вдавалося добитися повного нівелювання індивідуальності і стандартизації мислення, не вдавалося на якийсь тривалий час позбавитися опозиції. Є така й в СРСР.

Одним з показників її існування служать періодичні репресивні акції політичної поліції (КГБ) та наявність у країні політв'язнів.

Громадяни СРСР знають, що за стриману навіть критику дій керівної верхівки КПРС або єдиної допущеної в державі ідеології на них чекають неминучі переслідування, а, можливо, не обминути й в'язниці. Тому ясно, що за кожним із нас, політв'язнів, репресованих за опозиційні виступи, стоять сотні й тисячі людей, які думають так само, як і ми, які не втратили здатності до самостійного мислення, але прилюдно висловити свої погляди не наважуються.

Керівництво КПРС і повністю підлегла йому преса чутливо

реагують на відгуки в США про питання міжнародного відпущення — на ті, що їм вигідні, і поборюють ті, які є відмінної оцінки.

Думаю, Пане Президенте, Ви теж могли б узяти до уваги думку політичної опозиції в СРСР, репрезентованої, передовсім, політв'язнями. беру на себе сміливість твердити, що висловлювані тут думки не є тільки моїми особистими, але віддзеркалюють настанову до цієї проблеми широкого кола радянських політв'язнів різних націй.

Насамперед ми донині чітко не уявляємо, що все таки мається на увазі під дуже часто повторюваною фразою «розрядка міжнародної напружености». Якщо в розрядці вбачати не короточасну кон'юнктуру кампанію тактичного або навіть престижного характеру, а розглядати її як перспективну довгочасну акцію, що має принести полегшення всьому людству, то ясно, що розрядку ніяк не можна звести лише до деякого стримування гонки озброєнь або до розширення торгівлі. Очевидно, що міцну розрядку міжнародної напружености й неможливість повернення до політики активної конфронтації може забезпечити не стільки військове роззброєння, скільки демілітаризація психіки. Дійсність, однак, показує, що радянські керівники, особливо Брежнев, розуміють справу інакше.

Чи відомо Вам, Пане Президенте, що проголошення політики розрядки міжнародних відносин керівники КПРС прямо пов'язали з придушенням усілякої критичної думки в середині країни? ЦК КПРС висунув тезу про посилення ідейної боротьби проти ідеологічних диверсій світового імперіалізму в умовах розрядки, дуже схожу на колишню тезу Сталіна про посилення класової боротьби в СРСР в міру наближення до комунізму, що була теоретичною платформою масових репресій 30-40 років. Нині практика теж не відстає від теорії. Починаючи з 1972 року, в ряді республік СРСР (у Росії, на Україні, у Вірменії, у республіках Прибалтики) прокотилася найпотужніша за післясталінські часи хвиля політичних арештів та жорстоких вироків на неконституційних судових процесах (переважно закритих). Ще більшого розмаху набрали позасудові переслідування. Для посилення ролі армії та політичної поліції вперше за останні десятиріччя міністри оборони та КГБ були введені до Політбюра ЦК КПРС, яке стало вищим органом державної влади в нашій країні.

Ви, Пане Президенте, підписуєте міждержавні угоди не з керівником держави, а з лідером правлячої партії.

Особливо масовою й жорстокою була кампанія репресій 1972-73 років на Україні. Кілька десятків осіб кинено за ґрати або у психіатричні лікарні, зачиненого (в'язничного) типу. Під час цієї кампанії сліди «ідеологічних диверсій» знаходили у віршах поетів та картинах художників, у літературознавчих та публіцистичних статтях, навіть в інтимному листуванні та робочих заготовках

літераторів. Якби щось подібне відбувалося в США, то задля того, щоб Ваші співвітчизники навчилися «одноставно схвалювати» дії влади, половину з них довелось б посадити до в'язниць, а половину перетворити на в'язничних наглядачів.

Слідчі КГБ навіть не приховують від нас, арештантів останніх років, що вони поставили перед собою завдання за кілька років повністю викоринити всяку опозицію, яка, мовляв, заважає проведенню політики розрядки, відкрито заявляючи перед усім світом про різні наболілі проблеми СРСР. Особливу ненависть каральних органів викликають спроби видвигнути національну проблему. Тому, як це не парадоксально, ми в'язні 1972 та наступних років, вважаємо себе жертвами політики розрядки, і покищо це один з найбільш реально відчutih її наслідків.

Саме тому ми, політичні в'язні СРСР, вважаємо важливою й своєчасною поправку Конгресу США до законопроекту про торгівлю, хоча, коли вірити радянській пресі, Ви, Пане Президенте, поставилися до цієї поправки негативно. Радянська пропаганда різко критикує поправку Конгресу, яка узалежнювала надання Радянському Союзові упривілейованого статусу в торгівлі та уділенні кредитів від забезпечення свободи виїзду громадян з СРСР. Радянська преса називає цю умову втручанням у внутрішні справи СРСР. Ми таке пояснення прийнятого Конгресом закону вважаємо нелогічним.

Поправка не ставить питання про зміну існуючого в СРСР режиму або обов'язкової ідеології. Ідеться тільки про виконання однієї з аксіом демократії, чітко висловленої в п. 13 «Загальної декларації прав людини», прийнятої ООН, та в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Якщо, ратифікувавши ці документи з метою пропаганди, керівники СРСР у той же час не хочуть їх дотримуватися, то чи не буде також і доля голосливих та гучних декларацій прийнятих у ході кампанії щодо відпруження? Зрозуміло також, що коли критично мислячій частині радянських громадян забезпечиться альтернатива до мордовських та пермських таборів і «психушок», а саме — можливість вийти за межі країни, то це, не міняючи докорінним чином існуючого в СРСР режиму, все ж може привести до деякої його гуманізації. А це в свою чергу може стати передвісником дійсного, а не паперового послаблення напруження в міжнародних відносинах.

Ми, радянські політичні в'язні, підтримуємо позицію Конгресу США як таку, що може корисно вплинути на нашу важку долю потенційно вічних в'язнів цієї системи. Я особисто звернувся 1 березня ц. р. до Президії Верховної Ради СРСР з заявою про зречення радянського громадянства і з проханням випустити мене поза межі СРСР. З подібними, досі безуспішними, заявами зверталися до радянських установ також інші громадяни, що належать до різних націй СРСР.

Хочеться вірити, Пане Президенте, що, справді турбуючись долею процесу розрядки міжнародної напружености, Ви, під час Вашої зустрічі з Брежнєвим або іншим шляхом, звернете увагу радянських керівників на питання про вільний виїзд громадян з СРСР і вкажете, що неможливо тривало і серйозно послабити напруженість у міжнародних відносинах при збереженні прийнятого в СРСР курсу на придушення всякої критичної думки.

1 серпня 1975 року

З пошаною
Вячеслав Чорновіл
український журналіст, політв'язень

Хроніка таборових буднів. Мюнхен, 1976, стор. 61-65.

140. ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ ДО ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Звернення українських політв'язнів Владімірської тюрми до Генерального Секретаря Об'єднаних Націй Курта Вальдгайма з 1976 ясно і недвозначно ставить питання розвалу радянської імперії та створення самостійної української держави як головну ціль українського руху опору.

Генеральному секретареві ОН К. Вальдгаймові

ЗВЕРНЕННЯ

Ми, українські націоналісти, ув'язнені у Владімірській тюрмі за нашу участь в українському національно-визвольному русі, звертаємося до Вас з закликом поставити в ОН питання про порушення в СССР Загальної декларації прав людини і зокрема — про переслідування українців за бажання виїхати з СССР.

В СССР взагалі немає чітко з'ясованого права на еміграцію і заяви людини, що бажає емігрувати, чиновники розглядають в кожному випадку окремо і це ставить її в залежність від сваволі органів влади. Якщо за заявою у справі еміграції стоїть яканебудь держава (як це буває у відношенні до євреїв чи німців), влада після відомих проволоч випускає людину, що подала заяву. Якщо це російський дисидент, який не скривав своєї ворожості до комуністичного ладу і якщо він надієв формальними протестами про порушення права та іншими заходами, але рівночасно був настільки обережний, щоб відверто не виступати проти системи і таким чином не дати формальної причини його судити за статтями 70 КК РСФСР (ст. 62 КК УРСР), тоді його кінець кінцем також випускають. При тому вирішальне значення має те, чи знають про ту людину за кордоном.

На Заході ті люди розкривають антидемократичний характер советського суспільно-політичного ладу. Москва вже привикла до такої критики, навіть якщо правдиві свідчення дисидентів приносять удари її глобальній пропаганді і дещо ускладнюють міжнародні маневри, то все ж таки вони не загрожують існуванню самої імперії (яка від 1922 року називається СССР). Москва помирилася з тим, що в очах Заходу Советський Союз — «не зовсім» демократична держава. З таким світоглядом ще можна жити.

З чим не можна жити у другій половині ХХ сторіччя — то це з обличчям імперії. Тому Москва робить усе, щоб замаскувати імперіальну суть своєї національної політики і закрити широке незадоволення з московської окупації в Україні, в Прибалтиці і на Кавказі.

Щоб заховати правду про національно-визвольний рух, його учасників судять за статтями за антисовєтську пропаганду і агітацію, а не за націоналізм, їх офіційно називають антисовєтчиками, а не націоналістами.

Ціль українських націоналістів — не демократизувати чи яким-будь способом удосконалювати форми російського політичного життя. В тому ми зацікавлені тільки як у передумові, яка допомогла б розвивати нашу боротьбу. Наша ціль — вихід України з складу СРСР і побудова української держави. Ця мета суперечить із загарбницьким духом російського імперіалізму, а її здійснення означає розвал російської імперії. Це був би крах відомого прагнення Москви побудувати світову державу. Критика московського режиму націоналістами — це розкриття суті Совєтського Союзу як російської імперії. Така критика загрожує самому існуванню імперії і тому комуністи, — передові частини російського імперіалізму — роблять усе, щоб звернути критику СРСР на Заході в сторону аналізу соціального й навіть політичного положення громадянина в СРСР, але ніяк у сторону аналізу міжнародних відносин.

Москва, щоб заховати перед Заходом імперіалістичний характер своєї національної політики, не випускає за кордон українців (як і націоналістів інших народів СРСР), які мали будь-яке відношення до національно-визвольних змагань під час Другої світової війни і після неї, як також у сучасний період. Їх не тільки не випускають, а жорстоко карають. Наприклад:

1973 року суд Кабардино-Балкарської (автономної) республіки в місті Нальчик засудив на 10 років Владімірської тюрми Юрія Романовича Шухевича (сина командира УПА, генерала Т. Чупринки) за згодом націоналістичні статті. Причиною такого жорстокого присуду було те, що Шухевич відмовився від совєтського громадянства і висказав бажання покинути СРСР.

1974 року Харківський обласний суд засудив Юрія Дзюбу на 5 років ув'язнення в концтаборах суворого режиму за те, що він хотів виїхати з СРСР. Хоча Дзюба не націоналіст і не антисовєтчик, виїхати хотів з релігійних мотивів.

1975 року Ужгородський обласний суд засудив на 15 років ув'язнення, в тому 5 років Владімірської тюрми, Федоренка Василя Петровича за те, що він перейшов совєтсько-чехо-словацьку границю і хотів переїхати до Західньої Німеччини, де тепер живе його сестра.

За перехід кордону в 1971 році був засуджений на 12 років

концтаборів Анатолій Бернійчук, який відбуває ув'язнення в 36 концтаборі на Уралі. В тому ж концтаборі відбуває десятирічний строк інженер Віталій Васильович Калиниченко, також за спробу переходу советсько-фінської границі. Кілька років до його звільнення, він написав заяву до Президії Верховної Ради СРСР про відмову від советського громадянства й офіційно заявив, що після відбуття ув'язнення бажає виїхати за кордон. Останнім часом він пригадував про своє бажання і так, рік перед звільненням, в 1975 році Калиниченка завезли до Інституту ім. Сербського, де його визнали психічно-хворим і призначили на примусове лікування. Як довго була потрібна його праця, Калиниченко був нормальною людиною, а коли треба було його звільнити з табору, а потім випустити за кордон, він відразу став хворим.

Євген Грицак, який живе в Івано-Франківській області, вже другий рік добивається дозволу на виїзд з СРСР.

У всіх політичних таборах як і у Владімірській тюрмі, чимало українців, які хочуть виїхати з Советського Союзу. Це право передбачене Загальною декларацією прав людини ООН, Заключним актом європейського договору в Гельсінках, що їх Советський Союз зобов'язався дотримуватись. Ми просимо Вас (а через Вас усіх інших людей, яким дорогі ідеали національної та особистої свободи) вимагати від советського уряду припинення дискримінації супроти українців у справах виїзду за кордон і швидкого звільнення з правом на виїзд з СРСР Юрія Шухевича, Анатолія Бернійчука, Юрія Дзюби, Василя Федоренка, а також швидкого дозволу на виїзд для Віталія Калиниченка, Євгена Грицака і всім тим, хто вже відважився заявити бажання виїхати з СРСР.

Свобода, 17 серпня 1976, стор. 1, 4.

141. ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

9 листопада 1976 провідні діячі українського правозахисного руху заснували Українську Гельсінкську Групу в Києві. В своїх перших документах — «Деклярація», «Повідомлення» та «Меморандум ч. 1» — Група з'ясовує причини та обставини виникнення цієї правозахисної організації і вияснює свої завдання та програмові засади. Важливим програмовим документом групи є «Меморандум ч. 5» п. н. «Україна літа 1977-го».

I

ДЕКЛЯРАЦІЯ

Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безборонно дотримуватись своїх переконань а також свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Загальна Деклярація
Прав людини, ст. 19

Ми, українці, живемо в Європі, яка впродовж першої половини ХХ століття двічі була сплюндрована страхітливими війнами. Ці війни заливали кров'ю українську землю так само, як і землі інших європейських країн. Ось чому ми вважаємо неправомірним той факт, що Україна, котра є повноправним членом ООН, не була представлена окремою делегацією на Гельсінкській Нараді з питань безпеки та співпраці в Європі.

А проте ми беремо до уваги, що за Договором від 27 грудня 1922 року про створення СРСР всі міжнародні угоди, підписані урядом Радянського Союзу, діють також на території України. Звідси випливає, що Деклярація Прав Людини а також Деклярація Принципів, котрими держави — учасники Гельсінкської Наради мають керуватися у своїх взаєминах, поширюються також на український народ.

Досвід показує, що виконання Гельсінкських Угод (особливо в

гуманітарній частині) не може бути забезпечене без участі широкої громадськості країн-учасниць. Виходячи з цього, 9 листопада 1976 р. була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Оскільки гуманітарні статті Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки та співпраці в Європі повністю ґрунтуються на Загальній Деклярації Прав Людини, Українська Група Сприяння ставить за мету:

- 1) Сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Деклярацією Прав Людини. Домагатися, щоб цей міжнародний правовий документ став основним у відносинах поміж Особою і Державою.
- 2) Виходячи з переконань, що мир між народами не можна забезпечити без вільних контактів поміж людьми а також без вільного обміну інформацією та ідеями, активно сприяти виконанню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки і співпраці в Європі.
- 3) Домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватись підсумки виконання Гельсінкських Угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією.
- 4) З метою вільного обміну інформацією та ідеями домагатися акредитування на Україні представників зарубіжної преси, створення незалежних прес-агентств тощо.

Своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на терені України Загальної Деклярації Прав Людини та гуманітарних статей, прийнятих Гельсінкською Народою. З цією метою Група Сприяння:

- а) приймає письмові скарги про порушення Прав Людини і робить усе необхідне, щоб ознайомити з ними уряди, які підписали Гельсінкські Угоди, а також світову громадськість;
- б) опрацьовує зібрану інформацію про правовий стан на Україні та згідно зі ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини поширює її незалежно від державних кордонів;
- в) вивчає факти порушення Прав Людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, щоб надати тим фактам широкого оприлюднення.

Група у своїй діяльності керується не політичними, а лише гуманітарно-правовими мотивами. Ми свідомі того, що багаторічна бюрократизація державного життя, котра дедалі зростає, здатна викликати протидію нашим законним прагненням. Але ми також добре знаємо, що бюрократичне тлумачення Прав Людини не вичерпує того, що несуть у собі міжнародні правові документи,

підписані урядом СРСР. Ми приймаємо ці документи в їхньому повному обсязі — без бюрократичних перекручень та свавільних урізань з боку службових осіб чи державних установ. Ми глибоко переконані, що лише таке розуміння Загальної Деклярації Прав Людини і Гельсінкських Угод здатне створити справжнє відпруження у міжнародних відносинах. Саме цій великій меті повинна бути присвячена гуманітарно-правова діяльність нашої Групи.

Члени Української Громадської Групи Сприяння
виконанню Гельсінкських Угод:

Ім'я та прізвище:	Підпис:	Адреса
Олесь Бердник Петро Григоренко	Київ 159, бульвар Лихачова, 8-6, кв. 16. Москва, Г-21, Комсомольський проспект, 14, кв. 96, тел. 246-27-37.	
Іван Кандиба	Львівська обл., с. Пустомити, вул. Шевченка, 176.	
Левко Лук'яненко	Чернігів, вул. Рокосовського, 41-б, кв. 41, тел. 33913.	
Оксана Мешко	Київ 86, вул. Вербопозна, 16.	
Микола Матусевич	Київ, вул. Леніна, 43, кв. 2, тел. 241148.	
Мирослав Маринович	Київська обл., Васильківський р-н., с. Калинівка, т. 246100.	
Микола Руденко (Керівник групи)	Київ 84, Конча-Заспа, 1, кв. 8, тел. 614853.	
Ніна Строката		
Олексій Тихий	Донецька обл. Костянтинівський р-н., хутір Їжевка.	

9 листопада 1976 р.

Підписаний примірник зберігає
Група Сприяння

Микола Руденко

*Український правозахисний рух. Торонто—Балтимор,
1978, стор. 11-14.*

II

ПОВІДОМЛЕННЯ

(про створення Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод)

У відповідь на заклик Групи Сприяння виконанню Гельсінк-

ських Угод в СРСР творити національні групи 9 листопада 1976 року в Києві була створена Українська Група Сприяння у складі:

Олесь Бердник	Оксана Мешко
Петро Григоренко	Микола Руденко (керівник Групи)
Левко Лук'яненко	Ніна Строката й інші.

Згідно з просьбою українських однодумців представником Групи в Москві погодився бути П. Григоренко.

В ночі на 10 листопада на квартиру керівника Групи поета Миколи Руденка невідомі особи влаштували погром.

Хулігани закидали вікна градом каміння. Член Групи Оксана Мешко, в'язень беріївських таборів, яка знаходилася на квартирі Руденка була поранена каменем. Викликана на місце події міліція відмовилась скласти акт.

11 листопада (1976 р.)

Петро Григоренко
Микола Руденко

Український правозахисний рух. Торонто—Балтимор, 1978, стор. 9.

III

МЕМОРАНДУМ Ч. 1

Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості на Україні

1. Створення Української Групи Сприяння

Розвиток руху за Права Людини в Радянському Союзі привів до створення 12 травня 1976 року Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР, керівником якої було обрано члена-кореспондента Академії Наук Вірменської РСР Ю. Ф. Орлова. Спершу Орлова викликали в КДБ і попередили, що його зусилля, спрямовані на створення Групи, є провокаційними і можуть бути кваліфіковані як антирадянська діяльність. Але широка підтримка, що була подана Групі з боку світової громадськості, змусила КДБ утриматись від репресій проти її членів — і Московська Група Сприяння за кілька місяців провела велику роботу, котра справді сприяла виконанню і дотриманню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки та співпраці в Європі. Діяльність Групи сьогодні здобуває підтримку навіть серед комуністичних партій Заходу.

Хоч органи влади поки що не припинили репресій проти борців за громадянські права, але ж ці репресії дедалі виразніше

унеможливлються: представники влади змушені дійти висновку, що в'язниці й концтабори не лише не зміцнюють їхнє становище, розхитують його. До того ж розхитують значно більше, ніж безбронна діяльність дисидентів, якби така справді була можлива.

А проте надмірний оптимізм сьогодні так само небезпечний, як і недооцінка демократичних сил, їхнього впливу на державний апарат. Одне можна сказати цілком певно: боротьба за Права Людини не припиниться доти, доки ці Права не стануть щоденною нормою суспільного життя.

За цих умов 9 листопада 1976 року була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. До неї увійшли:

Олесь Бердник

в'язень беріївських концтаборів (1949-1956), широко знаний на Україні та за її межами письменник-фантаст. Його перу належить близько трьох десятків книг. Деякі з них перекладені на англійську, німецьку, португальську та інші мови світу. За свої відхилення від соцреалізму у 1972 році виключений із Спілки Письменників України. Заробляє на життя фізичною працею.

Петро Григоренко

колишній генерал-майор, начальник катедри Військової Академії. За правову допомогу кримським татарам, що прагнуть повернутися на рідну землю, був більше, ніж на п'ять років кинутий до спец-психолікарні та позбавлений генеральського звання. Вийшовши на волю, відразу ж повернувся до активної боротьби за громадянські права. Автор багатьох наукових та публіцистичних праць. Представник Української Групи Сприяння в Москві.

Іван Кандиба

юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Хоч Спілка не була створена, дістав 15 років ув'язнення, котрі відбув повністю. Живе під наглядом у Львівській області. Позбавлений права працювати за фахом, тяжко бідує.

Левко Лук'яненко

юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Спершу був засуджений до розстрілу, потім — як і його співавтор І.Кандиба — дістав 15 років ув'язнення. Відбув їх повністю. Живе під наглядом у м. Чернігові, працює електромонтером. Широко знаний у світі як автор численних виступів на захист прав радянських політв'язнів.

Оксана Мешко

в'язень беріївських концтаборів (1947-1956), мати політв'язня Володимирської в'язниці Олександра Сергієнка. Активний поборник громадянських прав на Україні. Радіослухачі добре знають палкі виступи О. Мешко на захист сина, в яких вона порушує найгостріші проблеми сучасності.

Микола Матусевич

1946 року народження, історик. За свої переконання був позбавлений права на освіту. Йому не дозволили закінчити інститут. Був арештований на 15 діб за участь у колядуванні. За підтримку політв'язнів його багато разів звільняли з роботи. Живе з випадкових заробітків.

Мирослав Маринович

1949 року народження, інженер електронної техніки, працює не за фахом. За дружбу з дисидентами і незалежність мислення його тричі звільняли з роботи. Нині працює редактором видавництва «Техніка».

Микола Руденко

відомий український поет і прозаїк, автор понад двох десятків книг. Був політруком роти в ленінградській облозі. Тяжко поранений, інвалід війни. За свої філософські та економічні праці виключений з КПРС і Спілки Письменників України. До недавнього часу працював сторожем. Член Міжнародної Амнестії, керівник Української Громадської Групи Сприяння.

Ніна Строката

мікробіолог, дружина широко знаного українського політв'язня Святослава Караванського. За свої виступи на захист чоловіка була засуджена до 4-ох років ув'язнення. Після звільнення живе під наглядом у Калузькій області. Позбавлена права працювати за фахом.

Олексій Тихий

учитель, з 1957 до 1964 року за свої політичні переконання перебував у в'язниці та концтаборах. Позбавлений права працювати за фахом — працює пожежником та чорноробом. Займається проблемами педагогіки. У червні 1976 року в нього зробили незаконний трус, дві доби тримали в камері, де брутально знущалися.

Відразу ж після створення Групи проти неї вчинено жорстоку акцію: в ніч на 10 листопада 1976 року була розгромлена квартира керівника Групи Миколи Руденка. Невідомі особи закидали вікна цеглою. Кілька хвилин будинок здригався від ударів — сусіди гадали, що стався землетрус. Після погрому серед битого скла на квартирі М. Руденка було зібрано 8 гострих уламків цегли різного розміру — від 1/2 до 1/5 цеглини. Одним із цих уламків була поранена член Групи Оксана Мешко. Викликана міліція відмовилася скласти акт. А через тиждень представники міліції конфіскували зібрану після погрому цеглу, мотивуючи це тим, що вони, мовляв, хочуть вивчити відбитки пальців. Насправді ж цією справою більше ніхто не займався. Очевидно, йшлося лише про те, щоб у потерпілих вилучити речові докази.

Якщо зважити, що М. Руденко живе серед лісу, куди номенклатурні особи приїздять полювати кабанів і лосів, тоді стане зрозуміло, що погром його квартири був доволі прозорим натяком. Лише підтримка світової громадськості здатна убезпечити Групу від нещадної розправи.

2. Типові порушення Прав Людини

З перших років сталінської диктатури Україна стала ареною ґеноциду і етноциду. Щоб побачити, що ми тут не вдаємося до перебільшень, нагадаємо наукове визначення ґеноциду. Ось воно:

«ГЕНОЦИД -- один з найтяжчих злочинів проти людства, що полягає в знищенні національних, етнічних, расових

або релігійних груп населення... Зокрема навмисне створення таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне винищення будь-якої групи населення *

Так сказано про геноцид в Українській Радянській Енциклопедії. А проте автори статті не наводять прикладів геноциду — тих прикладів, по які далеко ходити не треба.

Український народ, котрий протягом багатьох століть не знав голоду, у 1933 році втратив понад 6 мільйонів чоловік, які загинули від голодної смерті. Це був всенародний голод, штучно створений органами влади: хліб відбирали до останньої зернини, руйнували навіть печі та господарчі прибудови в пошуках схованого зерна. Якщо до цього додати *мільйони розкуркулених*, котрих цілими родинами вивозили до Сибіру, де вони помирали, то лише за якихось три роки (1930-1933) ми налічимо не менше десяти мільйонів цілком свідомо винищених українців. Четверта частина українського населення! А ще ж буде 1937 рік, коли українських в'язнів розстрілюватимуть сотнями тисяч. Ще буде війна з Німеччиною, котра також винищить не менше 7-8 мільйонів українських громадян. А після цієї війни почнеться інша війна: винищення Української Повстанської Армії, котра підняла зброю проти Гітлера і не склала її тоді, коли зажадав цього Сталін. Разом з повстанцями винищували мирне населення. Сотні тисяч підлітків, жінок та літніх людей потрапляли в концтабори лише за те, що хтось із повстанців випив у їхній хаті кухоль молока, або з'їв краєць хліба. Часом ці «повстанці» виявлялися переодягненими чекістами. Строк ув'язнення був сталий: 25 років. Потім додавали іще. Мало хто із цих великомучеників повернувся на батьківщину.

Якщо кинути погляд на нашу історію за останні півстоліття, стане цілком зрозуміло, чому сьогодні на вулицях українських міст не чути рідної мови. Ось що писав український політв'язень М. Масютко з концтабору в 1967 році — тобто тоді, коли нам здавалося, що колючі дроти понищено назавжди:

«Коли б якомусь подорожньому поза усі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії, яких тут є аж шість, то він би був надзвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникло б питання: що діється на Україні? Заворушення? Повстання? Чим пояснюється такий високий процент українців серед політв'язнів, який досягає до 60, а то до всіх 70 відсотків?

* УРЕ, т. 3, с. 186

Коли б такий подорожник скоро після цього побував би ще і на Україні, то він відразу переконався б, що ніякого повстання, ніякого заворушення на Україні нема. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому в містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її в таборах для політв'язнів?»

Де ж, у чому саме слід шукати коріння оцих страхів, що так навалюно впали на український народ? На нашу думку, відповідь можна знайти в тому, що за три десятиліття сталінської диктатури Права Людини, які проголошувала «Деклярація прав трудящого й експлуатованого народу» та «Деклярація прав народів Росії», були зведені нанівець. Національні права України у складі Союзу, внаслідок бюрократичного зруйнування принципів Деклярації про створення Союзу РСР, перестали бути суцільною реальністю.

У шістдесятих роках Україна зазнала нового лиха — до в'язниць і концтаборів почали кидати найталановитіших представників молоді української інтелігенції. Це вже були люди, зформовані Радянською владою. Їх навчили вірити кожному слову В. І. Леніна — і вони вірили. Саме за цю свою віру й потрапили до концтаборів та спецпсихолікарень.

Йдеться передусім про національне питання. Протягом десятиліть українцеві вбивали в голову, що для нього жадних національних питань не існує, що лише закляті вороги Радянської влади здатні думати про відокремлення України від Росії. Навіть сама ця думка — ба, навіть тоді, коли вона майнула ненароком! — здавалася такою страшною, що її належало негайно вигнати з голови. І не дай, Боже, поділитися нею з товаришем або навіть з братом! Страшнішого злочину не існувало за всю тисячолітню історію України.

Та ось молода людина починає вивчати радянське право — і несподівано для себе відкриває, що такі прагнення взагалі не можуть бути злочином: вони узаконені Радянською Конституцією. В Кримінальному Кодексі УРСР також ніде не сказано, що агітація за відокремлення від Росії карається законом. В Кодексі (ст. 62) йдеться про інше: «Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади» — така агітація карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років.

Проте вихід республіки із Радянського Союзу не обов'язково пов'язаний з ослабленням Радянської влади. Навпаки, ця влада може здобути більшу підтримку серед народу: республіка залишиться радянською, але ж цілком незалежною. Отже в цьому разі жадної агітації проти Радянської влади взагалі немає. Або тоді слід визнати, що така «агітація» наявна в Договорі від 27 грудня 1922 року, на підставі якого зформувався СРСР:

«В основу объединения положить принцип добровольности и равноправия республик с сохранением за каждой из

них права вільного виходу із Союзу республік...»*

Ми могли б навести десятки цитат із В. І. Леніна, які показують, що саме в оцій *добровільності* й слід вбачати духовну та політичну сутність Союзу Республік.

Довести, що молода людина, мріючи про вихід України зі складу СРСР, одночасно прагне ослабити Радянську владу, як правило, ніколи не вдається. Адже ж, скажімо, перебудова економіки на основі «капіталізму, котрий буває при комунізмі» (НЕП) — це тільки інша форма Радянської влади. До того ж справді ленінська форма!

І все ж, не зважаючи на це, Левко Лук'яненко, котрого захопили ідеї національної незалежності, був засуджений до розстрілу, який згодом замінено на 15 років позбавлення волі. Звісно, Л. Лук'яненко не мав на меті ліквідувати Радянську владу на Україні — він просто хотів, щоб український народ здійснив своє конституційне право. З цією метою молоді юристи Л. Лук'яненко та І. Кандиба, які щиро вірили в реально вивчене ними радянське право, розробили доволі поміркований проєкт Програми Робітниче-Селянської Спілки. І нічого більше! Сама Спілка, звичайно, створена не була.

Але ж кілька осіб, які сидять за столом і про щось поважно дискутують — то вже, за нормами КДБ, є «організація»! Стаття 64 Кримінального Кодексу УРСР в цьому разі дозволяє застосувати всі статті, котрі містяться під розділом: «Особливо небезпечні державні злочини» — від ст. 56 до ст. 63.

Сюди входить і зрада Батьківщини (ст. 56), що карається смертною карою. Так було вмотивовано смертного вирока одному із авторів Програми.

Насправді ж законних підстав для засудження Л. Лук'яненка та І. Кандиби взагалі не існувало. Не існувало тому, що вони ніколи не провадили агітації проти Радянської влади, а лише така агітація вважається злочином. І вже зовсім не зрозуміло, як можна було до них застосовувати кару, що передбачена Кодексом за зраду Батьківщини.

Тут, мабуть, доведеться згадати про ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини, згідно з якою навіть антирадянська пропаганда (якщо відсутнє насильство) не є злочин, а лише виявлення власних переконань. Чи може держава вважатися цивілізованою, якщо вона, схваливши міжнародні конвенції, що гарантують найвищі людські права, для внутрішнього вжитку видає закони, котрі ці права скасовують?..

А проте на Україні про антирадянську пропаганду взагалі не йдеться: серед представників молодшої інтелігенції, що були заарештовані в шістдесятих та сімдесятих роках, ніхто не кликав до повалення Радянської влади. Більшість із цих молодих людей не

* Ленин В. И. Полное собрание сочинений, т. 45, с. 360.

мріяла навіть про конституційно безборонне відокремлення України від Росії. Йшлося лише про те, що надто далеко заходить русифікація, котра маскується під «інтернаціоналізм». Надхненником цього був І. Дзюба, який потім, просидівши близько року у в'язниці КДБ, зрікся власних переконань. Але ж їх не зреклися В. Мороз, В. Чорновіл, В. Стус, О. Сергієнко, І. Світличний, Є. Сверстюк та багато інших. В'язниці й карцери, концтабори й спецпсихолікарні, суворий кадебівський нагляд та напівголодне існування — ось жорстока плата за палку віру в святість духу й букви Радянської Конституції.

Судить Сила, а не право. І Сила кожного разу тлумачить закони так, як їй вигідно. Антирадянським називається радянське — тобто обумовлене Договором про створення СРСР та Конституцією.

Що ж дає хоча б ілюзорне, ніде на зафіксоване право отак судити? Часто в нас можна почути, що Конституцію СРСР не слід розуміти буквально, бо в ній існує стаття 126, котра передбачає: керівним ядром нашого суспільства є Комуністична партія. Партія видає свої рішення та постанови — і саме вони, а не якісь інші документи, пояснюють, як сьогодні належить розуміти ту чи іншу проблему. Якщо, скажімо, видана партійна постанова про боротьбу з націоналізмом, тоді його, націоналізм, слід тлумачити як антирадянську діяльність. Намагання прищепити співвітчизникам любов до української мови та національної культури починають кваліфікувати як антирадянщину й засуджують до 10-12 років неволі.

Ці правові суперечності переконливо викриває український політв'язень Григорій Приходько у своєму листі від 17. XI. 1975 р. до 4 сесії Верховної Ради СРСР 9 скликання:

«Назовні Радянський Союз — найзавзятіший прихильник Деклярації Прав Людини; а всередині СРСР громадяни ще настільки безправні, що й не сміють вимагати тих прав і Деклярація ще ніколи не була надрукована українською мовою.

Назовні Радянський Союз виступає проти колоніалізму, за право націй на самовизначення, а в середині СРСР придушує будь-які прояви неросійських націй до відокремлення від Росії і створення самостійних держав...

...*Фактично діяльність уряду СРСР суперечить законам СРСР.*

Суперечить тому, що ці закони кожного разу слід розуміти не так, як вони написані, а так, як того жадає керівництво партії. Фактично закон в СРСР є пастка для наївних людей: провокує, але не захищає від свавілля.

Якщо навіть погодитися з тим, що партія мусить бути керівним ядром суспільства, то звідси ще аж ніяк не випливає, що будь-який інший спосіб думання, окрім партійного, є антиконституційним.

Конституція надає радянським людям свободу слова, свободу друку, свободу зборів та демонстрацій. Керівне ядро не має права витлумачувати ці демократичні статті Конституції на власну користь — його завдання полягає лише в тому, щоб демократичні свободи зробити справжніми, а не лише формально-декларативними. Якщо ж воно діє навпаки, тоді антиконституційною є діяльність самого ядра, але ж не тих громадян, котрі виборюють демократичні свободи. Конституція стоїть вище від волі уряду — вище тому, що науково та історично Суб'єктом Права є не партія і не держава, а Людина.

Бюрократія намагається ліквідувати цю тисячолітню правову норму — і через те на практиці виникає ситуація, про яку в Українській Радянській Енциклопедії сказано:

«Він (тобто раб — Укр. Гр. Спр.) був об'єктом а не суб'єктом права»*.

3. Жорстокість вироків

В 1972 році на Україні почалися масові арешти. Було заарештовано десятки молодих людей, що співчували І. Дзюбі, книга якого «Інтернаціоналізм чи русифікація?» набула популярності в самвидаві.

Кандидат філософських наук Василь Лісовий ніде вголос не висловлював своїх симпатій до шестидесятників, як почали називати цю молодь — він був зосереджений на науковій роботі. Та коли Лісовий почув про арешти І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса, О. Сергієнка й інших, совість йому звеліла: мовчати не можна!

Через рік-півтора завершується строк С. Караванського, який загалом дорівнює близько 30 років. Ми змушені запитати: чи органи КДБ не продовжать йому цей строк іще на 10-15 років? Адже ж С. Караванський не приховує, що він не зрікся своїх націоналістичних переконань — вони в нього лише зміцніли та загартувались. Йому також добре відомо, що за радянськими законами ці переконання, як і їхня пропаганда, не є злочин.

Схему за якою діє КДБ, щоб правозахисний націоналізм поневолених народів — явище, за Леніном, цілком природне й політично виправдане — перетворити на «тяжкий державний злочин», добре показує справа В. Марченка. Філолог і лінгвіст, він звинувачувався відразу в українському й азербайджанському націоналізмі. Уже цього досить, щоб зрозуміти: ніякого тут націоналізму не було взагалі.

На суді азербайджанський націоналізм було відкинуто (ст. 63 КК Аз. РСР) і залишено тільки український.

* УРЕ, т. II, с. 447.

Суд (цитуємо вирок суду) «встановив, що Марченко В. В., проживаючи в місті Києві, під впливом націоналістичних переконань, котрі склалися у нього в результаті ознайомлення з нелегальною антирадянською літературою та прослуховування ворожих висилань західних радіостанцій, неправильного сприйняття окремих питань національної політики Радянської Держави, з кінця 1965 по 1973 рік з метою підризу та послаблення Радянської влади...»

Уриваємо цитування вироку, бо й так усе ясно: прості, нормальні вчинки, котрі є природним виявом громадського життя, жадним боком не підпадають під будь-яку із статей Кримінального Кодексу УРСР, не кажучи вже про міжнародні конвенції. А щоб змусити Кримінальний Кодекс працювати на КДБ, свавільно вписується оця формула: ... «з метою підризу та послаблення Радянської влади...» Убгавши цю формулу туди, куди вона не лізе, тапановитому філологу за його любов до української та азербайджанської мови можна приписати «тяжкий державний злочин».

В. Марченко на підставі цього відверто демагогічного звинувачення був засуджений до шести років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму та двох років заслання.

Василь Федоренко 19 вересня 1974 року нелегально перейшов кордон на станції Чоп. Чехословацькі прикордонники його заарештували й передали радянським органам влади. У березні 1975 року Ужгородський облсуд на підставі ст. 56 (зрада Батьківщини, перехід на бік ворога) та ст. 62 КК УРСР — засудив його до 15 років ув'язнення, із них п'ять років Володимирської в'язниці.

Якщо триматися нормальної логіки, тоді із цього нелюдського вироку випливає, що ЧССР — ворожа для СРСР країна. Бо як інакше можна було інкримінувати В. Федоренкові «перехід на бік ворога»?..

Справа ж у тому, що В. Федоренко раніше відбув строк покарання за націоналістичні переконання — і саме через те до нього була застосована не ст. 75 (перехід кордону без встановленого паспорта або дозволу), що карає позбавлення волі від одного до трьох років, а ст. 56. При цьому не посоромилися навіть оголосити Чехословаччину ворожою державою. А, може, так про неї й думають у КДБ?..

В. Федоренко у своєму останньому слові на суді сказав:

«Громадяни судді! Невже незалежність моєї думки така небезпечна для вашого ладу? Невже мої думки — і тільки думки — спонукують вас закидати мені таке фантастичне звинувачення як зрада Батьківщини й виголошувати брутальний вирок?!..

Скоро ви відзначатимете 30-річчя Перемоги. Тоді ви не боялися ні гармат, ні танків — така армія! А тепер ви боїтеся моїх переконань...

Тільки там може існувати свобода й демократія, де уряд не боїться свого народу і говорить йому правду як про свої

досягнення, так і про недоліки... Держава ж, у якій уряд приховує від народу правду, не може бути ні демократичною, ні вільною».

В. Федоренко, протестуючи проти дикого свавілля, оголосив безстрокове голодування. Перебуваючи на смертельній межі, він тримає його багато місяців.

Ми могли б навести десятки прикладів, коли український націоналізм — справжній чи вигаданий — спричиняється до нелюдських вироків. Це наочно показує, що судить не Радянська влада (її закони не дозволяють судити за правозахисний націоналізм) — судять запеклі шовіністи-великодержавники. Судить Сила, а не Право.

4. Після Гельсінкської Наради

Коли готували Європейську Нараду, серед української громадськості ходили чутки: ось незабаром буде амнестія; діти, що вже стали школярами, обіймуть своїх кістлявих батьків, яких вони ніколи не бачили на волі.

Але ж надії виявилися марними. Гельсінкські Угоди — так само, як Загальна Деклярація Прав Людини — потрапили в пропагандистські жорна, звідки завжди з'являлося те ж саме мливо: гучні слова, що не відповідають практиці.

Ми не будемо казати про вільне спілкування людей різних країн та континентів: то вже така розкіш, про яку українець і мріяти не має права. Йдеться передусім про те, щоб органи влади, котрі називають себе радянськими, дотримувались своїх власних законів.

Група може навести багато прикладів, коли в'язнична адміністрація змушує українських політв'язнів та їхні родини розмовляти на побаченнях лише російською мовою. Напевне, це пояснюється практичною потребою: щоб можна було ці розмови контролювати. Та коли мислити ширше, тоді ця адміністративна ситуація набирає символічного змісту: заради зручності тюремника ти мусиш відмовитись від найбільшого духовного скарбу — від рідної мови.

Або, скажімо, ст. 6 Виправного-трудоного Кодексу УРСР передбачає:

«Особи, вперше засуджені до позбавлення волі, які проживали до арешту або були засуджені на території Української РСР, відбувають покарання, як правило, в межах Української РСР».

Виникає природне запитання: як же потрапили до мордовських

таборів оті десятки тисяч українців, що, за свідченням М. Масютка, становлять там близько 70 відсотків усіх в'язнів? Чи, може, після Гельсінкської Наради справа докорінно змінилася? А проте Група має численні докази, що жадних змін на краще в цій справі не сталося.

Стаття 6 ВТК УРСР передбачає *виняткові* випадки, коли «з метою більш успішного виправлення» українських в'язнів можна вивозити в інші республіки. Невідомо, яка саме педагогіка тут мається на увазі — відомо лише те, що за півстоліття українців у Мордовії померло більше, ніж народилося Мордвинів.

В розпорядженні Групи немає повних даних про українських політв'язнів — є лише окремі відомості, котрі вдалося зібрати. Наведемо деякі з них.

ЧОЛОВІЧИ ЗОНИ В МОРДОВІЇ

Особливо суворий режим

(431120, Мордовська АРСР, Zubovo-Polyanskyi rayon, Sosnovka, уст. ЖХ 385/1-6)

Гель Іван Андрійович — строк таб. та заслання: 10+5; дата звіль.: 12. I. 1987 р.; рік нар.: 1936; фах: студент-історик; рік арешту: 1972.

Мороз Валентин Якович — строк таб. та заслання: 9+5 із них 6 років тюрми; дата звіль.: 1. VI. 1984; рік нар.: 15. IV. 36; фах: історик; рік арешту: 1970.

Осадчий Михайло Григорович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 12. I. 82; рік нар.: 1936; фах: письменник; рік арешту: 1972.

Караванський Святослав Григорович — строк таб. та заслання: 25+10; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1920; фах: поет-публіцист; рік арешту: вдруге 1965.

Шумук Данило Лаврентійович — строк таб. та заслання: 10+5; дата звіль.: 12. I. 87; рік нар.: 1914; фах: письменник; рік арешту: втретє 1972.

Курчик Микола Якович — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1927; фах: слюсар; рік арешту: — .

Мурженко Олексій — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: 1986; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1971.

Ребрик Богдан — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1938; фах: —; рік арешту: 1970.

Романюк Василь Омелянович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1982; рік нар.: —; фах: священник; рік арешту: 1972.

Шинкарук Трохим — строк таб. та заслання: 12; дата звіль.: 1982; рік нар.: —; фах: поет; рік арешту: вдруге 1970.

Євграфов...

Суворий режим

(Мордовська АРСР, Теньгушевський район, с. Барашево, уст. ЖХ 385/3-5)

Чорновіл Вячеслав Максимович — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: 12. I. 83; рік нар.: 1937; фах: журналіст; рік арешту: 1972.

Стус Василь Семенович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: 12. I. 80; рік нар.: 1936; фах: поет; рік арешту: 1972.

(Мордовська АРСР, ст. Потьма, селище Лісне, уст. ЖХ 385/19)

Жураківський Михайло — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1921; фах: —; рік арешту: 1953.

Кравцов Ігор Іванович — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: 1977; рік нар.: —; фах: інженер; рік арешту: 1972.

Семенюк Роман — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1927; фах: —; рік арешту: 1949.

ЖІНОЧІ ЗОНИ В МОРДОВІЇ

(431200, Мордовська АРСР, Теньгушевський р-н, с. Барашево, уст. ЖХ 385/3-4)

Калинець Ірина Онуфріївна — строк таб. та заслання: 6+3; дата звіль.: 12. I. 81; рік нар.: 1940; фах: поетеса; рік арешту: 1972.

Попович Оксана Зенонівна — строк таб. та заслання: 8+5; дата звіль.: 1986; рік нар.: 1925; фах.:—; рік арешту: 1973.

Сеник Ірина Михайлівна — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: 17. XI. 83; рік нар.: 1926; фах: медсестра; рік арешту: 1972.

Шабатура Стефанія Михайлівна — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: 12. I. 80; рік нар.: 1938; фах: художниця-гобеленниця; рік арешту: 1972.

Табори Пермської області

(618810, Пермська обл., ст. Всесвятська, ВС 389/35)

Калинець Ігор Миронович — строк таб. та заслання: 6+3; дата звіль.: 1981; рік нар.: 1940; фах: поет; рік арешту: 1972.

Коваленко Іван Юхимович — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: 12. I. 77; рік нар.: 1914?; фах: філолог; рік арешту: 1972.

Марченко Валерій В. — строк таб. та заслання: 6+2; дата звіль.: 1981; рік нар.: 1948?; фах: філолог; рік арешту: VI. 1973.

Пронюк Євген Васильович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 193..; фах: філософ; рік арешту: 1972.

Світличний Іван Олексійович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1929; фах: філолог; рік арешту: 1972.

Симчик Мирон — строк таб. та заслання: 15 вдруге; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1917; фах: —; рік арешту: 1967.

Басараб Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1953.

Верхоляк Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1980; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1955.

Шуляк Олекса — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1953.

Підгородецький Василь — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1982; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1954.

Пришляк Євген — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1977; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1952.

Мамчур Степан — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1981; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1956.

Квецько Дмитро — строк таб. та заслання: 15+5; дата звіль.: 1987; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1967.

Мотрюк Микола Миколайович — строк таб. та заслання: 4; дата звіль.: —; рік нар.: 20. II. 49; фах: —; рік арешту: —.

Шовковий Іван Васильович — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: —; рік нар.: 7. VII. 50; фах: інженер; рік арешту: —.

Демидів Дмитро Ілліч — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: —; рік нар.: 3. XI. 48; фах: —; рік арешту: —.

Мармус Володимир В. — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: —; рік нар.: 1949; фах: —; рік арешту: —.

Мармус Микола Васил. — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: —; рік нар.: 1947; фах: —; рік арешту: —.

(Пермська обл, Чусовський р-н, с. Кучино, ВС 389/37)

Сверстюк Євген Олександрович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1928; фах: письменник; рік арешту: 1972.

(Пермська обл., Чусовський р-н, ВС 389/36)

Берничук Анатолій — строк таб. та заслання: 12; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1939; фах: —; рік арешту: 1970.

Гриньків Дмитро Дмитрович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1985; рік нар.: 2. VI. 48; фах: поет; рік арешту: 1973.

Чупрій Роман Васильович — строк таб. та заслання: 4; дата звіль.: —; рік нар.: 1. VII. 48; фах: —; рік арешту: —.

Різників Олекса Сергійович — строк таб. та заслання: 6,5; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1938; фах: поет; рік арешту: 1971.

Гирчак Григорій Андрійович — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1930; фах: художник; рік арешту: 1952.

Гуцало Юрій — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: —; рік нар.: 1928; фах: —; рік арешту: —.

Строцинь Павло — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1983; рік нар.: 1928; фах: —; рік арешту: 1958.

Сеньків Володимир Йосафатович — строк таб. та заслання: 4+3; дата звіль.: 1980; рік нар.: 1954; фах: —; рік арешту: 1973.

Киселик Василь — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1927; фах: —; рік арешту: 1953.

Глива Володимир — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1977; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: 1949.

Палійчук Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: —; рік нар.: 1928; фах: —; рік арешту: —.

Кулак Онуфрій — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: —; рік нар.: 1928; фах: —; рік арешту: —.

Янкевич Степан — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: —; рік нар.: 1928; фах: —; рік арешту: —.

Федюк Василь — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: —; рік нар.: 1925; фах: —; рік арешту: —.

(618801, Пермська обл. Чусовський р-н, селище Полонинка
ВС 389/37)

Лісовий Василь Семенович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1937; фах: філософ; рік арешту: 1972.

Володимирська тюрма

(600020, м. Володимир-20, уст. ОД — 1 (ст. — 2)

Антонюк Зіновій Павлович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1943; фах: інженер-хемік; рік арешту: 12. I. 72.

Бондар Микола Васильович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1981; рік нар.: 21. XI. 39; фах: філософ; рік арешту: 7. XI. 71.

Гайдук Роман Васильович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: —; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: —.

Здоровий Анатолій — строк таб. та заслання: 7+?; дата звіль.: —; рік нар.: 1. I. 38; фах: кандидат тех. наук; рік арешту: 1973.

Рокицький Володимир Юліянович — строк таб. та заслання: 5+?; дата звіль.: —; рік нар.: 1930; фах: публіцист; рік арешту: 12. I. 72.

Приходько Григорій Андрійович — строк таб. та заслання: 5+?; дата звіль.: —; рік нар.: 1935; фах: інженер-електронік; рік арешту: —.

Попадюк Зореслав Володимирович — строк таб. та заслання: —; дата звіль.: —; рік нар.: —; фах: студент Львівського університету.

Сергієнко Олександр Федорович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 26. VI. 32; фах: художник-ресторатор; рік арешту: 13. I. 72.

Сапеляк Степан Євстафійович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: —; рік нар.: 26. II. 52; фах: студент; рік арешту: —.

Турик Андрій Маркович — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1983; рік нар.: 14. X. 27; фах: —; рік арешту: 1958.

Будуляк-Шаригин Микола Олександрович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1978; рік нар.: 22. IV. 26; фах: —; рік арешту: 20. IX. 68.

Педан Леонід — строк таб. та заслання: —; дата звіль.: —; рік нар.: —; фах: —; рік арешту: —.

Шухевич Юрій Романович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1983; рік нар.: 28. III. 31; фах: публіцист; рік арешту: 1973.

Федоренко Василь Петрович — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: 1990; рік нар.: 30. III. 28; фах: —; рік арешту: 16. XI. 75.

Заслання

Горбаль Микола Андрійович -- Томська обл., с. Порабель, СУ— 6, вагон 16.

Гандзюк Володимир — 636400, Томська обл., Чаїнський р-н, с. Підгорне, Лермонтова 34/4.

Кампов Павло Федорович — 836842, Томська обл., Первомайський р-н, с. Комсомольське, пров. Поштовий 3, кв. 2.

Коц Микола — Томська обл., с. Гегульдет, вул. Пушкіна 48, кв. 2.

Кравець Андрій — 636500, Томська обл., Верхньокетський р-н, п/в — Білий Яр, селище Полуденовка.

Прокопович Григорій Григорович — Красноярський край, с. Курагіно, вул. Молодіжна 3-6.

Губка Іван Миколайович — 663120, Красноярський край, Пировськ, вул. Коренева 47.

Група ставить собі за мету й надалі збирати відомості про українських політв'язнів. Але того, що тут є, цілком досить, щоб зробити висновок: «винятковий випадок», непередбачений ст. 6 ВТК Української РСР, перетворився на норму — жаден із названих політв'язнів не відбуває визначене судом покарання на батьківщині. За вірші, які ніколи не були оприлюднені, талановиті поети Ігор Калинець та його дружина Ірина Калинець на 9 років вивезені з України, щоб у снігах Мордовії зазнати кадебівського перевиховання «у дусі чесного ставлення до праці» (ст. 1. ВТК УРСР). Де ще отак «перевиховують» поетів, окрім СРСР і Китаю?

Зате психолікарнями Україна цілком забезпечена.

Василь Рубан постановою Київського облсуду у вересні 1972 р. кинутий до Дніпропетровської спецпсихолікарні за вилучений в нього рукопис, що має промовисту назву: «Україна комуністична самостійна». Цю тему розглядалося в попередніх розділах. Для українських політв'язнів такий спосіб мислення є типовим.

Анатолій Лупиніс потрапив туди без судової постанови — його взяли у 1971 році, щоб трохи «підлікувати». Взяли — та й «забули» виписати. Лупиніс був позбавлений волі з 1957 до 1967 року, брав участь у страйку в Мордовському таборі 385/7. За це був кинутий до Володимирської тюрми. Провадив 8-місячне голодування, внаслідок якого став інвалідом. Зо два роки був прикутий до ліжка табірної лікарні, а в 1967 виправданий. Родичі й друзі гадають: Лупиніс перебуває в спецпсихолікарні за те, що 22 травня 1971 року читав вірші біля пам'ятника Т. Шевченкові.

Борис Ковгар кинутий до Дніпропетровської спецпсихолікарні в 1972 році за те, що відмовився працювати на КДБ. Група Сприяння має у своєму розпорядженні всі необхідні дані, щоб це ствердити.

Микола Плахотнюк, лікар-фтизіятр, з 12 січня 1972 року до серпня 1976 року перебував у Дніпропетровській спецпсихолікарні, відтак переведений до Казанської лікарні аналогічного типу.

Далі ми подаємо окремі факти грубого порушення Прав Людини, що сталися протягом останніх місяців.

Михайло Ковтуненко, київський лікар, у вересні 1976 року був заарештований за те, що відмовився працювати на КДБ. Так само, як у випадку з Ковгаром, Група має поважні докази, які дають право це стверджувати. Йому інкримінувалося хабарництво — як у відомій справі вінницького лікаря М. Штерна.

Нещодавно надійшли відомості, що М. Ковтуненка без суду перевели із в'язниці до Київської психолікарні. Якщо світова гро-

мадськість про нього мовчатиме — його «забудуть» виписати так само, як Ковгара і Лупиноса.

2 листопада 1976 року до Вінницької обласної психолікарні був кинутий Йосип Тереля. У свої 33 роки Тереля за релігійні та націоналістичні переконання відбув 14 років ув'язнення в таборах, тюрмах та спецпсихолікарнях. У квітні 1976 року його звільнено. Визнаний цілком здоровим і навіть військовозобов'язаним, хоч насправді став інвалідом — під час в'язничних катувань йому uszkodжено хребет. Працював столярем у районній лікарні. Тут його й забрала швидка допомога, щоб спровадити до божевільні.

Й. Тереля — перспективний поет. Йому не дали вчитися, але стримати почуттів, які він висловлює у своїх віршах, ніхто не здатний. Саме за свою національну та релігійну безкомпромісність, що здебільшого виявляється в поезіях, Тереля ледь не половину життя віддав таборах, Володимирським в'язниці та спецпсихолікарням. Ось що пише Й. Тереля із Вінницької психолікарні:

«Сьогодні, 10-го, отримав першу ін'єкцію — хоча нікого про це не просив. Але коли хочуть «добра» ближньому, то люди іноді йдуть на всілякі недозволені (тобто аморальні, не від совісти) вчинки. Реакція забулькала — благо, кислоти багато.

В камері майже 40 різних хворих. Мене помістили за буйними, та що до цього підкидають алкоголіків з білою гарячкою, які щоночі кричать, як недорізані. Ніяких прогулянок — повітря заборонене! Контакти так само, навіть санітарів попереджають, щоб зі мною не розмовляли, «ніяких передвіжених». Кормлять препогано, майже тюремна баланда, а бувають дні, коли не відрізниш, де ти. Видно, КДБ мало на меті ще за місяць до шабашу підготувитись до вбивства чужими руками. Як для мене, то се просто сестри — Психіатрія та Міліція, вони прислужилися напівлегендарному КДБ, щоб показати себе з гарної сторони, а то, не дай Бог, «метку» поставлять. До цього мене викликав капітан міліції Тимошук і почав шантажувати, що мене посадять як «тунеядця», бо ніде не працюю, хоча прекрасно знав, що я працював і працюю».*

До грубих порушень Прав Людини, котрих після Гельсінкської Наради аж ніяк не поменшало, слід зарахувати «табірні суди» — заходи, запозичені безпосередньо із беріївського судочинства. «Суд» відбувається без свідків, без оборонця і часто навіть без представника місцевого органу влади, що має здійснювати нагляд. Типова «трійка» сталінських часів! За допомогою цієї «трійки» табірна адміністрація запроторює активних людей, що вимагають статусу політв'язня, до Володимирського Централу на тяжкі муки, а всю зону тримає в страхі й покорі. Саме так приборкували 36 зону, відправивши до в'язниці Красняка, Вудку, Сергієнка та інших

* 30 листопада Й. Тереля було звільнено із психолікарні (Укр. Г. С.).

політв'язнів. Із 14 українських політв'язнів Володимирської тюрми 12 запроторено туди «табірними судами» — здебільшого на три роки.

Наприкінці належить підбити підсумки. Вони вельми невтішні: ось уже понад рік минуло після Гельсінкської Наради, а для українського народу вона не принесла жадних полегшень. Будується нові тюрми, збільшується штаби КДБ. Сьогодні в кожній установі є свій куратор-кадебіст. Прослуховання телефонних розмов, перлюстрація приватного листування, мікрофони в стелях, наперед заплановані напади «хуліганів» на поборників Прав Людини — все це перетворилося на буденні явища. А поскаржитись нікому.

Щоправда, арештів за політичними мотивами сьогодні менше, ніж у 1972 році, зате кожен, хто вважається «неблагонадійним», втрачає роботу за фахом. Кадри сторожів, кочегарів та чорноробів поповнюються за рахунок письменників, юристів, філологів. Психолікарні все ще використовується як установи для «перевиховання» інакшесдумаючих. Штучно виготовляється кримінальні справи, де немає політичних мотивів — наприклад, звинувачення в хабарництві. Небажання працювати на КДБ (тобто бути стукачем) переслідується з засадничою жорстокістю. Зате стукачі негайно дістають підвищення по службі.

Фактично сьогодні все життя в країні контролюється органами КДБ — від постелі службовця, над якою стирчать мікрофони (часом навіть незамасковані!) до робочого кабінету письменника. Так, скажімо, Микола Руденко сам покликав кадебістів, щоб вони повиймали мікрофони із його стелі. Пізніше кадебісти вирішили приставити до Руденка стукача, обравши на цю малопочесну роль лікаря Михайла Ковтуненка. Коли ж Ковтуненко відмовився їм служити — його негайно арештували за «хабарництво».

А ось інший приклад. Після незаконного тусу колишнього політв'язня Олексія Тихого затримали як підозрюваного у пограбуванні крамниці. Наглядач почав його бити. Коли ж Тихий висловив протест підполковникові КДБ Мельникову В. О., той брутально вилаявся й крикнув: «А кто вы, собственно, такой?»

Насправді ж це затримання потрібне було КДБ лише для того, щоб вилучити в О. Тихого рукописи. Через 2 доби його випустили, але ж рукописів не віддали.

Тим часом повертаються колишні політв'язні — повертаються незломлені, загартовані, сповнені рішучості продовжувати боротьбу за людські права. Досить проглянути склад нашої Групи, щоб у цьому пересвідчитись. Це — нове, незнайоме суспільне явище, до якого органи влади не готові. Виявляється, в'язниці, табори та спецпсихолікарні не здатні бути загатами супроти правозахисного руху. Навпаки: там гартуються кадри незламних борців за свободу. А діяти так, щоб політв'язні не поверталися, органи КДБ вже не здатні.

І якщо світова громадськість не послабить моральної підтримки, якщо преса та радіо західних країн приділятимуть більше уваги боротьбі за Права Людини в СРСР — найближче десятиліття стане періодом великих демократичних перетворень в нашій країні.

Від часів повалення феодалізму людина стала активним суб'єктом творення державної політики — тобто Суб'єктом Права. Це означає: якщо в країні є хоч одна особа, котра думає не так, як думає ціле суспільство — закон мусить охороняти її переконання. Інакше Арістотелі, Коперники, Айнштайни, Маркси ніколи не зможуть з'явитися на світ — їх завжди кидатимуть до психолікарень та концтаборів.

Цивілізація єдина — це добре видно із Космосу. Для променя, що летить від сонця, на земній кулі немає кордонів. Людина витворена із соняшного проміння — вона дитина сонця. Хто ж має право зупиняти її думку, що лине в Безмір? Заради життя на землі, заради наших онуків та правнуків ми кажемо: годі! І разом з нами це кажуть Деклярація Прав Людини та Гельсінкські Угоди, що були схвалені також радянським урядом.

Листопад-грудень 1976 р.

Олесь Бердник
Петро Григоренко
Іван Кандиба
Левко Лук'яненко
Оксана Мешко
Микола Матусевич
Мирослав Маринович
Микола Руденко (керівник Групи)
Ніна Строката
Олексій Тихий

Підписаний примірник зберігає Група Сприяння

6. XII. 76.

Микола Руденко

*Український правозахисний рух. Торонто—Балтимор.
1978, стор. 63-97.*

IV
УКРАЇНА ЛІТА 1977-ГО
Країнам — учасницям Београдської Наради
літа 1977-го

ВСТУП

Історична воля народу неминуче заявляє про себе в тій чи іншій формі, вияві, дії. Як потік у горах знаходить щілини, щоб пробити собі річище, так і динамічна суть народу знаходить собі виразників-синів свого духу, щоб дати іншим народам-братом знак своєї волі.

Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод — *один з таких знаків*.

Бюрократична структура Радянської Країни болісно й вороже сприйняла появу Групи Сприяння. За три місяці її існування було проведено органами безпеки по кілька брутальних, жорстоких обшуків на квартирах її членів з вилученням майже всього літературного, *епістолярного* та філософського архіву, документів Групи, ряд книг, котрі не мають ніякого відношення до справи тощо. Нарешті, 5 лютого 1977 року арештовано керівника Групи, поета Миколу Руденка та члена Групи, учителя Олексія Тихого, без пред'явлення будь-яких звинувачень.

Чого жахаються ініціатори згаданого беззаконня і сваволі? Чим страшні їм люди, котрі відкрито заявляють про свої переконання, запрошуючи до творчого, еволюційного діалогу керівні кола своєї країни та інших держав?

Та мужність і відвертість, з якою Група виступила, показує, що її члени не ворожі ні радам, ні революційним ідеалам нового світу, ні людським ідеалам соціалізму та комунізму.

Яка потреба в обшуках і арештах, коли всі документи Групи давалися в світ для оприлюднення?

Ми не робимо підпілля — і це вказує, що ми не збираємось повалити радянський лад.

Ми не боїмося дискусії — і це показує, що ми певні своїх переконань.

Ми готові, щоб наші ідеї були стверджені або відкинуті всенародним референдумом — і це доводить, що ми з радістю приймемо волю нації.

Чи готова до цього бюрократична структура, котра має в своїх руках репресивний апарат, цензуру, слухняних виконавців і страх, посіяний ще в епоху Сталіна, але не розвіяний досі?!

Нас небагато, але ми стверджуємо, що воля еволюції з нами! Тому ще й ще раз терпляче, дружньо, з надією звертаємось до керівних кіл країни: припинить репресії проти чесних людей, які мислять не так, як догматики і ортодокси! Такі люди — надія грядущого! На таких людей можна покластися в грізний час — вони не

зрадять! Чому треба боятися тих, хто говорить, ризикуючи життям, здоров'ям, особистим щастям?! Навпаки, їх треба запрошувати для конструктивних обговорень і дій.

Нормальна державна структура повинна бути зацікавлена в опозиції, бо *критичні сили — то є знак і свідоцтво недовершеності*, а отже — можливості покращати ситуацію.

І навпаки — «всенародне схвалення» на «виборах», з'їздах чи будь-яких зборах — не радість, а нещастя і страхітлива ознака, бо все це свідчить про змертвіння духа народу.

Монолітність нації проявляється не в бюрократичних резолюціях та схваленнях, а у *вільності, розкованості* духовного та інтелектуального життя народу.

Треба прагнути до такої вільності, а не зупиняти її прихід арештами та репресіями.

Ми щиро і мужньо заявляємо, що не страхаємось нової хвилі переслідувань, бо *правда — з нами*.

Всі вмирають, але одні вмирають, як нікчеми, боягузи, зрадники, а інші — як вірні сини матері нації. Ми воліємо вмерти, як вмирали славетні лицарі Січі Запорізької, як вмирали Тарас, Леся, Каменяр, сповнивши волю України, як вона відобразилася в їхніх серцях.

І тепер голос матері — України гримить у нашому серці. Виконуючи її веління, ми висловлюємо народам-братом своє кредо, свою надію, свою певність, що світло переможе морок, що епоха розбрату, роздробленості, ворожості скінчиться і над землею зійде сонце свободи.

Вислухайте слово України 1977-го року.

1. ДЕРЖАВНІСТЬ

Всі історичні катаклізми, що їх пережив український народ за останні віки, породжені ідеєю *державності*.

Воля нації прагне до невідчуженості, до суверенітету, до будування *свого, незалежного* життя, а довколишні імперіялістичні хижаки роблять усе від них залежне, щоб не допустити такої суверенності, а законсервувати *обраний для жертви народ* у вигляді сировини — харчової, духовної, енергетичної та всякої іншої.

Так сталося з Україною. Маючи вражаючий потенціал волелюбності, мудрости, творчости, щирости, маючи рідкісні багатства землі і духу, вона в критичний час не змогла відстояти свою *державність*, а стала колонією жорстокої, безжалісної імперії, воля котрої була діаметрально протилежна волі поневоленої України.

Росія зневажила всі братерські угоди, розтоптала слово, промовлене в Переяславі. Народ, волелюбністю якого захоплювалась Європа, став кріпаком, рабом, холопом чужинецьких насильників. Григорій Петровський, промовляючи в Думі, прекрасно висвіт-

лив злочинну акцію самодержавства щодо поневоленої України — деградація культурного й духовного життя, нещадна експлуатація природних ресурсів, беззупинний геноцид.

Ось чому український народ з радістю підтримав революцію і проголошення Української Республіки.

Проте, кращі ідеї українських революціонерів, а також ідеї Леніна по національному питанню, не були втілені в життя. Наступним рокам не вдалося перемогти шовіністичний дух великодержавництва, і «дух Катерини та Петра» ще страшніше втілювався в зловісній діяльності Сталіна.

Мільйони замучених, закатованих, померлих з голоду, — все це давно всім відомо. Інколи дивним видається, чому ще досі існує на географічній карті Україна, чому ще інколи чується українське слово, і найдивніше — що Україна є членом Об'єднаних Націй, — отже, являється *суверенною державою*.

Не будемо гратися в піжмурки: та наша державність — лише паперовий міраж. І настала пора поставити всі крапки над і, покінчити з невпинною, підступною грою щодо нашої суверенності, як і суверенності всіх інших республік Союзу.

Воля історії така, що кожен (навіть найменший) народ виступив на історичне поле як неповторний син своєї матері у єдиному братерстві людства.

Ми глибоко шануємо культуру, духовість, ідеали російського народу, але чому Москва має вирішувати за нас на міжнародних форумах (наприклад, на Гельсінкському або Београдському) ті чи інші проблеми, зобов'язання тощо?! Чому культурні, творчі, наукові, сільськогосподарські, міжнародні проблеми України мають визначати та плянувати в столиці сусідньої (хай і союзної) держави?

Ми не наївні простаки. Ми розуміємо, що тут діє той же самий дух імперіялізму та шовінізму, про який так виразно і гнівно писав наш Кобзар:

*Це ж той Перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину...
Кати, кати, людодіди...*

Краще не скажеш! І сучасним революціонерам, комуністам, романтикам, будівникам нового світу любови та братерства слід гарненько перечитати манускрипти минулого, щоб не літати в абстракціях надуманих схем, а одягнутися в нерушиму броню заповітів духу народного.

Нас не спіямати в мережу кримінальних хитросплетінь — хіба що сатрапи бюрократичної твердині просто разчавлять нас поза всякою «законністю». Ми просто, щиро і з певністю проголошуємо

кілька твердо продуманих положень щодо *державности* (як своєї, так і сусідніх народів).

— Не людина для держави, а держава для людини. Тому будь-які суспільні трансформації повинні отримати схвалення нації через всенародний референдум. Всі організовані через пресу «голоси народу» будуть викинуті на смітник історії.

Ми не ставимо питання про «відділення» України. Нам нема від кого відділятися. Планета єдина. Людство єдине. Поруч — народи — брати. Від кого ж нам відділятися? Навпаки, ми ставимо питання про приєднання — приєднання України, Росії, Грузії, Латвії та інших братерських націй до єдиного духу людства.

— Ми за спілку, яка називається Союзом Радянських Соціалістичних Республік, а згодом трансформується у Братерство Вільних Народів Землі. Але *кожен народ* повинен бути в цій спільці *вільним чинником*, незалежним творчим духом. Лише при такій умові щезнуть ті деформації, що спотворюють стосунки між народами, сіють розбрат і підозріння. Коротше — народ повинен бути господарем своєї землі, своєї традиції, свого творчого спадкоємства, своєї волі до побудови кращого життя — для всіх, для кожного.

— Отже, найрадикальніша вимога духу української нації для себе і для братерських народів — *повна суверенність творчого прояву* у всіх сферах духовно-господарського життя. Ніщо в світі не може зупинити втілення цієї ідеї в зримі форми історичної реальності.

— Як саме буде виявлятися соціальна трансформація поглиблення суверенітету тієї чи іншої нації — важко передбачити, і *не слід планувати цього*. Сплячий велетень-народ має в серці своєму багато несподіванок для ворогів і для скептиків.

Але ясно одне: без вільної, мислячої, безстрашної людини не здійсниться жадна важлива акція історичної ваги. Тому особливу увагу треба приділити людині, її духові, її *правам*.

2. ЛЮДИНА. ЇЇ ПРАВА

Химерна справа: у нас є не погана Конституція, наша країна підписала Загальну Деклярацію Прав Людини, Гельсінкські Угоди, — і в усіх цих документах без кінця повторюється про Права Людини, про те, що Людина *може і має право* і те й се і так далі, — а коли до діла — то всі ці права і можливості обертаються не лише в міраж, а в жорстокі удари. Вимагаючи те, що декларовано в *офіційних документах*, людина прирікає себе на вічні тортури. Себе і близьких своїх...

Страхітливий парадокс. Його потрібно вияснити.

А суть, безумовно, в тім, що *права* декларуються бюрократичною структурою, так би мовити, вирішуються на стіні, а не

випливають з самої правосвідомості людини.

Наведемо найпримітивніший приклад.

Свобода слова, свобода волевиявлення, свобода виїзду і в'їзду і так далі

Декляруючи ці *права*, державна структура нічого нового не сказала людині, а лише по-блюзнірському товмачить їй те, що було притаманно кожній мислячій істоті у всі віки, та й не лише людині, а всьому суццю. Але якщо стихійна людина запитувала лише себе, «Бога в собі», щоб діяти так чи інакше, то тепер вона повинна питати дозволу на *свободу слова чи дії* у якогось книжкового черв'яка, у чиновницької душі. А бюрократи, ясна річ, завжди знайдуть безліч параграфів та псевдозаконних гачків, щоб заборонити людині здійснення її волі.

Ілюстрація сучасна ситуація.

Хочеш вихати — ти ворог держави. Алеж держава — це моя добровільна домовленість з іншими; то хіба ж не ясно, що я можу *створити державу і ліквідувати державу*.

А якщо інші хочуть її зберегти, то це не означає, що вони повинні тримати в мишоловці своєї волі, бо тоді самі перетворюються на тюремщиків і рабів.

Думаєш інакше — ти ворог держави.

Алеж хіба у державі є *якась імперативна думка*, згідно з якою всі люди повинні мислити?

Мисль — блискавиця! Як можливо її узгодити з каноном? Хто каже, що він мислить *так, як велить держава*, — той зовсім не мислить, бо повторювати по-мавпячому чужі, навіть геніальні думки, — це означає *стати папугою, грамофонною платівкою*.

Суть усіх тих міркувань у тому, що необхідно рішуче повернутися до *правосуб'єктивності людини*, що відображено й в статті 6 Загальної Деклярації Прав Людини, — і діяти у відповідності з *волею суб'єкта*, а не параграфу закону, створеного для затьмарення *права*, а не здійснення його.

Отже, всі декларації конституції, міжнародних правових документів і т. д. щодо Прав Людини повинні трактуватися не як *право бюрократа дозволити* мені те або це, а як *Право Людини обрушити на бюрократа меч закону*, коли той чи інший чиновник забороняє *правове волевиявлення суб'єкта*. (Зрозуміло, ми не говоримо тут про явно злочинні зазіхання суб'єкта, спрямовані супроти інших людей, супроти їх *прав*).

Говорячи конкретно, ми вимагаємо:

- Вільного виїзду з батьківщини і повернення назад,
- Вільного розповсюдження своїх ідей і знайомства з ідеями інших людей,
- Вільного створення творчих, мистецьких, філософських, наукових асоціацій і розпуску їх,
- Вільної участі у формуванні свідомості народу і в справах держави,

— Вільної діяльності, спрямованої до всеоб'єднання духу людства на засадах братерства, любови й розуму.

Людина — дивовижна квітка еволюції. Її покликання до об'єднання розтерзаного з правіку світу у чарівний вінок краси й гармонії. Здійсненню цієї ідеї стоїть на заваді дух мілітаризму, новітнього імперіялізму та шовінізму. У грізний час, коли катастрофічно порушено екологічну, демографічну, енергетичну та економічну рівновагу планети, — необхідні дружні, самовіддані, щирі дії всіх народів та індивідумів.

Державні структури, котрі не розуміють, або не хочуть розуміти жаху ситуації, або злочинно ігнорують те розуміння, — такі структури є ворогами еволюції, а відтак — всього людства!

Отже, порушення права націй на самовизначення, на суверенне духовне життя, а також порушення права людини на суверенне волевиявлення, — *порушення космічного права*. Державна структура, винна в такому порушенні — є ворогом всього людства і підлягає нещадному історичному вирокowi — викреслення із скрижалів грядущого, всесвітня ганьба і прокляття.

Нас дивує той спокій і байдужість, з якою державні діячі тих чи інших країн реагують на репресії в країнах, що підписали Гельсінкські Угоди. Ясно, що знущання над правами людини — рутинна для всіх держав, але така байдужість не повинна мати місця в ХХ сторіччі.

Невже комусь приємно бути ославленим новітніми інквізитами та тиранами? Невже не приємніше, не людяніше — відкрити темниці, ліквідувати цензуру, розігнати стукачів та провокаторів, розвіяти страх, що оповив душу народу і заважає розправити на всю широчінь плечі?

УКРАЇНА 1977-ГО РОКУ ПРОПОНУЄ:

— Звільнити всіх політв'язнених і ліквідувати відповідні статті в Кримінальних Кодексах Союзу та Республік.

— Відкрити кордони країни для вільного виїзду та в'їзду.

— Відкрити річища для вільної інформації — наукової, мистецької, літературної, особистої та всякої іншої, яка не вражає права людини.

— Назавжди ліквідувати цензуру як реліктовий інститут феодалізму, передавши видавництвам право не допускати на книжковий чи інший ринок мілітарної та порнографічної продукції.

— Ліквідувати смертну кару як прояв злочинності державної структури. Держава *не може народити життя, вона не має права і відбирати його*.

— Осудити на рівні Об'єднаних Націй саму ідею *убивства*, а отже затаврувати будь-яку державу або особу, що прагне здійснити свої наміри з допомогою вбивства (війни) — як ворогів людства, що не мають права ввійти в спільне грядуще.

— В найближчі роки ліквідувати армії (крім внутрішніх сил порядку) і створити всепланетне братерство народів на основі Об'єднаних Націй.

— Спільно вирішити економічні, екологічні, демографічні та космологічні проблеми.

Пора прокинутися від бюрократичної сплячки і збагнути, що проблема однієї людини -- є проблемою всього людства, — і виходити у всіх своїх діях з цієї *спільної для всіх основи*.

УКРАЇНА 77-ГО РОКУ сповнена найщиріших прагнень, бажань і волінь шле братерським народам на Београдському форумі свою любов і вітання

15 лютого 1977 року

Українська Громадська Група
Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

Олесь Бердник
Петро Григоренко
Іван Кандиба
Ніна Строкатова
Оксана Мешко
Левко Лук'яненко
Микола Матусевич
Мирослав Маринович

*Український правозахисний рух. Торонто-Балтимор
1978, стор. 19-28.*

142. ЗЕРНА УКРАЇНСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ «СОЛІДАРНОСТІ»

Євген Сверстюк

Нижчеподаний есей відомого українського поета і літературного критика Євгена Сверстюка, написаний в Пермських таборах в грудні 1977, присвячений важливій темі українсько-єврейських взаємин.

Текст документу в кількох місцях має пропуски і перекручення. Усі кон'єктури редакції *Сучасності* взяті в квадратіві дужки.

У нас багато спільних святинь, у нас багато однакових невільничих страждань і гіркоти історії. У нас схожа печальна слабкість шукати рідну кров — великі імена — на чолі чужої слави і забувати живу кров, яка тече в пісок. На нашій не своїй землі ми так само гнані, як і жиди, які приютилися в благодатному краї, по якому раз-у-раз пролітають спустошення. У нас острівки світлої приязні над холопним хаосом відчуження. Наша печальна історія не дала нам бути собою, щоб утвердити ідеал спільної дії на рівні гідності і взаємоповаги. Немає дражливішої теми, ніж тема психології націй і взаємин націй, і всі прагнуть триматися далі від національного егоїзму і ближче до ідеальних гасел. Відчуваю, наскільки легко затягується ця тема в машину політичної кон'єктури і як важко підняти правду над солодкою чи лукавою правдоподібністю. Але це суворий обов'язок. Коли читаєш у В. Коротича, як йому в американському університеті ставилося запитання: «Чому всі українці антисеміти?», відчуваєш брехню в кожному слові, починаючи з кон'єктурної брехні самого Коротича. І мусиш взяти слово.

«Народи, серед яких жиди живуть, усі разом і кожен зокрема, — явні чи приховані антисеміти!» — (Теодор Герцль). Візьмемо це як своєрідне визначення самого поняття антисемітизму, як негативно-неомодіфікованого вирізнення розсіяного в світі народу, який історичною долею, традиціями, способом життя і побутом, психологічними прикметами зливається в єдине ціле. Україна — земля давніх жидівських поселень. Українці — нація колонізована і нескорена, земля вічних повстань, пожежі яких розливалися на всіх, передусім чужих, бо чужі завжди орієнтуються на господарів становища — на владу. Українці — нація пройнята християнським духом терпимости, ширости, прощення. Ми розуміємо народи, які хочуть зберегти

свою віру, своє місце. Але наше власне місце захмарене грозою, коли над ним висять все нові й нові карі.

Звернемося до виразників нашого духу — наших співців. Перша половина XIX століття дала в усіх країнах немало виявів традиційного етнічного патріотизму як протиставлення [в] Шевченкові Ляхи, жиди, німці віддзеркалюють це протиставлення. [Але] тут немає ворожості до нації (навіть в апотеозі помсти Ярема розуміє, що жид — жертва між молотом і ковадлом), а документ з підписом Шевченка проти антисемітського випадку петербурзького журналіста В. Зотова (столичний журнал «Иллюстрация») абсолютно виражає його принципове ставлення до жидівської нації і відповідає його духові поваги. Цей дух пізніше заговорив устами, що посміли заманіфестувати свої політичні погляди: «Народе, вік порізнений зі мною срамотою людської ворожди». Це голос П. Грабовського кладе межу наївності аморфно-етнічного патріотизму, це вже голос політичної свідомості нації. Далі ми знайдемо десятки таких голосів і одкинемо крохоборів, які порпаються в епітетах «проти». В умовах вільнішої преси І. Франко писав багато на цю тему, багато мучився над цим питанням, поки не виідеалізував народолюбця Вагмана в «Перехресних стежках». Але заповітне його слово [в] «Мойсеї». Це не просто поема на біблійну тему — це твір національного генія про свій народ на паралелях духу народу жидівського. [А далі в Лесі Українки:] «І ти колись боролась, як Ізраель, Україно моя» (нинішніми совідеологами вилучено з повного 12-томного видання Л[есі] Українки). Це та сама проблема в Л[есі] Українці, — поглиблена в її драмах, де вона наші проблеми, наші думки і почуття висловлює устами героїв-жидів. На духовному рівні наша спільність у широкому пляні є у Сковороди. В пляні людяності у М. Коцюбинського і ряду інших наших світильників, — це не холодна толерантність, не епізодична симпатія, не тимчасові політичні гасла — це щось глибинніше, що йде від національного самоусвідомлення на дорогах долі і спільних духовних джерел.

Якою мірою причетна до такого самоусвідомлення українська нація? Великою мірою, тим більшою, чим вища культура і національна самосвідомість особи. Сам я, далеко не найкраща і не найсвітліша крупинка української нації, — зустрічав у простому народі найчастіше просто нерозуміння того, що таке антисемітизм, кому і навіщо він здався, нехить говорити про жидів огульно. Зустрічав [також] холодну підозру: «Вони нас усіх ненавидять!» Зустрічав закиди: «Жиди зв'язані всі круговою порукою». Зустрічав заздрість до їхніх багатств чи іронію на рівні анекдот. Рідко зустрічав суєтні версії про жидомасонів. Зустрічав усе, що є серед міщан, що далі в ліс, — тим більше дров. Там усі всіх звинувачують безнаціонально, міжнаціонально й інтернаціонально. Я не беруся судити, чий міщанин краший... Коли відкинути брудний намул, —

залишається фактом тенденція в українському народі мати з жиди-ми спільні справи і цінувати жидів більше, ніж судити про їхні хиби. Ця позитивна тенденція завжди пересилювала ворожнечу, насаджувану «divide et impera». І це головний чинник наших взаємин. Скільки я пам'ятаю українців різного віку й виховання — у них доброзичливе ставлення до Ізраїлю, не зважаючи на щоденні ін'єкції радіо і преси. На глибині у нас доброзичливість, на глибині немає ненависти, а прояви атисемітизму — імпульсивні настрої людей недалеких і забитих, «з пунктиком», які льоаяльно відводять свої негативні емоції туди, [куди] показує власть. Українці — гартований, стоїчний, витривалий, життєтверджуючий народ, ім чужий дух відчаю, споріднений з антисемітизмом (такою є справжня картина).

Я не знаю, чи є подібні до згаданих вище зустрічні кроки з боку тих жидів, що жили чи живуть серед нас, і [не знаю,] хто в більшому боргу один перед одним. Не знаю, бо в нас тільки партійно-кон'юнктурна інформація, яка пригнічує і принижує наші національні почуття. Вони приховуються, спотворюються. В українському самвидаві я не зустрічав жадної речі з антисемітськими нотками. На жаль, уже в таборі я почув від приятелів-сіоністів, що їм траплявся самвидав з антиукраїнськими нотками (як засіб підняти людей на виїзд до Ізраїлю). Якось з Москви Л. Плющ привіз «Протоколи сіоністських мудреців» із статтею, яка викривала фальсифікацію. Я ознайомився, і десь це потонуло в паперах. «Протоколи» не мали читача, були мертвою грудю букв і паперу.

Зате широко ходила в українських колах книга статей Жаботинського — чесне і мужнє жидівське слово про тягар історії, про борг, про взаємний обов'язок. Прикро було, що ця річ не прийнялася глибоко в жидівському середовищі, вона не потрапила в сіоністське русло. А людям, які не любили нагадувань про те, хто вони, — річ ця просто неприємна: вона будить, зобов'язує, кличе до дії, до жертв. А про те, що Жаботинський все ж видатна постать, я дізнався вже в таборі. Отже, мудрі жиди говорять про свій борг і спонукують нас задуматися про наш борг. Нерозумні звинувачують нас. Бо так само можна звинувачувати ріку, як[а] прориває греблю і тоді вже несе на своєму шляху правих і неправих. Мудрі українці говорять з гідністю про добру волю, нерозумні засуджують жидів, за що тільки можуть. Це не егоїстичні, а серйозні життєві питання про спільний позитивний капітал, який закладає основу нормального позитивного розвитку без допомоги фіктивних словесних кредитів на потребу одного дня. Мені уявляється нинішній українсько-жидівський альянс передусім з морального боку — як поворот у русло позитивних почуттів, як розмова рівних, які звільнилися з чужого одягу фальшивого маскуванню під чужу мову, поняття, чужу правду, чужі інтереси, чужий слизький місток, який ніби з'єднував, а насправді стикав лобами, стимулював хитрість і лукавство. Ми їм

бажаємо добра, шануємо їхні святині, їх землю обітовану, вони нам бажають добра, бажають стати господарями на своїй землі.

Отже, ми на доброму шляху гідности, самоповаги, взаємоповаги. Ми маємо печальний досвід фальшивої дружби під наглядом і знаємо, що коні в одній упряжці, раби на плантації, міщани в одній черзі за привілеями, довір'ям і винагородами не можуть шанувати один одного, а дотикаються один одного колючим боком. І ми знаємо, що по-справжньому поважають один одного лише гідні і відповідальні господарі в своєму домі. В СРСР місце зустрічі людей, національно і духовно розкріпачених, одвертих, – політичні табори. Я ж думаю, [що] українсько-жидівський політичний альянс, визначне зближення українців і сіоністів у таборах [– це] скоріше давня традиційна позиція українців [продовжена] у таборах, [що] патріотична одвертість і безкомпромісність була єдино прийнятною сіоністам – людям прямим, принциповим, сповненим глибокого патріотизму й ідеалістичної любові до своєї історично духовної батьківщини – Ізраїлю. Треба сказати, що наші сіоністи в таборі швидко звільнялися від комплексів, від уявлень, якими їх наділило комуністичне середовище. Особливу повагу в мене викликали ті духовні зусилля, на які здобулися юнаки, що вже за ґратами відкритили в своєму серці дорогу до свого Бога, якого не знали з дитинства, до Бога своїх предків, своїх святинь. Це дорога суворох самообмежень – заборон, дорога, за високу радість якої треба платити стражданням. У мене відразу склалися найближчі стосунки з релігійними сіоністами, може тому, що в них широкий духовний діапазон, активніший духовний пошук, вища чуттєвість до духовних проблем. Невгамовний, енергійний, завжди готовий кинутись у бій чи на допомогу, завжди принциповий Шимон Гриплос відкривав для себе нові духовні сфери, любив ділитися своїми відкриттями, і було радісно дивитися, як він розбуджує себе, щоб бути гідним стати на землю обітовану. Зовсім коротко з'явився в Термський табір, після Владімірської тюрми, Аріє Вудка. Скромний, інтелектуальний, поетично настроєний і водночас до всіх уважний, з постійним запасом добра і приязні, він відразу завоював симпатії моїх земляків і зачарував своєю плавно-милослушною українською мовою. Здавалося, що всім хочеться сказати «Наш Аріє» про цього юнака, який світився привабливою посмішкою на відльоті в рідний край. І, звичайно, обдарований духо[во] Йозеф Менделевич, світлий ідеаліст, що вічно почував себе часткою ізраїльського духу, історії, долі. Його я знав найдовше і мав з ним найцікавіші розмови. Десь мені вчувається, як у сусідній камері ПКТ (нас посадили порізно) він чистим голосом виспівує Давидові псалми і затихає на оклик наглядача: «Менделевич, это вам не синагога». І згадується прощальна усмішка його світлогубих очей: було передчуття, що нас розкидають. [Згадується розмова:] «Кого б ви взяли на роботу [свого чи нашого], якби наш був явно обдарований?» – «Дивлячись, на яку роботу» усміхаюся я, – «але все ж таки

я б узяв обдарованого». — «А я б не брав чужого, нехай застосує здібність на своїй ниві». Але згодом передумав: «Я б теж, мабуть, узяв би вашого обдарованого». Він явно дотримувався суворих вимог і заборон своєї віри. Мав він печать відособленості, і все таки з ним [я мав] більш спільного, ніж з тими, що все нібе спільне. Мені б хотілося його і взагалі сіоністів з табору познайомити з моїми приятелями в великій зоні. Усе це люди, гідні поваги, починаючи від їхнього пілота Марка Димшица, якому не вдалося прокласти повітряну трасу, зате довелося разом зі своїм екіпажем прокласти історичну трасу духовного єднання з батьківщиною. Сіоністи в таборах стоять настільки духовно вище від своїх одноплемінників, що між ними мало спільного. Дуже достойні люди. З ними, як і з нами, не церемоняться.

Але їм видніється в далині привітний рідний берег нового життя, а ми десятиліттями плаваємо по колу, без надії сподіваємося, тримаємося зусиллями духа, любови, віри. І не треба бути мислителем, щоб зрозуміти жидів: нація особлива, як особлива книга їх історії. Справа не в банальному переліку великих імен. Зараз ми є свідками дива: країна, ледь помітна на карті світу, з населенням великого міста, займає в свідомості людей, в щоденній пресі тисячу разів більше місця, ніж на карті. А хіба не диво, в яке десять років тому ніхто б не повірив, [що з країни,] де якщо і є щось священне, то це непорушні кордони — раптом вижджають люди за викликом в Ізраїль. Це факти, які підносять жидів у власних очах і зводять до мізеру єврейського обивателя, який і далі мріє про тепле місце і неутральне прізвище.

Єврейської проблеми змалку я не знав. У школі зі мною ходили жидівські діти. Суботу святкували, і ніхто до них не мав жадної претенсії. Проблеми викликали з приходом «перших сов'єтів» у 1939 році — нам сказали, що жидів нема, є євреї. Це поставило в фальшиве становище наш народ, який говорив по-старому, і класичну літературу, в якій слово «жид» — назва нації, аналогічно, як і в поляків, і самих жидів, котрі посміхалися з привілею називатися по-іншому і жартували: «І це все, що вони нам принесли?» Мої шкільні приятелі ще гостріше відчували проблему: вони змушені були в суботу ходити до школи. Один Бог знає, скільки довелося за рік витерпіти маленькому п'ятикласникові Іцикові, який носив пейси, молився і не брав пера до рук у суботу (мужнє серце, він тримався один).

Вибухла війна, і жидівська проблема заглянула нам у вічі чорними дулами автоматів. Соромно було зустрічатися з однокласниками. Страшно було, коли дехто з батькових приятелів [— жидів], добре знайомих нашої сім'ї, на якийсь час утікали до нас — з гетта на село. Страшно і недоцільно: «Там ще Бог зна, як буде, а тут нагряне гестапо — і смерть». Село ще спало, заціплене жахом, і боялося переховувати навіть власних дітей, яких забирали до Німеччини на роботу (Ніхто ж не вірив, що повернуться!). Хто ж міг

уявити, що за рік автомашини зможуть пробиратися до сіл тільки в супроводі танків, що в райцентрі Горохів [німці] повісять на телеграфних стовпах 50 селян (з написом «бандит») і розкинуть кумедні листівки проти «українсько-сталінських націоналістів», а в 1944 році цих людей опору заклеїмлять «українсько-німецькими націоналістами»? Тут, у таборі, часто переграють минуле. Що було б, якби окупанти запізналися зі своїм страшним злочином лише на один рік? Ясно, де були б ті жидівські хлопці, які в гетті відстрілювалися з пістолів. Розповідають про вірність і гідність тих жидів, які були в УПА. Можна уявити, який міцний фундамент солідарності утвердила б ця спілка двох націй, що раніше лише сподівалися: а може зараз не наша черга першими під косу? Українці схильні ідеалізувати чужих, які щиро підтримують нашу національну справу і завжди готові платити взаємністю. Нас так мало пестили чужі своєю увагою чи навіть простим визнанням нашої правди... Один такий факт солідарності перекриває сотні каламутних фактів як: начальник НКВД був з прізвищем Штейн, а поліцей з прізвищем на -енко. Бо, коли б поміняти місцями ці прізвища, було б не легше, [дарма що] друга черга на розстріл має ілюзію про привілей... А найпідліший елемент з неї вискакує виконувати будь-які послуги владі, [особливо] в суспільстві, ідеологія якого орієнтується на міщан і сама розмовляє корисливою мовою міщан.

У суспільстві, враженому негативним принципом — страхом, що стоїть на сторожі незайманості догматів, ненавистю, що лежить в основі віри в прогресивну силу класової боротьби, брехнею, що служить знаряддям сьогоденної користи, — в цьому суспільстві все пливе на негативних емоціях. Треба мати великий запас любови і душевних сил, щоб зісковзнути в вічних чергах на ту вичовгану стежку негативних емоцій і полегшених пояснень — звинувачень. Де ж візьметься запас любови в тому селі, в якого забрали традиції, віру, а дали льозунги й плякати? У місті без святинь, без сяючих культурних осередків і без права об'єднуватися птахам з однаковим пір'ям? У тій школі, де мертвий стандарт гасить дитячу усмішку?

Нинішня преса в УРСР у своєму антиукраїнізмі заходить так далеко, що навіть злочин геноциду охоче перенесла б на українців: то тут, то там проскакують «свідки», «документи», які недалекий жидівський міщанин легко прийме за чисту монету (мовляв, «це ж вони самі про себе пишуть»). З другого боку, цю ж пресу, як занудна осіння сльота, обложила антисемітськи приправлена кампанія проти Ізраїлю, де після слів «расизм», «фашизм» уже можна просто лаятися, а зденаціоналізований український обиватель цими інъекціями ненависти може підживитися... Тим часом власні національні справи [і] теми заборонені, з гіркотою загнані в підсвідомість, і вони проскакують звідти льовальним вибухом: «Це все через них!» Сумно, що цю лиху ролю, буває, виконують і ті, що

покликані сіяти розумне, добре, вічне. На угоду комусь «зверху» вони нехтують своє національне єство, демонструють індиферентизм до нього і часто залазять на чуже поле, щоб там погавкати на чужих розвінчаних богів. Коли гавкає, тоді наче почуває себе «зверху» і боїться відірватися з прив'язі на волю, бо там хапають гицелі.

Казав мені один сіоніст: «Ваш може зледащити, спитися, опуститися в побуті, наш же як візьме заданий слід, то хоч його вогнем печи...» Це окреме питання, чий пес псиший, зате я не сумніваюся, якби зараз випустили спеціальну безплатну державну уніформу для стукачів — в наші дні наш одягнув би її «для авторитету».

Стеля опустилася так низько, що все виглядає карикатурно і жалюгідно. Але я вірю, що ми знову підіймемось і виживемо там, де б ніхто не повірив.

Досить було холодного просвітку 60-их років, щоб над каламутною офіційною мудрістю з'явилися острівки солідарності між українською і жидівською молоддю. Головне подолати негативний емоційний бар'єр, пересилити негативний напрямок інформаційного потоку, і далі піде здорова течія життя.

Мені вбачається якийсь феномен і в тому, що на народний педагог [В.] Сухомлинський чи не найбільше перегукується з Янушем Корчаком. Українців окрилює диво відродження Ізраїлю, диво витримки народу, який крізь тисячоліття гонінь зберіг свій дух і приніс волю до вільного життя.

«І ти колись боролась, мов Ізраель, Україно моя» — лунає голос Л[єсі] Українки. «І ти ще встанеш знов, як встав Ізраїль» — відлунує в наших серцях.

Грудень 1977
Пермські табори

Євген Сверстюк

Сучасність, рік XIX, ч. 6, червень 1979, стор. 107-113.

143. ПОЗИЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

Олексій Тихий і о. Василь Романюк

Лист О. Тихого і В. Романюка з кінця 1977 або початку 1978 з'ясовує політичні позиції українських політв'язнів та висвітлює те, як вони уявляють дальші шляхи розвитку українського руху опору.

Сьогодні, з відстані порівняно невеликого проміжку прожитого часу, видно, що національне відродження 60-70 років залишить значний слід в історії нашого народу.

Початок 60-их років — це період перших паростків національного пробудження після важкого морального й фізичного лихоліття, що його пережила Україна в 30-40 роках, коли з нечуваною дикою жорстокістю були придушені будь-які прояви національного духу.

Деякі десятиквіти дисидентів 60-их років були тими ясними променями серед безпросвітної темряви, які виявили, що ідеї і почуття нації не знищені, що Україна живе.

У 70-их роках уже сотки, а може й тисячі, інакодумаючих підхопили, як прапор, їхні зусилля до духового й культурного піднесення всього народу. Під словом «дисидент» розуміється людину, яка прагне поліпшити стан у будь-якій ділянці життя й відкрито висловлює свої думки та переконання. Це не тільки політичні в'язні.

Ми не вважаємо дисидентами всіх незадоволених існуючим станом (таких багато мільйонів), а тільки тих, які відверто про це говорять. Зрештою, ця багатолітка маса була ідейно аморфна, політично невизначена і мала спонтанний характер.

Дотепер не створено ні одного документу, який принаймні в загальній формі з'ясував би більш-менш спільні ідеї хоч би маленької групи українських патріотів. Прийшов час голосно сказати про те, що нас переслідують і жорстоко карають за переконання, а також конкретно заявити про наші прагнення та ідеї, пориви і мету.

Інтенсивність дисидентського руху в 70-их роках — це наслідок посиленого тиску на національну культуру неросійських народів і повороту до сталінських методів боротьби з інакодумаючими: беззаконня, репресії, безглузда жорстокість, цілковите нехтування громадською думкою яку у країні, так і в усьому світі. На цій підставі

не важко передбачити дальші виступи на оборону національних прав і свобод. Услід за цим — нові репресії, нова хвиля арештів.

Проте зупинити рух репресіями неможливо. Жертви запалюють, а не спалюють серця. Українці нарешті повинні мати право вільно жити на своїй землі, говорити рідною мовою, обстоювати свої національні традиції, збільшувати свою духову спадщину, яку їм залишили прадіди, обороняти від паплюження свої національні святощі.

Московський шовінізм виправдує проведення духового геноциду проти нашої нації марксизмом-ленінізмом у вигляді сталінського більшовизму — найжахливішою і найреакційнішою ідеєю сучасности.

Ситуація, яка склалася на Україні, зобов'язує всіх українських патріотів як на батьківщині, так і поза її межами, взяти на себе відповідальність за долю нації. А тому що репресії і кривавий терор можуть перекинутися на інші народи, ми несемо відповідальність і перед усім людством.

Прийшов час заявити про наші прагнення і зобов'язання, які дають нам звання борців за громадські права. Ми — демократи. Найвищими принципами суспільного і національного співжиття для нас є Загальна декларація прав людини ООН, пакти і документи ООН про суверенність і незалежність націй та народів.

Ми відмежовуємося від політики і практики КПРС у національному питанні, від трактування поняття демократії, від т. зв. теорій розвитку національних літератур, мистецтва, науки, освіти.

Нам осоружні і неприйнятні всі форми тираній, диктатур, зневаження прав будь-яких націй і народів та нехтування прав людини. Нам близькі і зрозумілі прагнення всіх народів до незалежності та сприяння демократичних країн і ООН таким прагненням.

Ми проти: підтримки боротьби за незалежність танками і ракетами; накидання колишнім поневоленим народам визначених ідеологій, диктатур, способу життя; незалежності, яку здобувається коштом мільйонів жертв, братовбивчих війн, мільйонів емігрантів, мільйонів політичних в'язнів.

Ми вдячні всім народам, урядам, партіям і поодиноким суспільним діячам у всьому світі за підтримку боротьби за незалежність народів, зокрема українського. Насамперед ми вдячні народам, суспільствам і урядам США і Канади.

Ми віримо, що зусиллями українського народу, при моральній підтримці інших народів СРСР, у тому числі й російського, народів демократичних країн і ООН, Україна незабаром здобуде незалежність і займе належне їй місце в колі великих демократичних країн світу.

Історична доля України

На протязі сторіч царська бюрократія вважала Україну невіддільною складовою частиною Росії. Її самобутність, державність, культура, традиції, мова — офіційно були не визнані, будь-які прояви національного життя заборонені.

Тепер Україну гучно називають суверенною державою; багато говорять про розквіт, але паралельно із злиттям, постійно накидаючи думку, що Україна весь час живе тільки завдяки Росії, під гаслом «Навіки разом» з Росією.

Україна — країна з понад тисячолітньою історією. Українські племена, народ, нація, від непам'ятних часів мали свою землю (територію), віру, мову, традиції, окремий психологічний склад, антропологічні ознаки, які відрізняють їх від інших народів, у тому числі й слов'янських.

Усякі назви й самоназви: русичі, черкаси, козаки, русини, рутенці, малороси (і навіть образливе прізвисько: хахли) ні в якому разі не заперечують нашої самобутности, не зменшують нашого права на існування, як окремої нації, нашого обов'язку розвиватися і давати свій вклад у загальнолюдську скарбницю духового й культурного життя світу.

Україна була могутньою державою з назвою «Русь», або «Київська Русь». На відміну від інших держав того часу, вона не мала агресивних прогнень, ані плянів володіти світом і розширити свою територію коштом земель інших народів.

У складі литовської держави українці не були поневоленим народом, вони вільно господарювали на своїй землі, зростали і вільно плекали свою духову культуру. В той час українська літературна мова була урядовою державною мовою.

Після об'єднання Литви з Польщею, за спиною українського народу почався економічний утиск, намагання замінити православну віру католицькою, накинати польську мову. Це призвело до загальнонаціональної боротьби на чолі з Б. Хмельницьким.

Український народ здобув повну перемогу, і в 1654 році Б. Хмельницький склав союз з московським царем на основі березневих погоджень. Московський уряд постійно порушував постанови угоди, а цар Петро I знехтував їх цілком. Таким чином Україну перетворено в одну з провінцій російської імперії. Україна втратила військову автономію, адміністративну самоуправу (міста — маґдебурзьке право), економічну незалежність.

Українська церква стала залежна від московського патріарха. Указом Петра I українську мову заборонено в церкві й науці.

У наслідок лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року, в якій не останню роль зіграли українські політичні партії й окремі революціонери-українці, утворилася Українська Народня Республіка, на чолі з Центральною Радою, як автономна держава демократичної Росії.

22 січня 1918 року УНР проголосила себе незалежною українською державою. В наслідок громадянської війни і воєнної поразки, Україну проголошено соціалістичною республікою на чолі з більшовиками — складовою частиною РКП(б). 30 грудня 1922 року, згідно з договором про створення СРСР, Україна ввійшла до нього, як суверенна національна держава.

Кожна з соціалістичних республік залишалася суверенною в галузі економіки, культури, науки, освіти. Для спільної боротьби проти зовнішніх ворогів об'єднано військові сили (національні військові формації під союзним командуванням) та дипломатію.

Шляхом знищення української національної інтелігенції, партійних і господарських кадрів, ВКП(б) на чолі зі Сталіном, зліквідувала до 1937 року всі суверенні й автономні права України, між ними і національну армію.

Розкуркулення, штучний голод 1933 року, війна з фашистською Німеччиною і повоєнні репресії, зокрема в західних областях, коштували українському народові близько 17 мільйонів жертв.

Українці — один з найбільш волелюбних, демократичних за своїм способом життя, працелюбних і миролюбних народів світу. Понад 300 років трагічної долі в умовах поділу між могутніми сусідами (Росія, Польща, Австро-Угорщина, Румунія, Чехо-Словаччина), при інтенсивних намаганнях асимілювати його, не знищили мови, віри, традицій, прагнення до незалежності і демократії, що їх зберегли українці.

Україна повинна стати незалежною, демократичною, духово багатою, матеріально забезпеченою, з високим рівнем освіти, науки і культури, національною за суттю, змістом і формою.

Кожна людина, група людей, підприємство, село, кожна територіяльна одиниця, повинні мати можливість вільно й необмежено користуватися громадськими, соціальними й політичними правами — собі на користь і без шкоди для інших. Щоб Україна жила в згоді і дружбі з усіма державами світу, обмінювалася з усіма народами матеріальними, науковими й культурними надбаннями. Щоб Україна щедро й гостинно могла приймати в себе громадян усіх країн світу, а її громадяни могли відвідувати країни всіх континентів. Щоб громадян виховувала родина, школа, церква, суспільство, а не вулиця, концтабір, тюрма.

Можливі форми опору

Кожна людина, група людей, кожний окремих народ керуються певними нормами моралі. Ми, українські політв'язні, вся провина яких полягає в обороні рідного слова, літературної творчості, в обстоюванні прав людини і свого народу, вважаємо доцільними й конче потрібними для рятування від духового й культурного знищення такі норми поведінки для українця (українки):

— Уживати тільки рідної мови на рідній землі і цим скріпити себе та свій народ.

— Не посилати дітей до дитячих садків і шкіл з російською мовою навчання, домагатися шкіл і дошкільних закладів з рідною мовою навчання, або вчити дітей самим.

— Відмовлятися від навчання в школах та інших навчальних закладах з російською викладовою мовою, вимагати шкіл, технікумів, вузів з рідною мовою і вчитися самостійно, складаючи іспити екстерно.

— Розмовляти рідною мовою не тільки в родинному колі, але й на праці, на суспільній роботі, на вулиці.

— Не відвідувати російськомовних театрів, кін, концертів, бо вони негативно впливають на культуру розмовної мови, зокрема дітей і молоді. Це також стосується до телебачення і радіо.

— Стримуватися від горілки, лайки та куріння тютюну.

— Не нагромаджувати грошей і дорогоцінностей задля них самих, а допомагати людям, які потрапили в біду, талановитим дітям і молоді, батьки яких не мають змоги забезпечити їх нормальними умовами на освіту і розгорнення творчих здібностей і т. д.

— Відмовлятися від роботи в установах, навчальних закладах, суспільних організаціях, де зневажають українську мову, традиції народу, права людини.

— Відмовлятися від служби в армії за межами України і від командирів, які не говорять українською мовою.

— Відмовлятися працювати (також і в сільському господарстві) понад встановлені законом 41 годину, в неділі й вихідні дні.

— Не виїжджати на роботи за межі України.

— Обстоювати своє право, право інших людей, свободу, честь, гідність; обстоювати суверенітет України.

— Виявляти й оголошувати кожне порушення закону, хто б його не вчинив.

Вищезапропоновані форми опору проти політики і практики бюрократії, яка є скерована на духове й культурне знищення українського народу, жодний закон не вважає злочином.

Однаке, бюрократи і КГБісти можуть переслідувати за них шляхом звільнення з роботи, наклепом на зборах, пониженням у посаді і платні, залякуванням, а іноді й судовою розправою. Але де і коли хтось здобув свободу без жертв? Хіба пристойно жити життям зацькованої тварини, клопотами про шлунок, вирощувати дітей, безрідних дітей наприкінці XX сторіччя?

У випадку, коли хтонебудь з адміністративних, партійних, комсомольських чи профспілкових діячів, міліції, прокуратури, КГБ цікавиться вашими переконаннями, поглядами, друзями, художніми смаками тощо, — це слід розглядати як обвинувачення, або намагання оскаржити з вашою допомогою когось іншого. В таких

випадках треба: 1) Не давати ніяких пояснень, поки не буде поставлене конкретне обвинувачення, санкціоноване прокурором. 2) Не давати ніяких свідчень, також і позитивних, про людей, яких обвинувачують в інакодуманні, релігійних переконаннях, націоналізмі. (Це не стосується до обвинувачення в убивстві, грабежі, хуліганстві і шпигунстві). 3) Не вірити в чесність, порядність і законність дій слідчого, не звіривши їх з кримінально-процесуальним кодексом. 4) Не боятися покарання і навіть смерти за неіснуючі проступки, тому що такі покарання звеличують покараного і показують тисячам чи мільйонам людей справжнє обличчя катів. 5) Не виторговувати зменшення покарання шляхом приниження, наклепів на себе, або звинувачення інших людей. 6) Відмовлятися від будь-яких розмов без запису в протоколі допиту свідка, відповідно до закону конкретного обвинувачення. 7) Той, кого підозрівають КГБісти, є вже на ділі засуджений і дістав вирок. Усі інші дії — прокурорський нагляд, суд — пуста формальність. 8) Запідозрілий, обвинувачений, підсудний мають право знати закони. Треба вимагати, вивчати і використати потрібні статті КК і КПК з коментарями, Загальну декларацію прав людини, конституцію. 9) Усі відповіді на запити слідчого записувати власноручно. У протоколах записувати всі порушення закону слідчим, прокурором та іншими органами. 10) Кожне порушення закону слідчим, прокурором і іншими, треба оскаржити в усі інстанції. 11) Обстоювати свої переконання, викладені на письмі, або відмовлятися від них, не даючи ніяких основ для підозріння в однодумстві, або співпраці з будь-якими особами, також і з тими, які ставляться до вас вороже. 12) На судовому засіданні заперечувати обвинувачення, вказувати на порушення закону слідчими, прокурорами й іншими, оскаржити в усі інстанції, відмовлятися від послуг адвоката, який визнав вину підсудного доведеною, тоді, коли сам підсудний винним себе не визнає. Підсудний має право доручити обороняти себе комунібудь з родичів, або комусь з юристів з іншої країни.

«Кожний, хто йде служити народові — вдягає на себе терновий вінок» (М. Драго).

Терновим вінком для того, хто, як ми, піде служити своєму народові, може бути концтабір, тюрма, заслання на Сибір. Це довгі роки за межами батьківщини, ґрати, колючі дроти, каторжні роботи, провокації КГБ, намагання понизити людську гідність, позбавлення зв'язків із світом і спілкування з рідними, обмеження можливостей користуватися літературою, голод, карцер.

Відомі всім з фільмів та містецьких творів страхіття і недоля політичних каторжників до 1917 року були б для теперішніх в'язнів сумління найбільшим добром.

Багато людей несуть свої хрести вже не перше десятиріччя. Усі ми — смертники. Без боротьби за законність, за права людини, за

право нашого народу на життя, ми не маємо надії не тільки на життя, гідне людини, але й на існування за ґратами і дротами.

Ми дотримуємося таких норм етики в'язня:

1. Постійно працювати для підвищення свого інтелектуально-го рівня, здобувати знання з улюблених ділянок науки, ділитися своїм знанням з іншими в'язнями й родичами, займатися творчою працею.

2. Дотримуватися загальнолюдських норм моралі.

3. Бачити в кожному в'язні рівного собі мученика, не гнобити, не ображати, а старатися якомога допомогти, або оборонити у випадку несправедливої напасти на нього адміністрації, КГБ, або аморальних в'язнів, розбишацьких стукачів, або свідомих рабів адміністрації.

4. У випадку утисків кожний відкрито переходить на статус політв'язня, якого до нашого часу не визнає влада в СРСР.

5. Недопущенні будь-які виступи проти інших політв'язнів з огляду на расу, національність, мову, переконання і віру. Тільки на погорду і ганьбу заслуговує така людина, яка чинить зло іншим політв'язням своєю співпрацею з КГБ та адміністрацією.

6. Бійки і наклепи, намагання накинути комуністичну свою волю — гидкі явища і недопущенні в середовищі політв'язнів.

7. Політв'язні, згідно з законом, повинні бути відокремлені від кримінальних злочинців, і намагання тримати їх разом треба відкидати без ніяких компромісів.

8. Політв'язень — сумління нації, і тому його поведінка, спосіб життя, мораль... (нечітко)...

...Досвід показує, що і один у полі воїн. Будь-який арешт, обшук, навіть звичайний виклик до КГБ або прокуратури за інакодумство пробуджують думку багатьох людей, доказують, що відважне, правдиве слово знаходить відгук у серцях соток, а деколи тисяч і більше чесних людей, що слово для КГБ страшніше від найдосконаліших військ, сучасної воєнної техніки, водневої й нейтронної бомб.

До людей, які, перемігши страх, розмовляють рідною мовою, обстоюють право свого народу на життя, свободу, традиції, культуру, економічний розвиток, — порядні і чесні громадяни ставляться з пошаною.

Жодна судова розправа, не зважаючи на всі заходи приховати її від людського ока, не залишається таємницею, — її широко обговорюють на Україні і поза її межами.

Не треба порушувати законів. Вистачає користуватися законами проголошеними конституцією СРСР і цим здійснювати корисну для українського народу справу відродження, розквіту і волі України.

Мало нас, та це дарма,
Більше буде з переходом:

Не довіку висне тьма
над замученим народом.

(Павло Грабовський)

Підписали: Олекса Тихий, член Української громадської групи
сприяння виконанню Гельсінкських угод.
Василь Романюк, священик.

Сучасність, рік XVIII, ч. 6, червень 1978, стор. 75-82.

144. ЮРІЙ БАДЗЬО ПРО РАДЯНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ

Відкритий лист Юрія Бадзя до Президії Верховної Ради СРСР та Центрального Комітету КПРС, писаний коротко перед його арештом у квітні 1979, підсумовує провідні ідеї автора про заміри теперішньої національної політики КПРС відносно українського народу. Праця Бадзя відрізняється від багатьох інших творів самвидаву своїм аналітичним підходом.

У грудні 1979 Бадзя засуджено на сім років таборів суворого режиму і п'ять років заслання.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

До Президії Верховної Ради Союзу РСР
та Центрального Комітету КПРС
від громадянина Української РСР
Бадзя Юрія Васильовича

Перед найвищими органами партійно-державної влади Союзу РСР порушую питання про залежне, нерівноправне становище українського народу в складі федерації радянських Республік.

Цей лист уявлявся мені великим науковим дослідженням ряду проблем, що тривожать мою громадську свідомість і мають загальносуспільне значення. Але ситуація склалася так, що мушу обмежитися дуже лаконічним викладом своїх думок. Третього лютого цього року на моїй квартирі було проведено офіційний, політичного характеру, обшук і вилучено незакінчений рукопис згаданого вище твору — усього понад 400 (чотириста) сторінок доволі густого тексту.

1972 року Україною прокотилася хвиля політичних арештів — було ув'язнено понад тридцять представників молодшого покоління української інтелігенції, переважно наукової. Відразу було ясно, що маємо справу з наперед запланованою репресивною акцією, спрямованою проти національного відродження України в новітній, післясталінський період її історії. Це спонукало мене виконати свій громадянський і патріотичний обов'язок — виступити перед найвищими повноважними органами партійно-державної влади із застереженням щодо небезпечних наслідків подібної політики.

Лист, задуманий як патріотична реакція на політичну ситуацію в Україні, переріс у всебічне дослідження сучасного становища українського народу в складі Союзу РСР. Так народилася ідея книжки під заголовком «Право жити». На середину 1977 р. були готові чотири з п'яти розділів твору — близько тисяча чотириста сторінок рукописного тексту. Та раптом, за несподіваних обставин, рукопис пропав. Я не маю формальних підстав розкривати, чиїх рук то справа, але для себе маю тут тверду думку. Я взявся писати твір наново. Устиг удруге написати перший та останній розділ, частину другого. Обшук на півслові обірвав мою працю.

Логічна структура твору визначалася тією думкою, що як індивідуальне життя людини, так і історичне існування народу мають три аспекти — минуле, сучасне та майбутнє, які в своїй сукупності творять одну психологічну єдність і визначають культурно-історичний клімат суспільства. Кількарічне вивчення ідеологічних і практичних умов, у яких живе український народ, привело мене до дуже сумного висновку: нинішня партійно-державна ідеологія та політика в галузі національних узаємін відбирають в української нації, як і в решти неросійських народів Союзу РСР, її основне й вирішальне право — право жити. Таке твердження має своє теоретичне й фактичне обґрунтування. Залежне, нерівноправне становище українців у складі Союзу РСР виявляється в усіх сферах життя й охоплює всі історичні параметри дійсності — минуле, сучасне й майбутнє. У цій хронологічній структурі історичного руху психологічна та ідеологічна першість належить, безперечно, майбутньому. Та якраз перспектив на майбутнє не залишає неросійським народам СРСР офіційна теорія майбутнього націй. Антинауковий, догматичний і реакційний характер цієї теорії розглядається в першому розділі книжки, який називається так: «Майбутнє, або проповідь національної смерті». Цей розділ я встиг написати вдруге й відредагувати. Обсяг його — 161 стор. цілого рукописного тексту.

Ідеологічні умови історичного життя народів СРСР та практична національна політика КПРС визначаються офіційною доктриною, що формулюється як концепція розквіту і зближення націй. Провідною тенденцією вважається рух до зближення, а саме зближення націй тлумачиться як стирання національних відмінностей, тобто відмирання націй і витворення в майбутньому безнаціонального комуністичного суспільства. Така ідеологія, будучи не стихійним народженням демократично організованого життя, а політично тенденційною доктриною, якнайвиразніше відбиває нерівноправне становище неросійських народів Союзу РСР і є найсуттєвішою формою національного гніту. І справді, ні теоретично, ні практично перспектива згасання націй не стосується російського народу: теорія зближення і злиття націй поєднується в офіційній ідеології з ідеєю «другої рідної мови» — російської,

посилення культурно-історичної та політичної ролі якої в житті неросійських народів є нібито об'єктивною закономірністю, поєднується з широкою пропагандою російського патріотизму, виняткового інтернаціоналізму росіян, їхніх особливих заслуг в історичному житті радянського суспільства і т. д. Усе це переконливо свідчить про те, що джерелом і політичною сутністю доктрини зближення і злиття націй, ідеології так званої інтернаціоналізації радянського суспільства є російський великодержавний націоналізм. Не Марксова теорія комунізму, а саме він породив ідею злиття націй, узяв її на своє ідеологічне озброєння. Подруге, якби навіть ідея відмирання націй і входила в Марксовий та Енгельсовий ідеал майбутнього — комунізму, то це ні з якого погляду не повинно означати, що наше суспільство мусить підпорядкуватися уявленням авторитетів минулого, хай і найбільших. Кожне покоління витворює свій ідеал, і лише такий, стихійний, рух історії, коли вільно здійснюється діалектичний процес заперечення і ствердження, може забезпечити демократичні умови суспільного життя, наростання гуманістичних сил суспільства.

Ідея злиття націй — набуття лєнінізму, витвір Лєніна. Уже в момент свого народження вона виявила свій догматичний характер, великодержавну спрямованість і реакційну сутність. Сумна дійсність російської «тюрми народів» вимагала від суспільних сил, що претендували на представництво прогресу, ідеології відродження націй та історичної, загальнолюдської цінності національної ідентичності народів. Натомість Лєнін висунув ідею злиття націй, етнічної асиміляції як об'єктивної прогресивної закономірності історичного розвитку і як неодмінної умови соціалістичного перетворення світу. Він вітав перемішування націй в «американському казані», не помітивши чомусь, що це було людською бідом, наслідком негармонійного, антагоністичного розвитку буржуазної цивілізації, а не органічно виростлого суспільного ідеалу, не бажанням людей або тим паче, цілих народів. Маркс і Енгельс говорили про вирівнювання умов національного розвитку, про інтернаціональну природу капіталу, про гармонійне співжиття народів після перемоги пролетарської революції і, звичайно, про відмирання політичного, державного наросту на їхньому тілі. Лєнін проголосив суспільним ідеалом етнічну асиміляцію народів. У політично-національних умовах Російської імперії та в контексті російських історичних традицій важко було придумати щось важливіше для прихильників «єдиної неделимой Росии», ніж ідея злиття націй і безнаціонального майбутнього людства. Вона створювала можливість збереження на соціалістичному ґрунті єдиної централізованої держави, тобто самої великодержавної Росії. Згадаймо, що Лєнін спочатку негативно ставився навіть до федеративного принципу побудови

нового суспільства, і тільки тиск знизу, національно-визвольний рух неросійських народів змушував його змінювати свою думку.

Ленін та його прихильники в РСДРП висунули гасло про право націй на самовизначення, аж до відокремлення й утворення самостійної держави. Це була позиція інтернаціоналістська, історично прогресивна. Проте право нації на політичне самовизначення в Леніновій ідеології доповнювалося, обумовлювалося доцільністю відокремлення і цим фактично перекреслювалося. Адже хто визначатиме, доцільно чи не доцільно відокремлюватися? Ясно, що для панівної нації таке відокремлення ніколи не буде доцільним. Політичні сили великодержавної нації завжди матимуть перевагу у вирішенні питання про державну долю залежних народів. До того ж ідея злиття націй узагалі позбавляла позицію державної самостійності малих та залежних народів статусу історично доцільної та прогресивної вимоги чи бодай потреби. Ми — прихильники великих централізованих держав і лише через такі держави лежить шлях до соціалізму, проголошував Ленін, і це було не тільки поступкою великодержавництву, а й суттєвим моментом психологічного тиску на неросійські народи, тобто певною формою національного гноблення неросіян із боку соціал-демократичної партії. Більшовицьке гасло про право націй на державне відокремлення урівнювало в правах народи країни, проте ідея доцільності відокремлення і теорія злиття націй створювали для панівної нації, тобто для росіян, ідеологічні та психологічні переваги, по суті — залишали за нею привілей на свою державу.

Ленінська ідеологія перспектив національного розвитку, передбачаючи відмирання націй у далекому майбутньому — після перемоги комунізму у всесвітньому масштабі, мала свої негайні негативні наслідки не тільки в сфері ідеологічного та психологічного становища неросійських представників визвольного суспільного руху, а й у галузі практичної партійної політики. Здавалось би, партія, яка проголошує ідеал соціальної та національної свободи і національної рівноправності народів, реалізуватиме його за найперших можливостей. І така можливість була в них від самого початку — здійснити принцип національної рівноправності в своїх власних рядах. Та саме тут, у питанні про побудову пролетарської партії, Ленін та його однодумці виявили найбільшу великодержавну нетерпимість до автономістських прагнень неросійських сил соціал-демократичного руху, рішуче заперечуючи федеративний принцип пролетарського партійного будівництва і грубо обзиваючи своїх опонентів націоналістичними міщанами й горе-марксистами. Така позиція не мала ні теоретичного, ні практичного виправдання. Вона означала відступ від ідеології національної рівноправності, порушувала принципи права націй на самовизначення і створювала політичні переваги для російського загону пролетарського руху, загону, який і так кількісно та якісно був

сильніший. Посилання на те, що окреме організоване представництво в русі неросійського пролетаріату роз'єднуватиме народи й послаблюватиме загальний фронт антикапіталістичної боротьби, було тільки відбиттям великодержавних почувань, інерцією централістських уявлень і не витримувало політичної критики. Адже щирість міжнародних стосунків, послідовність політики національної рівноправності й самоорганізації всіх загонів пролетарського визвольного руху могли тільки зцементувати загальний фронт боротьби, посилити зворотній зв'язок між партією і народними масами. Навпаки, відсутність у неросійського пролетаріату власної організації віддавала його долю в руки російських політичних сил і позбавляла найважливішого знаряддя самозахисту. Враховуючи умови політичного життя в Росії та російські історичні традиції, не важко було передбачити, чим усе це загрожувало майбутнім міжнародним стосункам народів російської держави та справі демократичного перетворення суспільства. Історія підтвердила, що такі побоювання були небезпідставні.

На жаль, мені не залишилося часу для ширшого аналізу історичних обставин, за яких відбулася пролетарська революція в Росії і утворювався Союз РСР, для докладнішого розгляду еволюції більшовицької національної політики. Скажу тільки, що над теорією і практикою національних узаємин у радянському суспільстві постійно тяжіла лєнінська концепція злиття націй, дедалі більше спрямовуючи національну політику партії в бік російського великодержавництва. Сьогоднішнім ідеологічним виявом такої політики є концепція єдиного радянського народу, єдиної союзної чи навіть просто єдиної держави (хоч формально СРСР — не єдина, тобто унітарна, а федеративна держава), конституційне положення про СРСР як уособлення державної єдиності радянського народу, — усе це означає ідеологічну, теоретичну підготовку до ліквідації навіть формальної державності неросійських народів СРСР. Партійна доктрина інтернаціоналізації радянського суспільства теоретично й практично означає русифікацію неросійських народів, відновлення «єдиної неподільної» Росії, тобто ліквідацію здобутків Жовтневої соціалістичної революції в галузі національних узаємин.

Логічна аналіза явища та вся історична практика свідчать про те, що ідея злиття націй — антижиттєва, догматична й ненаукова, реакційна за своєю політичною сутністю. Не маю сумніву в тому, що радянський соціалізм, ставши демократичним, негайно здасть цю ідею до архіву історії.

Сучасна партійна національна політика відбирає в мого народу право на минуле: у галузі теперішньої радянської історіографії історії України залежне, нерівноправне становище українського народу виявляється не менш виразно, ніж у офіційній концепції

майбутнього націй — це лише два кінці однієї політики відновлення «єдиної недилимой» Росії. Сьогоднішнє історіографічне становище українського народу розглядається в 2-му розділі книжки — «Минуле, або сучасна історіографічна неоколонізація України радянською Росією». Фальсифікація історії України нинішньою радянською історіографією охоплює не якийсь окремий період, а всю історію українського народу, заперечуючи наш історичний розвиток як самодостатній процес і підпорядковуючи його тлумачення політичним інтересам російської держави. Концепція «давньоруської народності», концепція, яка є лише ідеологічним близнюком теорії «єдиного радянського народу», зовсім ліквідує ранньофеодальний період в історії України, і в сім'ї слов'янських народів раннього середньовіччя не залишається місця тільки для українців та білорусів. Спекулятивна, антинаукова ідея «давньоруської народності» як «спільного предка», а Київської Русі — як «спільної спадщини» українців, росіян та білорусів, на практиці аж ніяк не означають рівноправності українців та білорусів у офіційному тлумаченні минулого східних слов'ян. Росіяни ні термінологічно, ні концепційно не відмежовують себе від ранньосхіднослов'янської історії 6-13 ст. — усе тут існує лише як «русское»: «русские племена», «русский народ», «русская культура», «русское государство», «начальный период русской истории», «начало русской государственности» і т. д. Навпаки, до 14-15 ст. читач не знайде в радянській літературі нічого українського: ні території, ні мови, ні культури, ні етносу взагалі. Стверджується науково та історично абсурдна ідея про те, що східні слов'яни в 9-13 ст. становили один народ, один етнос, звичайно, «русский», і що українці та білоруси з'явилися тільки в 14-15 ст. З'явилися для того, щоб «мріяти» про «возз'єднання» з Росією. Усі народи світу прагнули й прагнуть національної незалежності, в тому числі й державної, і тільки українці та білоруси становлять виняток — мріяли «возз'єднатися» з російським народом. Дійшло до того, що в радянській пресі та літературі пишеться про прагнення України возз'єднатися з Росією в «єдиній державі». Це навіть формально грубе спотворення історичної правди, бо документально засвідчено, що український уряд на чолі з Б. Хмельницьким, укладаючи угоду з російським державним представництвом, обумовлював собі доволі суттєву політичну автономію. Концепція «возз'єднання» несе в собі ідею єдиного народу й по суті заперечує право українського народу на свою окрему, незалежну державу і є грубим порушенням конституції УРСР та СРСР.

Теорія «єдиної давньоруської народності», «єдиного русского народа киевских времен» (так часто пишеться в радянській історичній літературі) та концепція «возз'єднання» доповнюються спекулятивно, буквально міфологізованою ідеєю боротьби з т. зв. українським буржуазним націоналізмом, з яким фактично ото-

тожнується український національно-визвольний рух проти Росії, зокрема і в першу чергу — ідея незалежної від Росії української держави, тобто знову-таки заперечується право українського народу на самостійну державу. Так виникає історіографічний контекст, у якому український та білоруський народи перетворюються на етнографічну масу, етнографічну частину «єдиного русского народа от Карпат до Тихого океана». Постійне й дедалі послідовніше вживання терміну «великорусский» остаточно ставить крапку над «і». До речі, 1944 року в Москві вийшла книжка історика Н. С. Державіна, яка називається так: «Происхождение русского народа — великорусского, украинского, белорусского». Отже, повністю відновлюється великодержавна концепція дореволюційної російської історіографії, чорносотенна доктрина, яка заперечувала існування українців та білорусів як окремих етносів. У радянських історіографічних виданнях на зазначену тут тему можна прочитати неймовірні тексти. «Единая древнерусская народность» і «єдиний радянський народ» — ланки одного політичного ланцюга, однієї політичної доктрини — так званої інтернаціоналізації радянського суспільства. Фальсифікація історії України російським великодержавним націоналізмом — дуже суттєвий чинник національного гноблення українського народу.

У третьому розділі — «Минуле проти сучасного або міф про "український буржуазний націоналізм"» — проаналізовано теорію й практику антиукраїнської вседержавної пропаганди, що ведеться під прикриттям боротьби з т. зв. українським буржуазним націоналізмом. З часів Сталіна і до сьогодні — це справжня психологічна війна проти української національної свідомості, війна, яка доповнюється безперервними фізичними репресіями проти національно свідомих українців. Вона деморалізує українську людність, гнітить її психологічно. Сучасний партійний «український буржуазний націоналізм» — це теж тільки ідеологічний побратим дореволюційних «мазепинців» і «сепаратистів». У розділі на великому фактичному матеріалі доводиться, що сучасна партійна доктрина «українського буржуазного націоналізму» не може заручитися підтримкою наших революційно-демократичних діячів минулого — ні в поглядах на походження українського народу, ні в ставленні до «возз'єднання», ні в розумінні характеру та завдань українського національно-визвольного руху. Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, П. Грабовський та всі інші постаті української історії, яких сучасна партійна пропаганда залучає до боротьби з т. зв. українським буржуазним націоналізмом, насправді, якщо не фальсифікувати їхню творчість і бути послідовним у критеріях, мусили б теж опинитися в рядах «українських буржуазних націоналістів», причому в перших рядах. Дореволюційні чорносотенці так і робили — не відокремлювали, скажімо, І. Франка від М. Грушевського, і з

погляду «єдиного народу» і «єдиного отечества» вони мали цілковиту рацію. Офіційна доктрина «українського буржуазного націоналізму», маса так званої антинаціоналістичної літератури, безперервна, на державному рівні, пропагандистська кампанія проти «українського буржуазного націоналізму», — усе відіграє дуже реакційну роль у міжнаціональних взаєминах українського й російського народів, шкодить стосункам між українцями та росіянами, нацьковує обивателів на національно свідоме українство, збуджує підозру й нетерпимість до будь-яких виявів національної гідності українців. Боротьба з т. зв. українським буржуазним націоналізмом має на меті передусім знищити політичну самосвідомість українського народу, загальмувати її розвиток, тобто прислужитися витворенню «єдиного радянського народу», іншими словами — русифікації неросійських народів. Досить сказати лише, що ідею самостійної української держави партійна пропаганда таврує як націоналістичну, хоч вихід із Союзу РСР і утворення окремої незалежної української держави — наше конституційне право.

Четвертий розділ — попередньо називаю його так: «Сучасне, або стан облоги» — мислиться мені, як аналіз сьогодинського психологічного, політичного й культурного становища українського народу, як обґрунтування думки про те, що теперішня партійна національна ідеологія та політика не випускають наш народ зі шляху «закономірного» національного вмирання, роблять наше культурно-політичне існування лише службовим чинником так зв. інтернаціоналізації, тобто процесу русифікації української нації. Наука, преса, освіта, політична форма буття, — усе це допускається в такій мірі, щоб тимчасом видно було українську форму, український антураж, але не було незалежного українського голосу, серйозного, престижного українського змісту.

П'ятий розділ — 196 стор. — повністю (вдруге) закінчено й відредаговано, називається він так: «Перспективи, або слово про єдність людської історії». На підставі докладного теоретичного й конкретно-історичного аналізу ситуації вмирання ідея національно-історичного оптимізму. Крім ряду наших історичних здобутків, насамперед таких важливих, як формальна наявність української державности, основним аргументом тут є те, що потреби прогресу й закономірного розвитку історії не полишають нас напризволяще, а забезпечують підтримку нашим прагненням до національної свободи як прагненням об'єктивно прогресивним, таким, що лежать у річищі світового закономірного історичного розвитку. Радянський партійно-державний соціалізм — суспільство антагоністичне, бо партія, партійно-державна бюрократія перетворилася в процесі розвитку радянського суспільства на панівний соціальний клас. Ця теза обґрунтовується в творі політекономічною та соціально-філософською логікою марксиз-

му. Радянський учений Г. Х. Шахназаров, автор книжки «Социалистическая демократия. Некоторые вопросы теории» (М. 1972), пише: «Суспільна власність означає суспільне управління власністю. Держава, здійснюючи планове керівництво соціалістичним виробництвом, облік і контроль за мірою праці та споживання, діє від імені та за дорученням колективного власника засобів виробництва — всього народу» (стор. 12). Але ж КПРС сама признається, що вона керує державою, тобто є над нею верховною владною силою! З другого боку, народ, суспільство, в особі своїх громадян, не тільки не вибирають органів партійної влади, а й не мають навіть формального права контролювати їхню діяльність, адже керівний статус партії закріплено в конституції. Про практичну можливість такого контролю нічого й казати: немає для цього в їхніх класів та соціальних верств (у робітників, селян, інтелігенції) ні матеріальних, ні ідеологічних умов, передусім — власних, незалежних від КПРС, політичних організацій, власних органів громадської думки. Будучи в суспільстві єдиною організованою силою, верховним політичним суб'єктом суспільних взаємин, партія завдяки цьому й за обставин, коли відсутня індивідуальна приватна власність на засоби виробництва, — внаслідок усього цього партія й перетворюється на колективного власника засобів виробництва, отже, на окремий соціальний клас, на панівний експлуаторський клас радянського суспільства [...].

Моя соціальна позиція — соціалістична, моя політична позиція — демократична. Формую її як концепцію демократичного соціалізму. Близька до єврокомунізму. Ідеологічний, культурний та політичний плюралізм. Робітничий клас і селянство повинні мати своє окреме класове представництво в органах державної влади; свобода, згідно з законом, утворення демократичних партій. Тільки в такому разі партійно-державна бюрократія втратить статус єдиного «господаря праці» (К. Маркс), окремого, панівного соціального класу, лише тоді партія буде партією, а не панівною соціальною верствою суспільства.

Моя концепція демократичного соціалізму передбачає не відновлення приватної власності на засоби виробництва, а ліквідацію приватної власності партії — ідеологічного та політичного абсолютизму, самодержавства партії; передбачає рух до Марксового ідеалу майбутнього — хоч верхівка цього ідеалу й утопічна.

Нинішній стан розвитку радянського суспільства — *продовження та інерція сталінізму*, звичайно, відкорегованого, технічно та масштабами, відповідно до сучасних історичних обставин, до сьогоднішніх політичних потреб панівного радянського класу, партійно-державної бюрократії. Сталінізм — трагедія радянських народів, трагічна сторінка історії соціалізму, величезний удар по ідеї соціалізму. Можна погодитися з партійною ідеєю, що основною

суперечністю сучасного світу є суперечність між капіталізмом і соціалізмом. Але люди не можуть і не повинні абстрагуватися від реального соціалізму, а тут ми, прихильники соціалістичного ладу, опиняємося в складних, невідгідних для нас умовах, бо реальний соціалізм не став іще демократичний, він набрав політичної форми партійного самодержавства, стверджує ідеологічний абсолютизм, не забезпечує людям свободи духовного життя й суспільної самодіяльності. Наполегливе прагнення КПРС реабілітувати Сталіна й сталінізм, замовчування сталінських злочинів, суворі цензура над думкою про минуле, переслідування в Радянському Союзі людей за критику партійно-державної політики, особливо й у першу чергу — за національний патріотизм неросіян, ганебні факти катування здорових людей у психлікарнях; маодзедунізм, великодержавна агресивна політика Китаю, фашизм кампучійського соціалізму Пол Пота — чи може все це не насторожувати народи капіталістичних країн проти самої ідеї соціалізму, не викликати сумнівів у життєвості соціалістичної доктрини? Тільки демократизація Радянського Союзу, радянського соціалізму може врятувати престиж соціалізму, забезпечити йому прогресивний історичний розвиток, послабити ідеологічне, а потім і політичне напруження між державами різних соціальних систем. Знову про Китай: не бачу іншого шляху нейтралізувати китайську загрозу мирові, крім одного — ідеологічно обеззброїти Китай, тобто посприяти, щоб він став демократичний. Але це можна зробити лише тоді, коли ми самі будемо демократичні, коли Радянський Союз стане в *авангарді світової демократії*, коли КПРС не озлоблюватиметься проти буржуазної демократії, а посяде позицію Маркса й Енгельса, які вважали буржуазну демократію великим завоюванням людської цивілізації, стверджували, що пролетарська революція повинна не відкинути буржуазну демократію, а розширити її — завдяки ліквідації капіталістичної приватної власності на засоби виробництва, шляхом перетворення матеріальних засобів і суспільних форм людської життєдіяльності на власність усіх, кожної людини. Єврокомунізм — дуже радісна (для людей антикапіталістичних переконань) подія в світовому пролетарському русі. Він показує реальний шлях із суперечностей реального соціалізму, він, гадаю, вже відіграв певну роль у піднесенні престижу соціалістичної ідеї, в ідеологічному зміцненні пролетарської, антикапіталістичної боротьби. На жаль, політичне керівництво Радянського Союзу поставилося до цієї течії не тільки насторожено, а й вороже. Від твердості й послідовності єврокомуністів значною мірою залежить майбутня, можливо навіть найближча політична доля радянського суспільства: чи в рядах партійнодержавної верстви переможуть демократичні сили, чи знову гору візьмуть сталіністи, які принесуть радянським людям нове лихо, нові репресії, збільшать загрозу світовому мирові.

Так, у сучасному світі, начиненому ядерною вибухівкою, у світі дуже серйозних економічних проблем, в умовах науково-технічної революції, проблема демократизації радянського суспільства безпосередньо пов'язана з проблемою війни і миру. Усякий деспотизм, антидемократизм — загроза мирові. Якщо в радянському суспільстві переможуть антидемократичні сталінські сили, погіршаться не тільки загальні матеріальні та духовні умови життя радянських людей, а й зросте загроза світової війни. Закликаю вас, людей, що стоять біля керма державної влади, не легковажити долею народів СРСР та всього світу, долею світового миру! Піднесіться хоч трохи над своїм класовим егоїзмом, над своєю партійною нетерпимістю до іншої думки! Засумнівайтеся на мить у своїй непогрішності і виявіть історичну мудрість, широту життєвого погляду на світ! Про надто серйозні справи йдеться! Надто неймовірно, з погляду формального статусу, становище українського народу в складі Союзу РСР!

Ми, українці, — окремих народ, окрема нація, але партійна пропаганда доводить, що перед нами — тільки одна перспектива, перспектива поступового національного вмирання!

Ми маємо свою державу, добровільно, ви кажете, об'єдналися з іншими народами в Союз РСР. Радянський Союз — федерація Республік, але офіційна преса дедалі послідовніше пише про СРСР як про єдину державу!

У Радянському Союзі живе багато народів, але ви говорите про єдиний народ!

Ми маємо конституційне право на вільний вихід із СРСР, але офіційна пропаганда таврує ідею незалежної, самостійної української держави як ідею націоналістичну й ворожу (!) українському народові!

Український народ, визнаєте ви, зазнавав важкого національного гніту з боку дореволюційної російської держави, але боротьбу проти російського національного гноблення ви називаєте українським буржуазним націоналізмом, а керівників цього руху — зрадниками українського народу!

Українці — окремих народ, а ви говорите про «возз'єднання» його з росіянами. Україна в 17 ст. ввійшла до складу російської держави на правах автономної одиниці, а ви тепер говорите про «возз'єднання» України з Росією в єдиній державі!

Ви цитуєте Ленінову думку про те, що всякий національно-визвольний рух має тенденцію й завершується утворенням окремої держави, але для українського народу не вважаєте це законним, закономірним і прогресивним!

Ленінова теорія передбачала злиття націй далеко згодом після перемоги комунізму в усьому світі, а ви, називаючи себе ленінцями, зливаєте, «зближуєте» радянські народи вже тепер, витворюєте

«єдиний народ», «єдину економіку», «єдину територію», отже, виходить, і єдину радянську націю.

Та хіба в таких ідеологічних умовах можливе нормальне національне життя? Між перспективою злиття націй і дореволюційною мрією про возз'єднання можна тільки вмирати, а не творити власне історичне життя. Отож і не дивно, що в «суверенній» УРСР людей переслідують за публічне новорічне щедрування в Києві, за найскромніший вияв національного патріотизму; що в нашій Республіці в містах дуже мало українських шкіл; що в нас немає українськомовного кіно; катастрофічно скорочується видання наукової літератури українською мовою, фальсифікується минуле українського народу і т. д. [...]

Сучасне історичне життя українського народу — це життя в умовах ідеологічного етноциду, політичної безправності, культурної вторинності, духовної незабезпеченості. Ідеологічний етноцид полягає в офіційній пропаганді зближення та злиття націй, ідеї, яка має етнічно-асиміляційний сенс і тлумачиться, як «об'єктивний, закономірний» процес витворення безнаціонального комуністичного суспільства, тобто процес відмирання націй. Насправді життя дійсність не знає тенденцій як прогресивного гуманістичного явища — є тут лише звичайні за умов національного гноблення певні здобутки етнічної асиміляції, русифікації, а також деяка уніфікація історичних обставин матеріального життя і культурного розвитку. Концепція зближення та злиття націй — не наукова теорія (вона, на основі дотеперішнього досвіду, не має підстав уважатися навіть науковою гіпотезою), а політична доктрина, яка не підлягає в нас публічному обговоренню, тобто насильно нав'язується людській свідомості панівними політичними силами, російським великодержавним націоналізмом, отже, є формою ідеологічного винищування неросійських націй Союзу РСР. Політичне керівництво Радянського Союзу, щоб демократизувати суспільні взаємини й забезпечити національну рівноправність народів СРСР, повинне, як свій перший і найважливіший крок, зробити кардинальний перегляд народної ідеології національних взаємин, офіційної концепції майбутнього націй. З другого боку, це має бути й першою вимогою демократичних сил радянського суспільства.

Проповідь національного нігілізму й ідеології національної смерті, проповідь, що ведеться у формі пропаганди ідеї зближення та злиття націй, «інтернаціоналізації» тощо, можлива тільки в умовах політичної безправності залежних народів, політичної диктатури позанаціональних сил. Теперішня Україна — формально суверенна держава, але насправді вона не має надійних засобів для забезпечення свого національного суверенітету. Становище тут дуже виразне й однозначне, насамперед — щодо структури політичної влади. Органи державної влади УРСР, як і всього Радянського Союзу, формуються практично партією, яка — і це її

офіційний політичний постулат — контролює й керує державою. Але, в свою чергу, КПРС — партія єдина й централізована; український народ не має свого окремого, незалежного представництва в системі партійної, тобто політично верховної, влади: комуністична партія України існує, згідно з статутом, на правах обласної організації і ні в чому не є автономною. В умовах ідеологічного абсолютизму й партійного самодержавства це означає повне панування в країні центральних російських політичних сил і перетворення неросійських Республік федерації на політичну провінцію Росії. Власне, навіть це — зависока кваліфікація становища, бо неросійські республіки СРСР, крім деяких зовнішніх, формальних моментів державного устрою, не мають ніяких повноважень суверенних політичних суб'єктів ні у внутрішньому житті народу, ні в сфері міжнародної політики. Матеріально-структурним виявом такої ситуації є відсутність у неросійських народів СРСР не лише власної партійної самоорганізації, а й незалежних республіканських міністерств майже у всіх сферах суспільного життя. Згідно з першою конституцією, яка закріпила утворення федерації радянських Республік, згідно з угодою про утворення Союзу РСР, культурне життя народів нової федерації не підлягало компетенції загальнофедеративних державних органів, і це було важливим засобом національно-культурного відродження пригноблених царизмом народів і реальною перепорою російському шовінізмові, який — на новому ґрунті, в одязі соціалістичної фразеології — дав про себе знати вже в перші роки радянської влади. Партійні з'їзди на початку 20-х років кваліфікували російський великодержавний націоналізм як основну небезпеку в ідеологічному та політичному житті радянського суспільства. Сталінська контрреволюція поклала край політичному зміцненню неросійських народів, було ліквідовано й їхню культурну незалежність. Тепер, щоб налагодити рівноправні стосунки між народами СРСР, необхідно передусім і як мінімум поставити національне культурне життя поза компетенцію загальносоюзних державних органів і, звичайно, позбутися антиконституційної практики називати Союз РСР «єдиною державою». Повна культурна самостійність радянських народів автоматично породила б публічні державні взаємини між Республіками Союзу, між ними й зарубіжними країнами, була б виявом їхнього суверенітету й узагалі збагатила б суспільне життя радянської людності, піднесла б престиж соціалізму. Економічне життя народів СРСР також повинно мати матеріальні, організаційні гарантії державної суверенності нації. Дуже важливим фактором асиміляційного тиску на неросійські нації є відсутність у Республік щоденного публічного життя на міжнародній арені. І, звичайно, всякі міжнародні офіційні розмови на загальносоюзному рівні повинні вестися від імени радянських народів, а не фіктивного «єдиного радянського

народу». Політична безправність українського народу в останнє десятиріччя, особливо після 1972 р., різко зросла, політична безсуб'єктивність України в складі Союзу РСР поглибилася — справа тут дійшла до того, що в Україні зникає навіть формальна ознака національного політичного представництва — мовно-партійно-державні діячі УРСР у публічних виступах у Республіці дедалі послідовніше користуються російською мовою, а не мовою української нації.

Зазначені ідеологічні та політичні обставини й породжують вторинність, провінційність української національно-культурної атмосфери, є причиною духовної незабезпеченості українського народу. Передусім, вони понижують інтелектуальний рівень загалу, зокрема інтелігенції, чинять психологічний тиск на творчу спроможність людей — у напрямку її здрібнення й ціннісного звуження, деморалізують громадську свідомість. Ідеологія «зближення», відмирання націй у принципі робить неможливим національне життя неросійських народів, зокрема в сфері культури, адже вона, крім того, що гальмує творчу енергію народу, ставить під політичну підозру будь-яке серйозне національно-культурне починання, підпорядковує стихію історичного руху протиприродній живому життю тенденції — запланованому згасанню національного. Ця ідеологія, а також пряма політична залежність від російського центру сковують культурну ініціативу представницьких органів влади неросійських Республік і взагалі роблять неможливою публічну розмову про загальнонаціональні проблеми, про історичні проблеми національного життя народу. Остання обставина — найважливіший фактор національно-культурного гноблення неросійських народів, адже суспільна культура, в широкому розумінні слова, — це насамперед міжлюдське спілкування, реакція на умови життя. Для народів радянської федерації, які довгий час зазнавали національного гніту з боку російської держави, зокрема й особливо для українців та білорусів, національне гноблення яких дійшло було до невизнання їх офіційною дожовтневою Росією за окремих етносів, у вказаному вище становищі є дуже важливий історичний аспект: ідеологічна перешкода на шляху ліквідації асиміляційних здобутків російського царизму та сталінізму. Ідеологія «інтернаціоналізації» народів СРСР, тобто згасання радянських націй, не тільки суперечить ідеології національної рівноправності й свободи — вона заперечила концепцію й політику національного відродження, перервала процес національного відродження неросійських народів після жовтневої революції і використовує нині асиміляційні здобутки царизму та сталінізму як основу для витворення «єдиного радянського народу», вона освячує сьогодні русифікацію — мовну й фізичну — партійно-державного апарату Української Республіки (якщо говорити лише про Україну), русифікацію освіти, кіно, радіо й

телебачення. Становище Республік унаслідок історичних причин з цього погляду неоднакове, але в Україні та Білорусії ситуація дуже важка. У спадщину від дореволюційної Росії східні українці та білоруси отримали міста, значною мірою зрусифіковані настільки, що за національною свідомістю та мовною ознакою український та білоруський народи й справді становили переважно сільську, селянську людність. У 20-их роках партія проводила політику українізації партійно-державного апарату й освітньо-культурних кадрів, тобто домагалася того, щоб працівники партійно-державних і культурних установ практично володіли українською мовою й користувалися нею у своїй службовій роботі. Був узятий курс на сприяння розвитку української культури. Власне, тут треба говорити не про якусь добродійницьку політику нової влади: ішов процес історичного відродження неросійських народів, їхнього політичного та культурного зміцнення. Народжувалися свої національні політичні та культурні кадри, творилося, формулювалося українське змістом і формою (мовою) публічне суспільне життя, зокрема державне, партійне. Українська мова посідала дедалі поважніше місце в науковій та культурній діяльності українського суспільства, за таких умов вона, звичайно, все надійніше входила б і в побут міського населення. Робітничий клас у ході промислового розвитку поповнювався б головно вихідцями з села, які в атмосфері уваги та поваги до української культури не русифікувалися б, а самі б творили українське середовище. Словом, ішов процес вирівнювання соціальної структури української нації, який був наслідком і важливим чинником національного відродження нашого народу. Сталінські репресії перервали цей процес. Було фізично знищено основні й найцінніші політичні та культурні кадри. Страшний, штучно створений в Україні голод 1933 р., який забрав кілька мільйонів українських життів; друга світова війна, а за нею — нові репресії й нова психологічна війна проти українців — у формі боротьби з так званим українським буржуазним націоналізмом, — усе це фізично й психічно знесило націю, відкинуло її на політичний та психологічний рубіж до 1905 р. Україна втратила — вирішальною мірою — свою політичну суб'єктність, вона практично знову перетворилася на окраїну російської держави. Першим наслідком цього була і є русифікація партійно-державного апарату, культурних кадрів. У Західній Україні становище певною мірою рятує стихійний тиск середовища, а в Східній Україні міста знову стали російськомовними, в установах панує російська мова, за винятком хіба що окремих специфічних осередків, наприклад, художніх видавців чи спілки письменників. Українськомовна людина, національно свідомий українець почувався в східноукраїнських містах, як на еміграції. За таких умов, і це не дивно, українська сільська людність, впливаючись у східноукраїнські міста, русифікується, в неї

розвивається почуття національної неповноцінності, ба навіть — почуття неприязні до української мови та культури, а часто й до українського етносу взагалі. Демаго-шовіністи люблять заперечувати українським патріотам у такий спосіб: «А хто заперещает говорить по-украински?» Наче справа лише в мові і тільки в юридичній забороні! А втім, щодо формального моменту, мови, то тут є й суто юридичний аспект, адже партійно-урядові чинники несуть пряму відповідальність за національно-мовну ситуацію в партійно-державних установах Республіки. Декларується національна рівноправність, але яка може бути рівноправність, коли реальні обставини такі, що в східноукраїнських містах українець не може навіть вільно користуватися в позародинному середовищі рідною мовою, бо цьому перешкоджають і психологічні фактори, і, переважно, звичайне незнання української мови службовими особами.

Політика «інтернаціоналізації» має своїм наслідком і істотне витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя. Вважається, що в СРСР немає єдиної державної мови, проте щодо України та, мабуть, Білорусі, справа тут стоїть інакше! У нашій Республіці російська мова вирішальною мірою виконує роль державної мови, а українці за цим критерієм перетворені на національну меншість, хоча фізично вони, згідно з переписом 1970 року, становлять 74.9% людності України (росіяни — 19.4%). Якщо в 60-их роках партійне республіканське керівництво на чолі з П. Ю. Шелестом пробувало виправити становище й подати українській мові державну допомогу в її суспільно-громадському функціонуванні, то нині верховна партійно-державна влада Республіки, насамперед в особі секретаря ЦК КПУ В. Щербицького, своєю офіційною мовою одверто й демонстративно відмежовується від українського народу, символізуючи відновлення на території УРСР російської державної влади. Зазначена практика російськомовних виступів сама по собі антиконституційна, антиукраїнська, образлива для національної гідності українського народу. Враховуючи панування в партійно-державних, культурних та громадських установах російських та зрусифікованих сил, її треба кваліфікувати як пряме заохочення великодержавного наступу на українців, як заклик ще активніше витіснити українську мову з живого життя. Наслідки не забарилися. Різко зменшилася кількість наукових видань українською мовою, відповідно й зарубіжну класику для шкіл українські видавництва видають тепер російською мовою. Вечірні українські телепередачі «На добраніч, діти» почали йти й поросійському, останні навіть переважають. На російську мову переведено київський театр оперети, газету «Вечірній Дніпро» в м. Дніпропетровську. Навіть товариство «Знання» частину своєї продукції видає вже російською мовою. Ще більше зрусифіковано наочну агітацію на вулицях Києва. Українськомовного кіно в нас

узагалі немає, і це, після русифікації партійно-державного апарату, є одним із найважливіших засобів асиміляційного тиску на українців. Те саме треба сказати про телебачення й радіо, також переважно російськомовні. Далеко зайшла в нас русифікація дошкільних закладів та освіти. У Києві, наприклад, де українці становлять більшість, є невелика кількість українських дитячих садків та шкіл, але українські вони тільки за вивіскою, зокрема дитячі садки. Учителі київських українських шкіл, як правило, спілкуються між собою та з учнями по-російському, цим самим виховуючи в дітей зневажливе ставлення до української мови та культури. Шкільна позаурочна робота в українських школах проводиться переважно російською мовою. За мовним режимом в українських школах органи освіти не стежать. Багато вчителів українських шкіл, навіть викладачі української мови та літератури, погано володіють українською мовою. І це наслідок передусім того, що наші вузи в основному зрусифіковані, і для української освіти немає кому готувати кадри. Звичайно, тут потрібні б конкретні статистичні дані про кількість українських шкіл у містах Республіки, про кількість учнів у російських та українських школах, точніше, у російських та українських класах, позаяк тепер багато українських шкіл насправді двомовні: половина а то й більше класів у них російські, що призводить і до російської мови викладання ряду предметів в українських класах. Але такі дані ніде не публікуються, вони, певне, становлять у «суверенній» УРСР державну таємницю. Шукати їх обхідним шляхом я зараз не маю можливості. А втім, чесним людям це становище видне й так, з першого погляду. Зрештою, навіть статистика не може відбити справжньої партійної русифікації, того стану, коли українська мова і в галузі освіти, від шкільної до вищої, відіграє роль тимчасового антуражу. Найважливіше і найжахливіше тут, що таке становище офіційно розглядається як нормальне, як тенденція розвитку. Виявляється, русифікацією освіти неросійських народів можна й публічно похвалитися: див., наприклад, книжку К. Х. Ханазарова «Решение национально-языковой проблемы в СССР» (М., 1977). Про Білорусь, скажімо, автор пише так: «У Білоруській РСР росіяни становлять, за переписом 1970 р., 10.4% населення, проте в школах з російською мовою навчання в 1972/73 навчальному році налічувалося 51.4% учнів, при чому в міських поселеннях республіки — 97.6% дітей» (стор. 137). Ось вам і «розквіт» білоруської шкільної освіти!

Цікаві дані про національну нерівноправність українців у сфері вищої та середньої спеціальної освіти в Україні знаходимо в доповіді колишнього міністра вищої освіти Ю. Даденкова на нараді ректорів українських вузів, яка відбулася наприкінці 60-х років з ініціативи ЦК КПУ з метою обговорення становища української мови в галузі вищої освіти (доповідь стала відома громадськості

шляхом самвидаву). Нагадаю, що згідно з переписом українці на 1970 р. становили 74.9% населення УРСР, проте в складі студентів вузів і закладів середньої спеціальної освіти їх було тільки 55%, а в складі штатних викладачів — 50%. В університетах студенти-українці становили 61%, а в штатному професорсько-викладацькому складі українців було 56%. В університетах українською мовою читали лекції тільки 34% викладачів. Зокрема у Харківському — 13% викладачів, в Одеському — тільки 10% (студентів-українців тут було 55%). В доповіді відзначалося, що навіть в Ужгородському університеті, де українці-студенти становлять 71%, заняття вели українською мовою лише 43% викладачів. Київський інститут народного господарства і Харківський юридичний інститут, читаємо в доповіді — «єдині на Україні вузи, що готують спеціалістів свого профілю для роботи саме в державно-планових органах, діяльність яких, згідно з Конституцією УРСР, здійснюється українською мовою». Серед студентів Київського інституту народного господарства — 78% українців, за останні 5 років 90% випускників стаціонару отримали призначення на території УРСР, проте викладають тут українською мовою лише 5% викладачів. 85% випускників Харківського юридичного інституту залишається працювати на Україні, проте в інституті «весь навчальний процес ведеться російською мовою». З 36 технічних інститутів, підпорядкованих Міністерству вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, двома мовами — російською та українською — читаються лекції в 6-ти інститутах, в тридцяти інститутах навчальний процес організовано тільки російською мовою. У Львівському лісотехнічному інституті навчається 50% українців, заняття українською мовою ведуть 70% викладачів. У Полтавському інженерно-будівельному інституті — 91% студентів-українців, заняття українською мовою не ведуться зовсім. У Київському політехнічному інституті студентів-українців понад 65%, викладачів-українців — близько 60%, проте жоден викладач не веде заняття українською мовою. У Львівському політехнічному інституті українців студентів і викладачів, приблизно стільки само, як у КПІ, українською мовою викладають 30% викладачів... майже 70% від загальної кількості дисциплін навчальних планів усіх восьми університетів республіки не забезпечені підручниками українською мовою. «... В багатьох вузах ідейно-виховна робота серед студентства проводиться тільки або переважно російською мовою». «У нас, — заявляє доповідач, — чомусь безпідставно увійшло в якесь неписане, але стверджене практикою правило, що засідання Вчених Рад, захист кандидатських і докторських дисертацій проходять російською мовою, ніби українська мова для цього мало підхожа. Це саме слід сказати про організацію різноманітних студентських зборів, влаштування лекцій, співбесід, доповідей, зустрічей із видатними та цікавими людьми. У побуті, в робочому порядку кожен викладач,

аспірант, студент користується будь-якою мовою — це його право та воля. Що ж стосується офіційних та масових заходів, ведення документації листування, то нам, — зазначалось у доповіді, — суворо дотримуватися мови українського народу — це наш державний, конституційний обов'язок».

Про ступінь зрусифікованості української вищої школи дозволяють судити і видання навчальної літератури для вузів, зафіксовані в статистичному довіднику «Преса Української РСР 1918-1975» (Харків, 1976). 1975 р. в Україні вийшло 112 українськомовних видань тиражем 348 тисяч примірників, тоді як російською мовою — 502 видання тиражем 1308 тисяч примірників.

Так виглядає зовнішній, мовний шар української культурної діяльності. Він — наслідок нашої національно-політичної залежності й несвободи, обставин, які негативно відбиваються передусім на змісті української суспільно-культурної атмосфери, творячи ще серйозніший засіб асиміляційного впливу на українців. Як і до революції, російські великодержавники дедалі більше спрямовують українську культуру на шлях однобічного розвитку — переважно художньо-літературного, етнографічного й публіцистичного. За даними згаданого довідника «Преса Української РСР» 1975 р. в Україні вийшло українською мовою 454 видання наукової літератури тиражем 3249 тисяч примірників, російською мовою — 1829 видань тиражем 4859 тисяч примірників. Менша різниця в тиражах пояснюється тим, що значну частину української продукції займають науково-популярні видання, які, ясна річ, виходять більшими тиражами. Довідник відбив таку еволюцію видання в УРСР наукової літератури українською та російською мовами (після року перша цифра означає українські видання, друга — російські): 1946 р.: 128-86; 1950 р.: 200-216; 1960 р.: 326-388; 1970 р.: 472-947; 1975 р.: 454-1829. За окремими видами продукції довідник фіксує таку картину. Природничі науки та математика: 1950 р.: 211 і 41; 1959 р.: 213 і 155; 1960 р.: 182 і 239; 1970 р.: 228 і 427; 1972 р.: 284 і 585; 1974 р.: 224 і 742; 1975 р.: 189 і 773. Техніка, промисловість, транспорт, зв'язок і медицина: 1975 р.: 64 і 319. Фізкультура й спорт: 1975 р.: 17 і 25. Здавалось би, для русифікації сільськогосподарських видань немає навіть спекулятивного ідеологічного виправдання, але й тут переважає російськомовна продукція. Цікаво, що злам стався після 1972 р.: 1970 р. — 367 українських видань, 255 російських; 1971 р. — 397 і 322; 1972 р. — 500 і 493; 1973 р. — 386 і 387; 1974 р. — 363 і 400; 1975 р. — 356 і 516.

Тимчасово українськомовні видання переважають лише в галузі мовознавства, літературознавства й мистецтва, та й то в пропорції, яка не відповідає кількості українців на території УРСР.

Отже, провадиться політика обмеження українськомовного духовного життя рамками специфічно етнічного матеріалу, що означає не що інше, як політику перетворення нашого народу на

етнографічну масу, більш придатну, звичайно, для тотальної русифікації. Факти надто очевидні й однозначні, щоб їх можна замовчувати, демагогічно декларуючи «розквіт» національний і культурний. Тому партійна пропаганда намагається теоретично виправдати русифікацію видавничої діяльності так званим «загальносоюзним поділом мовної праці», «добровільним(?)» поділом функціональних навантажень між міжнаціональною та національними мовами» (див.: К. Х. Ханазаров. Зазначена праця, стор. 22 і 121).

Твердження про «добровільність» такого поділу хай лежить на совісті професора Ханазарова, а я нагадаю тут лише про один із свіжих прикладів «доброї волі» неросійських народів. Різке скорочення кількості українськомовних видань настало після 1972 р., коли за фальшивим звинуваченням в антирадянській агітації та пропаганді було ув'язнено багато представників творчої української інтелігенції, репресовано (адміністративно) першого секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста, проведено чистку партійно-державних та наукових кадрів, завдано удару українській історичній науці, скасовано цілий ряд важливих національно-культурних починань і т. д.

Поділ «функціональних навантажень» між російською та українською мовами є насправді поділом сфери впливу між російською та українською культурами взагалі, руйнування життєдайної структури духовного життя нації, пониженням культурного престижу нашого народу; він переслідує мету знищити самодостатність українського культурного процесу, звести його до службової ролі пропагандиста «інтернаціоналізації», до ролі вивіски, яку можна в будь-яку хвилину зняти й замінити іншою. Мова йде про те, що українськомовна культурна атмосфера, насильно створювана державною політикою, не забезпечує українцям повнокровного духовного життя, не може всебічно задовільнити їхніх духовних запитів. Насильно створюються умови, щоб українська мова була просто непотрібна, і навпаки — щоб без російської мови не можна було ступити ні кроку, щоб кожна людина, від столиці й до найвіддаленішого гірського села, постійно почувалася в атмосфері російської культури. Поточна українськомовна інформація, політична й культурна, значно бідніша за російську (порівняймо, наприклад, програми центрального, тобто російського та українського телебачення).

Звичайно, не кожна етнічна спільнота в багатонаціональній державі, в тому числі і в СРСР, має практичну можливість зрівнятися з великими націями щодо кількості (пропорційно) видавничої продукції, щодо різнобічності наукової та культурної діяльності. Власне, вже самі потреби наукового життя визначаються фізичною величиною народу. Річ лише в тому, щоб вони формувалися вільно, в умовах національної свободи й

незалежності, насамперед — незалежності від «об'єктивних закономірностей», продукованих у великодержавних кабінетах панівної нації. Що ж до моєї Батьківщини, України, то тут ніяка демагогія не спроможна виправдати теперішнього поділу праці ні в галузі «функціональних навантажень мови», ні в сфері духовної діяльності взагалі. Чисельність нашого народу та економічна потужність Республіки дають нам об'єктивну можливість власними силами й у власних формах, зокрема українськомовних, створити повну й повноцінну структуру духовного життя нації і в цьому зрівнятися з російським суспільством, не поступатись перед великими, державно-самостійними народами.

Особливо згубно відбивається згаданий «поділ праці» на становищі гуманітарних наук: російські вчені займаються справді науковою проблематикою, а українській науці записано публіцистичні теми, відведено другорядну роль політичного пропагандиста. Звичайно, мова йде не про окремі приклади, а про загальну атмосферу, провідну тенденцію культурного розвитку українського суспільства. Порівняйте, скажімо, «Вопросы истории» й «Український історичний журнал», «Вопросы философии» і «Філософську думку», «Вопросы литературы» і «Радянське літературознавство».

Певна координація наукової діяльності в умовах федеративної держави можлива й доцільна, але ні в якому разі не за рахунок духовної незалежності неросійських народів, повноцінності і самодостатності їхнього суспільно-культурного життя. Зрештою, чисельність народу, природно-географічні умови, історичні традиції й національні потреби самі регулювали б доцільний поділ міжреспубліканських наукових досліджень у галузі природознавства й економіки, тоді як гуманітарні науки взагалі не можуть бути «поділені», бо це — одна з основних сфер діяльності, у яких виражається історична життєдіяльність нації, її самобутність і органічність розвитку. Та в тому й суть, що якраз такої не має національна політика КПРС: вона прагне знищити цю самобутність і витворити «нову історичну спільність».

Про великодержавний, колоніалістський сенс концепції й політики поділу праці в науці та культурі красномовно свідчить стан справ у галузі історичної науки, у вивченні минулого українського народу, в освоєнні нацією нашої історичної, зокрема культурної, спадщини, тобто там, де взагалі не може бути ніякого «поділу», ніякої заміни суб'єкта духовної життєдіяльності. Україна була політичним і культурним центром східнослов'янського життя в епоху Київської Русі, але вивчення й духовне освоєння цього періоду східнослов'янської, зокрема української, історії здійснюють переважно росіяни, останнім часом особливо активно й усебічно, але так, що українцям та білорусам у тій епосі місця не залишається зовсім. Об'єктивне й усебічне дослідження подальшої історії України в рамках теперішньої історіографічної концепції

«возз'єднання» й боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» просто й неможливе, але й поза цим наша історична спадщина вивчається незадовільно, а популяризується ще менше. Радянські курси з історії України ведуть мову переважно про соціально-економічний розвиток нашої країни, тоді як суспільно-політичний та культурний український процес висвітлюється надто поверхово, примітивно й тенденційно. Досить сказати, що в царській Росії про політичну та культурну історію України писалось набагато ширше й конкретніше, ніж у сучасній «суверенній» УРСР. Наприкінці 18 — в 19 ст. виходили друком українські літописи 17-18 століття — Самовидця, Т. Граб'янки, С. Величка. 1926 р. АН УРСР видала 1-ий том літопису С. Величка. Сталінова «інтернаціоналізація» припинила цю справу. Лише 1970 р. Інститут історії АН УРСР поновив видання літописів: встигли вийти дві книжки — «Літопис Самовидця» та «Львівський Літопис і Острозький літописець». Планувалося здійснити два паралельні видання літописів — наукове й науково-популярне, в перекладі сучасною літературною мовою. Та чергова хвиля «інтернаціоналізації» знову перервала роботу. Після 1-го випуску в 1972 р. припинилося видання щорічника «Київська старовина», який мав відновити дореволюційну «Киевскую старину». Не вийшли твори Д. Яворницького, тритомник документів Кирило-Мефодіївського братства, передплату на який уже було проведено. Дивовижно, але факт: антикріпацька програма української політичної організації середини 19 ст., програма, яка в галузі національних узаємин проголошувала федерацію слов'янських республік на засадах рівноправності, виявилася застрашною для «суверенної» УРСР.

Ще 1959 р. було оголошено видання історико-етнографічного нарису «Українці» — він так і не вийшов у світ.

Твори М. Грушевського друкувалися в царській Росії, нині їх тримають у спецфондах і вилучають із приватних бібліотек при обшуках. У 50-60 рр. вийшли багатотомні видання В. Ключевського та С. Соловйова — російських дореволюційних істориків, які не визнавали українців та білорусів за окремі народи. М. Грушевського, який спростував російську великодержавну концепцію східно-слов'янської історії, радянська історіографія називає «ворогом» і «зрадником» українського народу.

Це лише окремі приклади нашого становища в справі історичної освіти українського народу. Докладний фаховий аналіз ситуації виявив би тут разючу національно-культурну нерівноправність українців у складі Союзу РСР.

Офіційна пропаганда любить називати цифри про українськомовні видання за радянської влади, зокрема творів українських письменників класиків. Цифри немалі, але значення їх, як і кожного факту, розкривається лише в контексті явища, в даному разі — контексті суспільно-політичної та культурної атмосфери, націо-

нально-політичного процесу. По-перше, основну масу українськомовних видань у галузі поточної культурності становить пропагандистська продукція, зокрема література про так званий український буржуазний націоналізм, тобто видання, які виконують насправді антиукраїнську роль. По-друге, сучасні російські великодержавники не можуть просто оголосити світові: «Не было, нет и быть не может» або, сучасному: «сомнительно, что было, немножко есть, но не должно быть»; вони мусять рахуватися з фактом існування 50-мільйонного українського народу і його багатовікової культури. Що ж до спадщини українських письменників, то вона, і в цьому суть становища, видається вибірково й тлумачиться тенденційно, під кутом зору ідеологічних потреб російського великодержавного націоналізму. За роки радянської влади здійснено повне академічне видання лише одного українського письменника — Т. Шевченка. Характерно, що після 1972 р. у ряді видань «Кобзаря» не були включені твори, спрямовані проти великодержавницької політики Росії. Партійна пропаганда в своїй боротьбі з так званим «українським буржуазним націоналізмом» активно використовує імена Ів. Франка, Л. Українки, П. Грабовського та інших революційно-демократичних українських письменників, проте багато їхніх творів на національну тему не публікується. Про постаті менші й далші від революційного спрямування нічого й казати. Особливо ретельно пересіюється літературний, узагалі суспільний, процес радянського періоду 20-их років. Зокрема з нього зовсім вилучені такі художні величини, як В. Винниченко та М. Хвильовий.

Як бачимо, національно-політичне минуле України, від Київської Русі й до епохи сталінських репресій національно-політична позиція українських діячів цього часу зберігає свою політичну актуальність і через те зазнає суворої цензури — цей фактор якнайпереконливіше свідчить про те, що наша сучасна національна дійсність твориться не органічно, не шляхом вільного внутрішнього розвитку, а під тиском зовнішніх сил, російського великодержавного націоналізму. Не випадково у висвітленні свого історичного та культурного минулого росіяни керуються іншими методологічними принципами — критеріями національного патріотизму, політичної незалежності своєї Батьківщини, «критерієм історизму» й ідейної багатогранності культурного процесу. Зі своєї національної культури вони не вилучають ні протопопу Аввакума, ні слов'янофілів, ні І. Буніна, ні М. Булгакова. Нині, скажімо, «Біла Гвардія» М. Булгакова не тільки вільно друкується — за цим твором на весь Союз ідуть багатосерійні телефільми, хоча ця річ — явно антиукраїнського спрямування.

Політичні умови, які спричиняються до ізоляції українського народу від його історичної та культурної, зокрема національно-політичної спадщини, не дають можливості українському суспіль-

ству здійснювати процес самопізнання і в рамках сучасного, актуального історичного руху, досліджувати сьогоденні обставини суспільного життя, бодай у таких масштабах і глибині, як це робиться в російському суспільстві. Економіка, культура, сфера суспільного управління, природне середовище, побут, морально-етичні стосунки тощо — про всі аспекти життя дозволяється в Україні писати й говорити менше й поверховіше, ніж у Росії. Ідеально відбиває тут становище порівняння «Літературной газеты» з «Літературною Україною». Російський орган рекомендації не потребує. Власне, «Літературна Україна» для обізнаних людей, — також, бо надто відверто й «демонстративно» вона примітивна, вульгарна, малокультурна, нецікава, малоінформативна, вузько-пропагандистська, своїм суспільно-культурним колоритом — суто апаратська, тобто така, що сприймається як орган не творчої організації, а, головнo, апарату управління, причому позаспільчанського. Про себе я її називаю польовим листком певної установи для цькування української інтелігенції. «Літературна Україна» — наш національний сором. Вона відбиває також і творчий рівень нашої інтелігенції, допущеної до публічної діяльності.

Кажу «допущеної», бо становище створюється не лише згубним впливом на якість національних культурних кадрів загальних ідеологічних та політичних умов; не тільки тим, що «поділ праці» в науковій та культурній роботі призводить до кількісного зменшення української гуманітарної інтелігенції, а й суворим відбором кадрів — за критеріями, які, м'яко висловлюючись, не сприятливі для людей творчих та ініціативних, не кажучи вже про осіб із розвинутою громадською свідомістю й почуттям національного патріотизму, без чого взагалі не може творитися культура.

Отож і маємо справді неймовірний для сторонньої людини «розквіт» української культури, коли, скажімо, в столичному українському академічному театрі імені Івана Франка репетиції ведуться... російською мовою, тобто текст твору виголошується по-українському, а поза цим режисер і актори спілкуються між собою російською мовою. Для колективу театру, виходить, українська культура є просто чиновницькою службою, засобом заробітку. Через те й не дивно, що в устах франківців українська мова звучить штучно й фальшиво, що в неї мимоволі прориваються грубі русизми й помилки типу «дякую вас». Ясна річ, за таких умов про художню довершеність вистав не може бути й мови.

Майже немає українськомовних акторів на кіностудії ім. О. Довженка та в Київському театрі опери й балету. У Київському театрі оперети українською мовою поза сценою не говорить ніхто (тепер по-українському тут ідуть лише окремі вистави — за творами деяких українських авторів). Зайдіть у приміщення українського радіо й телебачення — і ви потрапите в стихію російської мови. Мова українських телевізійних радіопередач, як і мова преси та

книжок, рясніє грубими помилками. До речі, у згаданій вище доповіді Ю. Даденкова про підготовку українських журналістів зазначалося таке: «Проте є спеціальності, сама суть, природа й призначення яких вимагають підготовки майбутнього фахівця саме на основі української мови. На жаль, і тут у нас трапляються факти, що нічим не можуть бути пояснені, крім байдужості з боку керівників кафедр і вузів. Наприклад, у Київському університеті та в Українському поліграфічному інституті багато років готуються кадри за спеціальністю "журналістика". Відомо, що преса, радіо, телебачення, видання книжок у республіці поставлені переважно українською мовою. Проте для майбутніх журналістів і редакторів у обох названих вузах більшість нарахованих дисциплін, зокрема суспільні науки, зарубіжна література, логіка, вступ до літературознавства читаються російською мовою. Більше того, в Київському університеті на відділі української філології деякі суспільні дисципліни, наприклад, основи наукового комунізму, також викладають російською мовою. Це, м'яко кажучи, недоцільно й нерозумно».

Так, за критерієм національної рівноправності це, м'яко кажучи, недоцільно й нерозумно, але з погляду ідеології зближення та злиття націй, з точки зору великодержавної мети російського націоналізму така політика логічна й закономірна. *Адже йдеться якраз про те, щоб виховати й підібрати для культурної та наукової роботи в Україні людей, байдужих до української культури, до національної долі українського народу.* На цьому шляху вже досягнуто великих успіхів. До названих фактів додаю ще деякі. Українське партійно-державне керівництво на чолі з П. Ю. Шелестом не почувалося й не було суверенним у вирішенні навіть локальних культурних питань, але відомо також, що справа українізації вузів наштовхнулася була на спільний опір самих професорів та викладачів, байдужих до української культури. У гуманітарних науково-дослідних інститутах АН УРСР багато людей, далеких не тільки від українських патріотичних почувань, а й від справжньої зацікавленості наукою, — вони головню й творять громадянську та наукову атмосферу в творчих колективах, у яких навіть в інститутах мовознавства й літератури переважають російськомовні працівники. В Інституті історії тепер майже немає людей, для яких би українська мова була мовою думання й повсякденного вжитку. Директор інституту Ю. Кондуфор навіть не вміє говорити по-українському. Його попередник, А. Шевелєв, говорив тільки по-російському; він створив в інституті атмосферу яка примусила перейти на російську мову спілкування й тих кількох осіб, які доти говорили ще по-українському. Керують інститутом не вчені-спеціалісти, а партійні чиновники. Не краща ситуація з керівними кадрами і в інших інститутах. Директором Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору, після М. Риль-

ського, був... літературознавець М. Сиваченко, на зміну йому поставлено нефахівця — С. Д. Зубкова, людину, м'яко кажучи, мало відому в науці. На чолі Інституту літератури тривалий час, після О. Білецького стояв відомий сталініст, вульгарний соціолог, цькувач українських письменників М. Шамота, постать одіозна в українському суспільно-культурному процесі післявоєнного періоду. Наступник М. Шамоти, І. О. Дзеверін — людина, що займається в науці вузькою пропагандистською тематикою (партійність літератури). Інститутом археології керував не археолог — Ф. П. Шевченко, на зміну йому прислано з Ленінграду людину, другорядну в археологічній науці. Редактор «Літературної України» — нікому не відомий як творча особа, журналіст В. Виноградський (навіть не член Спілки письменників!), «виписаний» після 1972 р. аж із Тернополя.

За визнанням В. В. Щербицького, «серед керівних працівників нашої республіки 70.4% українців, 27.1% росіян, 2.5% представників інших національностей» (див. «Український історичний журнал», № 2, стор. 9), тобто українців пропорційно менше за їхню кількість у складі всього населення України (74.9%), а росіян — значно більше (їх серед людності УРСР — 19.4%). Мова йде про Республіку в цілому, але якщо взяти провідний політичний сектор Республіки — міста, зокрема визначальні культурно-політичні центри, то немає сумніву, перевага росіян серед керівних кадрів буде тут ще більшою, особливо в сфері науки, культури, освіти. Тенденція виразно виявляється в кризових політичних ситуаціях. Так, після 1972 р. відбулися такі кадрові зміни в складі директорів інститутів суспільних наук АН УРСР. Інститут історії: А Скаба — А. Шевелєв; Інститут фольклору: М. Сиваченко — С. Зубков; Інститут літератури М. Шамота — І. О. Дзеверін (Журнал «Радянське літературознавство» очолює В. Біляєв, багаторічний секретар парторганізації, сектор дожовтневої літератури — Б. Деркач, який навчався на факультеті російської філології, писав кандидатську дисертацію з російської літератури і взагалі, м'яко кажучи, має малі заслуги в розвитку українського літературознавства. Він, кажуть редактори, докладає великих зусиль, щоб якнайретельніше просіяти 50-томник творів Ів. Франка); Інститут археології: І. Артеменко (на-енко, але запрошений з Ленінграду, говорить лише по-російському); Інститут економіки: П. Баргій — І. Лукінов. Інститут соціальних досліджень та, Сільськогосподарську Академію очолюють також росіяни. Після 1972 р. замінено росіянами директорів-українців ряду шкіл Києва. Керівниками обласних філій СПУ вибрано, де є для цього сприятливі умови, зокрема в організаціях Південної України, людей, що пишуть російською мовою.

Зрештою, в наших умовах ідеологічного й політичного абсолютизму партії вирішує справу політичне керівництво російського центру. І тут річ не лише в загальній національній ідеології та

політиці КПРС, а й у безпосередніх розпорядженнях московських органів партійно-державної влади. Неофіційним шляхом громадськості стало відомо, що на засіданні ЦК КПРС під час обговорення в грудні 1971 р. роботи Львівської парторганізації керівництву області було висловлено докір за малу кількість на Львівщині ... російських шкіл (!). В останні роки, за розпорядженням Міністерства вищої освіти СРСР, Україні заборонено видавати власні оригінальні підручники з шкільних предметів, крім української мови та літератури. Так само видання наукових монографій українською мовою обмежено суто етнічною тематикою. З 1973 р. ВАК не приймає для розгляду дисертації українською мовою. Ясно, що це ставить дисертантів-українців у нерівноправне, порівняно з росіянами, становище, завдає їм подвійної роботи або спонукає писати дисертацію по-російському. Змінено також тематичне позначення спеціальності на авторефератах дисертації: раніше після шифру позначалося, скажімо, просто «українська література», тепер спеціальність називається більш «інтернаціонально» — «література народів СРСР», а вже в дужках уточнюється: «українська».

З цих фактів очищування офіційної мови від символів національної суб'єктності й самодіяльності неросійських народів можна зробити висновок про те, що російськомовні виступи представників верховної політичної влади УРСР та уникання ними терміну «український народ» — це також наслідок не їхньої власної ініціативи.

Повертаючись до питання про місце українців у духовному виробництві УРСР і про якість українських національно-культурних кадрів, мусимо зробити сумний висновок про те, що український народ нині, на 60-му році своєї, державної нібито, суверенності не має власної повноцінної інтелігенції, національно-свідомих кадрів у галузі науки, культури та освіти. Національно-політичні умови й штучне обмеження української гуманітарної науки другорядною тематикою перешкоджають формуванню в Україні вчених високої кваліфікації, атмосфери наукової вимогливості, громадянської чесності й історичної відповідальності за духовний клімат суспільства й майбутнє нації. У цьому відношенні ситуація в Україні не може йти ні в яке порівняння з дореволюційною дійсністю — тут ми явно регресували, з вини національно-політичних обставин.

Дуже промовисто віддзеркалює політичні умови нашого національно-культурного життя моральний рівень керівних кадрів. За фінансове зловживання знято з посади завідувача відділу культури при ЦК КПРС М. Іщенка, секретаря СПУ І. Солдатенка, директора видавництва «Радянський письменник» А. Стася. Ходять чутки, що за такий самий гріх звільнятимуть із посади редактора «Літературної України» В. Виноградського.

Дедалі більше дискредитується в Республіці система премій

культури, зокрема літератури. Особливо ганебно стоїть справа із присудженням Державної премії ім. Т. Шевченка. Преміюються твори головно ідеологічно-службового призначення, а не справжні здобутки нашої культури. Ось приклади з останніх років. Шевченківською премією відзначено кінофільм режисера Т. Левчука «Родина Коцюбинських», який не був подією навіть сезону, примітивізм панує тут у всьому. З політичних мотивів удостоєнни премією ім. Шевченка художньо слабкий, ідейно тенденційний роман П. Загребельного «Смерть у Києві» — *твір явно антиукраїнського спрямування*: його «загальноруський» патріотизм доходить до одвертого суздальського, тобто російського, націоналізму. Двічі кандидатом на премію ім. Шевченка був Борис Тен, переклада якого з старогрецької літератури є великим набутком української культури, — і щоразу журі не здатне гідно оцінити заслуги перекладача. Цього року воно віддало перевагу віршам Л. Дмитерка, місце якого в українській літературі, гадаю, коментарів не потребує. У галузі публіцистики премійовано М. Подоляка — за вульгарно-примітивні й брехливі газетні фейлетони на тему «українського буржуазного націоналізму». Фільм «Женці» відзначено премію ім. Шевченка ще до виходу його на екрани Республіки — теж за політично актуальний матеріал. До речі, комітет для присудження премій ім. Шевченка очолює М. Шамота.

В умовах ідеологічного етноциду і в атмосфері службової та професійної безвідповідальності, створюваної відповідним людським середовищем, стаються трагічні для нашої культури випадки. 1964 р. виникла пожежа в Публічній бібліотеці АН УРСР, почалася вона чомусь саме у відділі україністики, згоріла велика кількість цінних творів, багато рідкісних видань дореволюційного періоду. Через кілька місяців загорівся Видубицький монастир, у якому згоріла бібліотека Київської Академії, скарби європейської літератури 17-18 ст. ст. На початку 70-их років у бібліотеці Київського університету розформовано Кабінет рідкісної книги, створений проф. С. Масловим, літературу звезено в підвали студентського гуртожитку, де вона була затоплена водою з прорваних труб. Наприкінці 1974 р. згорів відділ давньої української літератури в Інституті літератури АН УРСР, пропало багато цінних книжок, велика наукова картотека дослідниці В. Колосової. У середині 70-их років на 1-му поверсі будинку Академії суспільних наук було затоплено бібліотеку Інституту мовознавства, багато літератури загинуло. Від того, що протікає дах, гине україністика в бібліотеці Харківського університету. У липні 1977 р. горіла Київська українська школа ім. Ів. Франка, загинуло двоє дітей — двірнички й прибиральниці. Цьому випадкові передувала тривала боротьба української громадськості за збереження цієї школи, проти наміру міського начальства закрити її: в очах київського українофобського міщанства школа мала славу «націоналістичного кубла» — через те,

що в ній панувала українськомовна атмосфера, навчалися діти українських письменників, до неї прагнули привести своїх дітей національно свідомі українці. На початку березня цього року в селі Прохорівці біля Канева до тла згорів меморіальний музей видатного українського вченого 19 ст. М. Максимовича. У січні 1978 р. вчинено спробу обікрасти відділ рідкісної книги Історичної бібліотеки. Пропала кудись україніка з бібліотеки Музею українського мистецтва. На величезну суму викрадено мистецькі цінності з Києво-Печерської Лаври. Не забезпечено належних санітарних умов для зберігання старовинних речей у Республіканському музеї народної архітектури й побуту просто неба. Одяг поїджений міллю, церкви й хати заражені грибком, розбиті деякі старовинні ікони на склі. Керує музеєм людина, байдужа до своєї справи, у колективі переважають випадкові люди, чесних працівників-ентузіастів адміністрація свідомо переслідує.

Молодший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Вадим Крюков довгий час успішно поєднував участь у «розвитку» української культури з ... обкраданням інститутської бібліотеки. Завдяки сприятливій атмосфері, створеній, зокрема, тодішнім директором Інституту А. Т. Шевелевим, В. Крюкову вдалося збути на чорному ринку мало не всю українську бібліотеку (навіть із спецфонду!) — всю періодику дореволюційного часу й 20-их років, козацькі літописи 16-18 ст. ст., твори Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича, П. Куліша, М. Костомарова, О. Єфименка, Ореста Левицького, В. Антоновича, М. Максимовича, М. Грушевського, Д. Багалія, А. Кримського, О. Кістяківського, Д. Яворницького і багатьох інших. Київський обласний суд припинив «культурну» діяльність В. Крюкова, засудивши «вченого» до 10 років ув'язнення, але він, на жаль, не виявив і не засудив (і не намагаючись цього зробити!) тих загальнополітичних та локальних суспільних умов, які створили можливість такого злочину; він не засудив неймовірного, дивовижного в устах директора Інституту історії Арнольда Шевелева твердження, про те, що викрадена література — то ... «націоналістичний мотлох», «макулатура». Чи не за такий «інтернаціоналізм» А. Шевелев, маючи, м'яко кажучи, дуже скромний науковий доробок, став доктором історичних наук, членкором АН УРСР, професором, директором академічного інституту? До речі, він завідував кафедрою історії КПРС та наукового комунізму в Київському інженерно-будівельному інституті, був секретарем і членом бюро Київського міськкому КПУ.

У кожному разі, національно-культурна атмосфера в Україні, зокрема в галузі історичної науки, твориться за критеріями А. Шевелева. До сказаного додаю ще деякі факти. З кінця 1977 р. вилучено з бібліотек і навіть із бібліографічної картотеки твори М. Грушевського. Мовляв не було вченого! Людини, що написала 10

грубесних томів історії України, була до революції науковим авторитетом для Петербурзької академії наук, зрештою, стала радянським академіком! Уявіть собі, що з російської історіографії вилучено такі постаті, як С. Соловйова і В. Ключевського! У Росії за саму думку про це людину назвали б божевільною. В Україні подібний критерій «історизму» застосовується, у ставленні до М. Грушевського, на рівні державної політики. Та й не тільки щодо М. Грушевського — до всієї національно-політичної та культурної історії українського народу. У наукових бібліотеках ґрунтовно прополено картотеку україністики. Наприклад, у ЦНБ* про Т. Шевченка раніше було ящиків сім бібліографічних карточок, тепер останні займають лише третину одного ящика (тематично вони обмежені літературою про дружбу народів, атеїзм і «Український буржуазний націоналізм»). З ЦНБ всю україніку, зокрема наукову, вивезено на Поділ — у філіал бібліотеки, який у суботу та неділю не працює, а в робочі дні відчинений лише до 18-ої години. Раніше ЦНБ працювала в суботу і в неділю до 23-ої год. 30 хв., тепер — тільки до 17-ої год. 45 хв. Отже, зроблено так, щоб рішуче обмежити доступ читачів до українських видань минулого, перекрити шлях до них для непрацівників відповідних закладів.

Викладені вище факти — лише окремі приклади про ненормальність умов культурного розвитку української соціалістичної нації, про пригноблене становище українців у складі Союзу РСР, про політичну залежність УРСР від Росії, яка нині здійснює свою великодержавну шовіністичну політику під прикриттям і у формі федерації радянських Республік.

Завершується ситуація безперервними репресіями проти тих українців, які чинять опір русифікації і не погоджуються сумирно йти «закономірним» шляхом національного умирання. Навіть пасивний опір не безкарний. Сторонній людині, яка знає всю сучасну Україну лише за малюнком офіційної пропаганди, важко, мабуть, повірити, що в столиці УРСР просто українськомовна людина, крім деяких специфічних сфер, автоматично стає в очах начальства політично підозрілою, і їй, звичайно, залишається менше шансів зробити фахову кар'єру, зайняти престижнішу посаду тощо. Більше того, ситуація має свій вихід і в цілком несподіваних формах. Наприклад, я сам не раз був жертвою національної дискримінації в сфері торгівлі й побутового обслуговування: заговориш по-українському — і тобі віддадуть гіршу продукцію чи менш якісно виконають замовлення: мовляв, селянкові буде й так.

Довоєнні й післявоєнні сталінські репресії завдали українському народові фізичного й психічного удару, від якого нація не оправилася ще й сьогодні, удару, який означав кардинальну зміну

* ЦНБ — Центральна наукова бібліотека.

політичного й культурного статусу Республіки. Викриття культу Сталіна не привело до радикального виправлення становища. Але завдяки тимчасовій політичній відлизі в українському суспільстві, почався був стихійний процес національного відродження. У культурі появились люди, які сміливо, голосом свіжим і талановитим, заговорили про реальні потреби суспільного життя. Відчутно зріс фаховий і культурний рівень життєдіяльності суспільства у Києві, виникло престижне українськомовне середовище, до якого почала прислухатися й позаукраїнська та зрусифікована людність. Утворився КТМ — клуб творчої молоді, який збирав на свої вечори велику аудиторію. У Новорічний вечір на вулицях Києва лунали українські щедрівки — звучала культурна українська мова не зі сцени, а з уст живої вуличної стихії. Люди дивувалися, не бракувало відверто ворожих реплік, але переважало прихильне ставлення. Словом, на тлі паперових офіційних українських декорацій народжувалося живе українське життя, українці відкривали в собі українців. Та саме це не відповідало розрахункам російських шовіністів-великодержавників, якраз відродження народу суперечило їхній ідеології «інтернаціоналізації», «зближення» і злиття націй. 1965 року українському відродженню в післясталінський період завдано першого удару, звичайно, найперше по голові: у ряді міст України, в тому числі й у Києві, було арештовано багато представників української творчої інтелігенції, формально, за читання самвидавної літератури і так звану антирадянську агітацію й пропаганду. Проте арешти 1965 р. ще вміщалися в рамках загальносоюзної політики, спрямованої на згортання критики сталінізму. Вони звузили коло дозволеної національно-культурної життєдіяльності, але не припинили процесу національного відродження України. Більше того, саме в цей час, у другій половині 60-х років, верховне партійне керівництво Республіки, значною мірою під впливом книжки Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація», знайшло в собі мужність звернути увагу на реальний стан справ і спробувати дещо зробити для виправлення становища. Зокрема, було проведено згадувану нараду ректорів вузів, створено видавництво «Вища школа», яке мало забезпечувати вузи українськомовною навчальною літературою, активізувалося вивчення української історії в АН УРСР, була прийнята урядова постанова про будівництво на о. Хортиця заповідника «Запорізька Січ»... Як бачимо, національно-політична й культурна ситуація в Україні була зафіксована й офіційно, документально. І це дуже важливо з погляду дальшого розвитку подій.

Черговий великодержавний удар по Україні мав уже інший характер: масові арешти української інтелігенції в січні 1972 р. означали радикальну зміну національної політики української партійно-державної влади. Власне, про те якраз і йшлося, щоб Україна не мала своєї регіональної політики, щоб вона в цьому повернулася до

сталінських часів і нічим не порушувала свого обласного характеру, тобто не ставала видним окремим суб'єктом політичної діяльності. Річ у тім, що партійне керівництво на чолі з П. Ю. Шелестом виявило претензію на те, щоб зайняти *відповідальне* становище в Республіці, щоб бути владним представницьким органом українського народу, населення України. Звичайно, це не могло не стурбувати російських великодержавників, які й зробили все для того, щоб знову загнати Україну на шлях «об'єктивного», «закономірного» національного вмирання.

Політичні арешти в Україні 1972 р. були гучно розрекламовані в пресі, по радіо й телебаченню — як акція, пов'язана зі справою бельгійського громадянина українського походження Ярослав Добоша і спрямована нібито проти — цитую офіційне повідомлення — «ворожої соціалістичного ладові діяльності» заарештованих. Зв'язок ув'язнення з Я. Добошем не було судом доведено, звинувачення в цьому не фігурувало у вирокі жодного з засуджених. «Ворожа діяльність» полягала в критичних висловлюваннях про суспільне життя, у читанні відповідної самвидавної літератури, у писанні до органів влади листів, у яких зверталася увага на становище у тій чи іншій ділянці національного життя; нарешті, у виданні позацензурного машинописного журналу «Український вісник», який, наскільки мені відомо, мав інформативний характер. Я знаю багатьох з ув'язнених, з деяким спілкувався не один рік, отож з усією відповідальністю свідчу, що в світогляді та настроях суспільноактивної в 60-х роках української інтелігенції, чимало представників якої арештовано в 1972 р., не було ні антирадянських, ні антисоціалістичних мотивів, значить, не могло бути з їхнього боку й антисоціалістичної пропаганди й агітації. Була тільки громадянська свідомість своїх суспільних прав і обов'язків перед Батьківщиною, потреба жити вільним незалежним духовим життям і, звичайно, було незадоволення національним становищем народу, критичне ставлення до ідеологічної та політичної бюрократизації суспільства. Громадянська поведінка заарештованих була виявом і фактором національного самоусвідомлення України, і це, безперечно, й стало основною причиною арешту й жорстокого покарання найактивніших учасників українського національного суспільного процесу. Щодо складу злочину в днях ув'язнення та об'єктивності суду, досить назвати такий факт: адвокат вимагав звільнити підсудного О. Сергієнка через відсутність складу злочину, суд засудив О. Сергієнка на 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Комуніст В. Лісовий, кандидат філософських наук, співробітник Інституту філософії АН УРСР, висловив свою громадянську тривогу в зв'язку з подіями в листі до ЦК КПУ. Передав він листа адресатам 5 липня 1972 р., наступного дня йому «надійшла відповідь»: В. Лісового заарештовано й засуджено на 7 років таборів суворого режиму і три роки заслання.

Засудженим дано переважно максимальні терміни покарання, і це ще одне свідчення того, що йшлося не про кару за конкретні кримінальні дії, а про якнайтриваліше вилучення людей із українського суспільного життя.

Що судові процеси в Україні 1972 р. мали характер загальносуспільної політичної акції, спрямованої проти національного відродження України, показав дальший розвиток подій. Насамперед, ще раніше, як підготовку до задуманого, було звільнено з посад Голову КДБ при Раді Міністрів УРСР, а потім, уже після арештів, проти яких, як відомо з чуток, заперечувало тодішнє українське партійне керівництво, увільнено від обов'язків 1-го секретаря ЦК КПУ й забрано до Москви П. Ю. Шелеста — для того, щоб згодом безпідставно звинуватити людину в українському націоналізмі й узагалі покінчити з її політичним життям. Усе це означало фактично державний переворот в Україні, який у мініатюрі нагадував політичні зміни в українському суспільстві після самогубства 1933 р. Миколи Скрипника. Особливо цікава історія з призначенням Москвою на посаду секретаря ЦК КПУ В. Маланчука: це було повною несподіванкою навіть для антиукраїнського угруповання у вищих партійних колах Республіки.

Унаслідок зазначених кадрових змін різко погіршилася передусім, як було сказано, загальна національно-політична та культурна атмосфера. З офіційної мови представників верховної влади на довгий час зникло поняття «український народ», і тепер його вживають дуже рідко й обережно; згодом і самі виступи стали російськомовні. Посилилася пропагандистська війна проти так званого «українського буржуазного націоналізму», який уже давно став у нас синонімом понять «національно-свідомі українці», «українські патріоти». Переведення вузів і технікумів на українську мову викладання не зуміло домогтися й керівництво на чолі з П. Шелестом. Після 1972 р. становище тут ще погіршилося. Припинено роботу над створенням заповідника «Запорізька Січ». Звужено сферу суспільного функціонування української мови. У пресі почалося цькування літераторів за ідеологічні гріхи, зокрема за так звану ідеалізацію минулого, тобто за намагання сказати щось конкретніше й об'єктивніше про українську історію. Вульгаризація українського історичного процесу сягнула рівня сталінської епохи. У продаж понад рік не надходив «Український історичний журнал». До речі, саме з того часу київські кіоски завалені призначеним для російської еміграції журналом «Отечество», який теж веде боротьбу — з ким би ви думали? — з «українським буржуазним націоналізмом».

Припинено видання українськомовних журналів у галузі природничих наук. Зменшено кількість уроків української мови та літератури в середній школі, знято з навчання програм технікумів уроки української мови та літератури. Дійшло до того, що

редактори видавництва 1973-74 рр. викреслювали з книжок епітет «український». Наприклад, фразу «українські діячі» замінювали на «вітчизняні діячі», «український народ» — «трудящі маси» і т. д. Такої самої цензури зазнавало слово «козацький», словосполучення «Запорізька Січ» і подібні до них поняття. Деякі факти такого редагування в мене були, та назвати їх, на жаль, зараз не можу, бо мою робочу картотеку під час обшуку забрано.

Змінено шкільні програми з української мови та літератури — у бік ще більшої «інтернаціоналізації» їх, тобто ще більшого вихолощення українського змісту. Я чув про випадки, коли знімали зі стін бібліотек і шкільних класів портрет Т. Шевченка, вилучали з кабінету української літератури магнітофонні платівки з творами Т. Шевченка тощо.

У 60-их роках почав виконуватися прекрасний старовинний український марш «Богдан Хмельницький». Тепер його офіційно називають так: «Марш, присвячений возз'єднанню України з Росією».

Докладний аналіз національно-політичної та культурної ситуації в Україні 70-их років виявив би картину справжнього розгрому новітнього українського національного відродження, що почалося в атмосфері викриття сталінізму. Репресій, у тій чи іншій формі, зазнав кожний, хто в 60-их роках виявив національний патріотизм і активність у неофіційному суспільному житті. Багато людей стали жертвою «заборони на професію». Понад 10 років не видавали творів Ліни Костенко, одного з найкращих поетів сучасної України. Досі не дозволяють друкуватися Миколі Лукашеві, чия перекладацька діяльність становить ціле явище в українській культурі. За наукову статтю «Приєднання чи возз'єднання» позбавили роботи історика М. Брайчевського, ім'я відомого вченого кілька років було під забороною. Лише недавно, завдяки пересторогам перед нарадою з питань Гельсінкських угод, М. Брайчевського знову зараховано в штат наукових працівників Інституту археології. Досі не може влаштуватися на роботу за фахом кандидат філософських наук Я. Дзира, який в Інституті історії виконав основну роботу над підготовкою до наукового видання козацьких літописів. Великою втратою для українського літературознавства є заборона працювати за фахом кандидатів філологічних наук Михайлині Коцюбинській. У видавництві «Статистика» працює фольклорист, кандидат філологічних наук В. Скрипка, за створення самодіяльного етнографічного хору було виключено зі спілки композиторів і звільнено з роботи в Інституті мистецтвознавства, етнографії та фольклору Л. Ященка. Хор розігнано, учасники його зазнали адміністративних переслідувань.

Я назвав лише невелику частину репресованих представників української творчої інтелігенції, але, сподіваюся, й цього досить, аби відчуті, що моя кваліфікація сучасного національного

становища українського народу як стану облоги має не тільки метафоричний, загальноідеологічний, а й практичний смисл. Офіційна ідеологія «інтернаціоналізації», «зближення» і злиття націй та історіографічна концепція історії України зовсім не залишають українському народові простору для вільного руху ні вперед, ні назад, закривають перед нами і майбутнє, і минуле, а практичні творці становища б'ють по голові кожного, хто підноситься над рівнем запланованого національного вмирання, хто пробує сказати правду про українську національну дійсність або, не дай Боже, оцінити картину в цілому, в загальнонаціональному, загальноісторичному масштабі, за критеріями політичними.

Юрій Бадзьо, *Відкритий лист до Президи Верховної Ради Союзу РСР та Центрального Комітету КПРС*. Нью-Йорк, 1980, стор. 11-21, 24-25, 27-30, 34-64.

145. ПРАВОЗАХИСНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ, ЙОГО ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Юрій Литвин

Стаття Юрія Литвина, члена Української Гельсінкської Групи, аналізує обставини в яких виникло інакодумство в Україні й накреслює завдання українського правозахисного руху на майбутнє. Стаття написана в квітні 1979 і включена до четвертого випуску *Інформаційного бюлетеня* Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

У грудні 1979 Литвина засуджено на три роки таборів суворового режиму.

Сьогодні вже з твердою певністю і на весь голос можна сказати, що всупереч волі радянсько-партійно-державного керівництва, всупереч його ідейно-політичним доктринам, всупереч терорів та репресіям над борцями за громадянські права і свободи в СРСР — правозахисний рух не знищено. Він існує в Радянському Союзі як доконаний факт, як суспільно-прогресивне явище не лише союзного, але й світового значення. Боротьба за громадянські права і свободи в СРСР є прояв об'єктивних антагонізмів, що діють між суспільством і державою, вона є мірою росту суспільної свідомости, яка в найвищій своїй зрілості конкретизується в формах правозахисної діяльності — найбільш гуманних і прогресивних формах боротьби людства за мир, демократію і свободу.

Правозахисний рух у Радянському Союзі родився з суспільної необхідности і потреби захисту прав людини і громади від постійних правопорушень з боку партійно-державної бюрократії. Цей рух ріс і дозрів на ґрунті критично-ліберального інакодумства, яке ще на початку 1960-их років набрало загальносоюзної значимости і на сьогоднішній день являється характерно-визначальною стороною життя радянського суспільства на сучасному [етапі] його розвитку.

Дійсна природа суспільного життя, його органічний поступ вперед, наочно показують той безперечний факт, що інакодумство, (— це) суспільне явище, притаманне всякому суспільству, з будь-якими формами та соціально-політичними структурами. Цей факт геть спростовує як ліві, так і праві тоталітарно-державницькі теорії, згідно яких партія, держава, народ є гармонійно ціле, де немає і

бути не мусить ні інакодумства, ні політичної боротьби, ні боротьби соціально-економічної, ні всього того, що суперечить чи суперечило б режимові влади.

Інакодумство, ясна річ, існувало і існує в кожній країні, але на відміну від демократичних країн, в тоталітарних воно існує поза законом, тобто не має ні фактичного, ні юридичного права на існування, на суспільне самовизначення. В цих країнах інакодумство існує як суб'єктивний фактор з постійною тенденцією до об'єктивізації.

Так було за часів Гітлера в Німеччині. Так було у фашистській Італії та франкістській Іспанії. Так було в період культу Сталіна в СРСР. Так є і так буде повсюдно, де держава перебирає в свої руки всі функції суспільного життя і являє[ться] там його визначальником.

Викриття культу особи Сталіна та його трагічних наслідків, проголошене з трибун XXII з'їзду КПРС, було тією блискавкою, що освітила бодай і на короткий час, жакливу дійсність сталінської епохи, страшний досвід антигуманних сталінських метод побудови т. зв. соціалізму в СРСР. Досвід, який змусив передову частину населення (найперше інтелігенцію) не лише тверезо подивитися на радянську дійсність, але й глибоко задуматись над ідейно-політичними засадами, на яких воно будувалось. Саме з цього почалася критична переоцінка матеріальних і духовних вартостей, набутих сталінським соціалізмом, переоцінка, що показала, до яких страшних і ганебних злочинів вдається держава, коли її діяльність не контролюється і не обмежується з боку суспільства. Зрозуміло, навіть в умовах хрущовського лібералізму напівофіційний критицизм не міг не вступити в опозицію з парадно-державним способом мислення, яке вбачало в критично-ліберальному інакодумстві серйозну загрозу однопартійному режимові в СРСР, а це, як відомо, привело до репресивних метод боротьби з цим новим видом «анти-радянської діяльності». Разом з цим офіційна державно-політична доктрина найповніше виразилась у тезі про загальнонародність радянської держави як теорія т. зв. держави «диктатури пролетаріату». Не буду тут доводити, як далеко і в який бік відійшла «загальнонародна держава» від марксистсько-ленінського вчення. Хай це залишиться на совісті «вірних ленінців»!

Лише підкреслюю те, що вже сама існуюча в Радянському Союзі політична реальність більше, ніж що інше, спростовує Хрущово-Брежнєвську теорію «загальнонародности» радянської держави.

Суспільство і держава аж ніяк не тотожні явища, і їх теоретичне ототожнювання є політична демагогія, спрямована на те, щоб приховати справжні протиріччя, що існують між цими двома явищами.

Держава це є замкнута технічна система, яка в тоталітарних

країнах досягає своєї, так би мовити, ідеологічної завершеності — соціально-політичного деспотизму.

Суспільство — це живий організм, що живе і розвивається за своїми природними законами з тенденціями до все більшої свободи.

Сучасне інакодумство в СРСР постало з критичного переосмислення радянської дійсності, з критичного ставлення до державності, до її партійно-бюрократичного способу мислення, до її практичної діяльності.

І найповніше це інакодумство проявилось і зформулювалося в діяльності гельсінкських правозахисних груп, які понад два роки мужньо борються за громадянські права і свободи в Радянському Союзі.

Інакодумство на Україні має свої глибокі революційно-демократичні і ліберальні традиції.

Національно-визвольна боротьба українського народу була завжди наповнена змістом соціальної і особистої свободи (антифевдальний характер національно-визвольних рухів) і саме тому цю боротьбу не можна кваліфікувати як сутонаціональну.

Свободолюбство, демократизм є характерними ознаками як українця, так і всієї української нації. Отож і не дивно, що боротьба з іноземним поневоленням велась під знаменами національної самобутності, свободи і демократії (народовласти). На цих засадах була створена Козацько-селянська республіка — унікальне явище того часу! — яка своїм демократичним духом викликала страх і ненависть февдально-монархічного світу.

Знищення Козацької республіки, придушення національно-визвольних рухів, закріпачення селянства — незаперечні докази того, які саме «блага» принесла російська державність українському народові. 250 літ панування на Україні царських сатрапів з їх драконівськими методами управління, постійне цькування, гоніння і фізичне винищування людей, що чинили опір беззаконню, не змогли вбити свободолюбний дух України, її ненависть до всіляких форм примусу та гноблення. З найповнішою силою цей дух відбитий у творчості геніального Тараса — найбільшого інакодумця України, який став прапором духовної революції українського народу, що спрямувала революцію соціальну на Україні 1917 року в національно-демократичне русло, з [чого] постала Українська Народна Республіка з її вищим органом — Центральною Радою.

Більшовицька влада, т. зв. «власть советов», не принесла українській нації ні національної, ні соціальної, ні особистої свободи. Навпаки, більшовизм зробив усе (починаючи соціальною демагогією, кінчаючи прямою інтервенцією) для повалення Центральної Ради, а з нею і Української Народної Республіки, яка як відомо, виникла в ході національно-демократичної революції і діяла на демократичних засадах.

Ставлення більшовицького режиму до української нації, по суті, мало чим різниться від ставлення до неї російського царату. Формальні права і свободи були дані Україні центральною більшовицькою владою не для реального користування ними, а виключно в пропагандистських цілях: Україна і надалі залишилась колонією російської советської імперії, а найменша спроба вийти з колоніального стану розцінювалася більшовицькою владою як контрреволюційна націоналістична діяльність, яка підлягала найжорстокішій боротьбі і репресіям (одному Богові відомо, скільки українського населення винищено за їхні національні змагання, активні і пасивні).

І все ж, ні «красный террор», ні голод 1933 року, ні репресії 1934-1937 [років], ні післявоєнна боротьба з «бандерівським бандитизмом» не зламала свободолюбивого духу українського народу. Він, як той мітичний фенікс, згорає і знову піднімається з попелу.

Шістдесяті роки — найбільш плідні в Україні напівофіційним інакодумством з його гуманізмом і жадобою до соціально-політичної свободи. Плеяда т. зв. «шістдесятників» у літературі (І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, І. Драч, М. Вінграновський, Ліна Костенко, О. Бердник, В. Мороз, В. Чорновіл та багато інших) сприяла розвитку інакодумства на Україні. (Скінчилося це судовими процесами, політичними, закритими). Варто зазначити, що для інакомислячої молоді 1960-их років радянські політичні табори та в'язниці стали вишколом, де проходив найактивніший процес переоцінки духовних цінностей. Із цих «університетів» вийшло чимало видатних борців за громадянські права в СРСР, зокрема на Україні: Антоненко-Давидович, Л. Лук'яненко, І. Кандиба, О. Мешко, Н. Світлична, Н. Строкатова, В. Чорновіл та інші.

Ідея правозахисного руху на Україні зріла і виношувалася задовго до створення Української гельсінкської громадської групи.

Можна з певністю сказати, що вже в 1960-их роках первовісником її був Левко Лук'яненко, — організатор і надхненник боротьби за національне звільнення України шляхом референдуму та соцперетворень і земельних реформ на індивідуально-кооперативних засадах.

Гельсінкські угоди та заключний акт цих угод були тим зовнішнім поштовхом, що прискорив самозародження правозахисних груп в СРСР, надавши їм сучасну форму існування.

Не зменшуючи ролі і значення суб'єктивних факторів у створенні гельсінкських груп у Радянському Союзі, віддається належне їх основоположникам: Ю. Орлову, П. Григоренкові, О. Гінзбургові, [О.] Щаранському, М. Ланді й іншим в Росії; М. Руденкові, О. Берднику, О. Мешко, Л. Лук'янкові, О. Тихому й іншим на Україні; необхідно сказати, що правозахисний рух на Україні і в інших республіках СРСР не являється довільним виворотом окремих, бодай і дуже талановитих осіб. Ясна річ, що

особа має провідну роль у всякій діяльності, але сама діяльність обумовлена об'єктивними причинами, які в значній мірі цю діяльність визначають. Це стосується і [до] правозахисного руху: і його об'єктивна обумовленість криється в радянській дійсності, у її соціально-політичній структурі та економічній формації. Саме в цьому розумінні правозахисний рух має об'єктивні причини свого існування та розвитку.

Піонерами і засновниками Української групи Гельсінкі стали люди, які не лише вирости з радянської дійсності, але й увібрали в себе трагедію нашого віку (війни, геноцид, ув'язнення) як: Олесь Бердник, Левко Лук'яненко, Оксана Мешко, Олекса Тихий. Вони знають радянську державність у її оголеному вигляді, миритися з якою більше були не в змозі, в силу своєї духовної природи. Письменник Микола Руденко пройшов пекло війни, йому добре знані 1933-1937 роки на Україні. Сумління не дозволило йому йти в перших лавах ідеологічної верхівки Спілки письменників Української РСР, яку використовує уряд у своїх цілях. Пошук справедливих національно-правових і економічних рішень українських проблем, змусив Миколу Руденка очолити правозахисний рух на Україні, в якому він знайшов сенс свого життя, сво[є] покликання.

З перших днів створення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод на її членів розпочато органами КГБ переслідування, шантаж, загрози і репресії.

Судовими процесами над правозахисниками: М. Руденком, О. Тихим, Л. Лук'яненко, М. Матусевичем, М. Мариновичем, П. Вінсом карні органи гадали правозахисний рух на Україні зломити і ліквідувати. Слідству КГБ і суду не вдалося морально зламати жадного члена групи, і цей моральний фактор зміцнив і активізував правозахисну діяльність групи — до неї ввійшли нові члени: педагог В. Стрільців, батько і син Січки, Юрій Литвин, Василь Овсієнко. Суди над членами Української групи проведені на периферії, закритими, в повній ізоляції від людей, громадськості і преси. Людей не засудили, а вкрали. Мужність і героїстичність цих людей лишилися світові громадськості невідомими, так само, як і своїм країнам — вони залишилися переможеними, але не скореними!

Гельсінкські групи в СРСР не лише продовжують існувати, але й активно діяти. В чому ж їх сила й живучість?

Індивідуальні якості членів групи в значній мірі визначають силу і життєвість правозахисного руху, однак вони не являються тією «живою водою», що живить весь рух і надає йому сили. На мою думку, живучість і сила Гельсінкських груп криється:

поперше — у самому суспільному організмі, в його поступі до демократії і свободи. Саме ця животворна сила родила інакодумців: А. Сахарова, Ю. Орлова, М. Руденка, Л. Лук'яненка, Петра Григоренка й інших видатних людей нашої доби, незчисленних;

подруге — життєву силу і енергію правозахисним групам СРСР

надає той факт, що вони являються визнаними і невід'ємними ланками світового правозахисного процесу;

потрете — живучість і сила правозахисного руху в СРСР є ще і в тому, що цей рух не політичний, про що було засвідчено в деклараціях, заявах, документах гельсінських груп, а також в усних та письмових заявах до ООН і урядів, учасників Гельсінської наради, нашим представником за кордоном Петром Григоренком: «Групи не являються партіями чи політичними організаціями і не ставлять собі за мету легальними чи нелегальними шляхами прийти до державної влади в країні...»

Соціалістичні і національні революції, громадянські війни, трагедія останньої світової війни і життя людства на грані третьої — все це змушує світову громадськість шукати виходу зі страшного кута, куди загнав світ політичний мілітаризм, диктаторство, деспотія.

Сучасний правозахисний рух — це боротьба за такий спосіб життя, яке мирно розвивається за власними законами, прагнучи все більшої демократії і свободи, де б людина була творцем своєї долі, а не придатком державно-партійної машинерії, де б суспільство диктувало свою волю державі, а не навпаки.

Уся діяльність гельсінських груп в СРСР спрямована на захист прав і свобод людини та суспільства від будь-яких зловживань з боку властей, це самозахист суспільства від деспотизму чиновницької бюрократії.

Українська група керується в своїй діяльності правовими принципами, вираженими в Загальній декларації прав людини, Декларації прав народів і націй, ратифікованих більшістю держав світу, а також Заключним актом Гельсінських угод, підписаним 35-ма країнами світу. В своїй правозахисній діяльності Українська група Гельсінкі не виключає національне питання. Зокрема українське, яке не розв'язала ні «Великая Октябрьская социалистическая революция», ні шестидесятирічне панування «власти советов» на Україні. Питання національного самовизначення є найактуальнішою проблемою в житті українського суспільства.

Включивши цю проблему зі сфери своєї діяльності Українська правозахисна група втратила б своє національне і соціальне обличчя і не змогла б по-справжньому виконувати своїх правозахисних функцій.

Захист прав [і] свобод людини без захисту прав і свобод нації не має під собою ґрунту.

Українська правозахисна група за своїми принципами має вести боротьбу з політикою офіційного і неофіційного великодержавного шовінізму в його найрізноманітніших проявах, захищати право нації на свій самобутній розвиток, без чого не можна вести успішну боротьбу за свободу соціальну та особисту.

Так само група буде вести боротьбу проти будь-яких проявів національної ворожнечі в Українській РСР.

Українська група координує свою діяльність з Московською групою і виступає за найтісніший союз і солідарність усіх правозахисних груп СРСР і вбачає в цьому запоруку успіху правозахисного руху в Радянському Союзі.

Інтереси груп, як Московської так і Української, на Заході представляє член групи в екзилі генерал Петро Григоренко — один з піонерів правозахисного руху в СРСР.

Вступ до Української громадської групи Гельсінкі не обмежується національним походженням, професійними, освітніми та іншими ознаками. В групу приймаються всі ті, хто поділяє загальні принципи правозахисного руху в цілому і його національні особливості зокрема. Група веде і надалі буде вести боротьбу проти всяких політичних тенденцій у правозахисному русі.

Група — авторський колектив, і від кожного її члена бажано мати його авторський вклад на актуальні правозахисні теми та інформативний матеріал з цих же тем по Українській РСР.

Правозахисний рух на Україні є однією з провідних ланок міжнародного правозахисного руху, і його члени зроблять все від них залежне, щоб і надалі цей рух був інтернаціональний по своїй суті, при цьому не втрачаючи ні своїх національних особливостей, ні свого національного обличчя.

Квітень 1979

Член Української громадської групи Гельсінкі
Юрій Литвин

Сучасність, рік XIX, ч. 10, жовтень 1979, стор. 98-104.

146. ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В СПРАВІ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОСТІ

Звернення 18 видатних українських політв'язнів, написане влітку 1979, є одним з найпомітніших документів українського самвидаву. Автори закликають поставити українське питання на порядок нарад Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ) вжити всіх заходів, необхідних для виходу України з складу СРСР.

Нижче подано частину звернення. Нерозроблені місця відмічено крапками.

Особливістю сучасної дійсності є поділ на дві принципово протилежні системи — відкритий світ вільного підприємництва та демократичних свобод і обгороджений кільчастим дротом світ інтегральної централізованої регламентації економічного, політичного і всього духового життя. Конфлікт між США і Радянським Союзом, що пособляють першу і другу системи, визначає картину сучасної політичної карти земної кулі. Третій світ і країни не приєднані до військових блоків зменшують сили протиставних (блоків), але не зменшують суперечностей сучасних цивілізацій, бо самі не стоять (і не можуть стояти) осторонь історичного процесу. Глобальний фактор конфронтації в умовах сучасного надзвичайно високого технічного розвитку та поступів в ядерній зброї привів до виділення кількох могутніх центрів міжнародної політики (США—СРСР—Західна Європа—Китай) і здається, що зі страху перед всесвітньою катастрофою народи демократичних держав ладні заплющити очі на колосальну трагедію українського народу та багатьох інших народів, що під фанфари космічних досягнень зазнають небаченої ще ніде й ніколи національної руйнації.

Передісторія нашого національного лиха почалася давно, але з захопленням влади комуністами — цим передовим загоном російських шовіністів — у нас почалася справжня трагедія. Створення 1918 року Української Народної Республіки комуністи сприйняли як зухвалий замах на їхнє національне життя, добробут, на їхню національну мету з боку нас — коли своїм військом розбили слабку армію щойно створеної Республіки і знову перетворили Україну в російську колонію.

За три сторіччя колоніальної пропаганди Росія спромоглася

нав'язати світові чимало фальшивих ідей, що набули для цього часу незаперечних істин. Однією з таких ідей є ідея про нібито справедливе вирішення національного питання. Ми не могли протиставити цій брехні своє національне слово, бо ми перед світом німі. Ми давно вже німі. Вже третє сторіччя українці німі. Окупанти відібрали від нас школу. Вони заперли живе слово в тюрму, а твори духових отців нації замкнули в цензорських сейфах, і самі промовляють від імені українців, і світ чує тільки їхній голос.

Нас 40 мільйонів, та ми найнещасніша нація. Ми самі пробували вирватись із загребущих лабет загарбників, а інші члени всесвітньої сім'ї народів байдуже дивилися на наше лихо. І нас так багато згинувло в боротьбі за національну волю, а волі нема...

І тепер ми діти слабкого і численного народу звертаємося до ООН як всесвітнього політичного форуму державних націй, що покликаний виводити колоніальні країни і народи з політичного небуття. З цим бажанням не дайте загинути! Зареєструйте Україну як російську колонію і допоможіть звільнитися від накиненої окупації.

Україна опинилася в складі Росії не в результаті доброї волі українського народу, а в наслідок збройної перемоги Росії над Україною, це є, наступного фізичного винищення національно-свідомої інтелігенції, усіх українських політичних партій та заможніших прошарків населення. В процесі закінчення окупаційної влади...

Поступово були винищені всі українські державні органи і на те місце організована окупаційна адміністрація, за допомогою якої підпорядковано Росії все національне життя України.

Щоби приборкати великий народ і запобігти організованому опорowi Росія розташувала свої військові гарнізони у всіх більш-менш значних містах, організувала в Україні свою єдину політичну партію і поліцію з величезною мережею партфункціонерів і штатських агентів.

Усі творчі організації українських літераторів, художників, діячів театру і кіно ліквідовано, а почасти знищено і самих людей. На їхнє місце створено свої організації, що під керівництвом партії проводять ідеологічне одурманення-забамбулювання української інтелігенції і всього народу. Винищено національне духовництво і насаджено своє.

Усі профспілки робітників і службовців зліквідовано і натомість утворено свої з Москви, підпорядкувавши їх єдиній російській партії.

Загальне піднесення національної свідомості в кінці 20-их років і зростання незадоволення колоніальним становищем могло перетворитися в загальний вибух і тоді окупанти засанкціонували іасовий голод і зменшили таким чином націю на одну п'яту частину. В період цього голоду інтелігенція не помирала. Помирали

селяни. І тоді, 1934 року, Сталін виголосив формулу: «Українська інтелігенція не заслуговує на довір'я». Ця формула послужила основою фізичної розправи з інтелігенцією, в результаті якої репресовано близько 600 тисяч осіб. Народ четвертували.

На щастя російська окупація не поширювалася на всю національну територію українців. П'ята (західна) частина нації жила у вільніших умовах. Вона організувала підпільний національно-визвольний рух, що в період другої світової війни діяв проти одного окупанта, а після війни впродовж десятків років — проти нового. Цей рух показав, що в жилах українців тече гаряча кров, а не водиця. Проте змінити нещасну долю своєї нації вже не міг — окупант переміг нас і цього разу.

У час закінчення війни і після неї за кордоном з'явилася велика українська політична еміграція. Вона волила до всього вільного світу про брутальність окупантів і геноцид, та світ не йняв віри — російська демагогія оббрехала славних лицарів, звинувативши їх у співпраці з гітлерівцями. Потягнулися довгі сумні роки. Справа почала поволі мінятися на краще з 60-их років, коли з'явилася нова генерація борців за національну незалежність. Не маючи доступу до жодних засобів інформації через ... окупантської цензури, вона стала шукати способів інформування своїх побратимів за кордоном і з їхньою допомогою всього вільного світу, а через радіопересилання і своїх співвітчизників — про сучасне становище України та її головні проблеми.

Ми не претендуємо на вичерпну характеристику нашої батьківщини, як російської колонії, ми подаємо тільки короткий документ з переліком основних фактів, що загально відомі кожному хто цікавиться історією російської імперії та її взаємин з Україною, які однаке на цей раз ставимо як фундамент формального клопотання перед ООН про допомогу боротьбі за незалежність через реєстрацію України як колонії в комітеті 24-ох по деколонізації, включення українського питання в порядок денний сесій Генеральної Асамблеї ООН та інші акції, що їх звичайно ООН застосовувала в своїй практиці в аналогічних справах.

Український національний ідеал щодо внутрішнього політичного статусу полягає в глибокій відданості демократичним принципам у всіх сферах життя із забезпеченням реальних можливостей вільної гри різних політичних партій і сил, свободи економічної, професійної, культурної та діяльності в проведенні політики миру, економічної співпраці і зовнішньо-політичних, наукових і літературних та інших обмінів з усіма країнами та піднесення ваги України в прогресивному русі світової спільноти до все повнішого забезпечення духовних і матеріальних потреб та віри в людину, як найвищу вартість на землі.

У результаті збройної інтервенції Москва нав'язала Україні

договір від 30 грудня 1922 року про утворення т. зв. Союзу РСР і встановила різкий, жорсткий диктаторський режим за якого будь-яке волевиявлення народу стало неможливе і засадничий принцип міжнародного права — права розпоряджатися своєю волею для українців впродовж усього періоду російської влади не мав жодної чинності. Норми міжнародного права: статут ООН (ст. 1, 13, 55, 76) Деклярація про надання незалежності колоніальним народам і країнам, Заключний акт Гельсінкської наради (VIII розділ), Міжнародний пакт про громадські і політичні права (ст. 1) та інші звучать красиво. Одначе досі є лише... над реальним становищем України, колоніальне становище якої видно з таких фактів: українська нація не має своїх органів державної влади, вона позбавлена політичного суверенітету і т. зв. Верховна Рада України має як джерело влади не власну волю, а волю ЦК єдиної Росії, що є за межами України і не підпорядкований волі українського народу. Органи влади України — це окупаційна адміністрація, що втілює на території України колонізаторську політику Москви.

Як недержавна нація, Україна не визначає свій політичний розвиток і не провадить незалежної ні внутрішньої ні зовнішньої політики. Всупереч національних інтересів Україна включена до російської політичної системи з її імперіалістичними прагненнями до світового панування і супроти своєї волі, природними і людськими ресурсами, збільшує індустріальну і військову потужність імперії і тим самим збільшує міжнародне напруження і загрозу нової світової війни, що може завдати нещасному народові ще більшого лиха ніж голод в 1933 році.

Україна не має своєї армії. Метрополія мобілізує нашу молодь до імперської армії, спрямовує її абсолютну більшість далеко від рідного краю для зручнішої асиміляції та ідеологічної обробки в дусі своєї загарбницької ідеології.

Україна не має своєї зовнішньої політики. Жодна країна світу не вважає її за самостійну державу і тому не бачить потреби встановлювати дипломатичні взаємини на рівні посольств, а держави-члени ООН потурають московським імперіалістам допустивши до ООН делегацію від України, що представляє окупаційну адміністрацію, а не український народ.

Україна не визначає своїх представників, яких всупереч відданості українців ідеалу свободи вільної економічної діяльності і т. д. настановила Москва, яка нав'язала Україні жорстокі форми в галузі промислового і сільського господарського виробництва і сама здійснює деталізоване їх планування і керівництво.

Український народ позбавлений права на розпорядження своїми природними багатствами і ресурсами.

Україна не має своєї фінансової системи й національної валюти.

Україна позбавлена можливості здійснювати зовнішню торгівлю.

Україна не визначає свій соціальний розвиток через те, що Україна не розпоряджає своїми національними багатствами і не керує економікою на своїй території; життєвий рівень українського народу не відповідає ні розмірам національно-природних ресурсів, ні своїм трудовим зусиллям, ні уявленням про нормальний життєвий рівень нашої доби.

Україна не визначає свій культурний розвиток. Усі справи культури перебувають під безпосереднім керівництвом партії, під невисипущим наглядом її цензорів, що впродовж усього свого панування на нашій землі вперто й настирливо проводять політику асиміляції і заміни української культури своєю культурою. Всі вищі і середні спеціальні учбові заклади русифіковані і тепер уже переводять на російську мову викладання у початковій і середній школі. Українську мову витіснили з економічного і наукового життя, з медицини, транспорту, торгівлі, спорту, кіно та інших сфер культурного і громадського життя.

Аби остаточно вбити національну свідомість і знищити джерела самої думки про окреме національне життя під сонцем, окупанти сховали історію наших дідів-прадідів від теперішніх живих поколінь і насильно намагаються свої ідеали й історичні цілі представити українському народові як його власні.

Для безконтрольного проведення геноциду російські колонізатори обгородили зовнішні кордони України колючим дротом і багнетами прикордонників, тримають українців у повній ізоляції від зовнішнього світу. У сучасну добу великого розвитку транспортних засобів і масового туризму, в Україні індивідуальний туризм і поїздки родичів з України і в Україну заборонені, а груповий туризм зведено до крайнього мінімуму. Українців позбавили права виїзду на постійне проживання до інших країн.

Мета руху — вихід України зі складу т. зв. СРСР і створення незалежної демократичної української держави.

Як спадкоємці і продовжувачі найбільшого історичного стремління нації — прагнення до незалежного державного життя — подаємо це клопотання для Генерального Секретаріату ООН і просимо зареєструвати його, як офіційний документ Українського Національного Визвольного Руху задля перевірки Комісією теперішнього становища української нації з точки зору обґрунтованості змісту нашого клопотання просимо Генерального секретаря ООН вчинити все необхідне для реєстрації України як колонії російської імперії, що існує як т. зв. СРСР.

З огляду на антиколонізаторську спрямованість ООН та беручи до уваги декларацію ООН 1960 року про надання колоніальним народам і країнам незалежності, наполегливо просимо включити в порядок денний Генеральної Асамблеї 1979 року українське питання як невідкладну проблему.

Звертаємося до Генерального секретаріату ООН та урядів

суверенних держав, учасників ООН, із закликом включити українське питання в порядок денний нарад наступної сесії Генеральної Асамблеї ООН та вжити всіх заходів для прискорення звільнення України від російської окупації.

За межами т. зв. СРСР Україна має велику діаспору з широкою мережею політичних організацій, що об'єднані у всесвітню централю — Світовий Конгрес Вільних Українців.

Задля успішної реалізації поставлених у цьому документі проблем, ми представники Українського Національного Визвольного Руху, що нижче підписались, уповноважнюємо президента СКВУ здійснювати весь комплекс дипломатичної та іншої праці, що виявиться необхідною для виходу України з т. зв. СРСР і створення самостійної української держави.

Підписали: Сергій Бабиц, Анатолій Берничук, Іван Гель, Іван Ільчук, Віталій Калиниченко, Левко Лук'яненко, Микола Матусевич, Мирослав Маринович, Василь Овсієнко, Зорян Попадюк, Василь Романюк, Петро Рубан, Микола Руденко, Олекса Тихий, Андрій Турик, Богдан Чуйко, Юрій Шухевич, Олесь Бердник.

Свобода, 24 грудня 1979 і 4 січня 1980.

147. УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІОТИЧНИЙ РУХ ПРО ДЕКОЛОНІЗАЦІЮ СРСР

Заява Українського Патріотичного Руху п. н. «Деколонізація СРСР — єдиний гарант миру в усьому світі» з січня 1980, надіслана Надії Світличній борцями за людські й національні права, підсумовує репресії в Україні, починаючи з 1972, і вимагає деколонізації СРСР та виходу України з складу Радянського Союзу.

Вісім років минуло відтоді, як репресивні органи СРСР влаштували новий погром української інтелігенції. Після масових арештів у січні 1972 року за колючим дротом опинилося багато сотень людей, стурбованих долею рідного народу, його матеріальним і духовим добробутом. Розпочаті тоді масові репресії, незважаючи на численні протести світової громадськості, продовжуються й дотепер майже в тих самих масштабах, проте з використанням особливо brutальних методів розправи, коли людей, що так або інакше протестують проти насильства, судять як хуліганів, злодіїв, розпусників, аби завуалювати моторошну аритметику політичних розправ.

Мета всіх цих репресій, які провадять в Україні з диявольською методичністю, — задушити вільний голос нашого народу в особі його кращих представників, приректи наш народ на покірливе мовчання; репресуючи інтелігенцію, зупинити зростання національної самосвідомості українського народу, обезголовити наш народ, перетворивши його на покірну череду, покірну до окриків тимчасового правителя. За минулі десятиріччя жертвою цих репресій стали мільйони чесних людей.

Голод 1933 року, репресії сталінських і післясталінських часів, примусове переселення українців у райони Сибіру та Далекого Сходу, розгром українського національно-визвольного руху в Західній Україні в 40-50 роках, — усе це призвело до того, що український народ скоротився наполовину: до фізичного знищення 10-15 млн. українців слід додати різке зниження природного приросту населення. Це вдвічі, а то й утричі більше від того, що завдав нашому народові німецький фашизм. Регулярні адміністративні кампанії в напрямі фізичного й духового винищення української інтелігенції призвели до того, що сьогодні між нашим народом і його духовим наставником виросла прірва: сама духово-виховна місія нашої інтелігенції, розтрачена після кожної репресивної акції, перестала бути для цієї інтелігенції дійовим

імперативом. Мало того, перебуваючи в умовах постійної сваволі з боку влади, ця інтелігенція, особливо творча, опустилася до рівня чиновної класи, що допомагає владі в будь-якій справі. Наші письменники в більшості перетворилися на нахлібників, блазнів, що розважають партійно-державну еліту, стали паразитувати на тілі трудового народу, бо їхня так звана продукція — це суспільний брак. Сьогодні ця інтелігенція благословляє терор — добровільно чи з примусу, вголос чи мовчки, рабською старанністю чи за голосом смертельного переляку. Цей чиновний штат, виконуючи накази партійних тимчасових правителів, все ще переконує нас у тому, буцім СРСР — це країна найбільшої в світі соціальної справедливості. Проте дедалі більша частина нашого народу переконується в тому, що це не так: наш робітник дістає за свою працю злиденні копійки, маючи забезпечення, в кілька разів гірше, ніж робітник ЗСА, ФРН, Канади й інших країн, наш селянин перебуває не в кращих умовах. Зростає дорожнеча, багато товарів, у тому числі продуктів харчування, немає. Що ж до духово-культурного клімату, то тут і Україна, й СРСР стали страховищем для всього цивілізованого людства, як уособлення духової неволі, ГУЛагу, найбільшого насильства над людиною і її сумлінням, цілковитої безправності, винищення цілих народів, оголошених поза законом. Сталінізм — ця свята святих радянського комунізму — існує й по сьогодні, ледь-ледь оновивши свої диявольські ритуали. СРСР перетворився на військово-поліційну державу з широкими імперіалістичними намірами. На задоволення радянського експансіонізму й підтримку поліційного клімату всередині країни й так званої соціалістичної співдружності йде добра третина, а то й половина загальносоюзного бюджету. Розповсюдивши свою практику на багато країн світу, радянські комуністи несуть цілковиту відповідальність за всі ті криваві лиходійства, що відбуваються в таких країнах як В'єтнам і Камбоджа, Куба й Китай, Албанія й Афганістан, Чехословаччина чи Східня Німеччина. Антилюдяна практика архіпелагу ГУЛагу розповсюджується на весь світ, не лишаючи нам українцям, жодних надій на майбутнє. СРСР перетворився на жандарма, який загрожує всій планеті війною й насильством. Ми добре знаємо, чим це загрожує людству; адже за 60 років безпощадної війни, яку так званий уряд УРСР веде зі своїм власним народом, ми втратили стільки людських життів, що можемо сміливо поставити імена змінюваних київських тимчасових правителів поряд з іменами Пол Пота і Янг Сарі, їхніх комуністичних братів по зброї.

Ось уже 60 років цей так званий Уряд України здійснює практику національного геноциду. Який ще уряд у світі вміє на зразок українського зводити почуття патріотизму до рангу державного злочину? Серед суверенних держав такого уряду немає, не дозволяють собі цього навіть сьогоднішні колоніальні

намісники.

Тому ми, жертви політичних репресій в Україні, звертаємося до свого народу, до урядів усіх країн світу, до ООН і заявляємо про своє бажання вийти зі складу СРСР, вивести наш народ з комуністичної неволі. Ми змушені це зробити самі, бо офіційний уряд УРСР, будучи всього-навсього окупаційною владою, ніколи цієї вимоги не поставить. Ми змушені зробити це тепер, бо кожен день перебування України в складі СРСР наближає нашу національну загибель. Ми звертаємося з цією вимогою до союзного уряду, бо вбачаємо в цьому відокремленні України єдиний рятуюнок. Це не порушення конституції уряду, це наш єдиний спосіб уникнути духово-національної смерті, домогтися гідного існування. Ми звертаємося до свого народу, до всіх людей, що живуть на території УРСР, підтримати нашу вимогу. Необхідно об'єднати всі наші зусилля для того, щоб з часом провести референдум у відкритих демократичних умовах під контролем спостережної комісії з ООН. Українська громадськість, а не окупаційний режим в особі так званого уряду УРСР мусить стати виразником такого національного самовияву.

Відкидаючи всілякі спекуляції радянських властей на наші вимоги, ми заявляємо: воля України дасть можливість звільнитися й російському народові, й іншим народам, що поневолені сучасним режимом. Вільна Україна гарантує всі права народам, що населяють Україну: росіянам і полякам, євреям і татарам, румунам і угорцям. Ми надто добре пізнали, що таке підневільне колоніальне існування, тому заявляємо, що людям, які заселяють нашу Батьківщину, ми надамо якнайширші політичні, економічні й соціальні права. Всі права національних меншин і різних релігійних асоціацій будуть додержані беззастережно.

Вільна Україна могла б стати надійним захистом і Заходів від комуністичної експансії, оздоровила б усередині політичну обстановку в країнах, що є західними сусідами України, допомогла б усім народам, що перебувають у складі СРСР, домогтися гідного національного існування. Деколонізація СРСР — ось єдина гарантія миру в усьому світі. Волю Україні! Волю народам, що перебувають у ярмі комуністичної імперії!

Український патріотичний рух

Новий шлях, 29 березня 1980.

ЗМІСТ

Частина V ВІЙНА І ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

- 113. Постанови II (краківського) Великого Збору Організації Українських Націоналістів 7
- 114. Акт проголошення української держави 23
- 115. Меморандуми Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) німецькому уряду 25
- 116. Лист Української Національної Ради до Адольфа Гітлера 44
- 117. Постанови III конференції Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників 48
- 118. Матеріали III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) 57
- 119. Політичні засади Української Повстанчої Армії 74
- 120. Провід Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) про польсько-українські відносини 82
- 121. Матеріали I конференції Поневолених Народів Сходу Європи і Азії 85
- 122. Деклярація Української Національної Ради 95
- 123. Матеріали Великого Збору Української Головної Визвольної Ради 97
- 124. Деклярація Проводу Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) з приводу закінчення Другої світової війни 104
- 125. Петро Полтава про український національно-визвольний рух 106
- 126. Осип Дяків-Горновий про національне питання 138

Частина VI УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ

- 127. Відкритий лист українських політичних в'язнів до Об'єднаних Націй 161
- 128. Українська Робітничо-Селянська Спілка і справа українських юристів 166

129. Матеріяли київської конференції з питань культури української мови 175
130. Підпал Київської бібліотеки і справа Погружальського 187
131. Звернення українських комуністів до комуністів усього світу 193
132. *Іван Дзюба*: Інтернаціоналізм чи русифікація? 200
133. Святослав Караванський та Іван Дзюба про національні відносини в СРСР 227
134. Протест проти репресій в 1965-1966 238
135. Лист творчої молоді Дніпропетровського 242
136. *Антін Коваль*: Відкритий лист до депутатів рад УРСР 250
137. Поява «Українського вісника» 255
138. *Валентин Мороз*: Серед снігів 257
139. *Вячеслав Чорновіл*: Лист до президента Джералда Форда 275
140. Звернення українських політичних в'язнів до генерального секретаря Об'єднаних Націй 279
141. Документи Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод 282
142. *Євген Сверстюк*: Зерна українсько-ізраїльської «солідарності» 313
143. *Олексій Тихий і о. Василь Романюк*: Позиції українських політичних в'язнів 320
144. Юрій Бадзьо про радянську національну політику 328
145. *Юрій Литвин*: Правозахисний рух на Україні, його засади та перспективи 363
146. Звернення Українського Національного Визвольного Руху в справі української самостійності 370
147. Український Патріотичний Рух про деколонізацію СРСР 376

